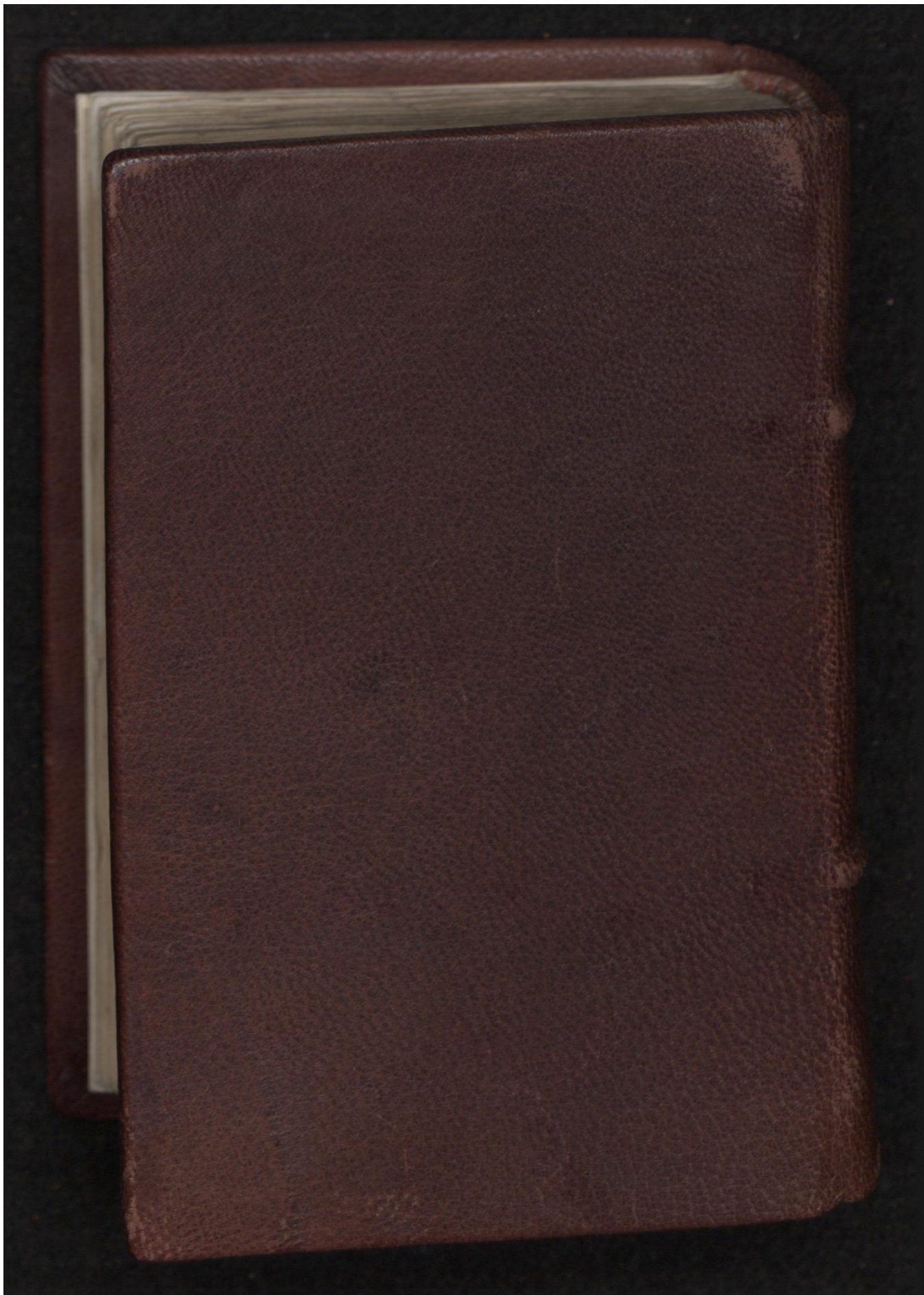

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
CFMAGL. 11.9.148

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
CFMAGL. 11.9.148

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
CFMAGL. 11.9.148

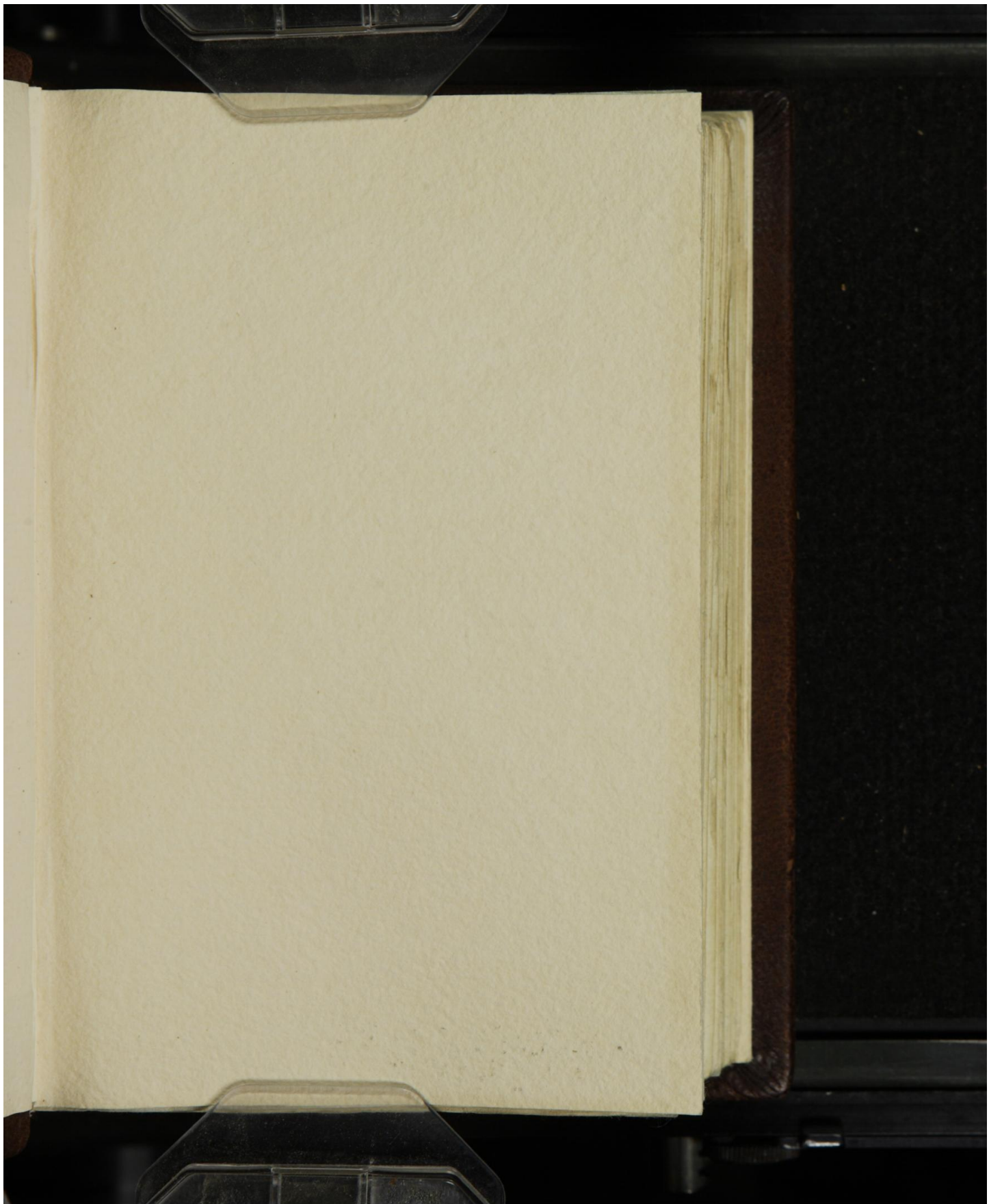

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
CFMAGL. 11.9.148

11.9.148

11.9.148

Di Jacopo Faddi

2

C. L. R.

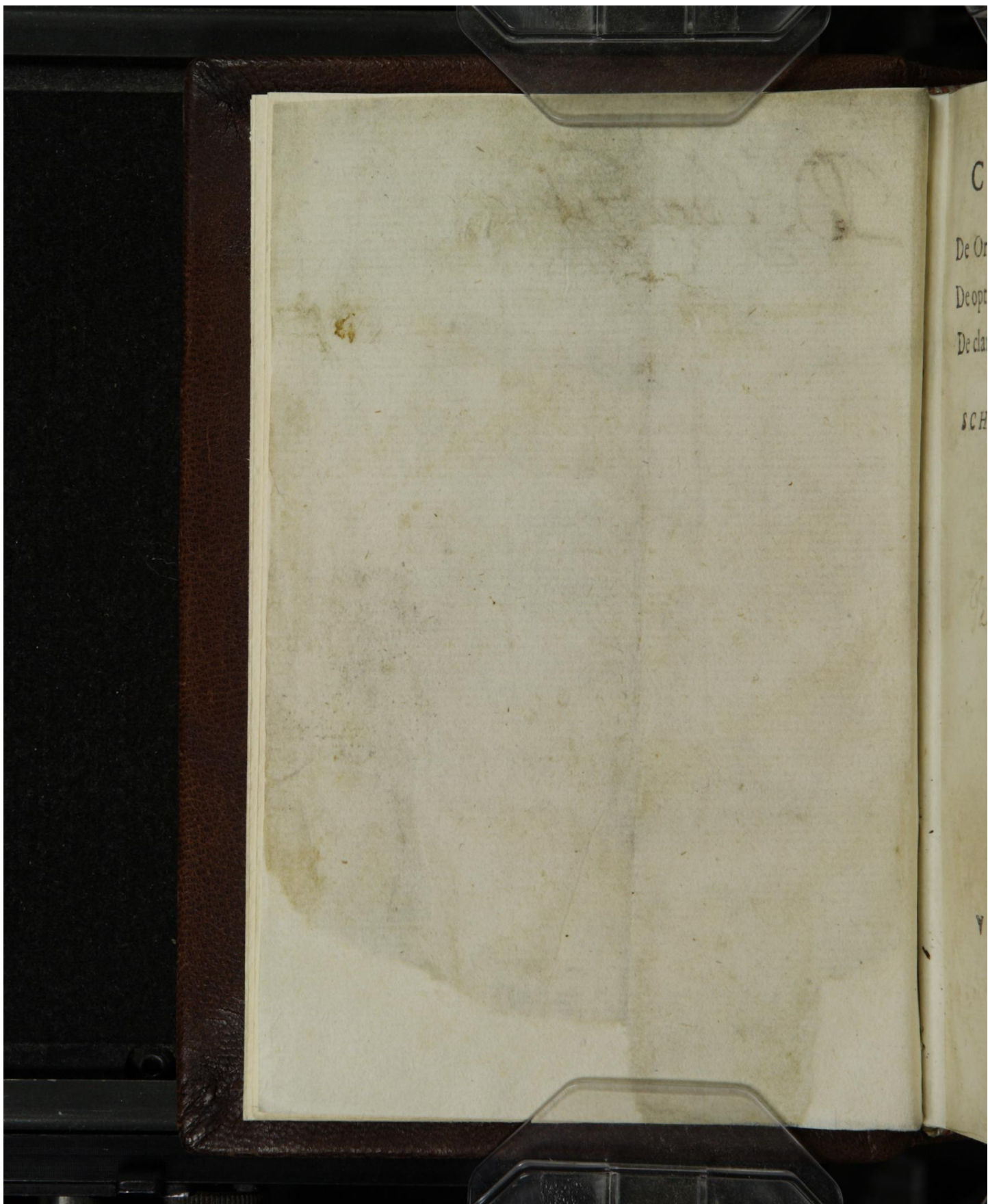
Dei Prati.

11.9.148.

11.9.

Salvo me. 11.9.

437
BI
C I C E R O N I S

De Oratore

libri III.

De optimo genere Oratorum.

De claris Oratoribus.

SCHOLIA PAULI MANVTII.

VENETIIS, M. D. LXIII.

CICERO

De Officiis

De Officiis

De Officiis

De Officiis

SCHOLIA

VERITAS

11.9.148

AD IO
Christi
apud
P

Q

quoniam
ex typo
tiformis
ma sunt
necesse est
bus unum
ego cetera
dicam, in
re sensum
bio eloqui
ut infra
nunciae
sunt aut
que in p
paream
cum lo
cum se
relinq

AD IOANNEM MONLVCIVM,

Christianissimi Regis consiliarium, eiusdemq.

apud Venetam Rempublicam Oratorem,

PAVLI MANVTII in Cice-

ronis oratorios libros

praefatio.

QVOD te non fugit, Monluci sapien-
tissime, praestare omnes ceteris homini-
bus, sed alius alia re vult. non enim
uniusmodi sunt nostrae voluntates; sed
quoniam ex animo, qui varie afficitur, tanquam
ex typo effinguntur, ipsae quoque variae sint, et mul-
tiformes, necesse est. ergo non eadem omnibus pri-
ma sunt. Quoniam vero ex ijs, quae appetuntur,
necesse est aliquid excellat, ut de multis optabili-
bus unum optabile maxime sit: quid sit id, quod
ego ceteris praestare putem, si de me quaeratur;
dicam, id, quod qui assequuntur, eorum in potesta-
te sensus omnium animiq. sunt. id autem sine du-
bio eloquentia est: quae tantum possidet dignitatis,
ut infra uel eorum fortunae, quorum imperium pro-
vinciae nutumq. sequuntur, me quidem indice con-
stituuntur: cum ita accidat, ut ab hac quamcun-
que in partem uolentes ducamur, illis inuiti saepe
pareamus. Sed quoniam quo loco posita laus est,
cum locum maximis difficultatibus natura cir-
cumsepsit, ut perueniendi facultatem paucissimis
relinqueret: non est, quare nobis in mentem ue-

A 2 niat

niat mirari, cur neque diuturna, neque in multis
perfectae fuerit species eloquentiae. illud uideo, cum
in hanc cogitationem mentis aciem intendi, bene
dicendi gloriam duabus rebus ali maxime, otio,
& libertate. itaque in urbe Roma, quae bonorum
oratorum quasi foecunda genitrix partus edidit
uberrimos, neque ante secundum Punicum bel-
lum, neque post Caesaris dominationem magnope-
re fuit, quod in hoc genere probares. Hannibale
uicto, hostis Italiae terribilis nemo fuit. tum in ur-
be securitas, tum summa tranquillitas orta: tum
seditiosorum hominum ingenia popularibus con-
cionibus acuit ambitio. conciones, inquam, elo-
quentiam pepererunt: nisi quid me fallit ratioci-
nantem: ratiocinor autem sic, & per hos quasi
gradus interrogationis ascendo: Eloquentiae quod
summum fuit propositum praemium? consulatus;
qui summus honor fuit. consulatum quis manda-
uit? populus. populum quis tenuit? concionator
optimus. ergo a concionibus extitit orator. idēq.,
sublatis concionibus, nullus fuit. cum enim civili-
bus armis oppressa respublica iaceret; uetus con-
suetudo perisset; a populo, cuius potestas uniuersi
translata ad unum esset, non iam magistratus,
non praefecturae peterentur: eloquentiae, quae po-
puli gratiam honorum spe quaesierat, inanis om-
nis & superuacua fuit exercitatio. sic oratoria fa-
cultas, summorum hominum studiis exercitatio-
nibusq. culta, cum a duobus Gracchis ad C. Caesa-
ris aetatem, hoc est per annos cētum fere ita uiguis-
set,

III
set, ut nihil unquam fuerit illustrius; non effugit
rerum humanarum commune fatum: quas ubi
ad summum siue industria, siue natura perdu-
xit, retro fere praecipiti lapsu reuoluuntur. Impe-
ratores deinde multi rem Romanam exceperunt:
quorum aetatibus uestigiū ueteris eloquentiae nul-
lum agnosceres. quid post? multo minus. nam im-
perij sede in Graeciam translata, crebrae uastatio-
nes Italiae cōsecutae; cum influentes barbararum
nationum copias reprimeret nemo. tum non elo-
quentia modo, sed ipsa paene litterarum memoria
funditus deleta, nec suus est bonis disciplinis ho-
nor nisi multis post saeculis restitutus. patrum de-
nique, aut auorum nostrorum memoria, cum ex-
teros mores Italici caeli temperies aliquādo ad hu-
manitatem deduxisset, paullulum oculos litterae su-
stulerunt. doctrina primum, serius enituit elo-
quentia: nec mirum: doctrinam enim sine eloquen-
tia laudamus; eloquentem sine doctrina recte in-
telligens nemo duxit. nunc in oratorum nomine,
quod eximium semper fuit, nihilo minor, atque
haud scio an etiam maior, quam priscis illis tem-
poribus, dignitas, & amplitudo est. mittuntur a
Regibus ad Reges, aut ad liberas ciuitates,
qui non de stillicidys agant, non de iure fundi; qua-
rum rerum controuersias qui perite, & copiose di-
sceptarunt, scimus olim habitos esse eloquentes; sed
ea tractent, quae prudenter disputata, otium gen-
tibus constituere, dignitatem imperij conseruare,
terminos proferre possunt. hoc qui praestat, eum

ego ueteribus oratoribus non comparo solum, sed
etiam antepono. illi causas agebant primum,
apud iudices sorte ductos, deinde apud eos iudi-
ces, quibus de alienare, non de sua iudican-ibus
persuadere orator sine hoc, sine illud non magno
negotio posset. nunc agitur in consilio lectissimo-
rum uirorum: agitur ijs de rebus, unde ad eos ip-
sos, qui iudicant, maximum potest sine emolu-
mentum, sine damnum redundare; cum & de
publicare iudicent, & in publica, extra quam
nihil est, priuata cuiusque contineatur. his pro-
bare quae uelis, eo maioris ingenij uidetur esse, quo
difficilius ab artificio capitur prudentia. itaque
cum hoc multi uoluerint, magnum decus, atque
ornamentum est eorum, quibus contigit, ut possent;
qui sane pauci sunt: maximū uero, si cui tantum
aut natura dedit, aut exercitatio doctrinae, ut in-
ter hos ipsos emineret. qualem si quis te iudicet,
Montuci clarissime, hunc ego recte iudicare mi-
hi persuadeam. nam si consideremus, primum a
quo missus orator sis, deinde ad quos, tum quibus
de rebus missus: ita reperiemus, missum ab eo Re-
ge, qui omnes Reges sapientia uicerit, quoniam
quidem omnium unus, quid contra fortunam uir-
tus posset, maxime declarauit: ad eam rempu-
blicam, quae nisi sapientissimorum ciuium copia
floreret, semperq. florisset, profecto neque tanta
nunc esset, cum olim minima fuerit; neque tam
diu staret, cum ceterae res publicae suorum ciuium
temeritate conciderint: ijs autem de rebus esse mis-
sum

sum, quarum quae magnitudo sit, ex eorum, ad
quos pertinent, opibus apparet; quae tantae sunt,
ut paucorum imperijs distributus terrarum orbis
teneatur. Et cum haec legatio tibi perhonorifica
fuit, tum illud ad tui nominis celebritatem longe
maximum accessit, quod cum a principe Turca-
rum Solymano pacem defessa bellis Europa perop-
taret, eaq. sine Christianissimi Regis intercessio-
ne desperaretur; unus electus, qui tantum mune-
ris obires, acceptis a Rege mandatis, aestate me-
dia, summis caloribus in Graciam nauigasti. pa-
cem ut componeres, optabatur: composuisti. hie-
me summa, difficillimis itineribus, per dispositos
equos in Galliam recurristi. exceptus alia cura,
cum de sedandis inter Regem tuum, Regem q.
Britannum magni momenti controuersijs agere-
tur, praesuisisti. te consulente, agente, ultro citroq.
cursante, abiectis armis pax inter eos firmissimo
foedere constituta. habes hoc omnino, Monluci,
non dico a fortuna, quam casus & temeritas re-
git, sed a te ipso, qui ad consilium & rationem
omnia refers, ut in tuis actionibus felix usquequa-
que sis. nimirum sors, quam in rebus humanis
dominari quidam sunt opinati, non omnium est
aeque communis, sed ipsa sibi uirtus propriam for-
tunam architectatur. non erras, quia non est er-
rare sapientis: & quia sapienter agis, omnia pro-
cedunt. Bonus etiam orator es, quia bonus uir:
ingenium enim probitas commendat; nec minus
monet is, qui dicit, quam ea, quae dicuntur. quod

A 4

nisi

nisi latinum sermonem in Italia peregrinitas im-
mutasset: nae tu nobis longo intervallo & Crassos,
& Antonios retulisses. sed quoniam ea lingua uti-
mur, quam multis coeuntibus linguis generatam
corrupta consuetudo peperit: ueteribus Roma-
nis oratione dissimilis, ingenio simillimus, non tu
quidem loqueris ut illi, sed ut illi tamen & sapis,
& persuades. Quare non fuit ab re, cum ego eos
libros, in quibus perfecti formam oratoris a Cice-
rone uidemus expressam, mendis antea deforma-
tos, nunc mea correctione in suam uetere formam,
integritatemque magna ex parte restitutos
emitterem: non fuit, inquam, ab re, tuo nomini
dicatos emittere; ut, quae de perfecto oratore tra-
duntur, ea perfecti item oratoris titulo cohonestar-
entur. hoc cum ita existimassem, quia uideba-
tur esse aptissimum, feci, & feci eo libentius, quod,
cum tu mihi et multa iam summae humanitatis of-
ficia tribuisses, & is esses, qui tribuere etiam maio-
ra posses; ego, nisi aliquid, praesertim ubi daretur
occasio, retribuere, uerebar ne, ex duobus ma-
xime insignibus uitis, alterutrius infamiam non
effugerem, ut uel ea uiderer, quae a te accepissem,
minus meminisse, quod a consuetudine natura-
que mea alienissimum est; uel ea, quae sperari possent,
negligere; quod quia superbi esset, abest non modo
a fortuna mea, sed etiam a uoluntate plurimum.
Vale. M. D. XLVI. Venetijs.

M. Tully

5
M. TVLLII CICERONIS
AD QVINCTVM FRATREM
DIALOGI DE ORATORE.

COGITANTI mihi saepenumero, &
C memoria uetera repetenti, perbeati fuisse, Quincte frater, illi uideri solent, qui in optima rep. cum & honoribus, & rerum gestarum gloria florent, eum uitae cursum tenere potuerunt, ut uel in negotio sine periculo, uel in otio cum dignitate esse possent. Ac fuit quidem tempus illud, cum, mihi quoque initium requiescendi, atque animum ad utriusque nostrum praeclara studia referendi, fore, iustum, & prope ab omnibus concessum esse arbitrarer, si infinitus forensium rerum labor, & ambitionis occupatio decursu honorum, etiam aetatis flexu constitisset. quam spem cogitationum, & consiliorum meorum cum graues communium temporum, tum uarij nostri casus fefellerunt. nam qui locus quietis, & tranquillitatis plenissimus fore uidebatur; in eo maximae molestiarum, & turbulentissimae tempestates extiterunt. neque uero nobis cupientibus, atque optantibus fructus otij datus est ad eas artes, quibus a pueris dediti fuimus, celebrandas, inter nosq. recolendas. nam & prima aetate incidimus in ipsam perturbationem disciplinae ueteris: & consulatu deuenimus in medium

DE ORATORE

dium rerum omnium certamen, atque discrimen:
 Et hoc tempus omne post consulatum obiecimur
 ijs fluctibus, qui per nos a communi peste depulsi,
 in nosmet ipsos redundarunt. Sed tamen in his uel
 asperitatibus rerum, uel angustiis temporis obse-
 quar studiis nostris: Et, quantum mihi uel fraus
 inimicorum, uel causae amicorum, uel ipsa resp.
 tribuet otij, ad scribendum potissimum conferam.
 Tibi uero, frater, neque hortanti deero, neque
 roganti. nam neque auctoritate quisquam apud
 me plus ualere te potest, neque uoluntate. Ac mi-
 hi repetenda est ueteris cuiusdam memoriae non
 sane satis explicata recordatio, sed, ut arbitror,
 apta ad id, quod requiris: ut cognoscas, quae uiri
 omnium eloquentissimi clarissimiq. senserint de
 omni ratione dicendi. uis enim, ut mihi saepe di-
 xisti, quoniam, quae pueris, aut adolescentulis
 nobis ex commentariolis nostris inchoata, atque
 rudia exciderunt, uix hac aetate digna, Et hoc
 usu, quem ex causis, quas diximus, tot, tan-
 tisq. consecuti sumus, aliquid iisdem de rebus po-
 litius a nobis, perfectiusq. proferri: solesq. non-
 nunquam hac de re a me in disputationibus nostris
 dissentire; quod ego eruditissimorum hominum ar-
 tibus eloquentiam contineri statuam, tu autem il-
 lam ab elegantia doctrinae segregandam putes,
 Et in quodam ingenij, atque exercitationis gene-
 re ponendam. Ac mihi quidem saepenumero in
 summos homines, ac summis ingenijs praeditos
 in-

intuenti, quaerendum esse uisum est, quid esset, cur plures in omnibus artibus, quam in dicendo, admirabiles extitissent. nam quocunque te animo, & cogitatione conuerteris, permultos excellentes in quocunque genere uidebis, non medicorum artium, sed prope maximarum. quis enim est, qui, si clarorum hominum scientiam rerum gestarum uel utilitae, uel magnitudine metiri uelit, non anteponat oratori imperatorem? quis autem dubitet, quin belli duces ex hac una ciuitate praestantissimos paene innumerabiles, in dicendo autem excellentes uix paucos proferre possimus? Iam uero, consilio, ac sapientia qui regere, ac gubernare remp. possent, multi nostra, plures patrum memoria, atque etiam maiorum extiterunt: cum boni perquandiu nulli, uix autem singulis aetatibus singuli tolerabiles oratores inuenirentur. Ac ne quis forte cum alijs studijs, quae reconditis in artibus, atque in quadam uarietate litterarum uersentur, magis hanc dicendi rationem, quam cum imperatoris laude, aut cum boni senatoris prudentia, comparandam putet: conuertat animum, et ea ipsa artium genera circumspiciat, quiq. in ijs floruerint, quamq. multi: sic facillime, quanta oratorum sit, semperq. fuerit paucitas, iudicabit. neque enim te fugit, laudandarum artium omnium procreatricem quandam, & quasi parentem, eam, quam φιλοσοφίαν Graeci uocant, ab hominibus doctissimis indicari: in qua,

DE ORATORE

qua, difficile est enumerare, quot uiri, quanta
scientia, quantaq. in suis studijs uarietate, & co-
pia fuerint; qui non aliqua in re una separatim
elaborarint, sed omnia, quaecunque essent, uel
scientiae peruestigatione, uel differendi ratione
comprehenderint. Quis ignorat, ij, qui mathe-
matici uocantur, quanta in obscuritate rerum,
& quam recondita in arte, & multiplici, subti-
liq. uersentur? quo tamen in genere ita multi per-
fecti homines extiterunt, ut nemo fere studuisse
ei scientiae uehementius uideatur, quin, quod
uoluerit, consecutus sit. Quis musicis, quis huic
studio litterarum, quod profitentur ij, qui gram-
matici uocantur, penitus se dedit, quin omnem
illarum artium paene infinitam uim, & mate-
riam scientia, & cognitione comprehenderit?
Veremihoc uideor esse dicturus; ex omnibus
ijs, qui in harum artium studijs liberalissimis sint
doctrinisq. uersati, minimam copiam poetarum
egregiorum extitisse: atque in hoc ipso numero,
in quo perraro exoritur aliquis excellens, si dili-
genter & ex nostrorum, et Graecorum copia com-
parare uoles, multo tamen pauciores oratores,
quam poetae boni reperientur. quod hoc etiam
mirabilius debet uideri, quia ceterarum artium
studia fere reconditis, atque abditis e fontibus
hauriuntur; dicendi autem omnis ratio in medio
posita, communi quodam in usu, atque in homi-
num more, & sermone uersatur: ut in ceteris id
maxime

maxime excellat, quod longissime sit ab imperitorum intelligentia, sensuq. disiunctum; in dicendo autem uitium uel maximum sit, a uulgari genere orationis, atque a consuetudine communis sensus abhorrere. Ac ne illud quidem uere dici potest, aut plures ceteris artibus inferuire, aut maiore delectatione, aut spe uberiore, aut praemijs ad perdiscendum amplioribus commoueri. Atque, ut omittam Graeciam, quae semper eloquentiae princeps esse uoluit, atque illas omnium doctrinarum inuentrices Athenas, in quibus summa dicendi uis & inuenta est, & perfecta: in hac ipsa ciuitate profecto nulla unquam uehementius, quam eloquentiae studia uiguerunt. nam posteaquam, imperio omnium gentium constituto, diuturnitas pacis otium confirmauit; nemo fere laudis cupidus adolescens non sibi ad dicendum studio omni enitendum putauit. Ac primo quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam uiam, neque aliquod praeceptum artis esse arbitrantur, tantum, quantum ingenio, & cogitatione poterant, consequebantur. post autem, auditis oratoribus Graecis, cognitisq. eorum literis, adhibitisq. doctoribus, incredibili quodam nostri homines dicendi studio flagrauerunt. excitabat eos magnitudo, & uarietas, multitudoq. in omni genere caussarum; ut ad eam doctrinam, quam suo quisque studio consecutus esset, adiungeretur usus frequens, qui omnium magistrorum

strorum praecepta superaret. Erant autem huic studio maxima, quae nunc quoque sunt, proposita praemia, uel ad gratiam, uel ad opes, uel ad dignitatem. ingenia uero, ut multis rebus possumus iudicare, nostrorum hominum multum ceteris hominibus omnium gentium praestiterunt. Quibus de causis, quis non iure miretur, ex omni memoria aetatum, temporum, ciuitatum, tam exiguum oratorum numerum inueniri? Sed nimirum maius est hoc quiddam, quam homines opinantur, & pluribus ex artibus, studijsq. collectum. Quis enim aliud in maxima discentium multitudine, summa magistrorum copia, praestantissimis hominum ingenijs, infinita causarum uarietate, amplissimis eloquentiae propositis praemijs, esse causae putet, nisi rei quandam incredibilem magnitudinem, ac difficultatem? Est enim & scientia comprehendenda rerum plurimarum, sine qua uerborum uolubilitas inanis, atque irridenda est: & ipsa oratio conformanda non solum electione, sed etiam constructione uerborum: & omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoscenti; quod omnis uis, ratioq. dicendi in eorum, qui audiunt, mentibus aut sedandis, aut excitandis exprimenda est. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiaeq., & eruditio libero digna, celeritasq., & breuitas & respondendi, & laceffendi, subtili uenustate, atque urbanitate coniuncta. Tenenda prae-
 terea

terea est omnis antiquitas, exemplorumque uis. Neque legum, aut iuris civilis scientia negligenda. Nam quid ego de actione ipsa plura dicam? quae motu corporis, quae gestu, quae uultu, quae uocis conformatione, ac uarietate moderanda est. quae sola per se ipsa quanta sit, histrionum leuis ars, & scena declarat: in qua cum omnes in oris, & uocis, & motus moderatione laborent; quis ignorat, quam pauci sint, fuerintque, quos animo aequo spectare possimus? Quid dicam de thesauro rerum omnium memoria? quae nisi custos inuentis, cogitatisque rebus, & uerbis adhibeatur; intelligimus omnia, etiam si praeclarissima fuerint, in oratore peritura. Quamobrem mirari desinamus, quae causa sit eloquentium paucitatis; cum ex illis rebus uniuersis eloquentia constet, quibus in singulis elaborare permagnum est: hortemurque potius liberos nostros, ceterosque, quorum gloria nobis & dignitas cara est, ut animo rei magnitudinem complectantur; neque ijs aut praeceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, sed alijs quibusdam se id, quod expetunt, consequi posse confidant. Ac mea quidem sententia nemo poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum, atque artium scientiam consecutus. etenim ex rerum cognitione efflorescat, & redundet oportet oratio: quae, nisi subest res ab oratore percepta, & cognita, inanem quandam habet elocutionem,

DE ORATORE

cutionem, & paene puerilem. neque uero ego hoc tantum oneris imponam, nostris praesertim oratoribus in hac tanta occupatione urbis, ac uitae, nihil ut ijs putem licere nescire. quanquam uis oratoris, professioq. ipsa bene dicendi hoc suscipere, ac polliceri uidetur; ut omni de re, quaecunque sit proposita, ab eo ornate, copioseq. dicatur. sed quia non dubito, quin hoc plerisque immensum, infinitumq. uideatur; & quod Graecos homines, non solum ingenio, & doctrina, sed etiam otio, studioq. abundantes, partitionem quandam artium fecisse uideo, neque in uniuerso genere singulos elaborasse, sed seposuisse a ceteris dictionibus eam partem dicendi, quae in forensibus disputationibus iudiciorum, aut deliberationum uersaretur, & id unum genus oratori reliquisse: non complectar in his libris amplius, quam quod huic generi, re quaesita, & multum disputata, summorum hominum prope consensu est tributum: repetamq., non ab incunabulis nostrae ueteris, puerilisq. doctrinae quendam ordinem praeceptorum, sed ea, quae quondam accepi in nostrorum hominum eloquentissimorum, & omni dignitate principum, disputatione esse uersata: non quo illa contemniam, quae Graeci dicendi artifices, & doctores reliquerunt: sed, cum illa pateant, in promptuq. sint omnibus, neque ea interpretatione mea aut ornatiùs explicari, aut planius exprimi possint; dabis hanc ueniam, mi frater, ut opinor,

nor, ut eorū, quibus summa dicēdi laus a nostris ho-
minibus cōcessa est, auctoritatē Graecis anteponā.

CUM igitur uehementius inueheretur in caus-
sam principum consul Philippus; Drusiq. tribu-
natus, pro senatus auctoritate susceptus, infrin-
gi iam, ac debilitari uideretur: dici memini, lu-
dorum Romanorum diebus L. Crassum, quasi colli-
gendi sui causa, se in Tusculanum contulisse. ue-
nisse eodem, socer eius qui fuerat, Q. Mucius di-
cebatur, & M. Antonius, homo & consiliorum
in rep. socius, & summa cum Crasso familiarita-
te coniunctus. exierant autem cum ipso Crasso a-
dolescentes & Drusi maxime familiares, & in
quibus magnam tum spem maiores natu dignita-
tis suae collocarant, C. Cotta, qui tum tribuna-
tum pl. petebat, & P. Sulpicius, qui deinceps
eum magistratum petiturus putabatur. hi primo
die de temporibus illis, deq. uniuersa rep. quam
ob causam uenerant, multum inter se usque ad ex-
tremum tempus diei collocuti sunt. quo quidem
in sermone multa diuinitus a tribus illis consula-
ribus Cotta & commemorata, & deplorata
narrabat: ut nihil incidisset postea ciuitati mali,
quod non impendere illi tanto ante uidissent. eo
autem omni sermone confecto, tantam in Crasso
humanitatem fuisse, ut, cum laeti accubuissent,
tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis,
eaq. esset in homine iucunditas, & tantus in io-
cando lepos, ut dies inter eos cariae fuisse uidere-

B tur,

DE ORATORE

tur, conuiuium Tusculani. Postero autem die, cum illi maiores natu satis quiescent, in ambulationem uentum esse dicebat: tum Scaeuolam, duobus spatijs, tribus uel factis, dixisse, cur non imitamur, Crasse, Socratem illum, qui est in Phaedro Platonis? nam me haec tua platanus admonuit; quae non minus ad opacandum hunc locum patulis est diffusa ramis, quam illa, cuius umbram secutus est Socrates: quae mihi uidetur non tam ipsa aquula, quae describitur, quam Platonis oratione creuisse. Et quod ille durissimis pedibus fecit, ut se abiceret in herba, atque ita illa, quae philosophi diuinitus ferunt esse dicta, loqueretur; id meis pedibus certe concedi est aequius. Tum Crassum: Immo uero commodius etiam: puluinosque poposcisse, Et omnes in istis sedibus, quae erant sub platano, consedissee dicebat. Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermonem quendam de studio dicendi intulisse. qui cum ita esset exorsus: non sibi cohortandum Sulpicium, et Cottam, sed magis utrunque collaudandum uideri, quod tantam iam essent facultatem adepti, ut non aequalibus suis solum anteponerentur, sed cum maioribus natu compararentur: Neque uero mihi quidquam, inquit, praestabilius uidetur, quam posse dicendo tenere hominum coetus, mentes allicere, uoluntates impellere, quo uelis; unde autem uelis, deducere. haec una res in omni libero

bero populo, maximeq. in pacatis, tranquillisque
ciuitatibus praecipue semper floruit, semperq. do-
minata est. quid enim est aut tam admirabile, quam
ex infinita multitudine hominum existere unum,
qui id, quod omnibus natura sit datum, uel solus,
uel cum paucis facere possit; aut tam iucundum
cognitu, atque auditu, quam sapientissimis sen-
tentijs, grauissimisq. uerbis ornata oratio, &
perpolita; aut tam potens, tamq. magnificum,
quam populi motus, iudicum religionem, senatus
grauitatem unius oratione conuerti? quid tam por-
ro regium, tam liberale, tam munificum, quam
opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare
salutem, liberare periculis, retinere homines in
ciuitate? quid autem tam necessarium, quam te-
nere semper arma, quibus uel tectus ipse esse pos-
sis, uel prouocare improbos, uel te ulcisci laceffi-
tus? Age uero, ne semper forum, subsellia, Ro-
stra, curiamq. mediteris; quid esse potest in otio
aut iucundius, aut magis proprium humanita-
tis, quam sermo facetus, ac nulla in re rudis? hoc
enim uno praestamus uel maxime feris, quod col-
loquimur inter nos, & quod exprimere dicendo
sensa possumus. Quamobrem quis hoc non iure
miretur, summeq. in eo elaborandum esse arbitre-
tur, ut, quo uno homines maxime bestijs prae-
stent, in hoc hominibus ipsis antecellat? Vt uero
iam ad illa summa ueniamus; quae uis alia potuit
aut dispersos homines unum in locum congregare;

B 2 ant

DE ORATORE

aut a fera, agrestiq. uita ad hunc humanum cultum, ciuilemq. deducere; aut iam constitutis ciuitatibus leges, iudicia, iura describere? Ac ne plura, quae sunt paene innumerabilia, conſeſter, comprehendam breui. ſic enim ſtatuo, perfecti oratoris moderatione, & ſapientia non ſolum ipſius dignitatem, ſed & priuatorum plurimorum, & uniuerſae reip. ſalutem maxime contineri. Quam obrem pergite, ut facitis, adoleſcentes, atque in id ſtudium, in quo eſtis, incumbite: ut & uobis honori, & amicis utilitati, & reip. emolumento eſſe poſſitis. Tum Scaeuola comiter, ut ſolebat, Cetera, inquit, aſſentior Crasſo, ne aut de C. Laelij, ſoceri mei, aut de huius generi aut arte, aut gloria detraham: ſed illa duo, Crasſe, uereor ut tibi poſſim concedere, unum, quod ab oratoribus ciuitates & ab initio conſtitutas, & ſaepe conſeruatas eſſe dixiſti: alterum, quod, remoto foro, concione, iudicijs, ſenatu, ſtatu iſti oratorem in omni genere ſermonis, et humanitatis eſſe perfectum. Quis enim tibi hoc conceſſerit, aut initio genus hominum, in montibus, ac ſiluis diſſipatum, non prudentium conſilij compulſum potius, quam diſertorum oratione delinitum, ſe oppidis, moenibusq. ſepſiſſe? aut uero reliquas utilitates aut inſtituendis, aut conſeruandis ciuitatibus, non a ſapientibus, & fortibus uiris, ſed a diſertis, & ornate dicentibus eſſe conſtitutas? An uero tibi Romulus ille aut paſtores, & conuenas

uenas congregasse, aut Sabinorum connubia coniunxisse, aut finitimorum vim repressisse eloquentia uidetur, non consilio, & sapientia singulari? Quid in Numa Pompilio? quid in Ser. Tullo? quid in ceteris regibus? quorum multa sunt eximia ad constituendam remp. num quod eloquentiae uestigium apparet? Quid exactis regibus? tametsi ipsam exactiorem mente, non lingua perfectam L. Bruti esse cernimus. sed deinceps omnia non ne plena consiliorum, inania uerborum uidemus? Ego uero, si uelim & nostrae ciuitatis exemplis uti, & aliarum, plura proferre possim detrimenta publicis rebus, quam adiuuenta per homines eloquentissimos importata. sed, ut reliqua praetermittam, omnium mihi uideor, exceptis, Crasse, uobis duobus, eloquentissimos audisse, Ti. et C. Sempronios: quorum pater, homo prudens, & grauis, haudquaquam eloquens, & saepe alias, et maxime censor salutis reip. fuit. atque is non accurata quadam orationis copia, sed nutu, atque uerbo libertos in urbanas tribus transtulit: quod nisi fecisset, remp. quam nunc uix tenemus, iamdiu nullam haberemus. at uero eius filij, disertij, & omnibus uel naturae, uel doctrinae praesidijs ad dicendum parati, cum ciuitatem uel paterno consilio, uel auitis armis florentissimam accepissent, ista praeclara gubernatrice, ut ais, ciuitatum eloquentia remp. dissipauerunt. Quid leges ueteres, mosq. maiorum? quid auspicia, quibus & ego, & tu, Crasse, cum magna

B 3 reip.

DE ORATORE

reip. salute praesumus? quid religiones, & caerimoniae? quid haec iura ciuilia, quae iampridem in nostra familia sine ulla eloquentiae laude uersantur? num aut inuenta sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem et Ser. Galbam memoria teneo, diuinum hominem in dicendo, & M. Aemilium Porcinam, et C. ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus perculisti, ignarum legum, haesitantem in maiorum institutis, rudem in iure ciuili: et haec aetas nostra, praeter te, Crasse, qui tuo magis studio, quam proprio munere aliquo disertorum, ius a nobis ciuile didicisti, quod interdum pudeat, iuris ignara est. Quod uero in extrema oratione quasi tuo iure sumpsisti, oratorem in omni sermonis disputatione copiosissime posse uersari: id, nisi hic in tuo regno essemus, non tulissem; multisq. praeessem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex iure manu consertum uocarent, quod in alienas possessiones tam temere irruiesses. Agerent enim tecum lege primum Pythagorei omnes, atque Democritici, ceteriq. in suo genere physici, uindicarentq. ornati homines in dicendo, & graues; quibuscum tibi iusto sacramento contendere non liceret. Urgerent praeterea philosophorum greges, iam ab illo fonte, & capite Socrate: nihil te de bonis rebus in uita, nihil de malis, nihil de animi perturbationibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione uitae didicisse, nihil omnino quaesisse, nihil
scire

scire conuincerent: & cum uniuerſi in te impetum feciſſent, tum ſingulae familiae litem tibi intenderent. Inſtaret Academia, quae, quidquid dixiſſes, id te ipſum negare cogeret. Stoici uero noſtri diſputationum ſuarum, atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam haec ipſa, quae propria oratorum putas eſſe adiumenta, atque ornamenta dicendi, ab ſe peti uincerent oportere: ac non ſolum meliora, ſed etiam multo plura Ariſtotelem, Theophraſtumque de his rebus, quam omnes dicendi magiſtros, ſcripſiſſe oſtenderent. Miſſos facio mathematicos, grammaticos, muſicos, quorum artibus ueſtra iſta dicendi uis ne minima quidem ſocietate coniungitur. Quamobrem iſta tanta, tamque multa profutenda, Crasſe, non cenſeo. ſatis id eſt magnum, quod potes praestare, ut in iudicijs ea cauſſa, quamcunque tu dicis, melior, et probabilior eſſe uideatur: ut in concionibus, ut in ſententijs dicendis ad perſuadendum tua plurimum ualeat oratio: denique, ut prudentibus diſerte, ſtultis etiam uere dicere uidearis. hoc amplius ſi quid poteris, non id mihi uidebitur orator, ſed Crasſus ſua quadam propria, non communi oratorum facultate poſſe. Tum ille, Non ſum, inquit, neſcius, Scaeuola, iſta inter Graecos dici, & diſceptari ſolere. audiui enim ſummos homines, cum quaeror ex Macedonia ueniſſem Athenas florente Academia, ut temporibus illis ferebatur; quod eam Carneades, & Clitomachus,

DE ORATORE

tomachus, & Aeschines obtinebant. erat etiam Metrodorus, qui cum illis una ipsum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum, & copiosissimum. uigebat auditor Panaetij illius tui Mnesarchus; & Peripatetici Critolaus, & Diodorus; multi etiam praeterea praeclari in philosophia, & nobiles: a quibus omnibus una paene repelli uoce oratorem a gubernaculis ciuitatum, excludi ab omni doctrina, rerumq. maiorem scientia, ac tantum in iudicia, & conciunculas, tamquam in aliquod pistrinum, detrudi, & compingi uidebam. Sed ego neque illis assentiebar, neque harum disputationum inuentori, & principi, longe omnium in dicendo grauius, & eloquentissimo, Platoni: cuius tum Athenis diligentius legi cum Carneade Gorgiam, quo in libro in hoc maxime admirabar Platonem, quod mihi in oratoribus irridendis ipse orator summus uidebatur. uerbi enim controuersia iam diu torquet Graeculos homines, contentionis cupidiores, quam ueritatis. Nam si quis hunc statuet esse oratorem, qui tantummodo in iure, aut in iudicijs possit, aut apud populum, aut in senatu copiose loqui: tamen huic ipsi multa tribuat, & concedat, necesse est. neque enim sine multa pertrastatione omnium rerum publicarum, neque sine legum, moris, iuris scientia, neque natura hominum incognita, ac moribus, in his ipsis rebus satis callide uersari, & perire potest. qui autem haec

co-

cognouerit, sine quibus ne illa quidem minima in
caussis quisquam recte tueri potest; quid huic ab-
esse poterit de maximarum rerum scientia? Sin
oratoris nihil uis esse, nisi compositae, ornatae, copio-
se eloqui: quaero, id ipsum qui possit assequi sine ea
scientia, quam ei non conceditis? dicendi enim uir-
tus, nisi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta
sint, extare non potest. Quamobrem si ornate lo-
cutus est, sicut fertur, & mihi uidetur, physicus il-
le Democritus: materies illa fuit physici, de qua
dixit; ornatus uero ipse uerborum oratoris putan-
dus est. et si Plato de rebus a civilibus controuer-
siis remotissimis diuinitus est locutus, quod ego cō-
cedo; si item Aristoteles, si Theophrastus, si Car-
neades in rebus ijs, de quibus disputauerunt, elo-
quentes, & in dicendo suauis, atque ornati fue-
runt: sint eae res, de quibus disputant, in alijs qui-
busdam studijs; oratio quidem ipsa propria est hu-
ius unius rationis, de qua loquimur, & quaeri-
mus. etenim uidemus ijsdem de rebus ieiune quos-
dam, & exiliter, ut eum, quem acutissimum fe-
runt, Chrysippum, disputauisse; neque ob eam rem
philosophiae non satisfecisse, quod non habuerit
hanc dicendi ex arte alienam facultatem. Quid er-
go interest? aut qui discernes eorum, quos nomi-
naui, ubertatem in dicendo, & copiam, ab eorum
exilitate, qui hac dicendi uarietate, & elegantia
non utuntur? unum erit profecto, quod ij, qui be-
ne dicunt, asserunt proprium, compositam oratio-
nem,

DE ORATORE

nem, & ornatam, & artificio quodam, & expositione distinctam. haec autem oratio, si res non subest ab oratore percepta, & cognita, aut nulla sit necesse est, aut omnium irrisione ludatur. quid est enim tam furiosum, quam uerborum uel optimorum, atque ornatissimorum sonitus inanis, nulla subiecta sententia, nec scientia? Quidquid erigitur, quacunque ex arte, quocunque de genere; id orator si, tamquam clientis causam, didicerit, dicet melius, & ornatius, quam ille ipse eius rei inuentor, atque artifex. Nam si quis erit, qui hoc dicat, esse quasdam oratorum proprias sententias, atque causas, et quasi certarum rerum forensibus cancellis circumscriptam scientiam: fatebor equidem in his magis assidue uersari hanc nostram dictionem: sed tamen in his ipsis rebus permulta sunt, quae isti magistri, qui rhetorici uocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim nescit maximam uim existere oratoris in hominum mentibus uel ad iram, aut odium, aut dolorem incitandis, uel ab hisce ipsis permotionibus ad lenitatem, misericordiamque reuocandis? quae, nisi qui naturas hominum, uimque omnem humanitatis, causasque eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus perspexerit, dicendo, quod uolet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus philosophorum putatur proprius: neque orator me auctore unquam repugnabit: sed, cum illis cognitionem rerum concesserit, quod in ea solum illi uoluerint elaborare; tra-

tractationem orationis, quae sine illa scientia nulla est, sibi assumet. hoc enim est proprium oratoris, quod saepe iam dixi, oratio grauis, & ornata, & hominum sensibus, ac mentibus accommodata. quibus de rebus Aristotelem, & Theophrastum scripsisse fateor: sed uide, ne hoc, Scaeuola, totum sit a me. nam ego, quae sunt oratore cum illis communia, non mutuor ab illis: isti, quae de his rebus disputant, oratorum esse concedunt. itaque ceteros libros artis suae nomine, hos rhetoricos & inscribunt, & appellant. Etenim, cum illi in dicendo inciderint loci, quod persaepe euenit, ut de dijs immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia, de communi ciuium, de hominum, de gentium iure, de aequitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni uirtutis genere sit dicendum: clamabunt, credo, omnia gymnasia, atque omnes philosophorum scholae, sua haec esse omnia propria, nihil omnino ad oratorem pertinere. quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis consumendi otij causa differant, cum concessero; illud tamen oratori tribuam, & dabo, ut eadem, de quibus illi tenui quodam, & exiguo sermone disputant, hic omni tum grauitate, tum etiam iucunditate explicet. Haec ego cum ipsis philosophis tum Athenis differebam. cogebat enim me M. Marcellus hic noster, qui nunc aedilis cur. est: & profecto, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset: ac iam tum erat adolescen-
tulus

DE ORATORE

tulus his studijs mirifice deditus. Iam uero de legibus instituendis, de bello, de pace, de socijs, de uectigalibus, de iure ciuium generatim in ordines, aetatesq. descripto, dicant uel Graeci, si uolunt, Lycurgum, aut Solonem (quamquam illos quidem censemus in numero eloquentium reponēdos) scisse melius, quam Hyperidem, aut Demosthenem, perfectos iam homines in dicendo, & perpolitos: uel nostros decemuiros, qui XII tabulas perscripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, anteponant in hoc genere & Ser. Galbae, & socero tuo C. Laelio, quos constat dicendi gloria praestitisse. numquam enim negabo esse quasdam artes proprias eorum, qui in his cognoscendis, atque tractandis studium suum omne posuerunt: sed oratorem plenum, atque perfectum esse eum dicā, qui de omnibus rebus possit uarie, copioseque dicere. etenim saepe in ijs causis, quas omnes proprias esse oratorum consentunt, est aliquid, quod non ex usu forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua scientia sit promendum, et assumendum. quaero enim, num possit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici sine rei militaris usu, aut saepe etiam sine regionum terrestrium, aut maritimarum scientia? nū apud populum de legibus iubendis, aut uetandis, num in senatu de omni reip. genere dici sine summa rerum ciuiliū cognitione, & prudentia? num ad moueri possit oratio ad sensus animorum, atq. mo-
tus

tus uel inflammandos, uel etiam extinguendos, quod unum in oratore dominatur, sine diligentissima peruestigatione earum omnium rationū, quae de naturis humani generis, ac moribus a philosophis explicantur? Atque haud scio, an minus hoc uobis sim probaturus: equidem non dubitabo, quod sentio, dicere. Physica ista ipsa, & mathematica, & ceterarum artium propria, quae paulo ante posuisti, scientiae sunt eorum, qui illa profitentur: illustrare autem oratione si quis istas ipsas artes uelit, ad oratoris ei confugiendum est facultatem. neque enim, si Philonem illum architectum, qui Atheniensibus armamentarium fecit, constat perdiserte populo rationem operis sui reddidisse; existimandum est, architecti potius artificio disertum, quam oratoris fuisse. nec, si huic M. Antonio pro Hermodoro fuisse de naualium opere dicendum, non, cum ab illo causam didicisset, ipse ornate de alieno artificio, copioseque dixisset. neque uero Asclepiades, is, quo nos medico, amicoque usi sumus, tum, cum eloquentia uincebat ceteros medicos, in eo ipso, quod ornate dicebat, medicinae facultate utebatur, non eloquentiae. Atque illud est probabilius, neque. tamen uerum, quod Socrates dicere solebat; omnes in eo, quod scirent, satis esse eloquentes: illud uerius; neque. quemquam in eo disertum esse posse, quod nesciat; neque, si optime sciat, ignarusque sit faciundae, ac poliendae orationis, diserte id ipsum, de quo sciat, posse dicere.

DE ORATORE

re. Quamobrem, si quis uniuersam, & propriam
oratoris uim definire, complettiq. uult; is orator
erit mea sententia hoc tam graui dignus nomine;
qui, quaecunque res inciderit, quae sit dictione ex
plicanda, prudenter, & compositae, & ornatæ, &
memoriter dicat, cum quadam etiam actionis di-
gnitate. Sin cuiuspiam nimis infinitū uidetur, quod
ita proposui quacunque de re: licet hinc, quantum
cuique uidebitur, circumcidat, atque amputet: ta-
men illud tenebo; si, quae ceteris in artibus, aut
studijs sita sunt, orator ignoret; tantumq. ea tene-
at, quae sint in disceptationibus, aut in usu foren-
si; tamen, his de rebus ipsis si sit ei dicendum; cum
cognouerit ab ijs, qui tenent, quae sint in quaque
re; multo oratorem melius, quam ipsos illos, quo-
rum eae sunt artes, esse dicturum. Ita si de re mili-
tari dicendum huic erit Sulpicio; quaeret a C. Ma-
rio, affini nostro, &, cum acceperit, ita pronuncia-
bit, ut ipsi C. Mario paene hic melius, quam ipse
ille, scire uideatur. Sin de iure ciuili; tecum com-
municabit; teq. hominem prudentissimum, & pe-
ritissimum, in ijs ipsis rebus, quas abs te didice-
rit, dicendi arte superabit. Sin quae res inciderit,
in qua de natura, de uitjs hominum, de cupidita-
tibus, de modo, de continentia, de dolore, de mor-
te dicendum sit: forsitan, si ei sit uisum, (etsi haec
quidem nosse debet orator) cum Sex. Pompeio,
erudito homine in philosophia, cōmunicabit: hoc
profecto efficiet, ut quamcunque rem a quoque co-
gno-

gnouerit, de ea re multo dicat ornatius, quam il-
le ipse, unde cognorit. Sed, si me audierit, quoniã
philosophia in tres partes est distributa, in natu-
rae obscuritatem, in differendi subtilitatem, in ui-
tam, atque mores: duo illa relinquamus; idq. lar-
giamur inertiae nostrae: tertium uero, quod sem-
per oratoris fuit, nisi tenebimus; nihil oratori, in
quo magnus esse possit, relinquemus. quare hic
locus de uita, & moribus totus est oratori perdi-
scendus: cetera, si non didicerit, tamen poterit,
si quando uolet, ornare dicendo, cum erunt ad
eum delata, & tradita. etenim si constat inter
doctos, hominem ignarum astrologiae ornatissi-
mis, atque optimis uersibus Aratum de caelo,
stellisq. dixisse; si de rebus rusticis hominem ab
agro remotissimum Nicandrum Colophonium
poetica quadam facultate, non rustica scripsisse
praeclare: quid est, cur non orator de rebus ijs elo-
quentissime dicat, quas ad certam causam, tem-
pusq. cognorit? est enim finitimus oratori poeta,
numeris astrictior paullo, uerborum autem licen-
tia liberior, multis uero ornandi generibus so-
cius, ac paene par, in hoc quidem certe prope
idem, nullis ut terminis circumscribat, aut defi-
niat ius suum, quo minus ei liceat eadem illa fa-
cultate, & copia uagari, qua uelit. Namque il-
lud quare, Scaenola negasti te fuisse laturum, nisi
in meo regno esses; quod in omni genere sermonis,
in omni parte humanitatis dixerim oratorem per-
fectum

DE ORATORE

fectum esse debere? numquam mehercule hoc dicerem, si eum, quem fingo, me ipsum esse arbitrarer: sed, ut solebat C. Lucilius saepe dicere, homo tibi subiratus, mihi propter eam ipsam causam minus, quam uolebat, familiaris, sed tamen & doctus, & perurbanus, sic sentio, neminem esse in oratorum numero habendum, qui non sit omnibus ijs artibus, quae sunt libero homine dignae, perpolitus: quibus ipsis si in dicendo non utimur, tamen apparet, atque extat, utrum simus earum rerum rudes, an didicerimus. ut qui pila ludunt, non utuntur in ipsa lusione artificio proprio palaestrae, sed indicat ipse motus, didicerint ne palaestram, an nesciant; & qui aliquid fingunt, etsi tum pictura nihil utuntur, tamen, utrum sciant pingere, an nesciant, non obscurum est: sic in orationibus hisce ipsis iudiciorum, concionum, senatus, etiam si propriae ceterae non adhibentur artes, tamē facile declaratur, utrum is, qui dicat, tantummodo in hoc declamatorio sit opere iactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit. Tum ridens Scaeuola, Non luctabor, inquit, tecum Crasse amplius. id enim ipsum, quod contra me locutus es, artificio quodam es consecutus, ut & mihi, quae ego uellem, non esse oratoris concederes; et ea ipsa nescio quo modo rursus detorqueres, atque oratori propria traderes. Haec, cum ego praetor Rhodum uenissem, & cum summo illo doctore istius

istius disciplinae Apollonio ea, quae a Panaetio acceperam, contulissem: irrisit ille quidem, ut solebat, philosophiam, atque contempsit; multaue non tam grauiter dixit, quam facete: tua autem fuit oratio eiusmodi, non ut ullam artem, doctrinam ue contemneres, sed ut omnes comites, ac ministras oratoris esse diceres. quas, ego, si quis sit unus complexus omnes, idemq. si ad eas facultatem istam ornatissimae orationis adiunxerit; non possum dicere, eum non egregium quendam hominem, atque admirandum fore: sed is, si quis esset, aut si etiam unquam fuisset, aut uero si esse posset; tu esses unus profecto; qui & meo iudicio, & omnium uix ullam ceteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquisti. uerum si tibi ipsi nihil deest, quod in forensibus rebus civilibusq. uer setur, quin scias; neq. eam tamen scientiam, quam adiungis oratori, complexus es: uideamus, ne plus ei tribuas, quam res, & ueritas ipsa concedat.

Hic Crassus, Memento, inquit, me non de mea, sed de oratoris facultate dixisse. quid enim nos aut dicimus, aut scire potuimus? qui ante ad agendū, quam ad cognoscendum, uenimus: quos in foro, quos in ambitione, quos in rep. quos in amicorum negotijs res ipsa ante confecit, quam possemus ali quid de rebus tantis suspicari. quod si tibi tantum in nobis uidetur esse; quibus etiam si ingenium, ut tu putas, non maxime defuit, doctrina certe, & otium, & hercule etiam studium illud dicendi a-

C cerrimum

DE ORATORE

cerimum defuit : quid censes, si ad alicuius ingenium uel maius illa, quae ego non attigi, accesserint, qualem illum, & quantum oratorem futurum? Tum Antonius, Probas mihi, inquit, ista Crasse, quae dicis : nec dubito, quin multo locupletior in dicendo futurus sit, si quis omnium rerum, atque artium rationem, naturamq. comprehenderit. sed primum id difficile factum est, praesertim in hac nostra uita, nostrisq. occupationibus : deinde illud etiam uerendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, & consuetudine dicendi populari, & forensi. aliud enim mihi quoddam genus orationis esse uidetur eorum hominum, de quibus paullo ante dixisti : quamuis illi ornate, & grauius aut de natura rerum, aut humanis de rebus loquantur. nitidum quoddam genus est uerborum, & laetum, sed palaestrae magis, & olei, quam huius ciuilis turbae, ac fori. namque egomet, qui sero ac leuiter graecas litteras attigissem, tamen, cum proconsul in Ciliciam proficiscens Athenas uenissem, complures tum ibi dies sum propter nauigandi difficultatem commoratus. sed cum quotidie mecum haberem homines doctissimos, eos ferre ipsos, qui abs te modo sunt nominati ; cumque hoc nescio quo modo apud eos increbuisset, me in causis maioribus, sicuti te, solere uersari : pro se quisque eorum, quantum quisque poterat, de officio, & ratione oratoris disputabat. Horum alij, sicut iste ipse Mnesarchus, hos, quos nos oratores

no-

uocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdam opera-
rios lingua celeri, & exercitata: oratorem autē,
nisi qui sapiens esset, esse neminem: atque ipsam
eloquentiam, quod ex bene dicendi scientia consta-
ret, unam quandam esse uirtutem: & qui unam
uirtutem haberet, omnes habere: easq. ipsas esse
inter se aequales, et pares: ita, qui esset eloquēs,
eum uirtutes omnes habere, atque esse sapientem.
Sed haec erat spinosa quaedam, & exilis oratio,
longeq. a nostris sensibus abhorrebat. Carneades
uero multo uberius iisdē de rebus loquebatur: non
quo aperiret sententiam suam: (hic enim mos e-
rat patrius Academiae, aduersari semper omni-
bus in disputando) sed tum maxime tamen hoc si-
gnificabat; eos, qui rhetores nominarentur, et qui
dicendi praecepta traderent, nihil plane tenere;
neque posse quēquam facultatem assequi dicendi,
nisi qui philosophorum inuenta didicisset. Dispu-
tabant contra disertī homines Atheniēs, in rep.
caussisq. uersati: in quibus erat etiam is, qui nu-
per Romae fuit, Menedemus, hospes meus. qui cū
diceret esse quandam prudentiam, quae uersaretur
in perspiciendis rationibus constituendarum, &
regendarum rerum publicarum; excitabatur ho-
mo promptus ab homine abundanti doctrina, &
quadam incredibili uarietate rerum, & copia. om-
nes enim partes illius ipsius prudentiae petendas
esse a philosophia docebat; neque ea, quae statue-
rentur in rep. de dijs immortalibus, de disciplina

DE ORATORE

iuuentutis, de iustitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium, ceteraque, sine quibus ciuitates aut esse, aut bene moratae esse non possent, usquam in eorum libris inueniri. Quod si tantam uim rerum maximarum arte sua rhetorici illi doctores completerentur: quaerebat, cur de proemijs, & de epilogis, & de huiusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri; de ciuitatibus instituendis, de scribendis legibus, de aequitate, de iustitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, conformandisq. hominum moribus littera in eorum libris nulla inueniretur. Ipsa uero praecepta sic illudere solebat, ut ostenderet non modo eos illius expertes esse prudentiae, quā sibi adsciscerent, sed ne hanc quidem ipsam dicendi rationem, ac uiam nosse. caput enim esse arbitrabatur oratoris, ut & ipsis, apud quos ageret, talis, qualem se ipse optaret, uideretur; id fieri uitae dignitate; de qua nihil rhetorici isti doctores in praeceptis suis reliquissent: et uti qui audirent, sic afficerentur animis, ut eos affici uellet orator; quod item fieri nullo modo posse, nisi cognosceret is, qui diceret, quot modis hominum mentes, & quibus rebus, et quo genere orationis in quamque partem mouerentur: haec autem esse penitus in media philosophia retrusa, atque abdita: quae isti rhetores ne primoribus quidem labris attigissent.

Ea Menedemus exemplis magis, quam argumentis, conabatur refellere. memoriter enim multa

ex

ex orationibus Demosthenis, praeclare scripta, pronūcians, docebat illum in animis uel iudicum, uel populi in omnem partem dicendo permouendis nō fuisse ignarum, quibus ea rebus consequeretur, quae negaret ille sine philosophia quemquam scire posse. Hic respondebat, non se negare Demosthenem summam prudentiam, summamq. uim habuisse dicendi: sed siue ille hoc ingenio potuisset; siue, id quod constaret, Platonis studiosus audiēdi fuisset; non quid ille potuisset, sed quid isti docerent, esse quaerendum. Saepe etiam in eam partem ferebatur oratione, ut omnino disputaret, nullam artem esse dicendi. idq. cum argumentis docuerat, quod ita nati essemus, ut & blandiri, & suppliciter insinuare ijs, a quibus esset petendum, & aduersarios minaciter terrere possemus; & rem gestam exponere; & id, quod intendere-mus, confirmare; & id, quod contra diceretur, refellere; & ad extremum deprecari aliquid, & conqueri: quibus in rebus omnis oratorum uersaretur facultas: & quod consuetudo, exercitatioq. & intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum copia nitebatur. nam primum quasi dedita opera neminem scriptorem artis ne mediocriter quidem disertum fuisse dicebat: cum repeteret usque a Corace nescio quo, & Tisia; quos artis illius inuentores, & principes fuisse constaret. eloquentissimos autem homines, qui ista nec didicissent, nec

DE ORATORE

omnino scisse curassent, innumerabiles quosdam nominabat : in quibus etiam siue ille irridens, siue quod ita putaret, atque ita audisset, me in illo numero, qui illa non didicissem, & tamen, ut ipse dicebat, possem aliquid in dicendo, proferebat. quorum ego illi alterum facile assentiebar, nihil me didicisse: in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipsum errare arbitrabar. *Artem* uero negabat esse ullam, nisi quae cognitis, penitusque perspectis, & in unum exitum spectantibus, & numquam fallentibus rebus contineretur: haec autem omnia, quae tractarentur ab oratoribus, dubia esse, & incerta; cum & dicerentur ab ijs, qui ea omnia non plane tenerent; & audirentur ab ijs, quibus non scientia esset tradenda, sed exigui temporis aut falsa, aut certe obscura opinio. Quid multa? sic mihi tum persuadere uidebatur; neque artificium ullum esse dicendi; neque quemquam posse, nisi qui illa, quae a doctissimis hominibus in philosophia dicerentur, cognosset, aut callide, aut copiose dicere. Quibus dicere Carneades solebat, ingenium tuum, Crasse, uehementer admirans, me sibi perfacilem in dicendo, te perpugnam in disputando esse uisum. Tumq. ego hac eadem opinione adductus, scripsi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente, & inuito excidit, & peruenit in manus hominum; disertos me cognosce non nullos, eloquentem adhuc neminem: quod eum statuebam disertum, qui posset satis acute,

te,

te, atque dilucide apud mediocres homines ex com-
muni quadam hominum opinione dicere; eloquen-
tem uero, qui mirabilius, & magnificentius au-
gere posset, atque ornare, quae uellet, omnesq. om-
nium rerum, quae ad dicendum pertinerent, fon-
tes animo, ac memoria contineret. id si est dif-
ficile nobis, qui ante, quam ad discendum in-
gressi sumus, obruimur ambitione, & foro; sit
tamen in re positum, atque natura. Ego enim,
quantum auguror coniectura, quantaq. ingenia
in nostris hominibus esse uideo; non despero fore
aliquem aliquando, qui & studio acriore, quam
nos sumus, atque fuimus; & otio, ac facultate
discendi maiore, ac maturiore; & labore, atque
industria superiore, cum se ad audiendum, legen-
dum, scribendumq. maiore opera dediderit, exi-
stat talis orator, qualem quaerimus; qui iure non
solum disertus, sed etiam eloquens dici possit: qui
tamen mea sententia aut hic est iam Crassus; aut,
si quis pari fuerit ingenio, pluraque, quam hic,
& audierit, & lectitarit, & scripserit; paulum
huic aliquid poterit addere. Hoc loco Sulpi-
cius, Insperanti mihi, inquit, & Cottae, sed ual-
de optanti utrique nostrum cecidit, ut in istum ser-
monem, Crasse, delaberemini. nobis enim hic
uenientibus iucundum satis fore uidebatur, si, cum
uos de rebus alijs loqueremini, tamen nos aliquid
ex sermone uestro memoria dignum excipere posse-
mus: ut uero penitus in eam ipsam totius huius

uel studij, uel artificij, uel facultatis disputationem
 paene intimam perueniretis, uix optandum nobis
 uidebatur. ego enim, qui ab ineunte aetate incen-
 sus essem studio utriusque uestrum, Crassi uero e-
 tiam amore; cum ab eo nusquam discederem, uer-
 bum ex eo numquam elicere potui de uia, ac de ra-
 tione dicendi; cum & per me ipsum egissem, &
 per Drusum saepe tentassem. quo in genere tu,
 Antoni, (uere loquar) numquam mihi percun-
 tanti, aut quaerenti aliquid defuisti; & persae-
 pe me, quae soleres in dicendo obseruare, docuisti.
 nunc, quoniam uterque uestrum patefecit earum
 rerum ipsarum aditum, quas quaerimus; et quo-
 niam princeps Crassus eius sermonis ordiendi fuit:
 date nobis hanc ueniam, ut ea, quae sentitis de o-
 mni genere dicendi, subtiliter persequamini. quod
 quidem si erit a uobis impetratum: magnam habe-
 bo, Crasse, huic palaestrae, et Tusculano tuo gra-
 tiam; et longe Academiae illi, ac Lycio tuum hoc
 suburbanum gymnasium anteponam. Tum ille,
 Immo uero, inquit, Sulpici, rogemus Antonium;
 qui et potest facere id, quod requiris; et consuevit,
 ut te audio dicere. nam me quidem fateor semper
 a genere hoc toto sermonis refugisse, & tibi cu-
 pienti, atque instanti saepissime negasse, ut tute
 paullo ante dixisti. quod ego non superbia, neque
 inhumanitate faciebam; neque quo studio rectissi-
 mo, atque optimo non obsequi uellem; praeser-
 tim cum te unum ex omnibus ad dicendum maxi-
 me

menatum, aptumq. cognossem; sed mehercule istius disputationis insolentia, atque earum rerum, quae quasi traduntur in arte, inscitia.

Tum Cotta. Quoniam id, quod difficillimum nobis uidebatur, ut omnino de his rebus, Crasse, loquerere, affecuti sumus: de reliquo iam nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia, quae percunctati erimus, explicaris, dimiserimus. De ijs, credo, rebus, inquit Crassus, ut in critionibus scribi solet, quibus sciam, poteroque. Tum ille: Nanque, quod tu non poteris, aut nescies, quis nostrum tam impudens est, qui se scire, aut posse postulet? Iam uero ista condicione, dum mihi liceat negare posse, quod non potero, & fateri nescire, quod nesciam; licet, inquit Crassus, uestro arbitrato percunctemini. Atque, inquit Sulpicius, hoc primum ex te, de quo modo Antonius exposuit, quid sentias quaerimus; existimes ne artem aliquam esse dicendi. Quid mihi nunc uos, inquit Crassus, tamquam alicui Graeculo otioso, & loquaci, & fortasse docto, atque erudito, quaestiunculam, de qua meo arbitrato loquar, imponitis? quando enim me ista curasse, aut cogitasse arbitramini? non semper irrississe potius eorum hominum impudentiam, qui, cum in schola assedissent, ex magna hominum frequentia dicere iuberent, si quis quid quaereret. quod primum ferunt Leontinum fecisse Gorgiam: qui permagnum quiddam suscipere, ac profiteri uidebatur,

cum

DE ORATORE

cum se ad omnia, de quibus quisque audire uellet, esse paratum denunciaret. postea uero uulgo hoc facere coeperunt, hodieq. faciunt; ut nulla sit res neque tanta, neque tam impronisa, neque tam noua, de qua se non omnia, quae dici possunt, profiteantur esse dicturos. Quod si te, Cotta, arbitrarer, aut te, Sulpici, de his rebus audire uelle; adduxissem huc Graecum aliquem, qui nos istiusmodi disputationibus delectaret. quod ne nunc quidem difficile factu est. est enim apud M. Pisonem, adolescentem iam huic studio deditum, summo hominem ingenio, nostriq. cupidissimum, Peripateticus Staseas, homo nobis sane familiaris, & ut inter homines peritos constare uideo, in illo suo genere omnium princeps. Quem tu mihi, inquit Mucius, Staseam, quem Peripateticum narras? gerendus est tibi mos adolescentibus, Crasse, qui non Graeci alicuius quotidianam loquacitatem sine usu, neque ex scholis cantilenam requirunt, sed ex homine omnium sapientissimo, atque ex eo, qui non in libellis, sed in maximis caussis, & in hoc domicilio imperij, & gloriae sit consilio, linguaq. princeps: cuius uestigia persequi cupiunt, eius sententiam sciscitantur. Equidem te cum in dicendo semper putauideum: tum uero tibi numquam eloquentiae maiorem tribui laudem, quam humanitatis: qua nunc te uti uel maxime decet, neque defugere eam disputationem, ad quam te duo excellentis in-

ingenij adolescentes cupiunt accedere. Ego uero, inquit, istis obsequi studeo: neque grauabor breuiter meo more, quid quaque de re sentiam, dicere. Ac primum illud (quoniam, auctoritatem tuam negligere, Scaeuola, fas mihi esse non puto) respondeo: mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuē uideri, sed omnem esse contentionem inter homines doctos in uerbi controuersia positam. Nam, si ars ita definitur, ut paullo ante exposuit Antonius, ex rebus penitus perspectis, planeq. cognitis, atque ab opinionis arbitrio seiunctis, scientiaq. comprehensis: non mihi uidetur ars oratoris esse ulla. sunt enim uaria, et ad uulgarem, popularemq. sensum accommodata omnia genera huius forensis nostrae dictionis. Sin autem ea, quae obseruata sunt in usu, ac tractatione dicendi, haec ab hominibus callidis, ac peritis animaduersa, ac notata, uerbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt; id quod fieri potuisse uideo: non intelligo, quamobrem non, si minus illa subtili definitione, at hac uulgari opinione ars esse uideatur. Sed siue est ars, siue artis quaedam similitudo: non est quidem ea negligenda; uerum intelligendum est, alia quaedam ad consequendam eloquentiam esse maiora.

Tum Antonius uehementer se assentiri Crasso dixit: quod neque ita amplecteretur artem, ut ij solerent, qui omnem uim dicendi in arte ponerent; neque rursum eam totam, sicut plerique philosophi

DE ORATORE

phi facerent, repudiaret. Sed existimo, inquit, gratum te his esse, Crasse, facturum, si ista exposueris, quae putas ad dicendum plus, quam ipsam artem, posse prodesse. Dicam equidem, quoniam institui; petamque a uobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis. quāquam moderabor ipse: ne, ut quidam magister, atque artifex, sed quasi unus e togatorum numero, atque ex forensi usu homo mediocris, neque omnino rudis, uidear non ipse aliquid a me prompsisse, sed fortuito in sermonem uestrum incidisse. Equidem cum peterem magistratus, solebam in prebensando dimittere a me Scaeuolam; cum ei ita dicerem, me uelle esse ineptum. id erat petere blandius: quod nisi inepte fieret, bene non posset fieri: hunc autem esse unum hominem ex omnibus, quo praesente ego ineptus esse minime uellem: quem quidem nunc mearum ineptiarum testem, & spectatorem fortuna constituit. nam quid est ineptius, quam de dicendo dicere? cum id ipsum, dicere, numquam sit non ineptum, nisi cum est necessarium. Perge uero, Crasse, inquit Mucius: istam enim culpam, quam uereris, ego praeestabo. Sic igitur sentio, inquit Crassus, naturam primum, atque ingenium ad dicendum uim asferre maximam: neque uero istis, de quibus paullo ante dixit Antonius, scriptoribus artis rationem dicendi, & uiam, sed naturam defuisse. nam & animi, atque ingenij celeres quidam motus esse debent; qui

qui ad excogitandum acuti, & ad explicandum, ornandumq. sint uberes, & ad memoriam firmi, atque diuturni: & si quis est, qui haec putet arte accipi posse; quod falsum est; (praeclare enim se res habeat, si haec accendi, aut commoueri arte possint: inferi quidem, & donari ab arte non possunt omnia: sunt enim illa dona naturae) quid de illis dicet, quae certe cum ipso homine nascuntur? linguae solutio, uocis sonus, latera, uires, conformatio quaedam, & figura totius oris, & corporis. Neque haec ita dico, ut ars aliquid limare nō possit: neque enim ignoro, & quae bona sint, fieri meliora posse doctrina; & quae non optima, aliquo modo acui tamē, & corrigi posse: sed sunt quidam aut ita lingua haesitantes, aut ita uoce absōni, aut ita uultu, motuq. corporis uasti, atque agrestes; ut, etiam si ingenijs, atque arte ualeant, tamen in oratorum numerum uenire non possint: sunt autem quidam ita naturae muneribus in iisdem rebus habiles, ita ornati; ut non nati, sed ab aliquo deo ficti esse uideantur. Magnum quoddā est onus, atque munus, suscipere, atque profiteri, se esse, omnibus silentibus, unum maximis de rebus magno in conuentu hominum audiendum. adest enim fere nemo, quin acutius, atque acrius uitia in dicente, quam recta uideat. ita quidquid est, in quo offenditur, id etiā illa, quae laudanda sunt, obruit. Neque haec in eam sententiam disputo, ut homines adolescentes, si quid naturale forte nō habeant,

DE ORATORE

habeant, omnino a dicendi studio deterream. quis enim non uideat, C. Caelio, aequali meo, maximo honori fuisse, homini nouo, illam ipsam, quamcumque assequi potuerit, in dicendo mediocritatē? quis uestrum aequalem Q. Varium, uastum hominem, atque foedum, non intelligit illa ipsa facultate, quamcumque habet, magnam esse in ciuitate gratiam consecutum? Sed quia de oratore quaerimus, fingendus est nobis oratione nostra detraētis omnibus uitis orator, atque omni laude cumulatus. neque enim, si multitudo litium, si uarietas causarum, si haec turba, & barbaria forensis dat locum uel uitiosissimis oratoribus, iccirco nos hoc, quod quaerimus, omitemus. itaque in ijs artibus, in quibus non utilitas quaeritur necessaria, sed animi libera quaedam oblectatio, quam diligenter, & quam prope fastidiose iudicamus? nulla enim lites, neque controuersiae sunt, quae cogant homines, sicut in foro non bonos oratores, itē in theatro actores malos perpeti. Est igitur oratori diligenter prouidendum, non uti illis satisfaciat, quibus necesse est; sed ut ijs ipsis admirabilis esse uideatur, quibus libere liceat iudicare. Ac si quaeritis plane, quid sentiam; enunciabo apud homines familiarissimos, quod adhuc semper tacui, & tacendum putauī. Mihi etiam quique optime dicunt, quique id facillime, atque ornatissime facere possunt; tamen, nisi timide ad dicendum accedunt, & in exordienda oratione perturbantur, paene impu-

impudentes uidentur. tametsi id non accidere non potest. ut enim quisque optime dicit; ita maxime dicendi difficultatem, uariosq. euentus orationis, hominumq. iudicia pertimescit. qui uero nihil potest dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere, atque edere; is mihi, etiam si commouetur in dicendo, tamen impudens uidetur. non enim pudendo, sed non faciendo id, quod non decet, impudentiae nomen effugere debemus. quem uero non pudet; id quod in plerisque uideo; hunc ego non reprehensione solum, sed etiam poena dignum puto. Equidem & in uobis animaduertere soleo, & in me ipso saepissime experior, ut exalbescam in principiis dicendi, & tota mente, atque omnibus artibus contremiscam. adolescentulus uero sic in initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium Q. Maximo debuerim, quod continuo consilium dimiserit, simul ac me fractum, ac debilitatum metu uiderit. Hic omnes assensi, significare inter sese, & colloqui cœperunt. fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor; qui tamen non modo non obesset eius orationi, sed etiam probitatis cōmendatione prodesset. Tum Antonius, Saepe, ut dicis, inquit, animaduerti, Crasse, & te, & ceteros summos oratores, quamquam tibi par mea sententia nemo unquam fuit, in dicendi exordio permoueri. cuius quidem rei cum causam quaererem, quidnam esset, cur, ut in quoque oratore

DE ORATORE

oratore plurimum esset, ita maxime is pertimesceret; has causas inueniebam duas; unam, quod intelligerent ij, quos usus, ac natura docuisset, nonnumquam summis oratoribus non satis ex sententia euentum dicendi procedere; ita non iniuria, quotiescunque dicerent, id, quod aliquando posset accidere, ne tum accideret, timere. altera est haec, de qua queri saepe soleo. ceterarum homines artium spectati, & probati, si quando aliquid minus bene fecerunt, quam solent; aut noluisse, aut ualitudine impediti non potuisse consequi id, quod scirent, putantur. noluit, inquiunt, hodie agere Roscius, aut crudior fuit. oratoris peccatum, si quod est animaduersum, stultitiae peccatum uidetur. stultitia autem excusationem non habet: quia nemo uidetur, aut quia crudus fuerit, aut quod ita maluerit, stultus fuisse. quo etiam grauius iudicium in dicendo subimus. quoties enim dicimus, toties de nobis iudicatur. & qui semel in gestu peccauit, non continuo existimatur nescire gestum: cuius in dicendo aliquid reprehensum est, aut aeterna in eo, aut certe diuturna ualet opinio tarditatis. Illud uero, quod a te dictum est, esse permulta, quae orator nisi e natura haberet, non multum a magistro adiunaretur; ualde tibi assentior; inq. eo uel maxime probaui summum illum doctorem Alabādensē Apollonium: qui, cum mercede doceret, tamen non patiebatur eos, quos iudicabat non posse oratores euadere, operam

operam apud sese perdere, dimittebatque; & ad quam quæque artem putabat esse aptum, ad eam impellere, atque hortari solebat. satis est enim ceteris artificijs percipiendis tantummodo similem esse hominis, & id, quod tradatur, uel etiam inculcetur, si quis forte sit tardior, posse percipere animo, & memoria custodire. non quaeritur mobilitas linguae, non celeritas uerborum, non denique ea, quae nobis non possumus fingere, facies, uultus, sonus. In oratore autem acumen dialecticorum, sententiae philosophorum, uerba prope poetarum, memoria iurisperitorum, uox tragoedorum, gestus paene summorum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inueniri potest. quae enim singularum rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur; ea nisi omnia summa sunt in oratore, probari non possunt. Tum Crassus, Atqui uide, inquit, in artificio, & opera quam tenui, & leui quanto plus adhibeatur diligentiae, quam in hac re, quam constat esse maximam. saepe enim soleo audire Roscium, cum ita dicat: se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem: non quo non essent quidam probabiles: sed quia, si aliquid modo esset uitij, id ferre ipse non posset. nihil est enim tam insigne, nec tam ad diuturnitatem memoriae stabile, quam id, in quo aliquid offenderis. Itaque, ut ad hanc similitudinem hu-

D ius

DE ORATORE

ius histrionis oratoriam laudem dirigamus; uide-
tis ne, quam nihil ab eo, nisi perfecte, nihil nisi
cum summa uenustate fiat; nihil nisi ita, ut deceat,
& uti omnes moueat, atque delectet? itaque hoc
iamdiu est consecutus, ut, in quo quisque artificio
excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Hanc
ego absolutionem, perfectionemque in oratore desi-
derans, a qua ipse longe absum, facio impuden-
ter. mihi enim uolo ignosci: ceteris ipse non igno-
sco. nam qui non potest, qui uitiose facit, quem de-
nique non decet; hunc, ut Apollonius iubebat, ad
id, quod facere possit, detrudendum puto. Num
tu igitur, inquit Sulpicius, me, aut hunc Cottam
ius civile, aut rem militarem iubes discere? nam
quis ad ista summa, atque in omni genere perfecta
potest peruenire? Tu ille, Ego uero, inquit, quod
in uobis egregiam quandam, ac praeclaram indo-
lem ad dicendum esse cognoui, ideo haec exposui
omnia: nec magis ad eos deterrendos, qui non pos-
sent, quam ad uos, qui possetis, exacuendos accom-
modaui orationem meam. Et quamquam in utro-
que uestrum summum esse ingenium, studiumque
perspexi: tamen haec, quae sunt in specie posita,
de quibus plura fortasse dixi, quam solent Graeci
dicere, in te, Sulpici, diuina sunt. Ego enim nemi-
nem nec motu corporis, neque ipso habitu, atque
forma aptiorem, nec uoce plenior, aut suauio-
rem mihi uideor audisse. quae quibus a natura mi-
nora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut ipsae,
quae

quae habeant, modice, & scienter utantur, & ut ne dedeceat. id enim est maxime vitandum: & de hoc uno minime est facile praecipere, non mihi modo, qui sicut unus paterfamilias his de rebus loquor, sed etiam ipsi illi Roscio: quem saepe audio dicere, Caput esse artis, decere; quod tamen unum id esse, quod tradi arte non possit. Sed, si placet, sermonem alio transferamus, & nostro more aliquando, non rhetorico loquamur. Minime uero, inquit Cotta: nunc enim te iam exoremus, necesse est, quoniam retines nos in hoc studio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices, quidquid est istud, quod tu in dicendo potes. neque enim sumus nimis auidi: ista tua mediocri eloquentia contenti sumus: idque ex te quaerimus; ut ne plus non assequamur, quam quantum tu in dicendo assecutus es; quoniam, quae a natura expetenda sunt, ea dicis non nimis deesse nobis, quid praeterea esse assumendum putes. Tum Crassus arridens, Quid censes, inquit, Cotta, nisi studium, & ardorem quandam amoris? sine quo cum in uita nihil quidquam egregium, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo unquam assequetur. Neque uero uos ad eam rem uideo esse cohortandos: quos, cum mihi quoque sitis molesti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. sed profecto studia nihil prosunt perueniendi aliquo, nisi illud, quod eo, quo intendas, ferat, deducatque, cognoris. Quare, quoniam

D 2 mihi

DE ORATORE

mibi leuius quoddam onus imponitis ; neque ex me de oratoris arte , sed de hac mea , quantula-
cun que est , facultate quaeritis : exponam uobis non quandam aut perreconditam , aut ualde diffi-
cilem , aut magnificam , aut grauem rationem con-
suetudinis meae ; qua quondam solitus sum uti , cum mihi in isto studio uersari adolescenti licebat.

Tum Sulpicius , O diem , Cotta , nobis , inquit , optatum . quod enim neque precibus unquam , nec insidiando , nec speculando assequi potui , ut , quid Crassus ageret meditandi , aut dicendi causa , non modo uidere mihi , sed ex eius scriptore , & lectore Diphilo suspicari liceret ; id spero nos esse adeptos , omniaq. iam ex ipso , quae diu cupimus , cognituros . Tum Crassus . At qui arbi-
tror Sulpici , cum audieris , non tam te haec admiraturum , quae dixero , quam existimaturum , tum , cum ea audire cupiebas , causam , cur cuperes , non fuisse . nihil enim dicam reconditum , nihil expectatione uestra dignum , nihil aut inauditum uobis , aut cuiquam nouum . Nam principio illud , quod est homine ingenuo liberaliterq. educato dignum , non negabo , me ista omnium communia , & contrita praecepta didicisse : Primum , oratoris officium esse , dicere ad persuadendum accommodate : deinde , esse omnem orationem aut de infinitae rei quaestione , sine designatione personarum , & temporum ; aut de re certis in personis , ac temporibus locata : in utraque autem

autem re quidquid in controuersiam ueniat, in eo quaeri solere, aut factum ne sit; aut, si est factum, quale sit; aut etiam quo nomine uocetur; aut, quod non nulli addunt, recte ne factum esse uideatur: existere autem controuersias etiam ex scripti interpretatione; in quo aut ambigue quid sit scriptum, aut contrarie, aut ita, ut a sententia scriptum dissideat: his autem omnibus partibus subiecta quaedam esse argumenta propria: sed caussarum, quae sint a communi quaestione seiunctae, partim in iudicijs uersari, partim in deliberationibus: esse etiam genus tertium, quod in laudandis, aut uituperandis hominibus poneretur: certosq. esse locos, quibus in iudicijs uteremur, in quibus aequitas quaeritur; alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus consilium daremus; alios item in laudationibus, in quibus ad personarum dignitatem omnia referrètur. Cumq. esset omnis oratoris uis, ac facultas in quinque partes distributa; ut deberet reperire primum, quid diceret; deinde inuenta non solum ordine, sed etiam momento quodam, atque iudicio dispensare, atque disponere; tum ea denique uestire, atque ornare oratione; post memoria saepire; ad extremum agere cum dignitate, & uenustate: etiam illa cognoram, & acceperam, ante, quam de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent; deinde rem demonstran-

D 3 dam;

dam; postea controuersiam constituendam; tum id, quod nos intenderemus, confirmandum; post, quae contra dicerentur, refellenda; extrema autem oratione, ea, quae pro nobis essent, amplificanda, & augenda; quaeq. essent pro aduersarijs, infirmanda, atque frangenda. Audieram etiam, quae de orationis ipsius ornamentis traderentur: in qua praecipitur primum, ut pure, & latine loquamur; deinde, ut plane, & dilucide; tum, ut ornate; post ad rerum dignitatem apte, & quasi decore: singularumq. rerum praecepta cognoram. Quin etiam, quae maxime propria essent naturae, tamen his ipsis artem adhiberi uideram. nam de actione, & de memoria quaedam breuia, sed magna cum exercitatione praecepta gustaram. In his enim fere rebus omnis istorum artificum doctrina uersatur. quam ego si nihil dicam adiuuare, mentiar: habet enim quaedam quasi ad commonendum oratorem, quo quidque referat, & quo intuens, ab eo, quodcunque sibi proposuerit, minus aberret. uerum ego hanc uim intelligo esse in praeceptis omnibus; non ut ea secuti oratores eloquentiae laudem sint adepti; sed quae sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam obseruasse, atque delegisse: sic esse non eloquentiam ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum: quod tamen, ut ante dixi, non eiicio: est enim etiam si minus necessarium ad bene dicendum, tamen ad cognoscendum non illiberale.

Eius

Eius exercitatio quaedam suscipienda uobis est: quamquam uos quidem iam pridem estis in cursu: sed ijs, qui ingrediuntur ad studium, quique ea, quae agenda sunt in foro tamquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione quasi ludicra praediscere, ac meditari. Hanc ipsam, inquit Sulpicius, nosse uolumus. attamen ista, quae abs te breuiter de arte decursa sunt, audire cupimus: quamquam sunt nobis quoque non inaudita. uerum illa mox: nunc, de ipsa exercitatione quid sentias, quaerimus. Equidem probo ista, Crassus inquit, quae uos facere soletis; ut, causa aliqua posita consimili causarum earum, quae in forum deferuntur, dicatis quammaxime ad ueritatem accommodate. sed plerique in hoc uocem modo, neque eam scienter, & uires exercent suas, & linguae celeritatem incitant, uerborumque frequentia delectantur. in quo fallit eos, quod audierunt; dicendo homines, ut dicant, efficere solere. uere enim etiam illud dicitur; peruerse dicere, homines peruerse dicendo facillime consequi. Quamobrem in istis ipsis exercitationibus etsi utile est etiam subito saepe dicere: tamen illud utilius, sumpto spatio ad cogitandum, paratius, atque accuratius dicere. Caput autem est; quod, ut uere dicam, minime facimus; est enim magni laboris, quem plerique fugimus; quam plurimum scribere. stylus optimus, & praestantissimus dicendi effector, ac magister: neque iniuria. nam si subitam, & fortuitam orationem com-

D 4 men-

mentatio, & cogitatio facile uincit: hanc ipsam profecto assidua, ac diligens scriptura superabit. omnes enim siue artis sunt loci, siue ingenij cuiusdam, atque prudentiae, qui modo insunt in eare, de qua scribimus, inquirentibus nobis, omnique acie ingenij contemplantibus, ostendunt se, & occurrunt; omnesque sententiae, uerbaque omnia, quae sunt cuiusque generis maxime illustra, sub acumē styli subeant, & succedant, necesse est. tum ipsa collocatio, conformatioque uerborum perficitur in scribendo, non poetico, sed quodam oratorio numero, & modo. Haec sunt, quae clamores, & admirationes in bonis oratoribus efficiunt: neque ea quisquam, nisi diu, multumque scriptitarit, etiam si uehementissime se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur: & qui a scribendi consuetudine ad dicendum uenit, hanc affert facultatem, ut, etiam subito si dicat, tamen illa, quae dicantur, similia scriptorum esse uideantur: atque etiam, si quando in dicendo scriptum attulerit aliquid, cum ab eo discesserit, reliqua similis oratio consequetur. ut concitato nauigio cum remiges inhibuerunt, retinet tamen ipsa naus motum, et cursum suum, intermisso impetu, pulsuque remorum: sic in oratione perpetua, cum scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum, scriptorum similitudine & ui concitata. In quotidianis autē commentationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam illā exercitationem maxime, qua

qua C. Carbonem, nostrum illum inimicum, solitum esse uti sciebam; ut, aut uersibus propositis quammaxime grauibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, uerbis alijs quam maxime possem lectis pronunciarem. sed post animaduerti hoc esse in hoc uitij; quod ea uerba, quae maxime cuiusque rei propria, quaeque essent ornatissima, atque optima, occupasset aut Ennius, si ad eius uersus me exercerem; aut Gracchus, si eius orationem mihi forte proposuissem: ita si iisdem uerbis uterer, nihil prodesse; si alijs, etiam obesse, cum minus idoneis uti cōsuescerem. Postea mihi placuit, eoq. sum usus adolescens, ut summorum oratorum graecas orationes explicarem: quibus lectis, hoc assequebar; ut, cū ea, quae legerem graece, latine redderem, non solum optimis uerbis uterer, & tamen usitatis; sed etiam exprimerem quaedam uerba imitando, quae noua nostris essent, dummodo essent idonea. Iam, uocis, & spiritus, & totius corporis, & ipsius linguae motus, & exercitationes non tam artis indigent, quam laboris. quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorum similes uelimus esse. intuendi nobis sunt non solum oratores, sed etiam aētores; ne mala consuetudine ad aliquam deformitatem, prauitatemq. ueniamus. Exercenda est etiam memoria ediscendis ad uerbum quamplurimis & nostris scriptis, et alijs.

nis. atque in ea exercitatione non sane mihi displicet adhibere, si consueris, etiam istam locorum, simulacrorumque rationem, quae in arte traditur. Educenda deinde dictio est ex hac domestica exercitatione, & umbratili medium in agmen, in puluerem, in clamorem, in castra, atque aciem forenses: subeundus usus omnium; & periclitandae uires ingenij; & illa commentatio inclusa in ueritatis lucem proferenda est. Legendi etiam poetae: cognoscenda historia: omnium bonarum artium scriptores, ac doctores & legendi, & peruolandi, & exercitationis causa laudandi, interpretandi, corrigendi, uituperandi, refellendi: disputandumque de omni re in contrarias partes: et quid quid erit in quaque re, quod probabile uideri possit, eliciendum, atque dicendum. Perdiscendum ius ciuile: cognoscendae leges: percipienda omnis antiquitas: senatoria consuetudo, disciplina reip. iura sociorum, foedera, pactioes, causa imperij cognoscenda est. Libandus est etiam ex omni genere urbanitatis facietiarum quidam lepos, quo tamquam sale perspergatur omnis oratio. Effudi uobis omnia, quae sentiebam: quae fortasse, si quemcunque patremfamilias arripuissetis ex aliquo circulo, eadem uobis percunctantibus respondisset. Haec cum Crassus dixisset, silentium est consecutum. sed quamquam satis ijs, qui aderat, ad id, quod erat propositum, dictum uidebatur: tamen sentiebant celerius esse multo, quam ipsi uellent,

lent, ab eo peroratum. Tum Scaeuola, Quid est, Cotta, inquit? quid tacetis? nihil ne uobis in mentem uenit, quod praeterea a Crasso requiratis? Immo id mehercule, inquit, ipsum attendo. tantus enim cursus uerborum fuit; & sic euolauit oratio; ut eius uim, & incitationem adspexerim, ue stigia, ingressumq. non uiderim: & tamquam in aliquam locupletem, ac refertam domum uenerim, non explicata ueste, neque proposito argento, neque tabulis, & signis propalam collocatis, sed his omnibus multis, magnificisq. rebus constructis, ac reconditis; sic modo in oratione Crassi diuitias, ac ornamenta eius ingenij per quaedam inuolucra, atq. integumenta perspexi; sed ea cum contemplari cupere, uix adspiciendi potestas fuit. ita neque hoc possum dicere, me omnino ignorare, quid possideat; neque plane nosse, ac uidisse. Quin tu igitur facis idem, inquit Scaeuola, quod faceres, si in aliquam domum plenam ornamentorum illam uenisses. si ea seposita, ut dicis, essent; tuq. ualde spectandi cupidus esses: non dubitares rogare dominum, ut proferri iuberet, praesertim si esset familiaris. similiter nunc petes a Crasso, ut eam copiam ornamentorum suorum, quam constructam uno in loco quasi per transfennam praetereuntes strictim adspeximus, in lucem proferat, & suo quidque loco collocet. Ego uero, inquit Cotta, a te peto, Scaeuola. me enim, & hunc Sulpicium impedit pudor ab homine omnium grauissimo, qui

ge-

DE ORATORE

genus huiusmodi disputationis semper contempserit, haec, quae ipsi forsitan puerorum elementa uideantur, exquirere. sed tu hoc nobis da, Scaenola, & perfice, ut Crassus haec, quae coartauit, & peranguste refersit in oratione sua, dilatet nobis, atque explicet. Ego mehercule, inquit Mucius, antea uestra magis hoc causa uolebam, quam mea: neque enim tantopere hanc a Crasso disputationem desiderabam, quantopere eius in causis oratione delector: nunc uero, Crasse, mea quoque etiam causa rogo; ut, quoniam tantum habemus otij, quantum iamdiu nobis non contigit, ne graue exaedificare id opus, quod instituisti. formam enim totius negotij opinione maiorem, melioremque uideo: quam uehementer probo. Enim uero, inquit Crassus, mirari satis non queo, etiam te haec, Scaenola, desiderare: quae neque ego teneo, uti ij, qui docent; neque sunt eius generis, ut, si optime tenerem, digna essent ista sapientia, ac tuis auribus. An tu, inquit ille, si de istis communibus, & peruagatis uix huic aetati audiendum putas; etiam ne illa negligere possimus, quae tu oratori cognoscenda esse dixisti? de naturis hominum, de moribus, de rationibus ijs, quibus hominum mentes & incitarentur, & reprimerentur; de historia, de antiquitate, de administratione reip. denique de nostro ipso iure ciuili. hanc enim ego omnem scientiam, & copiam rerum in tua prudentia sciebam inesse: in oratoris uero instrumento
tam

tam lautam supellectilem numquam uideram. Potes igitur, inquit Crassus, (ut alia omit-
tam, quae sunt innumerabilia, & immensa, & ad ipsum tuum ius civile ueniam) oratores putare eos, quos multas horas expectauit, cum in campum properaret, & ridens, & stomachans Scaeuola? cum Hypsaenus maxima uoce, plurimis uerbis a M. Crasso praetore contenderet, ut ei, quem defendebat, causa cadere liceret: Cn. autem Octavius, homo consularis, non minus longa oratione recusaret, ne aduersarius causa caderet, ac ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutelae iudicio, atque omni molestia stultitia aduersarij liberaretur.

Ego uero istos, inquit, (memini enim mihi narrare Mucium) non modo oratoris nomine, sed ne foro quidem dignos putarem. Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquentia, neque dicendi ratio, aut copia, sed iuris ciuilis prudentia: quod alter plus, lege agendo, petebat, quam quantum lex in XII tabulis permiserat; quod cum impetrasset, causa caderet: alter iniquum putabat, plus secum agi, quam quod esset in actione; neque intelligebat, si ita esset actum, litem aduersarium perditurum. Quid his paucis diebus? non ne, nobis in tribunali Q. Pompeij, praetoris urbani, familiaris nostri, sedentibus, homo ex numero disertorum postulabat, ut illi, unde peteretur, uetus, atque usitata exceptio daretur, CUIVS pecuniae dies fuisset? quod petitoris causa compa-

D E O R A T O R E

comparatum esse non intelligebat : ut , si ille infiator probasset iudici , ante petitam esse pecuniā , quam esset cœpta deberi ; petitor rursus cum peteret , ne exceptione excluderetur , quod ea res in iudicium antea uenisset . Quid ergo hoc fieri turpius , aut dici potest , quam eum , qui hanc personam suscepit , ut amicorum controuersias , causasq. tueatur , laborantibus succurrat , aegris medeatur , afflitos excitet , hunc in minimis tenuissimisq. rebus ita labi , ut alijs miserandus , alijs irridendus esse uideatur ? Equidem propinquum nostrum P. Crassum , illum diuitem , & multis alijs in rebus elegantem hominem , & ornatum , & praecipue in hoc efferendum , & laudandum puto ; quod cum P. Scaeuolae frater esset , solitus est ei persaepe dicere : neque illum in iure ciuili satis illi arti facere posse , nisi dicendi copiam assumpsisset ; quod quidem hic , qui mecum consul fuit , filius eius est consecutus : neque se ante causas amicorum tractare , atque agere coepisse , quam ius ciuile didicisset . Quid uero ille M. Cato ? non ne & eloquentia tanta fuit , quantam illa tempora , atque illa aetas in hac ciuitate ferre maximam potuit ; & iuris ciuilis omnium peritissimus ? Vere cundius hac de re iamdudum loquor , quod adest uir in dicendo summus : quem ego unum oratorem maxime admiror : sed tamen idem hoc semper ius ciuile contempsit . Verum , quoniam sententiae , atque opinionis meae uoluistis esse participes ; nihil

hil occultabo; & quoad potero, uobis exponam, quid de quaque re sentiam. Antonij incredibilis quaedam, & prope singularis, & diuina uis ingenij uidetur, etiam si hac scientia iuris nudata sit, posse facile ceteris armis prudentiae causas tueri, atque defendere. quamobrem hic nobis sit exceptus: ceteros uero non dubitabo primum inertiae condemnare sententia mea, post etiam impudentiae. nam uolitare in foro, haerere in iure, ac praetorum tribunalibus, iudicia priuata magnarum rerum obire, in quibus saepe non de facto, sed de aequitate, ac iure certetur; iactare se in causis centumuiralibus, in quibus usucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluionum, circumluionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum, aut ratorum, ceterarumque rerum innumerabilium iura uersentur; cum omnino, quid suum, quid alienum; quare denique ciuis, an peregrinus, seruus, an liber quispiam sit, ignoret: insignis est impudentiae. Illa uero deridenda arrogantia est; in minoribus nauigijs rudem esse se confiteri, quinquereemes autem, aut etiam maiores gubernare didicisse. Tu mihi cum in circulo decipiare aduersarij stipulatiuncula; & cum obsignes tabellas clientis tui, quibus id sit scriptum, quo ille capiat; ego tibi ullam causam maiorem committendam putem? citius hercule is, qui duorum scalmorum nauculam in portu euerterit, in Euxino ponto

to

to Argonautarum nauem gubernarit. Quid, si ne paruae quidem caussae sunt, sed saepe maximae, in quibus certatur de iure ciuili? quod tandem os est illius patroni, qui ad eas causas sine ulla scientia iuris audet accedere? Quae potuit igitur esse causa maior, quam illius militis; de cuius morte cum domum falsus ab exercitu nuncius uenisset; & pater eius, re credita, testamentum mutasset; & quem ei uisum esset, fecisset heredem; essetq. ipse mortuus: res delata est ad centumuiros; cum miles domum reuenisset, egissetq. lege in hereditatem paternam testamento exheres filius? nempe in ea causa quaesitum est de iure ciuili, posset ne patrum bonorum exheres esse filius, quem pater testamento neque heredem, neque exheredem scripsisset nominatim. Quid, qua de re inter Marcellos, & Claudios patricos centumuiroi iudicarunt? cum Marcelli ab liberti filio stirpe, Claudij patricij eiusdem hominis hereditatem gente ad se redisse dicerent: non ne in ea causa fuit oratoribus de toto stirpis, ac gentilitatis iure dicendum? Quid, quod item in centumuirali iudicio certatum esse accepimus? qui Romam in exilium uenisset, cui Romae exulare ius esset, si se ad aliquem quasi patronum applicuisset, intestatoq. esset mortuus: non ne in ea causa ius applicationis, obscurum sane, & ignotum, patens factum in iudicio, atque illustratum est a patrono? Quid nuper? cum ego C. Sergij Auratae contra hunc nostram Antonium iudicio prinato causam

causam defenderem; nonne omnis nostra in iure uersata defensio est? cum enim Marius Gratidianus aedes Auratae uendidisset; neque seruire quamdam earum aedium partem in mancipij lege dixisset: defendebamus, quidquid fuisset incommodi in mancipio, id si uenditor scisset, neque declarasset, praestare debere. Quo quidem in genere familiaris noster M. Bucculeius, homo neque meo iudicio stultus, & suo ualde sapiens, & a iuris studio non abhorrens, simili in re quodam modo nuper errauit. nam cum aedes L. Fusio uenderet; in mancipio lumina, uti tum essent, ita recepit. Fusius autem, simulatq. aedificari coeptum est in quadam parte urbis, quae modo ex illis aedibus conspici posset, egit statim cum Bucculeio; quod, cuicumque particulae caeli officeretur, ita, quamuis esset procul, mutari lumina putabat. Quid uero, clarissima M. Curij causa, & M. Coponij nuper apud centumuiros quo concursu hominum, qua expectatione defensa est? cum Q. Scaeuola, aequalis, & collega meus, homo omnium & disciplina iuris civilis eruditissimus, & ingenio, prudentiaq. acutissimus, & oratione maxime limatus, atque subtilis, atque, ut ego soleo dicere, iuris peritorum eloquentissimus, eloquentium iuris peritissimus, ex scripto testamentorum iura defenderet; negaretq., nisi postumus & natus, & ante, quam in suam tutelam uenisset, mortuus esset, heredem eum esse posse, qui esset secundum postumum & natum, &

E mortuum

D E O R A T O R E

mortuum heres institutus: ego autem defenderem, hac eum mente fuisse, qui testamentum fecisset; ut, si filius non esset, qui in tutelam ueniret, M'. Curius esset heres. num destitit uterque nostrum in ea causa in auctoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis, hoc est in medio iure civili uersari? Omitto iam plura exempla causarum amplissimarum: quae sunt innumerabilia. Capitis nostri, saepe potest accidere, ut causae uersentur in iure. etenim si C. Mancinum, nobilissimum, atque optimum uirum, ac consularem, cum eum propter inuidiam Numantini foederis paterpatratus ex S. C. Numantinis dedidisset; eumq. illi non recepissent; posteaq. Mancinus domum reuenisset, neque in senatum introire dubitasset, P. Rutilius, M. filius, tribunus pl. de senatu iussit educi, quod eum ciuem negaret esse, quia memoriae sic esset proditum; quae pater suus, aut populus uendidisset, aut paterpatratus dedidisset, ei nullum esse postliminium: quam possumus reperire ex omnibus rebus civilibus causam, contentionemq. maiorem, quam de ordine, de ciuitate, de libertate, de capite hominis consularis? praesertim cum haec non in crimine aliquo, quod ille posset insitiari, sed in civili iure consisteret. Similiq. in genere, inferiore ordine, si quis apud nos seruisset ex populo foederato, seseq. liberasset, ac postea domum reuenisset; quaesitum est apud maiores nostros, num is ad suos postliminio redisset, & amisisset hanc ciuitatem. Quid de liber-

libertate, quo iudicium grauius esse nullum potest? non ne ex iure ciuili potest esse contentio, cum quaeritur, is, qui domini uoluntate census sit, si non sit conditum lustrum, sit ne liber? Quid, quod usu memoria patrum uenit, ut paterfamilias, qui ex Hispania Romam uenisset, cum uxorem praegnantem in prouincia reliquisset; Romaeq. alteram duxisset; neque nuncium priori remisisset; mortuusq. esset intestato; & ex utraque filius natus esset: mediocris ne res in controuersiam adducta est? cum quaereretur de duobus ciuium capitibus, & de puero, qui ex posteriore natus erat, & de eius matre: quae, si iudicaretur, certis quibusdam uerbis, non nouis nuptijs, fieri cum superiore diuortium, in concubinae locum duceretur.

Haec igitur, & horum similia iura suae ciuitatis ignorantem, erectum, & celsum, alacri & prompto ore ac uultu huc atque illuc intuentem uagari magna cum caterua toto foro, praesidium clientibus, atque opem amicis & prope cunctis ciuibus lucem ingenij, & consilij sui porrigentem, atque tendentem, non ne in primis flagitiosum putandum est? Et quoniam de impudentia dixi; castigemus etiam segnitiam hominum, atque inertiam. Nam si esset ista cognitio iuris magna, ac difficilis: tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendum dicendi laborem impellere. sed, o dij immortales, non dicerem hoc audiente Scaeuola, nisi ipse dicere soleret, nullius sibi artis

E 2. faciliorem

DE ORATORE

faciliorem cognitionem uideri. quod quidem certis de causis a plerisque aliter existimatur: primum, quia ueteres illi, qui huic scientiae praesuerunt, obtinendae, atque augendae potentiae suae causa peruulgari artem suam noluerunt: deinde, postea quam est editum, expositis a Cn. Flauio primum actionibus; nulli fuerunt, qui illa artificiose digesta generatim componerent. nihil est enim, quod ad artem redigi possit, nisi ille prius, qui illa tenet, quorum artem instituere uult, habet illam scientiam; ut ex ijs rebus, quarum ars nondum sit, artem efficere possit. Hoc uideo, dum breuiter uoluerim dicere, dictum a me esse paullo obscurius: sed experiar, & dicam, si potero, planius. Omnia fere, quae sunt conclusa nunc artibus, dispersa, & dissipata quondam fuerunt: ut in musicis numeri, & uoces, & modi; in geometria lineamenta, formae, interualla, magnitudines; in astrologia caeli conuersio, ortus, obitus, motusque siderum; in grammaticis poetarum pertractatio, historiarum cognitio, uerborum interpretatio, pronunciandi quidam sonus; in hac denique ipsa ratione dicendi excogitare, ornare, disponere, meminisse, agere, ignota quondam omnibus, & diffusa late uidebantur. adhibita est igitur ars quaedam extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totum philosophi assumunt, quae rem dissolutam, diuulsamque conglutinet, & ratione quadam constringeret. Sit ergo in iure civili finis hic, legitimae atque usitatae in rebus causis.

caussisq. ciuium aequalitatis conseruatio. Tum sunt notanda genera, & ad certum numerum, paucitatemq. reuocanda. Genus autem id est, quod sui similes communione quadam, specie autem differentes, duas, aut plures complectitur partes. Partes autem sunt, quae generibus ijs, ex quibus emanant, subiiciuntur: omniaq. quae sunt uel generum, uel partium nomina, definitionibus, quā uim habeant, est exprimendum. est enim definitio, earum rerum, quae sunt eius rei propriae, quam definire uolumus, breuis, & circumscripta quaedam explicatio. Hisce ego rebus exempla adiungerem, nisi, apud quos haec haberetur oratio, cernerem. nunc complectar, quod proposui, breui. Si enim aut mihi facere licuerit, quod iamdiu cogito; aut alius quispiam aut, me impedito occuparit, aut, mortuo, effecerit; ut primum omne ius ciuile in genera digerat, quae per pauca sunt; deinde eorum generum quasi quaedam membra dispertiat; tum propriam cuiusq. uim definitione declaret: perfectam artem iuris ciuilis habebitis, magis magnam, atque uberem, quam difficilem, & obscuram. Atque interea tamen, dum haec, quae dispersa sunt, coguntur, uel passim licet carpentem, & colligentem undique, repleti ista iuris ciuilis scientia. Non ne uidetis, equitem Romanum, hominem acutissimo omnium ingenio, sed minime ceteris artibus eruditum, C. Aculeonem, qui mecum uiuit, semperq. uixit, ita tenere ius ciuile, ut ei, cum ab hoc disces-

E 3 seritis,

DE ORATORE

seritis, nemo de ijs, qui peritissimi sunt, antepona-
tur? omnia enim sunt posita ante oculos, collocata
in usu quotidiano, in congressione hominum, atque
in foro: neque ita multis litteris, aut uolumini-
bus magnis continentur: eadem enim sunt elata
primum a pluribus; deinde, paucis commutatis
uerbis, etiam ab iisdem scriptoribus scripta sunt
saepius. Accidit uero, quo facilius percipi, cogno-
sciq. ius ciuile possit, quod minime plerique arbi-
trantur, mira quaedam in cognoscendo suauitas,
& delectatio. Nam siue quem haec aliena studia
delectant: plurima est & in omni iure, & in Pon-
tificum libris, & in XII tabulis antiquitatis effi-
gies: quod & uerborum prisca uetustas cognosci-
tur; & actionum genera quaedam maiorum con-
suetudinem, uitamq. declarant. siue quis ciuilem
scientiam contempletur; quam Scaeuola non pu-
tat oratoris esse propriam, sed cuiusdam ex alio ge-
nere prudentiae: totam hanc, descriptis omnibus
ciuitatis utilitatibus, ac partibus, XII tabulis
contineri uidebitis. siue quem ista praepotens, &
gloriosa philosophia delectat: dicam audacius, ho-
sce habet fontes omnium disputationum suarum,
qui iure ciuili, et legibus continentur. ex his enim
et dignitatem maxime expetendam uidemus; cum
uerus, iustus, atque honestus labor honoribus,
praemijs, atque splendore decoratur; uitia autem
hominum, atque fraudes damnis, ignominijs, uin-
culis, uerberibus, exilijs, morte mutantur: et do-
cemur,

cemur, non infinitis, concertationumq. plenis disputationibus, sed auctoritate, nutuq. legum, domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, nostratueri, ab alienis mentes, oculos, manus abstinere. Fremant omnes licet: dicam, quod sentio. bibliothecas mehercule omnium philosophorum unus mihi uidetur xlii tabularum libellus, si quis legum fontes, & capita uiderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis ubertate superare.

Ac si nos, id quod maxime debet, nostra patria deleat; cuius rei tanta est uis, ac tanta natura, ut Ithacam illam in asperrimis saxulis, tamquam nidulum, affixam sapientissimus uir immortalitati anteponeret: quo amore tandem inflammati esse debemus in eiusmodi patriam, quae una in omnibus terris domus est uirtutis, imperij, dignitatis? cuius primum nobis mens, mos, disciplina nota esse debet: uel quia est patria parens omnium nostrum: uel quia tanta sapientia fuisse in iure constituendo putanda est, quanta fuit in his tantis opibus imperij comparandis. Percipietis etiam illam ex cognitione iuris laetitiam, et uoluptatem, quod, quantum praestiterint nostri maiores prudentia ceteris gentibus, tum facillime intelligetis, si cum illorum Licurgo, & Dracone, & Solone nostras leges conferre uolueritis. incredibile est enim, quam sit omne ius ciuile, praeter hoc nostrum, inconditum, ac paene ridiculum: de quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere, cum hominum nostro

DE ORATORE

rum prudentiam ceteris hominibus, & maxime Graecis antepono. His ego de causis dixeram Scaeuola, ijs, qui perfecti oratores esse uellent, iuris civilis cognitionem esse necessariam. Iam uero ipsa per sese quantum afferat ijs, qui ei praesunt, honoris, gratiae, dignitatis, quis ignorat? itaque ut apud Graecos infimi homines, mercedula adducti, ministros se praebent in iudicijs oratoribus, ij, qui apud illos *παρυμνιστοὶ* uocantur: sic in nostra ciuitate contra amplissimus quisque, & clarissimus uir; ut ille, qui propter hanc iuris civilis scientiam sic appellatus a summo poeta est,

» Egregie cordatus homo, Catus Aeliu' Sextus; multiq. praeterea: qui cum ingenio sibi auctore dignitatem reperissent; perfecerunt, ut in respondendo iure auctoritate plus etiam, quam ipso ingenio, ualerent. Senectuti uero celebrandae, & ornandae quod honestius potest esse perfugium, quam iuris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidium iam inde ab adolescentia comparavi non solum ad causarum usum forensem, sed etiam ad decus, atque ornamentum senectutis: ut, cum me uires, quod fere iam tempus adueniat, deficere coepissent, ab solitudine domum meam uindicarem. Quid est enim praeclarus, quam honoribus, & reipublicae muneribus perfunctum senem posse suo iure dicere id, quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo? se esse

esse eum, unde sibi, si non populi, & reges, at omnes sui ciues consilium expetant,

» Suarum rerum incerti: quos ego mea ope ex

» Incertis certos, compotesq. consili

» Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas.

est enim sine dubio domus iurisperiti, totius oraculum ciuitatis. testis est huiusce Q. Mucij ianua, & uestibulum: quod in eius infirmissima ualitudine, affectaq. iam aetate, maxima quotidie frequentia ciuium, ac summorum hominum splendore celebratur. Iam, illa non longam orationem desiderant, quamobrem existimem publica quoque iura, quae sunt propria ciuitatis, atque imperij, tum monumenta rerum gestarum, & uetustatis exempla oratori nota esse debere. nam ut in rerum priuatarum causis, atque iudicijs depromenda saepe oratio est ex iure ciuili, & iccirco, ut ante diximus, oratori iuris ciuilis scientia necessaria est: sic in causis publicis, iudiciorum, concionum, senatus, omnis haec & antiquitatis memoria, & publici iuris auctoritas, & regendae reip. ratio, ac scientia, tamquam aliqua materies, ijs oratoribus, qui uersantur in rep. subiecta esse debent. non enim causidicum nescio quem, neque proclamatorem, aut rabulam hoc sermone nostro conquirimus, sed eum uirum, qui primum sit eius artis antistes, cuius cum ipsa natura magnam homini facultatem daret, tamen esse deus putatur; ut & ipsum, quod erat hominis

DE ORATORE

minis proprium, non partum per nos, sed diuinitus ad nos delatum uideretur: deinde qui possit, non tam caduceo, quam nomine oratoris ornatus, incolumis uel inter hostium tela uersari: tum qui scelus, fraudemq. nocentis possit dicendo subijcere odio ciuium, supplicioq. constringere; idemq. ingenij praesidio innocentiam, iudiciorum poena liberare; idemq. languentem, labentemq. populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere; aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos mitigare: qui denique, quemcunque in animis hominum motum res, & caussa postulet, eum dicendo uel excitare possit, uel sedare. Hanc uim si quis existimat aut ab ijs, qui de dicendi ratione scripserunt, expositam esse, aut a me posse exponi tam breui; uehementer errat; neque solum inscientiam meam, sed ne rerum quidem magnitudinem perspicit. Equidem uobis, quoniam ita uoluistis, fontes, unde hauriretis, atque itinera ipsa ita putauit esse demonstranda; non ut ipse dux essem, quod & infinitum est, & non necessarium; sed ut commonstrarem tantum uiam, & ut fieri solet, dignum ad fontes intenderem. Mihi uero, inquit Mucius, satis, superq. abs te uidetur istorum studijs, si modo sunt studiosi, esse factum. nam ut Socratem illum solitum aiunt dicere, perfectum sibi opus esse, si quis satis esset concitatus cohortatione ad studium cognoscendae, percipiendaeq. uirtutis; quibus enim id persuaum

suasum esset, ut nihil mallent se esse, quam bonos viros, ijs reliquam facilem esse doctrinam: sic ego intelligo, si in haec, quae patefecit oratione sua Crassus, intrare uolueritis, facillime uos ad ea, quae cupitis, peruenturos, ab hoc aditu, ianuaque patefacta. Nobis uero, inquit Sulpicius, ista sunt pergrata, perque iucunda: sed pauca etiam requirimus, in primisque ea, quae ualde breuiter a te, Crasse, de ipsa arte percursa sunt, cum illa te & non contemnere, & didicisse confiterere. ea si paullo latius dixeris, expleris omnem expectationem diuturni desiderij nostri. nam nunc, quibus studendum rebus esset, accepimus: quod ipsum est tamen magnum: sed uias earum rerum, rationemque cupimus cognoscere. Quid si, inquit Crassus, quoniam ego, quo facilius uos apud me tenerem, uestrae potius obsecutus sum uoluntati, quam aut consuetudini, aut naturae meae; petimus ab Antonio, ut ea, quae continet, neque adhuc protulit, ex quibus unum libellum sibi excidisse iam dudum questus est, explicet nobis, & illa dicendi mysteria enunciet? Ut uidetur, inquit Sulpicius: nam Antonio dicente, etiam quid tu sentias, intelligemus. Peto igitur, inquit Crassus, a te, quoniam id nobis, Antoni, hominibus id aetatis, oneris ab horum adolescentium studijs imponitur; ut exponas, quid ijs de rebus, quas a te quaeri uides, sentias. Deprehensum equidem me, inquit Antonius, pla-

ne

DE ORATORE

ne uideo, atque sentio; non solum quod ea requiruntur a me, quorum sum ignarus, atque insolens; sed quia, quod in causis ualde fugere soleo, ne tibi, Crasse, succedam, id me nunc isti uitare non sinunt. uerum hoc ingrediar ad ea, quae uultis, audacius, quod idem mihi spero usu esse uenturum in hac disputatione, quod in dicendo solet; ut nulla expectetur ornata oratio. neque enim sum de arte dicturus, quam numquam didici, sed de mea consuetudine: ipsaq. illa, quae in commentarium meum retuli, sunt eiusmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, sed in rerum usu, causisq. tractata. quae si uobis, hominibus eruditissimis, non probabuntur: uestram iniquitatem accusatote, qui ex me ea quaesieritis, quae ego nescirem: meam facilitatem laudatote, cum uobis, non meo iudicio, sed uestro studio inductus, non grauante respondero. Tum Crassus, Perge modo, inquit, Antoni: nullum est enim periculum, ne quid tu eloquere, nisi ita prudenter, ut neminem nostrum paeniteat ad hunc te sermonem impulsisse.

Ego uero, inquit, pergam: et id faciam, quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo; ut, quid illud sit, de quo disputetur, explanetur; ne uagari, & errare cogatur oratio, si ij, qui inter se dissenserint, non idem esse illud, de quo agitur, intelligent. nam si forte quaereretur, quae esset ars imperatoris: constituendum putarem principio, quis esset imperator: qui cum esset con-

constitutus administrator quidam belli gerendi,
tum adiungeremus de exercitu, de castris, de agmi-
nibus, de signorum collationibus, de oppidorum
oppugnationibus, de commeatu, de insidijs facien-
dis, atque uitandis, de reliquis rebus, quae essent
propriae belli administrandi: quarum qui essent a-
nimo, et scientia compotes, eos esse imperatores di-
cerem: utereturq. exemplis Africanorum, et Maxi-
morum; Epaminondam, atque Hannibalem, atque
eius generis homines nominarem. Sin autem quae
reremus, quis esset is, qui ad remp. moderandam
usum, et scientiam, et studium suum contulisset: de
finirem hoc modo: qui, quibus rebus utilitas reip.
pararetur, augeturque, teneret, ijsq. uteretur,
hunc reip. rectorem, et consilij publici auctorem
esse habendum: praedicaremq. P. Lentulum prin-
cipem illum, et Ti. Gracchum patrem, et Q. Me-
tellum, et P. Africanum, et C. Laelium, et innu-
merabiles alios cum ex nostra ciuitate, tum ex ce-
teris. Sin autem quaereretur, quisnam iuriscon-
sultus uere nominaretur: eum dicerem, qui le-
gum, & consuetudinis eius, qua priuati in ciui-
tate uterentur, & ad respondendum, & ad agen-
dum, & ad cauendum peritus esset: & ex eo gene-
re Sex. Aelium, M. Manilium, P. Mucium no-
minarem. Atque, ut iam ad leuiora artium stu-
dia ueniam: si musicus, si grammaticus, si poe-
ta quaeratur; possim similiter explicare, quid eo-
rum quisque profiteatur, & quo non amplius ab
quoque

DE ORATORE

quoque sit postulandum. Philosophi denique ipsius, qui de sua ui, ac sapientia unus omnia paene proficitur, est tamen quaedam descriptio; ut is, qui studeat omnium rerum diuinarum, atque humanarum uim, naturam, causasque nosse, & omnem bene uiuendi rationem tenere, & persequi, nomine hoc appelletur. Oratorem autem, quoniam de eo quaerimus, equidem non facio eundem, quem Crassus; qui mihi uisus est omnem omnium rerum, atque artium scientiam comprehendere uno oratoris officio, ac nomine: at eum puto esse, qui et uerbis ad audiendum iucundis, et sententijs ad probandum accommodatis uti possit in causis forensibus, atque communibus. hunc ego appello oratorem: eumque esse praeterea instructum uoce, & actione, & lepore quodam uolo. Crassus uero mihi noster uisus est oratoris facultatem non illius artis terminis, sed ingenij sui finibus immensis paene describere. nam etiam ciuitatum regendarum oratori gubernacula sententia sua tradidit. in quo per mihi mirum uisum est, Scaeuola, te hoc illi concedere; cum saepissime tibi senatus, breuiter, impoliteque dicenti, maximis sit de rebus assensus. M. uero Scaurus, quem non longe ruri apud se esse audio, uir regendae reip. scierim, si audierit hanc auctoritatem grauitatis & consilij sui uindicari a te, Crasse, quod ea oratoris propriam esse dicas; iam, credo, huc ueniat, & nanc loquacitatem nostram uultu ipso, aspectuque.

specūq. contereat. qui quamquam est in dicendo minime contemnendus; prudentia tamen rerum magnarum magis, quam dicendi arte, nititur.

Neque uero, si quis utrumque potest, aut ille consilij publici auctor, ac senator bonus, ob eam ipsam causam orator est; aut hic disertus, atque eloquens, si est idem in procuratione ciuitatis egregius, illam scientiam dicendi copia est consecutus. multum inter se distant istae facultates, longeque sunt diuersae, atque seiunctae. neque eadem ratione, ac uia M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Laelius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem suam, & reip. dignitatem exornabant. neque enim est interdictum aut a rerum natura, aut a lege aliqua, atque more, ut singulis hominibus ne amplius, quam singulas artes, nosse liceat.

Quare non, etsi eloquentissimus Athenis Pericles, idemq. in ea ciuitate plurimos annos princeps consilij publici fuit, iccirco eiusdem hominis, atque artis utraque facultas existimanda est. nec, si P. Crassus idem fuit eloquens, & iuris peritus, ob eam causam inest in facultate dicendi iuris ciuilibus scientia. nam si quisque, ut in aliqua arte, et facultate excellens aliam quoque artem sibi assumpserit, is perficiet, ut, quod praeterea sciet, id eius, in quo excellet, pars quaedam esse uideatur: licet ista ratione dicamus, pila bene, et duodecim scrupis ludere, proprium esse iurisconsulti, quoniam utrumque eorum P. Mucius optime fecerit:

ea-

DE ORATORE

eademq. ratione dicatur etiā quos quorū Graeci uocant, iſdem poetae, quoniā Empedocles phyſicus egregium poema fecerit. At hoc ne philoſophi quidem ipſi, qui omnia, ſicut propria, ſua eſſe, at que a ſe poſſideri uolunt, dicere audent; geometriam, aut muſicam philoſophi eſſe, quia Platonem omnes in illis artibus praeſtantiſſimum fuiſſe fateantur. Ac ſi iam placet omnes artes oratori ſubiungere; tolerabilius eſt ſic potius dicere; ut, quoniam dicendi facultas non debeat eſſe ieiuna, atque nuda, ſed aſperſa, atque diſtincta multarum rerum iucunda quadam uarietate, ſit boni oratoris multa auribus accepiſſe, multa uidiſſe, multa animo, & cogitatione, multa etiam legendo percurriſſe; neque ea, ut ſua poſſediſſe, ſed, ut aliena, libaſſe. fateor enim, callidum quendam hunc, & nullum in re tironem, ac rudem, nec peregrinum, atque hoſpitem in agendo eſſe debere. Neque uero iſtis tragoedijs tuis, quibus uti philoſophi maxime ſolent, Crasſe, perturbor; quod ita dixiſti, neminem poſſe eorum mentes, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas reſtinguere, cum eo maxime uis oratoris, magnitudoq. cernatur, niſi qui rerum omnium naturam, mores hominum, atque rationes penitus perſpexerit; in quo philoſophia ſit oratori neceſſario percipienda. quo in ſtudio hominum ingenioliſſimorum, otioſiſſimorumq. totas aetates uidemus eſſe contritas. quorum ego copiam, magnitudinemq. cognitionis, atque

atque artis non modo non contemno, sed etiam uehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc populo, foroq. uersamur, satis est, ea de moribus hominum, & scire, & dicere, quae non abhorrent ab hominum moribus. Quis enim unquam orator magnus, & grauis, cum iratum aduersario iudicem facere uellet, haesitauit ob eam causam, quod nesciret, quid esset iracundia, feruor ne mentis, an cupiditas puniendi doloris? quis, cum ceteros animorum motus aut iudicibus, aut populo dicendo miscere, atque agitare uellet, ea dixit, quae a philosophis dici solent? qui partim omnino motus negant in animis ullos esse debere; quiq. eos in iudicum mentibus concitent, scelus eos aiunt nefarium facere: partim, qui tolerabiliores uolunt esse, & ad ueritatem uitae propius accedere, permediocres, ac potius leues motus debere esse. Orator autem omnia haec, quae putantur in communi uitae consuetudine mala, ac molesta, et fugienda, multo maiora, & acerbiora uerbis facit: itemq. ea, quae uulgo expetenda, atque optabilia uidentur, dicendo amplificat, atque ornat: neque uult ita sapiens inter stultos uideri, uti, qui audiunt, aut illum ineptum, aut Graeculum putent; aut, etiam si ualde probent ingenium oratoris, sapientiam admirètur, se esse stultos moleste ferant: sed ita peragrat per animos hominum, ita sensus, mentesq. pertractat, ut non desideret philosophorum descriptiones, neque exquirat oratione, sum-

F inum

DE ORATORE

mum illud bonum in animo ne sit, an in corpore;
 uirtute, an uoluptate definiatur; an haec inter se
 iungi, copulariq. possint; an uero, ut quibusdam
 uisum, nihil certum sciri, nihil plane cognosci, &
 percipi possit. Quarum rerum fateor magnam,
 multiplicemq. esse disciplinam, & multas, copio-
 sas, uariasque rationes. sed aliud quiddam longe
 aliud, Crasse, quaerimus. acuto homine nobis o-
 pus est, & natura usuq. callido; qui sagaciter per-
 uestiget, quid sui ciues, ij. homines, quibus ali-
 quid dicendo persuadere uelit, cogitent, sentiant,
 opinentur, expectent. teneat oportet uenas cuius-
 que generis, aetatis, ordinis; & eorum, apud
 quos aliquid aget, aut erit acturus, mentes, sen-
 susq. degustet: philosophorum autem libros reser-
 uet sibi ad huiusmodi Tusculani requiem, atque
 otium; ne, si quando ei dicendum erit de iustitia,
 & fide, mutuetur a Platone: qui cum haec expri-
 menda uerbis arbitraretur, nouam quandam fin-
 xit in libris ciuitatem: usque eo illa, quae dicen-
 da de iustitia putabat, a uitae consuetudine, & a
 ciuitatum moribus abhorrebant. Quod si ea pro-
 barentur in populis, atque in ciuitatibus: quis ti-
 bi, Crasse, concessisset, clarissimo uiro, & amplis-
 simo principi ciuitatis, ut illa diceres in maxima
 concione tuorum ciuium, quae dixisti? Eripite
 nos ex miseris: eripite nos ex faucibus eorum,
 quorum crudelitas nostro sanguine non potest ex-
 pleri. Nolite sinere nos cuiquam seruire, nisi uo-
 bis

bis uniuerſis ; quibus & poſſumus, & debemus .
Omitto miſerias, in quibus, ut illi aiunt, uir for-
tis eſſe non poteſt : omitto fauces, ex quibus te eri-
pi uis, ne iudicio iniquo exorbeat ſanguis tuus :
quod ſapienti negant accidere poſſe . ſeruare uero
non modo te, ſed uniuerſum ſenatum, cuius tum
cauſſam agebas, auſus es dicere ? Poteſt ne uir-
tus, Cræſſe, ſeruare, iſtis auctoriſibus, quorum tu
præcepta oratoris facultate complecteris ? quæ
& ſemper, & ſola libera eſt ; quacque, etiam ſi
corpora capta ſint armis, aut conſtricta uinculis,
tamen ſuum ius, atq. omnium rerum impunitam
libertatem tenere debeat . Quæ uero addidiſti,
non modo ſenatum ſeruare poſſe populo, ſed etiam
debere ; quis hoc philoſophus, tam mollis, tã lan-
guidus, tam enervatus, tam omnia ad uoluptatem
corporis, doloremq. referens, probare poſſet ? ſe-
natum ſeruare populo, cui populus ipſe moderan-
di, & regendi ſui poteſtatem, quaſi quaſdam ha-
benas, tradidiſſet ? itaque hæc, cum a te diuini-
tus ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus, ho-
mo doctus, & philoſophiæ deditus, non modo pa-
rum commode, ſed etiam turpiter, & flagitioſe di-
cta eſſe dicebat . idemq. Ser. Galbam, quem homi-
nem probe commemorariſſe ſe aiebat, pergrauiter
reprehendere ſolebat, quod is, L. Scribonio quæ-
ſtionem in eum ferente, populi miſericordiam con-
citaret ; cum M. Cato, Galbæ grauis, atque a-
cer inimicus, aſpere apud populum, & uehemen-

DE ORATORE

ter esset locutus : quam orationem in Originibus
suis exposuit . reprehendebat igitur Galbam Ru-
tilius , quod is C. Sulpicij Galli , propinqui sui ,
Q. Pupillum filium ipse paene in humeros suos ex-
tulisset , qui patris clarissimi recordatione , & me-
moria fletum populo moueret ; & duos filios suos
paruos tutelae populi commendasset ; ac se , tam-
quam in procinctu testamentum faceret , sine libra ,
atque tabulis populum R. tutorem instituere di-
xisset illorum orbitati . itaque cum & inuidia , &
odio populi tum Galba premeretur ; his quoque eū
tragoedijs liberatum ferebat . quod item apud Ca-
tonem scriptum esse uideo ; nisi pueris , & lacry-
mis usus esset , poenas eum daturum fuisse . Haec
Rutilius ualde uituperabat ; & huic humilitati
dicebat uel exilium fuisse , uel mortem anteponen-
dam . neque uero hoc solum dixit , sed ipse & sen-
sit , & fecit . nam cum esset ille uir exemplum , ut
scitis , innocentiae ; cumque illo nemo neque in-
tegrior esset in ciuitate , neque sanctior ; non mo-
do supplex iudicibus esse noluit , sed ne ornatus
quidem , aut uberius causam dici suam , quam sim-
plex ratio ueritatis ferebat . paulum huic Cottae
tribuit partium , disertissimo adolescenti , sororis
suae filio . dixit item causam illam quadā ex par-
te Q. Mucius more suo , nullo apparatu , pure , &
dilucide . quod si tu tum Crasse dixisses , qui sub-
sidium oratori ex illis disputationibus , quibus phi-
losophi utuntur , ad dicendi copiam petendum esse
paullo

paullo ante dicebas; & si tibi pro P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo licuisset dicere: quavis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt, pestiferi ciues, supplicioq. digni; tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus euellisset uis orationis tuae. nunc talis uir amissus est, dum causa ita dicitur, ut si in illa commenticia Platonis ciuitate res ageretur. nemo ingemuit: nemo inclamauit patronorum: nihil cuiquam doluit: nemo est questus: nemo remp. implorauit: nemo supplicauit. quid multa? pedem nemo in illo iudicio supposit; credo, ne Stoicis renunciaretur. Imitatus est homo Romanus, & consularis ueterem illum Socratem: qui cum omnium sapientissimus esset, sanctissimeq. uixisset; ita in iudicio capitis pro se ipse dixit, ut non supplex, aut reus, sed ut magister, aut dominus uideretur esse iudicum. quin etiam, cum ei scriptam orationem disertissimus orator Lysias attulisset, quam, si ei uideretur, edisceret, ut ea pro se in iudicio uteretur; non inuitus legit, & commodè scriptam esse dixit; sed inquit: ut, si mihi calceos sicyonios attulisses, non uterer, quamuis essent habiles, & apti ad pedem, quia non essent uiriles: sic illam orationem disertam sibi, & oratoriam uideri, fortem, & uirilem non uideri. Ergo ille quoque damnatus est, neque solum primis sententijs, quibus tantum statuebant iudices, damnarent, an absoluerent; sed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. erat enim Athenis reo

DE ORATORE

damnato, si fraus capitalis non esset, quasi poenae aestimatio. ex sententia, cum iudicibus daretur, interrogabatur reus, quam quasi aestimationem commeruisse se maxime confiteretur. quod cum interrogatus Socrates esset; respondit sese meruisse, ut amplissimis honoribus, & praemijs decoraretur, & ut ei victus quotidianus in Prytaneo publice praeberetur: qui honos apud Graecos maximus haberetur. cuius responsio sic iudices exarserunt, ut capitis hominem innocentissimum condemnaret. qui quidem si absolutus esset; (quod mehercule, etiam si nihil ad nos pertinet, tamen propter eius ingenij magnitudinem uellem) quoniam modo istos philosophos ferre possemus; qui nunc, cum ille damnatus est nullam aliam ob culpam, nisi propter dicendi inscitiam, tamen a se oportere dicunt peti praecepta dicendi? quibus cum ego non pugno, utrum sit melius, aut uerius: tantum dico, et aliud illud esse atque hoc, & hoc sine illo summum esse posse. Nam quod ius ciuile, Crasse, tam uehementer amplexus es: uideo, quid egeris, & tum, cum dicebas, uidebam. primum Scaeuolae te dedisti; quem omnes amare meritissimo pro eius eximia suauitate debemus: cuius artem cum indotatam esse, atque incommutatam, & incomptam uideres; uerborum eam dote locupletasti, & ornasti. deinde, quod in ea tu plus operae, laborisq. consumpseras, cum eius studij tibi & hortator, & magister esset domi; ueritus es, nisi istam ar-

tem

tem oratione exaggerasses, ne operam perdidisses. Sed ego ne cum ista quidem arte pugno. sit sane tanta, quantam tu illam esse uis: etenim sine controuersia & magna est, & late patet, & ad multos pertinet, et summo in honore semper fuit: et clarissimi ciues ei studio etiam hodie praesunt. sed uide, Crasse, ne dum nouo & alieno ornatu uelis ornare iuris ciuili scientiam, suo quoque eam, concesso & tradito, spolies, atque denudes. Nam si ita diceret; qui iurisconsultus esset, esse eum oratorem; itemq. qui esset orator, iuris eundem esse consultum: praeclaras duas artes constitueres, atque inter se pares, & eiusdem socias dignitatis. nunc uero iurisconsultum sine hac eloquentia, de qua quaerimus, fateris esse posse, fuisseq. plurimos: oratorem negas, nisi illam scientiam assumpserit, esse posse. ita & tibi iurisconsultus ipse per se nihil, nisi leguleius quidam cautus, & acutus, praeco actionum, cantor formularum, auceps syllabarum. sed quia saepe utitur orator subsidio iuris in causis; ideo istam iuris scientiam eloquentiae tamquam ancillulam, pedisequamq. adiunxisti. Quod uero impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut, cum parua nescirent, magna profiterentur; aut ea, quae maxima essent in iure ciuili, tractare auderent in causis, cum ea nescirent, numquamq. didicissent: utriusque rei facilis est, & prompta defensio. Nam neque illud est miran-

F 4 dum,

DE ORATORE

dum, qui, quibus uerbis coemptio fiat, nesciat, eundem eius mulieris, quae coemptionem fecerit, causam posse defendere: nec, si parui nauigij, & magni eadem est in gubernando scientia, incirco qui, quibus uerbis hercisci oporteat, nesciat, idem herciscundae familiae causam agere non possit. Nam quod maximas centumuirales causas in iure positas protulisti: quae tandem earum causa fuit, quae ab homine eloquenti, iuris imperito, non ornatissime potuerit dici? quibus quidem in causis omnibus, sicut in ipsa M. Curij, quae abs te nuper est dicta, & in C. Hostilij Mancini controuersia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore non remisso nuncio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de iure dissensio. Quaero igitur, quid adiuerit oratorem in his causis iuris scientia; cum hic iuriconsultus superior fuerit discessurus, qui esset non suo artificio, sed alieno, hoc est non iuris scientia, sed eloquentia sustentatus? Equidem hoc saepe audiui: cum aedilitatem P. Crassus peteret; eumque maior natu, etiam consularis Ser. Galba affectaretur, quod Crassi filiam Caio filio suo despondisset; accessisse ad Crassum consulendi causa quendam rusticanum, qui cum Crassum seduxisset; atque ad eum retulisset; responsumque ab eo uerum magis, quam ad suam rem accommodatum abstulisset: ut eum tristem Galba uidit, nomine appellauit; quaesuitque, qua de re ad Crassum retulisset.

set. ex quo ut audiuit; commotumq. ut uidit hominem: suspensio, inquit, animo, & occupato Crassum tibi respondisse uideo. deinde ipsum Crassum manu prehendit: & Heus tu, inquit, quid tibi in mentem uenit ita respondere? tum illi fidenter homo peritissimus confirmare, ita se rem habere, ut respondisset; nec dubium esse posse. Galba autem alludens uarie & copiose multas similitudines asferre, multa q. pro aequitate contra ius dicere: atque illum, cum differendo par esse non posset, (quamquam fuit Crassus in numero disertorum, sed par Galbae nullo modo) ad auctores confugisse; & id, quod ipse diceret, & in P. Mucij fratris sui, libris, & in Sex. Aelii commentarijs scriptum protulisse; ac tamen concessisse, Galbae disputationem sibi probabilem, & prope ueram uideri. Attamen quae causae sunt eiusmodi, ut de earum iure dubium esse non possit, omnino in iudicium uocari non solent. Num quis eo testamento, quod paterfamilias ante fecit, quam ei filius natus, est, hereditatem petit? nemo: quia constat agnascendo rumpi testamentum. ergo in hoc genere iuris iudicia nulla sunt. Licet igitur impune oratori omnem hanc partem iuris in controuersijs ignorare: quae pars sine dubio multo maxima est. In eo autem iure, quod ambigitur inter peritissimos, non est difficile oratori, eius partis, quamcunque defendet, auctorem aliquem inuenire, a quo cum amentatas hastas acceperit, ip-

DE ORATORE

ipse eas oratoris lacertis, uiribusq. torquebit. Nisi uero (bona uenia huius optimi uiri dixerim) tu libellis, aut praeceptis soceri tui causam M'. Curi defendisti, non arripuisti patrocinium aequitatis, & defensionem testamentorum, ac uoluntatis mortuorum. ac mea quidem sententia (frequens enim te audiui, atque affui) multo maiorem partem sententiarum sale tuo, & lepore, & politissimis facetijs pellexisti: cum & illud nimium acumen illuderet; & admirarere ingenium Scaeuolae, qui excogitasset nasci prius oportere, quam emori; cumq. multa colligeres & ex legibus, & ex senatusconsultis, & ex uita, ac sermone communi non modo acute, sed etiam ridicule, ac facete; ubi si uerba, non rem, sequeremur, confici nihil possit. itaque hilaritatis plenum iudicium, ac laetitiae fuit. In quo quid tibi iuris civilis exercitatio profuerit, non intelligo: dicendi certe uis egregia, summa festiuitate & uenustate coniuncta, profuit. Ipse ille Mucius, paterni iuris defensor, & quasi patrimonij propugnator sui, quid in illa causa, cum contrate diceret, attulit, quod de iure civili depromptum uideretur? quam legem recitauit, quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? nempe eius omnis oratio uersata est in eo, ut scriptum plurimum ualere oportere defenderet. at in hoc genere pueri apud magistros exercentur omnes; cum in eiusmodi causis alias scriptum, alias aequita-

tem

tem defendere docentur. Et credo in illa militis
caussa si tu aut heredem, aut militem defendisses;
ad Hostilianas te actiones, non ad tuam uim, &
oratoriam facultatem, contulisses. tu uero uel,
si testamentum defenderes, sic ageres, ut omne
omnium testamentorum ius in eo iudicio positum
uideretur: uel, si causam ageres militis, patrem
eius, ut soles, dicendo a mortuis excitasses, sta-
tuisses ante oculos: complexus esset filium, flensque
eum centumuiris commendasset: lapides meher-
cule omnes flere, ac lamentari coegisses: ut totum
illud, VTI LINGVA NVNCVPASSIT, non
in XII tabulis, quas tu omnibus bibliothecis an-
teponis, sed in magistri carmine scriptum uide-
retur. Nam quod inertiam accusas adolescen-
tium, qui istam artem primum facillimam non
ediscant: haec quam sit facilis, illi uiderint, qui
eius artis arrogantia, quasi difficillima sit, ita
subnixi ambulant: deinde etiam tu ipse uideris,
qui eam artem facilem esse dicis, quam concedis
adhuc artem omnino non esse, sed aliquando, si
quis aliam artem didicerit, ut hanc artem effice-
re possit, tum esse illam artem futuram. Deinde,
quod sit plena delectationis: in qua tibi remit-
tunt omnes istam uoluptatem, & ea se carere pa-
tiuntur: nec quisquam est eorum, qui, si iam sit
ediscendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuuij
malit, quam Manilianas uenaliu uendendorum
leges ediscere. Tu autem, quod amore patriae

cen-

DE ORATORE

censes nos nostrorum maiorum inuenta nosse debere, non uides ueteres leges aut ipsas sua uetustate consenuisse, aut nouis legibus esse sublatas. Quod uero uiros bonos iure civili fieri putas, quia legibus et praemia proposita sint uirtutibus, & supplicia uitij: equidem putabam uirtutem hominibus, si modo tradi ratione possit, instituyendo, & persuadendo, non minis, & ui, ac metu, tradi. nam ipsum quidem illud, etiam sine cognitione iuris, quam sit bellum cauere malum, scire possumus. De me autem ipso, cui uni tu concedis, ut sine ulla iuris scientia tamen causis satisfacere possim: tibi hoc, Crasse, respondeo; neque me unquam ius civile didicisse; neque tamen in ijs causis, quas in iure possem defendere, unquam istam scientiam desiderasse. aliud est enim, esse artificem cuiusdam generis, atque artis: aliud, in communi uita, & uulgari hominum consuetudine non hebetem, nec rudem. Cui nostrum non licet fundos nostros obire, aut res rusticas uel fructus causa, uel delectationis inuisere? tamen nemo tam sine oculis, tam sine mente uiuit, ut, quid sit sementis, ac messis, quid arborum putatio, ac uitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. num igitur, si cui fundus inspiciendus, aut si mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum uillico sit, Magonis Carthaginensis sunt libri perdiscendi; an hac communi intelligentia contenti esse possumus?

mus? Cur ergo non i^{dem} in iure ciuili, praeser-
tim cum in caussis, & in negotijs, & in foro
conteramur, satis instructi esse possimus ad hoc
dumtaxat, ne in nostra patria peregrini, atque
aduenae esse uideamur? Ac si iam sit causa ali-
qua ad nos delata obscurior; difficile, credo, sit
cum hoc Scaeuola communicare: quamquam ipsi
omnia, quorum negotium est, consulta ad nos,
& exquisita deferunt. An uero, si de re ipsa, si
de finibus, cum in rem praesentem non uenimus,
si de tabulis, & praescriptionibus controuersia
est, contortas res, & saepe difficiles necessario
perdiscimus: si leges nobis, aut si hominum peri-
torum responsa cognoscenda sunt; ueremur, ne ea,
si ab adolescentia iuri ciuili minus studuerimus,
non queamus cognoscere? Nihil ne igitur prodest
oratori iuris ciuilis scientia? non possum negare
prodesse ullam scientiam, ei praesertim, cuius elo-
quentia copia rerum debeat esse ornata; sed mul-
ta, & magna, & difficilia sunt ea, quae sunt
oratori necessaria: ut eius industriam in plura stu-
dia distrahi nolim. Quis neget, opus esse oratori
in hoc oratorio motu, statuq. Roscij gestum, &
uenustatem? tamen nemo suaserit studiosis dicen-
di adolescentibus, in gestu discendo histrionum
more elaborare. Quid est oratori tã necessarium,
quam uox? tamen, me auctore, nemo dicendi stu-
diosus Graecorum more et tragoedorum uoci ser-
uiet:

DE ORATORE

uiet: qui & annos complures sedentes declamant; & quotidie, antequam pronuncient, uocem cubantes sensim excitant; eandemq. cum egerunt, sedentes ab acutissimo sono usque ad grauissimum sonum recipiunt, & quasi quodam modo colligunt. hoc nos si facere uelimus; ante condemnentur ij, quorum causas receperimus, quam toties, quoties praescribitur, Paeanem, aut Munionem citarimus. quod si in gestu, qui multum oratorem adiuvat, & in uoce, quae una maxime eloquentiam uel commendat, uel sustinet, elaborare nobis non licet; at tantum in utroque assequi possumus, quantum in hac acie quotidiani muneris spatij nobis datur: quanto minus est ad iuris ciuilis perdiscendi occupationem descendendum? quod & summatim percipi sine doctrina potest; & hanc habet ab illis rebus dissimilitudinem; quod uox, & gestus subito sumi, & aliunde arripi nō potest; iuris utilitas ad quamque causam quamuis repente uel a peritis, uel de libris depromi potest. itaque illi disertissimi homines ministros habent in causis iuris peritos, cum ipsi sint peritissimi, eos, qui, ut abs te paullo ante dictum est, *παρυτατοὶ* uocantur. in quo nostri omnino melius multo; quod clarissimorum hominum auctoritate leges, & iura tecta esse uoluerunt. sed tamen non fugisset hoc Graecos homines, si ita necesse esse arbitrati essent, oratorem ipsum erudire in iure ciuili, non pragmaticum adiutorem dare.

re. Nam quod dicis senectutem a solitudine uindicari iuris ciuilis scientia: fortasse etiam pecuniae magnitudine: sed nos, non quid nobis utile, uerum quid oratori necessarium sit, quaerimus. quamquam (quoniam multa ad oratoris similitudinem ab uno artifice sumimus) solet idem Roscius dicere, se, quo plus sibi aetatis accederet, eo tardiores tibicinis modos, & cantus remissiores esse facturum. quod si ille adstrictus certa quadam numerorum moderatione, et pedum, tamen aliquid ad requiem senectutis excogitat: quanto facilius nos non laxare modos, sed totos mutare possumus? Neque enim hoc te, Crasse, fallit, quam multa sint, & quam uaria genera dicendi; et quod haud sciam an tu primus ostenderis, qui iamdiu multo dicis remissius, & lenius, quam solebas: neque minus haec tamen tua grauissimi sermonis lenitas, quam illa summa uis, & contentio, probatur: multiq. oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus, & Laelium, qui omnia sermone conficerent paullo intentiore, numquam, ut Ser. Galba, lateribus, aut clamore contenderent. quod si iam hoc facere non poteris, aut noles: ueris, ne tua domus, talis & uiri, & ciuis, si a litigiosis hominibus non colatur, a ceteris deferatur? Equidem tantum absim ab ista sententia; ut non modo non arbitrer subsidium senectutis in eorum, qui consultum ueniant, multitudine esse ponendum; sed tamquam portum aliquem exspe

Etiam

DE ORATORE

Item istam, quam tu times, solitudinem. Subsidium enim bellissimum existimo esse senectuti otium. Reliqua uero, etiam si adiuuant; historiam dico, & prudentiam iuris publici, & antiquitatis iter, & exemplorum copiam; si quando opus erit, a uiro optimo, & istis rebus instructissimo, familiari meo, Longo mutuabor. neque repugnabo, quo minus, id quod modo hortatus es, omnia legant, omnia audiant, in omni recto studio, atque humanitate uersentur. sed mehercule non ita multum spatij mihi habere uidentur; si modo ea facere, & persequi uolent, quae a te, Crasse, praecepta sunt; qui mihi prope etiam nimis duras leges imponere uisus es huic aetati, sed tamen ad id, quod cupiunt, adipiscendum prope necessarias. nam et subitae ad propositas causas exercitationes, & accuratae & meditatae commentationes, ac stylus ille tuus, quem tu uere dixisti perfectorem dicendi esse, ac magistrum, multi sudoris est: & illa orationis suae cum scriptis alienis comparatio, & de alieno scripto subita, uel laudandi, uel uituperandi, uel comprobandi, uel refellendi causa, disputatio, non mediocris contentionis est uel ad memoriam, uel ad imitandum. Illud uero fuit horribile: quod, mehercule uereor, ne maiorem uim ad deterrendum habuerit, quam ad cohortandum. uoluisti enim in suo genere unumquodque nostrum quasi quendam esse Roscium: dixistisque, non tam ea, quae recta essent, probari, quam, quae pra-

ua

na sunt, fastidijs adhaerescere. quod ego non tam fastidiose in nobis, quam in histrionibus, spectari puto. itaque nos raucos saepe attentissime audiri uideo: tenet enim res ipsa, atque causa: at Aesopum, si paullum irraucuerit, explodi. a quibus enim nihil praeter uoluptatem aurium quaeritur; in ijs offenditur, simul atque imminuitur aliquid de uoluptate. in eloquentia autem multa sunt, quae teneant: quae si omnia summa non sunt, & pleraque tamen magna sunt; necesse est ea ipsa, quae sunt, mirabilia uideri. Ergo, ut ad primum illud reuertar: sit orator nobis is, qui, ut Crassus descripsit, accommodate ad persuadendum possit dicere: is autem concludatur in ea, quae sunt in usu ciuitatum uulgari, ac forensi; remotisq. ceteris studijs, quamuis ea sint ampla, atque praeclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, noctes & dies urgeatur; imiteturq. illum, cui sine dubio summa uis dicendi conceditur, Atheniensem Demosthenem: in quo tantum studium fuisse, tantusq. labor dicitur, ut primum impedimenta naturae diligentia, industriaq. superaret: cumq. ita balbus esset, ut eius ipsius artis, cui studeret, primam litteram non posset dicere; perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur. deinde, cum spiritus eius esset angustior, tantum, continenda anima, in dicendo est affecutus, ut una continuatione uerborum, id quod eius scripta declarant, binae ei contentiones uocis, & remissio

G nes

DE ORATORE

nes containerentur : qui etiam , ut memoriae pro-
ditum est , coniectis in os calculis , summa uoce
uersus multos uno spiritu pronunciare consuesce-
bat ; neque id consistens in loco , sed inambulans ,
atque ascensu ingrediens arduo . Hisce ego co-
hortationibus , Crasse , ad studium , & ad labo-
rem incitandos iuuenes uehementer assentior : ce-
tera , quae collegisti ex uarijs , & diuersis studijs ,
& artibus , tametsi ipse es omnia consecutus , ta-
men ab oratoris proprio officio , atque munere se-
iuncta esse arbitror . Haec cum Antonius di-
xisset ; sane dubitare uisus est Sulpicius , & Cot-
ta , utrius oratio propius ad ueritatem uideretur
accedere . Tum Crassus . Operarium nobis quen-
dam , Antoni , oratorem facis : atque haud scio
an aliter sentias , & utare tua illa mirifica ad re-
fellendum consuetudine ; qua tibi nemo unquam
praestitit : cuius quidem ipsius facultatis exerci-
tatio oratorum propria est , sed iam in philosopho-
rum consuetudine uersatur , maximeq. eorum ,
qui de omni re proposita in utramque partem so-
lent copiosissime dicere . Verum ego non solum ar-
bitrabar , his praesertim audientibus , a me in-
formari oportere , qualis esse posset is , qui habi-
taret in subsellijs ; neque quidquam amplius asser-
ret , quam quod causarum necessitas postularet :
sed maius quiddam uidebam , cum censebam ora-
torem , praesertim in nostra rep. nullius ornamen-
ti expertem esse oportere . Tu autem , quoniam
exiguus

exiguus quibusdam finibus totum oratoris munus circumdedisti, hoc facilius nobis expones ea, quae abs te de officiis, praeceptisq. oratoris quae sita sunt: sed opinor secundum hunc diem: satis enim multa a nobis hodie dicta sunt. Nunc & Scaeuola, quoniam in Tusculanum ire constituit, paulum requiescet, dum se calor frangat: & nos ipsi, quoniam id temporis est, ualetudini demus operam. Placuit sic omnibus. Tum Scaeuola, Sane, inquit, uellem non constituiissem in Tusculanum me hodie uenturum esse Laelio: libenter audirem Antonium. & cum exurgeret, simul arridens, Neque enim, inquit, tam mihi molestus fuit, quod ius nostrum ciuile peruellit; quam incundus, quod se id nescire confessus est.

M. TVLLII CICERONIS
DE ORATORE
LIBER II.

AGNA, nobis pueris, Quinte frater,
M si memoria tenes, opinio fuit, L. Crassum non plus attigisse doctrinae, quam quantum prima illa puerili institutione potuisset; M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem, atque ignarum fuisse. erant q. multi, qui quamquam non ita se rem habere arbitrarentur, tamen, quo facilius nos incensos studio discendi a

G 2 do-

DE ORATORE

doctrina deterrent, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus praedicarent: ut, si homines non eruditi summam essent prudentiam, atque incredibilem eloquentiam consecuti, inanis omnis noster esse labor, & stultum in nobis erudiendis patris nostri, optimi ac prudentissimi uiri, studium uideretur. quos tum, ut pueri, refutare domesticis testibus, patre, & C. Aculeone, propinquo nostro, & L. Cicerone patruo, solebamus; quod de Crasso pater, & Aculeo, quocum erat nostra matertera, quem Crassus dilexit ex omnibus plurimum; & patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus una decesserat, multa nobis de eius studio, doctrinaq. saepe narrauit. Cumq. nos cum consobrinis nostris, Aculeonis filiis, & ea disceremus, quae Crasso placerent; & ab ijs doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur: etiam illud saepe intelleximus, cum essemus eiusmodi, quod uel pueri sentire poteramus; illum & graece sic loqui, nullam ut nosse aliam linguam uideretur; & doctoribus nostris ea ponere in percunctando, eaq. ipsum omni in sermone tractare, ut nihil esse ei nouum, nihil inauditum uideretur. De Antonio uero, quamquam saepe ex humanissimo homine patruo nostro acceperamus, quemadmodum ille uel Athenis, uel Rhodi se doctissimorum hominum sermonibus deditisset: tamen ipse adolescentulus, quantum illius ineuntis aetatis meae patiebatur pudor, multa ex eo saepe quae-

sui.

siui. Non erit profecto tibi, quod scribo, hoc nouum, (nam iam tum ex me audiebas) mihi illud, ex multis, uarijsq. sermonibus, nullius rei, quae quidem esset in ijs artibus, de quibus aliquid existimare possem, rudem, aut ignarum esse uisum. Sed fuit hoc in utroque eorum; ut Crassus non tam existimari uellet non didicisse, quam illa despicere, & nostrorum hominum in omni genere prudentiam Graecis anteferre. Antonius autem probabiliorem hoc populo orationem fore censebat suam, si omnino didicisse numquam putaretur. atque ita se uterque grauiorem fore, si alter contemnere, alter ne nosse quidem Graecos uideretur. Quorum consilium quale fuerit, nihil sane ad hoc tempus: illud autem est huius institutae scriptionis, ac temporis, neminem eloquentia non modo sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidem sapientia florere unquam, & praeferre potuisse. Etenim ceterae fere artes se ipsae per se tuentur singulae: bene dicere autem, quod est scienter, & perite, & ornatè dicere, non habet definitam aliquam regionem, cuius terminis septa teneatur. Omnia, quaecunque in hominum disceptationem cadere possunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur: aut eloquentiae nomen relinquendum est. Quare equidem & in nostra ciuitate, et in ipsa Graecia, quae semper haec summa duxit, multos & ingenijs, & magna laude dicendi sine summa rerum omnium

DE ORATORE

scientia fuisse fateor: talem uero existere eloquentiam, qualis fuerit in Crasso, & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quae in tantam prudentiam pertinerent, tantamq. dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuisse confirmo. Quo etiam feci libentius, ut eum sermonem, quem illi quondam inter se de his rebus habuissent, mandarem litteris: uel ut illa opinio, quae semper fuisset, tolleretur, alterum non doctissimum, alterum plane indoctum fuisse: uel ut ea, quae existimarem a summis oratoribus de eloquentia diuinitus esse dicta, custodirem litteris, si ullo modo assequi, complectiq. potuissem: uel mehercule etiam ut laudem eorum, iam prope senescentem, quantum ego possem, ab obliuione hominum, atque a silentio uindicarem. nam si ex scriptis cognosci ipsi suis potuissent; minus hoc fortasse mihi esse putassem laborandum: sed cum alter non multum, quod quidem extaret, & id ipsum adolescens, alter nihil admodum scripti reliquisset; deberi hoc a me tantis hominum ingenijs putauit; ut, cum etiam nunc uiuam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, si possem. quod hoc etiam spe aggredior maiore ad probandum; quia non de Ser. Galbae, aut C. Carbonis eloquentia scribo aliquid; in quo liceat mihi fingere, si quid uelim, nullius memoria iam refellente: sed edo haec ijs cognoscenda, qui eos ipsos, de quibus loquor, saepe audierunt; ut duos summos uiros ijs, qui
neu-

neutrum illorum uiderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti sint, uiuorum & praesentium memoria teste commendemus. Nec uerote, carissime frater, atque optime, rhetoricis nunc quibusdam libris, quos tu agrestes putas, insequor ut erudiam. quid enim tua potest oratione aut subtilius, aut ornatius esse? sed quoniam siue iudicio, ut soles dicere; siue, ut ille pater eloquentiae de se Isocrates scripsit ipse, pudore a dicendo, & timiditate ingenua quadam refugisti; siue, ut ipse iocari soles, unum putasti satis esse non modo in una familia rhetorem, sed paene in tota ciuitate: non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod merito propter eorum, qui de dicendi ratione disputarunt, ieiunitatem bonarum artium possit illudi. nihil enim mihi quidem uidetur in Crassi, et Antonij sermone esse praeteritum, quod quisquam a summis ingenijs, acerrimis studijs, optima doctrina, maximo usu cognosci, ac percipi potuisse arbitraretur. quod tu facillime poteris iudicare; qui prudentiam, rationemque dicendi per te ipsum, usum autem per nos percipere uoluisti. Sed quo citius hoc, quod suscepimus, non mediocre munus conficere possimus; omissa nostra oratione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem, disputationemque ueniamus. Postero igitur die, quam illa erant aeta, hora fere secunda, cum etiam tum in lecto Crassus esset, & apud eum Sulpicius sederet; Antonius autem inambularet cum Cotta

DE ORATORE

in porticu; repente eo Q. Catulus senex cum C. Iulio fratre uenit: quod ubi audiuit, commotus Crassus surrexit: omnesq. admirati, maiorem aliquam esse causam eorum aduentus suspicati sunt. qui cum inter se, ut ipsorum usus ferebat, amicissime consulut assent; quid uos tandem, Crassus, numquidnam, inquit, noui? Nihil sane, inquit Catulus: etenim uides esse ludos: sed uel tu nos ineptos licet, inquit, uel molestos putes. cum ad me in Tusculanum, inquit, heri uesperu uenisset Caesar de Tusculano suo; dixit mihi, a se Scaeuolam hinc euntem esse conuentum, ex quo mira quaedam se audisse dicebat: te, quem ego toties omni ratione tentans ad disputandum elicere non potuissem, permulta de eloquentia cū Antonio disseruisse, & tamquam in schola prope ad Graecorum consuetudinem disputasse. ita me frater exorauit, me ipsum non quidem a studio audiendi nimis abhorrentem, sed mehercule uerentem tamen, ne molesti uobis interueniremus, ut huc secum uenirem. Etenim Scaeuolam ita dicere aiebat, bonam partem sermonis in hunc diem esse dilatam. hoc si tu cupidius factum existimas, Caesari attribues: si familiarius, utrique nostrum. nos quidem, nisi forte molesti interuenimus, uenisse delectat. Tum Crassus. Equidem, quaecunque causa uos huc attulisset, laetarer, cum apud me uiderem homines mihi carissimos, & amicissimos: sed tamen, uere dicam, quaeuis mal-

lem

lem fuisset, quam ista, quam dicis. ego enim (ut, quemadmodum sentio, loquar) numquam mihi minus, quam hesternodie, placui: magis adeo id facilitate, quam alia ulla culpa mea, contigit: qui dum obsequor his adolescentibus, me senem esse sum oblitus; feci quod, ne adolescens quidem feceram, ut ijs de rebus, quae doctrina aliqua continerentur, disputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportune, quod, transactis iam meis partibus, ad Antonium audiendum uenistis.

Tum Caesar, Equidem, inquit, Crasse, ita sum cupidus te in illa longiore, ac perpetua disputatione audiendi, ut, si id mihi minus cōtingat, uel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus. itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpicius, familiaris meus, aut Cotta plus, quam ego, apud te ualere: & te exorabo profecto, ut mihi quoque, & Catulo tuae suauitatis aliquid impertias. sin tibi id minus libebit: non te urgebo; neque committam, ut, dum uereare ne tu sis ineptus, me esse iudices.

Tum ille, Ego mehercule, inquit, Caesar, ex omnibus latinis uerbis huius uerbi uim uel maximam semper putaui. quem enim nos ineptum uocamus, is mihi uidetur ab hoc nomen habere dictum, quod non sit aptus: idque in sermonis nostri consuetudine perlate patet. nam qui aut, tempus quid postulet, non uidet; aut plura loquitur; aut se ostentat; aut eorum, quibuscum est, uel dignitatis, uel commodi rationem non habet; aut denique

DE ORATORE

nique in aliquo genere aut inconcinnus, aut mul-
 tus est; is ineptus dicitur. hoc uitio cumulata est
 eruditissima illa Graecorum natio: itaque, quod
 nim huius mali Graeci non uident, ne nomen qui-
 dem ei uitio imposuerunt. ut enim quaeras o-
 mnia; quo modo Graeci ineptum appellent, non
 reperiēs. Omnium autem ineptiarum, quae sunt
 innumerabiles, haud scio an ulla sit maior, quam,
 ut illi solent, quocunque in loco, quoscunque in-
 ter homines uisum est, de rebus aut difficillimis,
 aut non necessarijs argutissime disputare. hoc nos
 ab istis adolescentibus facere inuiti, & recusantes
 heri coacti sumus. Tum Catulus, Ne Graeci
 quidem, inquit, Crasse, qui in ciuitatibus suis
 clari & magni fuerunt, sicuti tu es, nosq. omnes
 in nostra rep. uolumus esse, horum Graecorum,
 qui se inculcant auribus nostris, similes fuerunt;
 nectamen in otio sermones huiusmodi, disputa-
 tionesq. fugiebant. Ac si tibi uidentur, qui tem-
 poris, qui loci, qui hominum rationem non ha-
 bent, inepti, sicut debent uideri: num tandem
 aut locus hic non idoneus uidetur, in quo por-
 ticus haec ipsa, ubi inambulamus, & palae-
 stra, & tot locis sessiones, gymnasiorum, &
 graecarum disputationum memoriam quodam
 modo commouent: aut importunum tempus in
 tanto otio; quod & raro datur, & nunc peropta-
 to nobis datum est: aut homines ab hoc genere di-
 sputationis alieni; qui omnes ij sumus, ut sine
 his

his studijs nullam uitam esse ducamus? Omnia ista, inquit Crassus, ego alio modo interpretor; qui primum palaestram, & sedes, & porticus, etiam ipsos, Catule, Graecos exercitationis & delectationis causa, non disputationis, inuenisse arbitror. nam & saeculis multis ante gymnasia inuenta sunt, quam in his philosophi garrere coeperunt: & hoc ipso tempore cum omnia gymnasia philosophi teneant, tamen eorum auditores discum audire, quam philosophum, malunt. qui simul ut increpuit; in media oratione de maximis rebus, & grauissimis disputantem philosophum omnes unctionis causa relinquunt. ita leuissimam delectationem grauissimae, ut ipsi ferunt, utilitati anteponunt. Otium autem quod dicis esse, assentior: uerum otij fructus est non contentio animi, sed relaxatio. Saepe ex socero meo audiui, cum is diceret, socerum suum Laelium semper ferre cum Scipione solitum rusticari; eosq. incredibiliter repuerascere esse solitos, cum rus ex urbe tamquam ex uinculis euolauissent. Non audeo dicere de talibus uiris: sed tamen ita solet narrare Scaeuola, conchas eos, & umbilicos ad Caietam, & ad Lucrinum legere consuesse, & ad omnem animi remissionem, ludumq. descendere. Sic enim se res habet; ut, quemadmodum uolucres uidemus procreationis, atque utilitatis suae causa fingere & construere nidos, easdem autem, cum aliquid effecerint, leuandi laboris sui causa passim

DE ORATORE

sim ac libere, solutas opere, uolitare: sic nostri animi, forensibus negotijs, atque urbano opere defessi, gestiunt, ac uolitare cupiunt uacui cura, atque labore. itaque illud, quod ego in caussa Curiana Scaeuolae dixi, non dixi secus, ac sentiebam. Nam si, inquam, Scaeuola, nullum erit testamentum recte factum, nisi quod tu scripseris: omnes ad te ciues cum tabulis ueniemus: omnium testamenta tu scribes unus. quid igitur, inquam? quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages? Tum illud addidi. mihi enim liber esse non uideatur, qui non aliquando nihil agit. in qua permaneo, Catule, sententia: meque, cum huc ueni, hoc ipsum, nihil agere, & plane cessare, delectat. Nam quod addidisti tertium; uos eos esse, qui uitam insuauem sine his studijs putaretis: id me non modo non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam ut C. Lucilius, homo doctus, & perurbanus, dicere solebat, ea, quae scriberet, neque ab indoctissimis, neque ab doctissimis legi uelle; quod alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse, quam ipse: quo etiam scripsit; Persium non curo legere; (hic enim fuit, ut noramus, omnium fere nostrorum hominum doctissimus) Laelium Decimum uolo; quem cognouimus uirum bonum, & non illiteratum, sed nihil ad Persium: sic ego, si iam mihi disputandum sit de his nostris studijs; nolim equidem apud

rw-

rusticos, sed multo minus apud uos. malo enim non intelligi orationem meam, quam reprehendi.

Tum Caesar, Equidem, inquit, Catule, iam mihi uideor nauasse operam, quod huc uenerim: nam haec ipsa recusatio disputationis, disputatio quaedam fuit mihi quidem periucunda. Sed cur impedimus Antonium? cuius audio esse partes, ut de tota eloquentia disserat: quemq. iamdudum & Cotta, & Sulpicius expectant. Ego uero, inquit Crassus, neque Antonium uerbum facere patiar; & ipse obmutescam, nisi prius a uobis impetraro. Quidnam, inquit Catulus? Ut hic sitis hodie. Tum, cum ille dubitaret, quod ad fratrem promiserat; ego, inquit Iulius, pro utroque respondeo: sic faciemus: atque ista quidem condicione, uel ut uerbum nullum faceres, me teneres. Hic Catulus arrisit: & simul, Praecisa, inquit, mihi quidem dubitatio est: quoniam neque domi imperaram; & hic, apud quem eram futurus, sine mea sententia tam facile promisit.

Tum omnes oculos in Antonium coniecerunt: & ille, Audite uero, audite, inquit: hominem enim audietis de schola, atque a magistro, & graecis litteris eruditum. & eo quidem loquor confidentius, quod Catulus auditor accessit; cui non solum nos Latini sermonis, sed etiam Graeci ipsi solent suae linguae subtilitatem, elegantiamq. concedere. Sed tamen, quoniam hoc totum, quidquid est, sine artificium, sine studium di-

DE ORATORE

dicendi, nisi accessit os, nullum potest esse: docebo uos, discipuli, id, quod ipse non didici, quid de omni genere dicendi sentiam. Hic postea quam arriiserunt, Res mihi uidetur esse, inquit, facultate praeclara, arte mediocris. ars enim earum rerum est, quae sciuntur: oratoris autem omnis actio opinionibus, non scientia, continetur. nam & apud eos dicimus, qui nesciunt: & ea dicimus, quae nescimus ipsi. itaque & illi alias aliud iisdem de rebus & sentiunt, & iudicant: & nos contrarias saepe causas dicimus: non modo ut Crassus contra me dicat aliquando, aut ego contra Crassum; cum alterutri necesse sit falsum dicere: sed etiam ut uterque nostrum eadem de re alias aliud defendat; cum plus uno uerum esse non possit. Vt igitur in eiusmodi re, quae mendacio nixa sit, quae ad scientiam non saepe perueniat, quae opiniones hominum, & saepe errores aucupetur, ita dicam; si causam putatis esse, cur audiat. Nos uero, & ualde quidem, Catulus inquit, putamus, atque eo magis, quod nulla mihi ostentatione uideris esse usurus. exorsus es enim uon gloriose magis, ut tu putas, a ueritate, quam a nescio qua dignitate. Vt igitur de ipso genere sum confessus, inquit Antonius, artem esse non maximam: sic illud affirmo, praecepta posse quaedam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, & ad captandas eorum uoluntates. huius rei scientiam si quis uolet magnam

gnam quandam artem esse dicere, non repugna-
bo. etenim, cum plerique temere, ac nulla ratio-
ne causas in foro dicant; non nulli autem pro-
pter consuetudinem aliquam callidius id faciant:
non est dubium, quin, si quis animaduernerit,
quid sit, quare alij melius, quam alij, dicant,
id possit notare. ergo id qui toto in genere fece-
rit, is si non plane artem, at quasi artem quan-
dam inuenerit. Atque utinam, ut mihi illa ui-
dere uideor in foro, atque in causis; ita nunc,
quemadmodum ea reperirentur, possim uobis ex-
ponere. Sed de me uidero: nunc hoc propono, quod
mihi persuasi: quamuis ars non sit, tamen nihil
esse profecto oratore praeclarius. nam ut usum di-
cendi omittam, qui in omni pacata, & libera ci-
uitate dominatur: tanta oblectatio est in ipsa fa-
cultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus,
aut mentibus iucundius percipi possit. quis enim
cantus moderata orationis pronuntiatione dul-
cior inueniri potest? quod carmen artificiosa uer-
borum conclusione aptius? qui actor in imitanda,
quam orator in suscipienda ueritate, iucundior?
quid autem subtilius, quam acutae, crebraeq. sen-
tentiae? quid admirabilius, quam res splendore il-
lustrata uerborum? quid plenius, quam omni re-
rum genere cumulata oratio? neque enim ulla non
propria oratoris est res, quae quidem ornate dici,
grauiterq. debeat. Huius est in dando consilio de
maximis rebus cum dignitate explicata senten-
tia:

DE ORATORE

tia: eiusdem & languentis populi incitatio, & effraenati moderatio. eadem facultate fraus hominum ad perniciem, & integritas ad salutem uocatur. quis cohortari ad uirtutem ardentius? quis a uitijs acrius reuocare? quis uituperare improbos asperius? quis laudare bonos ornatijs? quis cupiditatem uehementius frangere accusando potest? quis maerorem lenare mitius consolando? Historia uero, testis temporum, lux ueritatis, uita memoriae, magistra uitae, nuncia uetustatis, qua uoce alia, nisi oratoris, immortalitati commendatur? Nam si qua est ars alia, quae uerborum aut faciendorum, aut deligendorum scientiam profiteatur; aut si quisquam dicitur, nisi orator, formare orationem, eamque uariare, & distinguere quasi quibusdam uerborum, sententiarumque insignibus; aut si uia ulla, nisi ab hac una arte, traditur aut argumentorum, aut sententiarum, aut denique descriptionis, atque ordinis: fateamur aut hoc, quod haec ars profiteatur, alienum esse, aut cum aliqua alia arte esse commune. sed si in hac una est ea ratio, atque doctrina: non, si qui aliarum artium bene locuti sunt, eo minus id est huius unius proprium: sed ut orator de ijs rebus, quae ceterarum artium sunt, si modo eas cognorit, ut heri Crassus dicebat, potest dicere; sic ceterarum artium homines ornatijs illa sua dicunt, si quid ab hac arte didicerunt. neque enim, si de rusticis rebus agricola quispiam, aut etiam, id quod multi, medicus de

de morbis, aut de pingendo pictor aliquis disertè
dixerit, aut scripserit, iccirco illius artis putanda
sit eloquentia: in qua, quia uis magna est in homi-
num ingenijs, eo multi etiam sine doctrina aliquid
omnium generum, atque artium consequuntur.
sed quod cuiusque sit proprium, etsi ex eo iudica-
ri potest, cum uideris quid quaeque doceat: tamen
hoc certius nihil esse potest, quam quod omnes
artes aliae sine eloquentia suum munus praestare
possunt; orator sine ea nomen suum obtinere non
potest: ut ceteri, si disertè sint, aliquid ab hoc ha-
beant; hic, nisi domesticis se instruxerit copijs, a-
liunde dicendi copiam petere non possit. Tum Ca-
tulus, Et si, inquit, Antoni, minime impediendus est
interpellatione iste cursus orationis tuae: pati-
ere tamen, mihi quae ignoscas: non enim possum, quin
exclamem, ut ait ille in Trinummo: ita mihi uim
oratoris tum exprimere subtiliter uisus es, tum
laudare copiosissime: quod quidem eloquentem uel
optime facere oportet, ut eloquentiam laudet: de-
bet enim ad eam laudandam ipsam illam adhibe-
re, quam laudat. sed perge porro. tibi enim assen-
tior, uestrum esse hoc totum, disertè dicere; id quod
si quis in alia arte faciat, eum assumpto aliunde
uti bono, non proprio, nec suo. At Crassus,
Nox te, inquit, nobis, Antoni, expoliuit, ho-
minemque reddidit: nam hesterno sermone unius cu-
iusdam operis, ut ait Caecilius, remigem aliquem,
aut baiulum nobis oratorem descripseras, inopem
H quendam

DE ORATORE

quendam humanitatis, atque inurbanum. Tum
 Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi propo-
 sueram; ut, si te refellissem, hos a te discipulos ab-
 ducerem: nunc, Catulo audiente, & Caesare,
 uideor debere nō tam pugnare tecum, quam, quid
 ipse sentiam, dicere. Sequitur igitur, quoniam
 nobis est hic, de quo loquimur, in foro, atque in
 oculis ciuium constituendus; ut uideamus, quid
 ei negotij demus, cuiq. eum muneri uelimus esse
 praepositum. Nam Crassus heri, cum uos, Ca-
 tulle, & Caesar, non adessetis, posuit breuiter in
 artis distributione idem, quod Graeci plerique po-
 suerunt; neque sane, quid ipse sentiret, sed quid
 ab illis diceretur, ostendit: duo prima genera quae-
 stionum esse, in quibus eloquentia uersaretur, u-
 num infinitum, alterum certum. infinitum mihi
 uidetur id dicere, in quo aliquid generatim quae-
 reretur, hoc modo; expetenda ne esset eloquentia,
 expetendi ne honores: certum autem, in quo quid
 in personis, & in constituta re, & definita quae-
 reretur; cuiusmodi sunt, quae in foro, atque in ci-
 uium caussis, disceptationibusq. uersantur. ea mi-
 hi uidentur aut in lite ordinanda, aut in consilio
 dando esse posita. nam illud tertium, quod & a
 Crasso tactum est, & ut audio, ille ipse Aristote-
 les, qui haec maxime illustrauit, adiunxit, etiā
 si opus est, tamen minus est necessarium. Quid-
 nam, inquit Catulus? an laudationes? id enim ui-
 deo poni genus tertium. Ita, inquit Antonius;
 & in

Et in eo quidem genere scio & me, & omnes, qui
affuerunt, delectatos esse uehementer, cum abs te
est Popillia, mater uestra, laudata: cui primum
mulieri hunc honorem in nostra ciuitate tribu-
tum puto. Sed non omnia, quaecunque loqui-
mur, mihi uidentur ad artem, & ad praecepta ef-
se reuocanda. ex ijs enim fontibus, unde omnia
ornate dicendi praecepta sumentur, licebit etiam
laudationem ornare, neque illa elementa desidera-
re; quae ut nemo tradat; quis est, qui nesciat,
quae sint in homine laudanda? positis enim ijs re-
bus, quas Crassus in illius orationis suae, quam
contra collegam censor habuit, principio dixit:
quae natura, aut fortuna darentur hominibus, in
ijs rebus se uinci, posse animo aequo pati; quae ip-
si sibi homines parare possent, in ijs rebus se pati
non posse uinci: qui laudabit quempiam, intelli-
get exponenda sibi esse fortunae bona. ea sunt, ge-
neris, pecuniae, propinquorum, amicorum, o-
pum, uoletudinis, formae, uirium, ingenij, ce-
terarumque rerum, quae sunt aut corporis, aut ex-
traneae: si habuerit, bene his usum: si non habue-
rit, sapienter caruisse: si amiserit, moderate tu-
lisse: deinde, quid sapienter is, quem laudet, quid
liberaliter, quid fortiter, quid iuste, quid ma-
gnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter,
quid denique cum aliqua uirtute aut fecerit, aut
tulerit. Haec, & quae sint eius generis, facile
uidebit, qui uolet laudare quempiam; & qui ui-
tuperare,

H 2

tuperare,

DE ORATORE

tuperare, contraria. Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam inest in ratione rerum? non enim, si est facilius, eo de numero quoque est excerpendum. Quia nolo, inquit, omnia, quae cadunt aliquando in oratorum, quamvis egregia sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine praeceptis suis. nam & testimonium saepe dicendum est, ac nonnumquam etiam accuratius: ut mihi necesse fuit in Sex. Titium, seditiosum ciuem, & turbulentum. explicavi in eo testimonio dicendo omnia consilia consulatus mei, quibus illi tribuno pl. pro rep. restitissim: quaeq. ab eo contra remp. facta arbitrarer, exposui: diu retentus sum: multa audiui; multa respondi. num igitur placet, cum de eloquentia praecipias, aliquid etiam de testimonijs dicendis, quasi in arte, tradere? Nihil sane, inquit Catulus, necesse est. Quid si, quod saepe summis uiris accidit, mandata sint exponenda aut in senatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populum aliquem a senatu? num, quia genere orationis in huiusmodi causis accuratiore est utendum; iccirco etiam pars haec causarum numeranda uidetur, aut proprijs praeceptis instruenda? Minime uero, inquit Catulus: non enim deerit homini diserto in eiusmodi rebus facultas ex ceteris rebus et causis comparata. Ergo item, inquit, illa, quae saepe diserte agenda sunt, & quae ego paullo ante,

cums

cum eloquentiam laudarem, dixi oratoris esse; neque habent suum locum ullum in diuisione partium, neque certum praeceptorum genus; & agenda sunt non minus diserte, quam quae in lite dicuntur, obiurgatio, cohortatio, consolatio: quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desideret: sed ex artificio res istae praecepta non quaerunt. Plane, inquit Catulus, assentior. Age uero, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas esse, historiam scribere? Si ut Graeci scripserunt; summi, inquit Catulus: si ut nostri, nihil opus est oratore: satis est non esse mendacem. Atqui, ne nostros contemnas, inquit Antonius; Graeci ipsi sic initio scriptitarunt, ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso. erat enim historia nihil aliud, nisi annalium confectio. cuius rei, memoriaeq. publicae retinendae causa, ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mucium pontificem max. res omnes singulorum annorum mandabat litteris pontifex max. efferebatq. in album: & proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi: ij. q. etiam nunc annales maximi nominantur. hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt; qui sine ullis ornamentis monumenta solum temporum, hominum, locorum, gestarumq. rerum reliquerunt. itaque, qualis apud Graecos Pherecydes, Hellanicus, Acusilas fuit, alijq. permulti: talis noster Cato, & Pictor, & Piso:

H 3 qui

DE ORATORE

qui neque tenent, quibus rebus ornetur oratio; (modo enim huc ista sunt importata) et, dum intelligatur quid dicant, unam dicendi laudem putant esse breuitatem. Paullulum se erexit, & addidit historiae maiorem sonum uocis, uir optimus, Crassi familiaris, Antipater. ceteri non exornatores rerum, sed tantummodo narratores fuerunt. Est, inquit Catulus, ut dicis: sed iste ipse Coelius neque distinxit historiam uarietate locorum; neque uerborum collocatione, & tractu orationis leui, & aequabili perpoliuit illud opus, sed, ut homo neque doctus, neque maxime aptus ad dicendum, sicut potuit, dolauit; uicit tamen, ut dicis, superiores. Minime mirum, inquit Antonius, si ista res adhuc nostra lingua illustrata non est. nemo enim studet eloquentiae nostrorum hominum, nisi ut in causis, atque in foro eluceat. apud Graecos autem eloquentissimi homines, remoti a causis forensibus, cum ad ceteras res illustres, tum ad scribendam historiam maxime se applicauerunt. namque & Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornauit, causis nihil omnino uersatum esse accepimus. atqui tanta est eloquentia; ut me quidem, quantum ego graece scripta intelligere possim, magnopere delectet. & post illum Thucydides omnes dicendi artificio, mea sententia, facile uicit. qui ita creber est rerum frequentia; ut uerborum prope numerum sententiarum numero consequatur: ita porro uerbis aptus,

aptus, & pressus; ut nescias, utrum res oratione, an uerba sententijs illustrentur. atqui ne hunc quidem, quamquam est in rep. uersatus, ex numero accepimus eorum, qui causas dictitarunt: & hos libros tum scripsisse dicitur, cum a rep. remotus, atque, id quod optimo cuique Athenis accidere solitum est, in exsilium pulsus esset. Hunc consecutus est Syracusius Philistus: qui cum Dionysij tyranni familiarissimus esset; otium suum consumpsit in historia scribenda; maximeq. Thucydidem est, sicut mihi uidetur, imitatus. Postea uero, quasi ex clarissima rhetoris officina, duo praestantes ingenio, Theopompus, et Ephorus, ab Isocrate magistro impulsu, se ad historiam contulerunt; causas omnino numquam attigerunt. Denique etiam a philosophia profectus princeps Xenophon, Socraticus ille, post ab Aristotele Callisthenes, comes Alexandri, scripsit historiam; & hic quidem rhetorico paene more; ille autem superior leniore quodam sono est usus, & qui illum impetum oratoris non habeat; uehemens fortasse minus, sed aliquanto tamen, ut mihi quidem uidetur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timaeus, quantum autem iudicare possum, longe eruditissimus, & rerum copia, & sententiarum uarietate abundantissimus, & ipsa compositione uerborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum usum forensem. Haec cum ille dixisset, Quid est, inquit,

H 4 Catule,

DE ORATORE

Catule, Caesar? ubi sunt, qui Antonium graece negant scire? quot historicos nominavit? quam sciet, quam proprie de uno quoque dixit? Id mehercule, inquit Catulus, admirans, illud iam mirari desino, quod multo magis ante mirabar; hunc, cum haec nesciret, in dicendo posse tantum. Atqui Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, et nonnullos alios, sed delectationis causa, cum est otium, legere soleo. Quid ergo est? fatebor: aliquid tamen, ut, cum in sole ambulem, etiam si alia ob causam ambulem, fieri natura tamen ut colorer; sic, cum istos libros ad Misenum (nam Romae uix licet) studiosius legerim, sentio orationem mea illorum cantu quasi colorari. Sed, ne latius hoc uobis patere uideatur; haec dumtaxat in Graecis intelligo, quae ipsi, qui scripserunt, uoluerunt a uulgo intelligi. In philosophos uestros si quando incidi, deceptus indicibus librorum, quod sunt ferre inscripti de rebus notis, & illustribus, de uirtute, de iustitia, de honestate, de uoluptate; uerbum prorsus nullum intelligo: ita sunt angustis, & concisis disputationibus illigati. Poetas omnino, quasi alia quadam lingua locutos, non conor attingere. Cum ijs me, ut dixi, oblecto, qui res gestas, aut qui orationes scripserunt suas; aut qui ita loquuntur, ut uideantur uoluisse esse nobis, qui non sumus eruditissimi, familiares. Sed illuc redeo. Videtis ne, quantum munus sit oratoris

toris historia? haud scio, an flumine orationis,
& uarietate maximum. neque eam reperio us-
quam separatim instructa rhetorum praeceptis:
sita sunt enim ante oculos. nam quis nescit pri-
mam esse historiae legem, ne quid falsi dicere au-
deat; deinde, ne quid ueri non audeat; ne qua su-
spicio gratiae sit in scribendo, ne qua simultatis?
Haec scilicet fundamenta nota sunt omnibus. ip-
sa autem exaedificatio posita est in rebus, &
uerbis. Rerum ratio ordinem temporum desiderat,
regionum descriptionem: uult etiam, quoniam in
rebus magnis, memoriaq. dignis consilia pri-
mum, deinde acta, postea euentus expectantur,
& de consilijs significari quid scriptor probet, &
in rebus gestis declarari, non solum quid actum,
aut dictum sit, sed etiam quo modo; & cum de
euentu dicatur, ut causae explicentur omnes uel
casus, uel sapientiae, uel temeritatis; hominumq.
ipsorum non solum res gestae, sed etiam, qui fama
ac nomine excellent, de cuiusque uita, atque na-
tura. Verborum autem ratio, & genus orationis
fusum, atque tractum, & cum lenitate quadam
aequabili profluens, sine hac iudiciali asperita-
te, & sine sententiarum forensium aculeis, per-
sequendum est. Harum tot, tantarumq. rerum ui-
detis ne ulla esse praecepta, quae in artibus rhe-
torum reperiantur? In eodem silentio multa alia
oratorum officia iacuerunt, cohortationes, con-
solationes, praecepta, admonita: quae tractan-
da sunt

DE ORATORE

da sunt omnia disertissime, sed locum suum in illis partibus, quae traditae sunt, habent nullum. Atque in hoc genere illa quoque est infinita silva; quod oratori plerique, ut etiam Crassus ostendit, duo genera ad dicendum dederunt; unum de certa, definita quoque causa, quales sunt quae in litibus, quae in deliberationibus versantur: (addat, si quis uolet, etiam laudationis) alterum, quod appellant omnes fere scriptores, explicat nemo, infinitam generis sine tempore, & sine persona quaestionem. hoc quid, et quantum sit, cum dicunt; intelligere mihi non uidentur. Si enim est oratoris, quaecunque res infinite posita sit, de ea posse dicere: dicendum erit ei, quanta sit solis magnitudo, quae format terrae: de mathematicis, de musicis rebus non poterit quin dicat, hoc onere suscepto, recusare. Denique ei, qui profitetur esse suum non solum de iis controuersiis, quae temporibus, & personis notatae sunt, hoc est de omnibus forensibus, sed etiam de generum infinitis quaestionibus dicere; nullum potest esse genus orationis, quod sit exceptum. Sed si illam quoque partem quaestionum oratori uolumus adiungere uagam, et liberam, et late patentem; ut de rebus bonis, aut malis; expetendis, aut fugiendis; honestis, aut turpibus; utilibus, aut inutilibus; de uirtute, de iustitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de ceteris uirtutibus, contra-

contrarijsq. uitijis dicendum oratori putemus ;
itemq. de rep. de imperio, de re militari, de disci-
plina ciuitatis, de hominum moribus : assumamus
eam quoque partem, sed ita, ut sit circumscripta
modicis regionibus . Equidem omnia, quae per-
tinent ad usum ciuium, morem hominum, quae
uersantur in consuetudine uitae, in ratione reip.
in hac societate ciuili, in sensu hominum commu-
ni, in natura, in moribus, comprehendenda esse
oratori puto ; si minus, ut separatim de his re-
bus, philosophorum more, respondeat ; at certe,
ut in caussa prudenter possit intexere ; hisce autem
ipsis de rebus ut ita loquatur, uti ij, qui iura, qui
leges, qui ciuitates constituerunt, locuti sunt,
simpliciter, & splendide, sine ulla serie disputa-
tionum, & sine ieiuna concertatione uerborum.
Hoc loco ne quasit admiratio, si tot, tantarumq.
rerum nulla a me praecepta ponentur ; sic statuo ;
ut in ceteris artibus, cum tradita sunt cuiusque
rei difficillima, reliqua, quia aut faciliora, aut
similia sint, tradi non necesse esse ; ut in pictura,
qui hominis speciem pingere perdidicerit, posse
eum cuiusuis uel formae, uel aetatis, etiam si non
didicerit, pingere ; neque esse periculum, qui leo-
nem, aut taurum pingat egregie, ne idem in mul-
tis alijs quadrupedibus facere non possit ; neque
est omnino ars ulla, in qua omnia, quae illa arte
effici possunt, a doctore tradantur ; sed qui prima-
rum, & certarum rerum genera ipsa didicerunt,
reliqua

DE ORATORE

reliqua per se non incommode persequuntur: similiter arbitror in hac siue ratione, siue exercitatione dicendi, qui illam uim adeptus sit, ut eorum mentes, qui aut de rep. aut de ipsius rebus, aut de ijs, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua statuendi potestate audiant, ad suum arbitrium mouere possit; hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quaesitum esse quid dicat, quam Polycletum illum, cum Herculem fingeat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret, etiam si haec numquam separatim facere didicisset. Tum Catulus. Praeclare mihi uideris, Antoni, posuisse ante oculos, quid discere oporteret eum, qui orator esset futurus; quid, etiam si non didicisset, ex eo, quod didicisset, assumeret. deduxisti enim totum hominem in duo solum genera caussarum: cetera innumerabilia exercitationi, & similitudini reliquisti. sed uideto, ne in istis duobus generibus hydra tibi sit, & pellis; Hercules autem, & alia opera maiora ne in illis rebus, quas praetermittis relinquuntur. non enim mihi minus operis uidetur, de uniuersis generibus reorum, quã de singulorum caussis, ac multo etiam maius de natura rerum, quam de hominum litibus, dicere. Non est ita, inquit Antonius: dicam enim tibi, Catule, non tam doctus, quam, id quod est maius, expertus. Omnium ceterarum rerum oratio, mihi crede, ludus est homini non hebeti, neque in exercitatio,

to, neque communium litterarum, & politioris humanitatis experti. in caussarum contentionibus magnum est quoddam opus, atque haud scio an de humanis operibus longe maximum: in quibus uis oratoris plerumque ab imperitis exitu, et uictoria iudicatur: ubi adest armatus aduersarius, qui sit et feriendus, et repellendus: ubi saepe is, qui rei dominus futurus est, alienus, atque iratus, aut etiam amicus aduersario, et inimicus tibi est; cum aut docendus is est, aut dedocendus; aut reprimendus, aut incitandus; aut omni ratione ad tempus, ad causam, oratione moderandus: in quo saepe beneuolentia ad odium, odium autem ad beneuolentiam deducendum est: qui tamquam machinatione aliqua tum ad seueritatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad laetitiam est contorquendus. omnium sententiarum grauitate, omnium uerborum ponderibus est utendum. accedat oportet actio uaria, uehemens, plena animi, plena spiritus, plena doloris, plena seueritatis. In his operibus si quis illam artem comprehenderit, ut tamquam Phidias Mineruae signum efficere possit: non sane, quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere discat, laborabit. Tum Catulus. Quo ista maiora, ac mirabilia fecisti, eo me maior expectatio tenet, quibusnam rationibus, quibus ue praeceptis ea tanta uis comparetur: non quo mea quidem iam intersit: (neque enim aetas id mea desiderat.

DE ORATORE

derat: & aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus: qui numquam sententias de manibus iudicum ui quadam orationis extorsimus, ac potius placatis eorum animis tantum, quantum ipsi patiebantur, accepimus) sed tamen ista tua nullum ad usum meum, tantum cognoscendi studio adductus, requiro. nec mihi opus est Graeco aliquo doctore, qui mihi peruulgata praecepta decantet; cum ipse numquam forum, numquam ullum iudicium aspexerit: ut peripateticus ille dicitur Phormio: cū Hannibal Carthagine expulsus Ephesum ad Antiochum uenisset exsul; proq. eo, quod eius nomen erat magna apud omnes gloria, inuitatus esset ab hospitibus suis, ut eum, quem dixi, si uellet, audiret; cumq. is se non nolle dixisset: locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. tum, cum ceteri, qui illum audierant, uehemēter essent delectati; quaerebant ab Hannibale, quidnam ille ipse de illo philosopho iudicaret. hic Poenus non optime Graece, sed tamen libere respondisse fertur: multos se deliros senes saepe uidisse, sed qui magis, quam Phormio, deliraret, uidisse neminem. neque mehercule iniuria. quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quam Hannibali, qui tot annos de imperio cum populo R. omnium gentium uictore certasset, Graecum hominem, qui numquam hostem, numquam castra uidisset, numquam denique minimam partem ul-

lius

lius publici muneris attigisset, praecepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi praecipunt, uidentur. quod enim ipsi experti non sunt, id docent ceteros: sed hoc minus fortasse errant, quod non te, ut Hannibalem, sed pueros, aut adolescentulos docere conantur.

Erras Catule, inquit Antonius. nam egomet in multos iam Phormiones incidi. quis enim est istorum Graecorum, qui quemquam nostrum quidquam intelligere arbitretur? ac mihi quidem non ita molesti sunt. facile omnes perpetior, et perfero. nam aut aliquid afferunt, quod mihi non displiceat: aut efficiunt, ut me non didicisse minus paeniteat. dimitto autem eos non tam contumeliose, quam philosophum illum Hannibal: & eo fortasse plus habeo etiam negotij. Sed tamen est eorum doctрина, quantum ego iudicare possum, perridicula. diuidunt enim totam rem in duas partes, in causae controuersiam, & in quaestionis. Causam appellant rem positam in disceptatione rerum, et controuersia: quaestionem autem rem positam in infinita dubitatione. De causa praecepta dant: de altera parte dicendi mirum silētium. Denique quinque faciunt quasi membra eloquentiae: inuenire, quid dicas: inuenta disponere: deinde ornare uerbis: post memoriae mandare: tum ad extremum agere, ac pronunciare. rem sane non reconditam. quis enim hoc non sua sponte uiderit, neminem posse apte dicere, nisi, et quid diceret,

DE ORATORE

diceret, & quibus uerbis, & quo ordine diceret, haberet, & ea meminisset? Atque haec ego non reprehendo, sed ante oculos posita esse dico, ut eas item quattuor, quinque, sex uel partes, uel etiam septem, (quoniam aliter ab alijs digeruntur) in quas est ab his omnis oratio distributa. Iubent enim exordiri ita, ut eum, qui audiat, beneuolum nobis faciamus, & docilem, & attentum: deinde rem narrare ita, ut uerisimilis narratio sit, ut aperta, ut breuis: post autem diuidere causam, aut proponere; nostra confirmare argumentis, ac rationibus, deinde contraria refutare. tum autem alij conclusionem orationis, & quasi perorationem collocant. alij iubent, ante quam peroretur, ornandi aut augendi causa digredi, deinde concludere, ac perorare. ne haec quidem reprehendo: sunt enim concinne distributa, sed tamen, id quod necesse fuit hominibus expertibus ueritatis, non perite. Quae enim praecepta principiorum, et narrationum esse uoluerunt, ea in totis orationibus sunt conseruanda. nam & ego mihi beneuolum iudicem facilius facere possum, cum sum in cursu orationis, quam cum omnia sunt inaudita; docilem autem non cum polliceor me demonstraturum, sed tum, cum doceo, et explano: attentum uero crebro tota actione excitandis mentibus iudicum, non prima denunciatione, efficere possumus. Iam uero narrationem quod iubent uerisimilem esse, & apertam, & breuiem:

nem: recte nos admonent. quod haec narrationis magis putant esse propria, quam totius orationis: ualde mihi uidentur errare: omninoq. in hoc omnis est error, quod existimant artificium esse hoc quoddam non dissimile ceterorum: cuiusmodi de ipso iure ciuili hesterno die Crassus componi posse dicebat: ut genera rerum primum exponerentur; in quo uitium est, si genus ullum praetermittatur: deinde singulorum generum partes; in quo & deesse aliquam partem, & superare, mendosum est: tum uerborum omnium definitiones; in quibus neque abesse quidquam decet, neque redundare. Sed hoc si in iure ciuili, si etiam in paruis, aut mediocribus rebus doctores assequi possunt; nō idem sentio tanta hac in re, tamq. immensa posse fieri. sin autem, qui arbitrantur, deducendi sunt ad eos, qui haec docent: omnia iam explicata, & perpolita assequuntur. sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abditi, neque obscuri. sed uideant, quid uelint, ad ludendum ne, an ad pugnandum arma sint sumpturi. aliud enim pugna, & acies, aliud ludus, campusq. noster desiderat. attamen ars ipsa ludicra armorum & gladiatori, & militi prodest aliquid: sed animus accer, & praesens, & acutus idem, atque uersutus, inuictos uiros efficit non difficilius arte coniuncta. Quare ego tibi oratorem sic iam instituam, si potuero, ut, quid efficere possit, ante perspiciam. Sit enim mihi tinctus litteris: audie-

I rit

DE ORATORE

rit aliquid, legerit: ista ipsa praecepta acceperit. tentabo, quid deceat; quid uoce, quid uiribus, quid spiritu, quid lingua efficere possit. Si intelligam posse ad summos peruenire: non solum hortabor, ut elaboret, sed etiam, si uir quoque mihi bonus uidebitur, obsecrabo. tantum ego in eccellente oratore, & eodem uiro bono pono esse ornamentum uniuersae ciuitati. sin uidebitur, cum omnia summa fecerit, tamen ad mediocres oratores esse uenturus: permittam ipsi, quid uelit; molestus magnopere non ero. sin plane abhorrebit; & erit absurdus: ut se contineat, aut ad aliud studium transferat, admonebo. nam neque is, qui optime potest, deserendus ullo modo est a cohortatione nostra: neque is, qui aliquid potest, deterrendus. quod alterum diuinitatis mihi cuiusdam uidetur: alterum, uel non facere, quod non optime possis; uel facere, quod non pessime facias, humanitatis. tertium uero illud, clamare contra quam deceat, & quam possit, hominis est, ut tu, Catule, de quodam declamatore dixisti, stultitiae suae quamplurimos testes domestico praeconio colligentis. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus, adiuuandusq. sit, ita loquamur, ut ei tradamus ea dumtaxat, quae nos usus docuit; ut nobis ducibus ueniat eo, quo sine duce ipsi peruenimus: quoniam meliora docere non possumus. Atque ut a familiari nostro exordiar; hunc ego, Catule, Sulpicium primum in causa paruula

paruula adolescentulum audiui, uoce, & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptum ad hoc munus, de quo quaerimus; oratione autem celeri, & concitata, quod erat ingenij; & uerbis efferuescentibus, & paullo nimium redundantibus, quod erat aetatis. non sum aspernatus. uolo enim se efferat in adolescente foecunditas: nam facilius, sicut in uitibus, reuocantur ea, quae sese nimium profuderunt, quam, si nihil ualet materies, noua sarmenta cultura excitantur. ita uolo esse in adolescente, unde aliquid amputem. non enim potest in eo esse succus diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutum. uidi statim indolem; neque dimisi tempus; & eum sum cohortatus, ut forum sibi ludum putaret esse ad discendum; magistrum autem, quem uellet, eligeret; me quidem si audiret, L. Crassum. quod ille arripuit; & ita sese facturum confirmauit; atque etiam addidit, gratiae scilicet caussa, me quoque sibi magistrum futurum. uix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meae, cum iste accusauit C. Norbanum defendente me. non est credibile, quid interesse mihi sit uisum inter eum, qui tum erat, & qui anno ante fuerat. omnino in illud genus eum Crassi magnificum atque praeclarum natura ipsa ducebat: sed ea non satis proficere potuisset; nisi eodem studio atque imitatione intendisset, atque ita dicere consuesset, ut tota mente Crassum atque omni animo

I 2 intue-

DE ORATORE

intueretur. Ergo hoc sit primum in praeceptis
meis, ut demonstremus quem imitemur, atque
ita, ut, quae maxime excellent in eo, quem imi-
tabitur, ea diligentissime persequatur. tum ac-
cedat exercitatio, qua illum, quem ante delege-
rit, imitando effingat, atque ita exprimat, non ut
multos imitatores saepe cognoui, qui aut ea, quae
facilia sunt, aut etiam illa, quae insignia, ac paene
uitiosa, consueverunt imitando. nihil est facilius,
quam amictum imitari alicuius, aut statum, aut
motum. si uero etiam uitiosi aliquid est; id sume-
re, & in eo uitiosum esse, non magnum est: ut il-
le, qui nunc etiam amissa uoce fuerit in rep. Fufius
nervos in dicendo C. Fimbriae, quos tamen ha-
buit ille, non assequitur, oris prauitatem, & uer-
borum latitudinem imitatur: sed tamen ille nec
deligere sciuit, cuius potissimum similis esset; &
in eo ipso, quem delegerat, imitari etiam uitia
uoluit. Qui autem ita faciet ut oportet, primum
uigilet necesse est in deligendo: deinde, quem pro-
bavit, in eo quae maxime excellent, ea diligen-
tissime persequatur. quid enim causae censetis es-
se, cur aetates extulerint singulae singula prope
genera dicendi? quod non tam facile in nostris ora-
toribus possumus iudicare, quia scripta, ex qui-
bus iudicium fieri posset, non multa sane relique-
runt, quam in Graecis; ex quorum scriptis, cu-
iusque aetatis quae dicendi ratio uoluntasque fue-
rit, intelligi potest. Antiquissimi fere sunt, quo-

rum

rum quidem scripta consent, Pericles, atque Alcibiades, & eadem aetate Thucydides, subtiles, acuti, breues, sententijs magis quam uerbis abundantes. non potuisset accidere, ut unum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandum. Consecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lysias. multa Lysiae scripta sunt, non nulla Critiae: de Theramene audiuius. omnes etiam tum retinebant illum Periclis succum, sed erant paullo uberiore filo. Ecce tibi exortus est Isocrates, magister istorum omnium: cuius e ludo, tamquam ex equo Troiano, innumeri principes exierunt: sed eorum partim in pompa, partim in acie illustres esse uoluerunt. itaque & illi Theopompus, Ephorus, Philistus, Naucrates, multiq. alij naturis differunt, uoluntate autem similes sunt inter sese, & magistri: & ij, qui se ad causas contulerunt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, Aeschines, Dynarchus, alijq. complures, etsi inter se pares non fuerunt, tamen sunt omnes in eodem ueritatis imitandae genere uersati: quorum quamdiu mansit imitatio, tamdiu genus illud dicendi, Studiumq. uixit: posteaquam, extinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est, & euauit, alia quaedam dicendi molliora ac remissiora genera uiguerunt. inde Demochares, quem aiunt sororis filium fuisse Demosthenis, tum Phalereus ille Demetrius, omnium istorum mea sententia politissimus, alijq. eorum similes extite-

I 3 runt.

DE ORATORE

runt . quae si uolemus usque ad hoc tempus perse-
qui ; intelligemus , ut hodie Alabandensem illum
Meneclem , & eius fratrem Hieroclem , quos ego
audiui , tota imitetur Asia , sic semper fuisse ali-
quem , cuius se similes plerique esse uellent . Hanc
igitur similitudinem qui imitatione assequi uolet ,
tum exercitationibus crebris atque magnis , tum
scribendo maxime persequatur . quod si noster Sul-
picius faceret ; multo eius oratio esset pressior : in
qua nunc interdum , ut in herbis rustici solent di-
cere , in summa ubertate inest luxuries quaedam ,
quae stylo depascenda est . Hic Sulpicius , Me-
quidem , inquit , recte mones : idq. mihi gratum
est : sed ne te quidem , Antoni , multum scripti-
tasse arbitror . Tum ille , Quasi uero , inquit ,
non ea praecipiam alijs , quae mihi ipsi desunt . sed
tamen ne tabulas quidem conficere existimor : ue-
rum & in hoc ex re familiari mea , et in illo ex eo ,
quod dico , quantulum id cumque est , quid faciam ,
iudicari potest . Atque esse tamen multos uide-
mus , qui neminem imitentur , & suapte natura ,
quod uelint , sine cuiusquam similitudine conse-
quantur . quod & in uobis animaduerti recte po-
test , Caesar , & Cotta : quorum alter inusitatum
quidem nostris oratoribus leporem quendam , &
salem , alter acutissimum , & subtilissimum dicen-
di genus est consecutus . Neque uero uester ae-
qualis Curio , patre mea sententia uel eloquentis-
simo temporibus illis , quemquam mihi magnope-
re uide-

re uidetur imitari; qui tamen uerborum grauitate, & elegantia, & copia suam quandam exprefsit quasi formam figuramq. dicendi: quod ego maxime potui iudicare in ea caussa, quam ille contra me apud Centumuiros pro fratribus Cossis dixit. in qua nihil illi defuit, quod non modo copiosus, sed etiam sapiens orator habere deberet. Verum ut aliquando ad causas deducamus illum, quem constituimus, & eas quidem, in quibus plusculum negotij est, iudiciorum, atque litium; (riserit aliquis fortasse hoc praeceptum: est enim non tam acutum, quam necessarium, magisque monitoris non fatui, quam eruditi magistri) hoc enim primum praecipiemus, quasunque causas erit acturus, ut eas diligenter penitusque cognoscat. hoc in ludo non praecipitur: faciles enim causae ad pueros deferuntur. Lex peregrinum uetat in murum ascendere: ascendit, hostes repulit, accusatur. nihil est negotij huiusmodi causam cognoscere. recte igitur de causa discenda praecipiunt. haec est enim in ludo causarum fere formula. at uero in foro tabulae, testimonia, pacta, conuenta, stipulationes, cognationes, affinitates, decreta, responsa, uita denique eorum, qui in causa uersantur, tota cognoscenda est: quarum rerum negligentia plerasque causas, & maxime priuatas, (sunt enim multo saepe obscuriores) uidemus amitti. ita nonnulli, dum operam suam multum aestimari uolunt, ut toto foro uolitare, & a

D E B O R A T O R E

caussa ad causam ire uideantur, causas dicunt incognitas. In quo est illa quidem magna offensio, uel negligentiae, susceptis rebus; uel perfidiae, receptis: sed etiam illa maior opinione, quod nemo potest de eare, quam non nouit, non turpissime dicere. ita dum inertiae uituperationem, quae maior est, contemnunt, assequuntur etiam illam, quam magis ipsi fugiunt, tarditatis. Equidem soleo dare operam, ut de sua quisque re me ipse doceat; & ut ne quis alius adsit, quo liberius loquatur; et agere aduersarij causam, ut ille agat suam, & quidquid de sua re cogitarit, in medium proferat. itaque, cum ille discessit, tres personas unus sustineo summa animi aequitate, meam, aduersarij, iudicis. qui locus est talis, ut plus habeat adiumenti, quam incommodi, hunc iudico esse dicendum. ubi plus mali, quam boni reperio, id totum abiudico, atque reijcio. ita assequor, ut alio tempore cogitem quid dicam, & alio dicam: quae duo plerique ingenio freti simul faciunt: sed certe ijdem illi melius aliquanto dicerent, si aliud sumendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cum rem penitus causamq. cognoui, statim occurrit animo quae sit causa ambigui. nihil est enim, quod inter homines ambigatur; siue ex crimine causa constet, ut facinoris; siue ex controuersia, ut hereditatis; siue ex deliberatione, ut belli; siue ex persona, ut laudis; siue ex disputatione, ut de ratione uiuendi; in quo

non

non aut, quid factum sit, aut fiat, futurum ue sit, quaeratur, aut quale sit, aut quid uocetur. Ac nostrae fere caussae, quae quidem sunt criminum, plerunque infitiatione defenduntur. nam & de pecunijs repetundis, quae maximae sunt, neganda fere sunt omnia: & de ambitu raro illud datur, ut possis liberalitatem ac benignitatem ab ambitu atque largitione seiungere: de sicarijs, de ueneficijs, de peculatu infitari necesse est. Id est igitur genus primum caussarum in iudicijs, ex controuersia facti; in deliberationibus plerunque ex futuri, raro etiam ex instantis, aut facti. Saepe autem, res non sit nec ne, sed qualis sit, quaeritur: ut cum L. Opimij caussam defendebat apud populum audiente me C. Carbo consul, nihil de C. Gracchi nec negabat, sed id iure pro salute patriae factum esse dicebat: ut eidem Carboni tribuno pl. alia tum mente remp. capeffenti, P. Africanus de Ti. Graccho interroganti responderat, iure caesum uideri. Iure autem omnia defenduntur, quae sunt eius generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudentia, aut casu facta esse uideantur. Iam quid uocetur quaeritur, cum, quo uerbo quid appellandum sit, contenditur: ut mihi ipsi cum hoc Sulpicio fuit in Norbani caussa summa contentio: pleraque enim de ijs, quae ab isto obijciebantur, cum confiterer, tamen ab illo maiestatem imminutam negabam: ex quo uerbo lege Appuleia tota illa caussa pendeat. Atque
in hoc

DE ORATORE

in hoc genere caussarum nonnulli praecipunt, ut
uerbum illud, quod causam facit, lucide, breui-
ter uterque definiat. quod mihi quidem perquam
puerile uideri solet. alia est enim, cum inter do-
ctos homines de ijs ipsis rebus, quae uersantur in
artibus, disputatur, uerborum definitio: ut cum
quaeritur quid sit ars, quid sit lex, quid sit ciui-
tas. In quibus hoc praecipit ratio, atque doctri-
na, ut uis eius rei, quam definias, sic exprima-
tur, ut neque absit quidquam, neque superfit. quod
quidem in illa causa neque Sulpicius fecit, neque
ego facere conatus sum. nam, quantum uterque
nostrum potuit, omni copia dicendi dilatauit, quid
esset maiestatem minuere. Etenim definitio pri-
mum, reprehenso uerbo uno, aut addito, aut dem-
pto, saepe extorquetur e manibus: deinde gene-
re ipso doctrinam redolet, exercitationemq. pae-
ne puerilem: tum & in sensum, & in mentem iu-
dicis intrare non potest: ante enim praeterlabitur,
quam praecepta est. Sed in eo genere, in quo, qua-
le sit quid, ambigitur, existit etiam ex scripti
interpretatione saepe contentio: in quo nulla po-
test esse nisi ex ambiguo controuersia. nam illud ip-
sum, cum scriptum a sententia discrepat, genus
quoddam habet ambigui: quod tum explicatur,
cum ea uerba, quae desunt, suggesta sunt; quibus
additis, defenditur sententiam scripti perspicuam
fuisse: & ex contrarijs scriptis si quid ambigitur,
non nouum genus nascitur, sed superioris generis
caussa

caussa duplicatur. itaque aut numquam dijudicari poterit, aut ita dijudicabitur, ut referendis praeteritis uerbis id scriptum, quodcunque defendimus, suppleatur. ita fit, ut unum genus in ijs causis, quae propter scriptum ambiguntur, relinquantur, si est scriptum aliquid ambiguae. Ambiguorum autem cum plura genera sunt, quae mihi uidentur ij melius nosse, qui dialectici appellantur; hi autem nostri ignorare, qui non minus nosse debeant: tum illud est frequentissimum in omni consuetudine uel sermonis, uel scripti, cum iccirco aliquid ambigitur, quod aut uerbum, aut uerba sint praetermissa. Iterum autem peccant, cum genus hoc caussarum, quod in scripti interpretatione uersatur, ab illis causis, in quibus, qualis quaeque res sit, disceptatur, seiungunt: nusquam enim tam quaeritur quale sit genus ipsum rei, quam in scripto: quod totum a facti controuersia separatum est. Ita tria sunt omnino genera, quae in disceptationem et controuersiam cadere possunt, quid fiat, factum, futurum ue sit, aut quale sit, aut quo modo nominetur. nam et illud quidem, quod quidam Graeci adiungunt, recte ne factum sit, totum in eo est, quod quale sit, quaerimus. Sed iam ad institutum reuertar meum. Cum igitur, accepto caussae genere, & cognito, rem tractare coepi, nihil prius constituo, quam quid sit illud, quo mihi referenda sit omnis illa oratio, quae sit propria quaestionis, & iudicij: deinde illa duo diligenter

DE ORATORE

diligentissime considero; quorum alterum commendationem habet nostram, aut eorum, quos defendimus; alterum est accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id quod uolumus, commovendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad persuadendum rebus est nixa; ut probemus uera esse ea, quae defendimus; ut conciliemus nobis eos, qui audiunt; ut animos eorum ad quemcunque causa postulabit motum uocemus. Ad probandum autem duplex est oratori subiecta materies: una rerum earum, quae non excogitantur ab oratore, sed in re positae ratione tractantur, ut tabulae, testimonia, pacta, conuenta, quaeestiones, leges, senatusconsulta, res iudicatae, decreta, responsa, & reliqua, si quae sunt; quae non ab oratore pariuntur, sed ad oratorem a causa atque a reis deferuntur. altera est, quae tota in disputatione et argumentatione oratoris collocata est. ita in superiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inueniendis cogitandum est. Atque isti quidem, qui docent, cum causas in plura genera secuerunt, singulis generibus argumentorum copiam suggerunt. quod etsi ad instituendos adolescentulos magis aptum est, ut, simul ac posita sit causa, habeant quo se referant, unde statim expedita possint argumenta depromere: tamen & tardi ingenij est, riuulos consectari, fontes rerum non uidere: & iam aetatis est ususq. nostri, a capite, quod uelimus, arcessere, & unde omnia manant,

manant, uidere. Et primum genus illud earum rerum, quae ad oratorem deferuntur, meditatam nobis in perpetuum ad omnem usum similium rerum esse debet. nam pro tabulis, & contra tabulas, & pro testibus, & contra testes, pro quaestionibus, & contra quaestiones, & item de ceteris rebus eiusdem generis, uel separatim dicere solemus de genere uniuerso, uel definite de singulis temporibus, hominibus, causis. quos quidem locos (uobis hoc, Cotta, & Sulpici, dico) multa commentatione atque meditatione paratos atque expeditos habere debetis. longum est enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare, aut infirmare testes, tabulas, quaestiones oporteat. haec sunt omnia ingenij uel mediocris, exercitationis autem maximae: artem quidem et praecepta dumtaxat haecenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur. itemque illa, quae sunt alterius generis, quae tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicatio nem magis illustrem perpolitamque desiderant. itaque cum haec duo nobis quaerenda sint in causis, primum quid, deinde quo modo dicamus: alterum, quod totum arte tinctum uidetur, tametsi artem requirit, tamen prudentiae est paene mediocris, quid dicendum sit, uidere; alterum est, in quo oratoris uis illa diuina uirtusque cernitur, ea, quae dicenda sunt, ornate, copiose, uarieque dicere. quare illam partem superiorem, quoniam semel ita uobis

bis

DE ORATORE

bis placuit, non recusabo quo minus perpoliam,
atque conficiam; (quantum consequar, uos iudi-
cabit) quibus ex locis ad eas tres res, quae ad
fidem faciendam solae ualent, ducatur oratio, ut
& concilientur animi, & doceantur, & mouean-
tur. haec sunt enim tria. ea uero quemadmodum
illustrentur, praesto est qui omnes docere possit,
qui hoc primus in nostros mores induxit, qui ma-
xime auxit, qui solus effecit. namque ego, Catu-
le, (dicam enim non reuerens assentandi suspicio-
nem) neminem esse oratorem paullo illustriorem
arbitror, neque Graecum, neque Latinum, quem
aetas nostra tulerit, quem non & saepe, & dili-
genter audierim. itaque si quid est in me, quod iam
sperare uideor, quoniam quidem uos, his ingenijs
homines, tantum operae mihi ad audiendum da-
tis, ex eo est, quod nihil quisquam unquam me
audiente egit orator, quod non in memoria mea pe-
nitus insederit. Atque ego, is qui sum, quan-
tuscunque sum ad iudicandum, omnibus auditis
oratoribus, sine ulla dubitatione sic statuo, & iu-
dico, neminem omnium tot, & tanta, quanta
sunt in Crasso, habuisse ornamenta dicendi. Quam
obrem si uos quoque hoc idem existimatis; non e-
rit, ut opinor, iniqua partitio, si, cum ego hunc
oratore, quem nunc fingo, ut institui, crearo,
aluero, confirmaro, tradam eum Crasso & uestien-
dum, & ornandum. Tum Crassus, Tu uero,
inquit, Antoni, perge, ut instituisti. neque enim
boni

boni est, neque liberalis parentis, quē procreavit,
et eduxerit, eum non et uestire, et ornare, praeser-
tim cum te locupletem esse negare non possis. quod
enim ornamentū, quae uis, qui animus, quae digni-
tas illi oratori defuit, qui in causa peroranda non
dubitauit excitare reum consularem, & eius di-
loricare tunicam, et iudicibus cicatrices aduersas
senis imperatoris ostendere? qui idem, hoc accu-
sante Sulpicio, cum hominem seditiosum furio-
sumq. defenderet, non dubitauit seditiones ipsas
ornare, ac demonstrare grauissimis uerbis multos
saepe impetus populi non iniustos esse, quos prae-
stare nemo possit; multas etiam erep. seditiones
saepe esse factas, ut cum reges essent exacti, ut
cum tribunicia potestas esset constituta; illam
Norbani seditionem ex luctu ciuium, & ex Cae-
pionis odio, qui exercitum amiserat, neque repri-
mi potuisse, & iure esse conflatam. potuit hic lo-
cus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus,
tam nouus, sine quadam incredibili ui, ac faculta-
te dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlij,
quid de Q. Regis commiseratione dicam? quid de
alijs innumerabilibus? in quibus hoc non maxi-
me enituit, quod tibi omnes dant, acumen quod-
dam singulare; sed haec ipsa, quae nunc ad me de-
legare uis, ea semper in te eximia & praestantia
fuerunt. Tum Catulus, Ego uero, inquit, in
uobis hoc maxime admirari soleo, quod, cum in-
ter uos in dicendo dissimillimi sitis, ita tamen uter
que

DE ORATORE

que uestrum dicat, ut ei nihil neque a natura denegatum, neque a doctrina non delatum esse uideatur. quare, Crasse, neque tu tua suauitate nos priuabis, ut, si quid ab Antonio aut praetermissum, aut relictum sit, non explices: neque te, Antoni, si quid non dixeris, existimabimus non potuisse potius, quam a Crasso dici maluisse. Hic Crassus, Quin tu, inquit, Antoni, omit-
tis ista, quae proposuisti, quae nemo horum desi-
derat, quibus ex locis ea, quae dicenda sint in caus-
sis, reperiantur: quae quamquam abs te nouo quo-
dam modo, praeclareque dicuntur, sunt tamen &
re faciliora, & praeceptis peruagata. illa deprom-
me nobis unde afferas, quae saepissime tractas,
semperque diuinitus. Depromam equidem, inquit
Antonius; &, quo facilius id a te exigam quod
peto, nihil tibi a me postulanti recusabo. Meae
totius orationis, & istius ipsius in dicendo facul-
tatis, quam modo Crassus in caelum uerbis extulit,
tres sunt rationes, ut ante dixi, una concilian-
dorum hominum, altera docendorum, tertia con-
citandorum. Harum trium partium prima leni-
tatem orationis, secunda acumen, tertia uim
desiderat. nam hoc necesse est, ut is, qui nobis
causam adiudicaturus sit, aut inclinatione uolun-
tatis propendeat in nos, aut defensionis argumen-
tis adducatur, aut animi permotione cogatur. sed
quoniam illa pars, in qua rerum ipsarum explica-
tio ac defensio posita est, uidetur omnem huius
generis

generis quasi doctrinam continere: de ea primum loquemur, & pauca dicemus: pauca enim sunt, quae usu iam tractata, & animo quasi habere notata uideamur. Act tibi sapienter monenti, L. Crasse, libenter assentiemur, ut singularum causarum defensiones, quas solent magistri pueris tradere, relinquamus; aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & causam, & orationem disputatio ducitur. neque enim, quoties uerbum aliquod est scribendum nobis, toties eius uerbi litterae sunt cogitatione conquirendae: nec, quoties causa dicenda est, toties ad eius causae seposita argumenta reuolui nos oportet, sed habere certos locos, qui, ut litterae ad uerbum scribendum, sic illi ad causam explicandam statim occurrant. sed hi loci ei demum oratori prodesse possunt, qui est uersatus in rebus, uel usu, quem aetas denique affert, uel auditione, & cogitatione, quae studio & diligentia praecurrit aetatem. nam si tu mihi quamuis eruditum hominem adduxeris, quamuis acrem & acutum in cogitando, quamuis ad pronunciandum expeditum; si erit idem in consuetudine ciuitatis, in exemplis, in institutis, in moribus, ac uoluntatibus ciuium suorum hospes; non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. subactio mihi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed nouato, & iterato, quo meliores foetus possit & grandiores edere. subactio autem est u-

K sus

DE ORATORE

sus, auditio, lectio, litterae. Ac primum naturam causae uideat, quae numquam latet: factum ne sit, quaeratur, an quale sit, an quod nomen habeat: quo perspecto, statim occurrit naturali quadam prudentia, non ijs subductionibus, quas isti docent, quid faciat causam, id est, quo sublato controuersia stare non possit: deinde quid ueniat in iudicium: quod isti sic iubent quaerere: interfecit Opimius Gracchum: quid facit causam? quod reip. causa, cum ex S. C. ad arma uocasset: hoc tolle, causa non erit. at id ipsum negat contra leges licuisse Decius. ueniet igitur in iudicium, licuerit ne ex S. C. seruandae reip. causa. Perspicua sunt haec quidem, & in uulgari prudentia sita: sed illa quaerenda, quae ab accusatore & defensore argumenta, ad id, quod in iudicium uenit, spectantia, debeant afferri. Atque hic illud uidendum est, in quo summus est error istorum magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus: non quo hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, sed tamen ut uideatis, quam sit genus hoc eorum, qui sibi eruditi uidentur, hebes, atque impolitum. Constituunt enim in partiendis orationum modis duo genera causarum. unum appellant, in quo sine personis atque temporibus de uniuerso genere quaeratur: alterum, quod personis certis & temporibus definiatur: ignari omnes controuersias ad uniuersi generis uim & naturam referri. nam in ea ipsa causa,
de

de qua ante dixi, nihil pertinet ad oratoris locos
Opimij persona, nihil Decij. de ipso enim uniuer-
so genere infinita quaestio est; num poena uidea-
tur esse afficiendus, qui ciuem ex S. C. patriae con-
seruandae causa interemerit, cum id per leges nō
liceret. Nulla denique est causa, in qua id, quod
in iudicium uenit, ex reorum personis, ac non
generum ipsorum uniuerſa disputatione, quaera-
tur. Quin etiam in ijs ipsis, ubi de facto ambigi-
tur, ceperit ne contra leges pecunias P. Decius,
argumenta & criminum & defensionis reuocen-
tur oportet ad genus, & ad naturam uniuerſam;
quod sumptuosus, de luxuria; quod alieni appe-
tens, de auaritia; quod seditiosus, de turbulen-
tis & malis ciuibus; quod a multis arguitur, de
genere testium: contraq. quae pro reo dicentur,
omnia necessario a tempore atque homine ad com-
munes rerum & generum summas reuoluentur.
Atque haec forsitan homini non omnia, quae sunt
in natura rerum, celeriter animo comprehenden-
ti, permulta uideantur, quae ueniant in iudi-
cium tum, cum de facto quaeratur: sed tamen cri-
minum est multitudo, non defensionum aut loco-
rum, infinita. Quae uero, cum de facto non am-
bigitur, quaeruntur qualia sint; ea, si ex reis
numeres, & innumerabilia sunt, & obscura;
si ex rebus, ualde & modica, & illustra. nam
si Mancini causſam in uno Mancino ponimus; quo-
tiescunque is, quem Paterpatratus dediderit,

K 2 rece-

DE ORATORE

receptus non erit, toties caussa noua nascetur. sin illa controuersia caussam facit, uideatur ne ei, quē Paterpatratus dediderit, si is non sit receptus, postliminium esse: nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis Mancini nomen pertinet. ac si quid affert praeterea hominis aut dignitas, aut indignitas; extra quaestionem est; & ea tamen ipsa oratio ad uniuersi generis disputationem referatur necesse est. Haec ego non eo consilio disputo, ut homines eruditos redarguam: quamquam reprehendendi sunt, qui in genere definiendoistas causas describunt in personis & in temporibus positas esse. nam etsi incurrunt tempora & personae: tamen intelligendum est, non ex ijs, sed ex genere quaestionis pendere causas. sed hoc nihil ad me. nullum enim nobis certamē cum istis esse debet. tantum satis est intelligi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in tanto otio etiam sine hac forensi exercitatione efficere potuerunt, ut genera rerum discernere, eaq. paullo subtilius explicarent. uerum hoc, ut dixi, nihil ad me: illud ad me, ac multo etiam magis ad uos, Cotta noster, & Sulpici: quo modo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum: est enim infinita. si in personis ponitur, quot homines, tot causae: sin ad generum uniuersas quaestiones referuntur, ita modicae, & paucae sunt, ut omnes eas diligentes, & memores, & sobrij oratores percursas animo, & prope decantatas habere

habere debeant. nisi forte existimatis a M. Curio
causam didicisse L. Crassum, et ea re multum attu-
lisse, quamobrem, postumo non nato, Curium ta-
men heredem Coponij esse oporteret. nihil ad co-
piam argumentorum, neque ad causae uim ac na-
turam nomen Coponij ac Curij pertinuit. in gene-
re erat uniuerso rei negotijque, non in tempore,
ac nominibus, omnis quaestio; cum scriptum
ita sit: Si mihi filius gignitur, isq. prius mori-
tur, & cetera; tum ut mihi ille sit heres: si na-
tus filius non sit; uideatur ne is, qui filio mor-
tuo institutus heres sit, heres esse. perpetui iu-
ris, & uniuersi generis quaestio non hominum
nomina, sed rationem dicendi, & argumentorum
fontes desiderat. in quo etiam isti nos iurisconsul-
ti impediunt, a discendoq. deterrent. uideo enim
in Catonis & Bruti libris nominatim fere refer-
ri, quid alicui de iure uiro, aut mulieri responde-
rint: credo ut putaremus, in hominibus, non in
re, consultationis, aut dubitationis causam ali-
quam fuisse; ut, quod homines essent innumera-
biles, debilitati a iure cognoscendo uoluntatem
discendi simul cum spe perdiscendi abijceremus.
Sed haec Crassus aliquando nobis expediet, & ex-
ponet descripta generatim. est enim, ne forte ne-
scias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, se
ius ciuile, quod nunc diffusum & dissipatum est,
in certa genera coacturum, & ad artem facile re-
ducturum. Et quidem, inquit Catulus, haud-

K 3   quaquam

DE ORATORE

quaquam est difficile Crasso: qui & , quod disci potuit de iure, didicit; & quod ijs, qui eum docuerunt, defuit, ipse afferet; ut, quae sint in iure, uel acute describere, uel ornate illustrare possit. Ergo ista, inquit Antonius, tum a Crasso discemus, cum se de turba, et a subsellijs in otium, ut cogitat, solitudinemq. contulerit. Iam id quidem saepe, inquit Catulus, ex eo audiui, cum diceret sibi certum esse a iudicijs caussisq. discedere: sed, ut ipsi soleo dicere, non licebit. neque enim ipse auxilium suum saepe a uiris bonis frustra implorari patietur: neque id aequo animo feret ciuitas: quae si uoce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliata putabit. Nam hercle, inquit Antonius, si haec uere a Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pistrino, Crasse, uiuendum: & istam oscitantem & dormitantem sapientiam, Scaeuolarum, & ceterorum beatorum otio concedamus. Arrisit hic Crassus leuiter, & , Pertexe modo, inquit, Antoni, quod exorsus es: me tamen ista oscitans sapientia, simul atque ad eam confugero, in libertatem uindicabit. Huius quidem loci, quem modo sum exorsus, hic est finis, inquit Antonius: quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus personis, neque in infinita temporum uarietate, sed in generum caussis, atque naturis omnia sita esse, quae in dubium uocarentur; genera autem esse definita non solum numero, sed etiam paucitate;

citae; ut eam materiem orationis, quae cuiusque
esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus
locis descriptam, instructam, ornatamq. compre-
henderent, rebus dico, & sententijs. ea ui sua uer-
ba parient: quae semper satis ornata mihi quidem
uideri solent, si eiusmodi sunt, ut ea res ipsa pe-
perisse uideatur. Ac si uerum quaeritis, quod mi-
hi quidem uideatur: (nihil enim aliud affirmare
possum, nisi sententiam, & opinionem meam) hoc
instrumentum caussarum, & generum uni-
uersorum in forum deferre debemus, neque, ut
quaeque res delata ad nos erit, tum denique scru-
tari locos, ex quibus argumenta eruamus: quae
quidem omnibus, qui ea mediocriter modo consi-
derarint, studio adhibito, & usu, pertractata ef-
se possunt. sed tamen animus referendus est ad ea
capita, & ad illos, quos saepe iam appellauimus, lo-
cos, ex quibus omnia ad omnem orationem inuen-
ta ducuntur. Atque hoc totum est siue artis, si-
ue animaduersionis, siue consuetudinis, nosse re-
giones, intra quas uenire; ut peruestiges, quod
quaeras. ubi eum locum omnem cogitatione sepe
ris; si modo usum rerum percallueris; nihil te ef-
fugiet, atque omne, quod erit in re, occurret, at-
que incidet. Et sic, cum ad inueniendum in di-
cendo tria sint, acumen, deinde ratio, quam li-
cet, si uolumus, appellemus artem, tertium dili-
gentia; non possum equidem non ingenio primas
concedere; sed tamen ipsum ingenium diligentia

K 4

etiam

DE ORATORE

etiam ex tarditate incitat. diligentia, inquam, cum omnibus in rebus, tum in causis defendendis plurimum ualet. haec praecipue colenda est nobis, haec semper adhibenda: haec, nihil est, quod non assequatur. causa ut penitus, quod initio dixi, nota sit, diligentia est. ut aduersarium attente audiamus; atque ut eius non solum sententias, sed etiam uerba omnia excipiamus; uultus denique perspiciamus omnes, qui sensus animi plerumque indicant; diligentia est. id tamen dissimulanter facere, ne sibi ille aliquid proficere uideatur; prudentia est. deinde, ut in ijs locis, quos proponam paullo post, peruoluatur animus, ut se penitus insinuet in causam, ut sit cura & cogitatione intentus; diligentia est. ut his rebus adhibeat, tamquam lumen aliquod, memoriam, ut uocem, ut uires, haec magna sunt. Inter ingenium quidem, & diligentiam perpauillum loci reliquum est arti. ars demonstrat tantum ubi quaeras, atque ubi sit illud, quod studeas inuenire: reliqua sunt in cura, attentione animi, cogitatione, uigilantia, assiduitate, labore, complectar uno uerbo, quo saepe iam usi sumus, diligentia; qua una uirtute omnes uirtutes reliquae continentur. Nam orationis quidem copia uidemus ut abundant philosophi: qui, ut opinor, (sed tu haec, Catule, melius) nulla dant praecepta dicendi; nec ideo minus, quaecunque res proposita est, suscipiunt, de qua copiose & abundanter loquantur. Tum Catulus,

lus, Est, inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique philosophi nulla tradant praecepta dicendi, & habeant paratum tamen quid de quaque redicant. sed Aristoteles, is, quem maxime ego admiror, proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumentatio non modo ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc, qua in causis utimur, inueniretur. a quo quidem homine iamdudum, Antoni, non aberrat oratio tua: siue tu similitudine illius diuini ingenij in eadem incurris uestigia: siue etiam illa ipsa legisti, atque didicisti: quod quidem mihi magis uerisimile uidetur: plus enim te operae Graecis dedisse rebus uideo, quam putaram. Tum ille, Verum, inquit, ex me audies, Catule. semper ego existimaui iucundiorum & probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primum quamminimam artificij alicuius, deinde nullam Graecarum rerum significationem daret. atque ego idem existimaui, pecudis esse, non hominis, cum tantas res Graeci susciperent, profiterentur, agerent, seseque & uidendi res obscurissimas, & bene uiuendi, & copiose dicendi rationem hominibus daturus pollicerentur, non ad mouere aurem; & si palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos ciues auctoritatem tuam, subauscultando tamen excipere uoces eorum, & procul, quid narrarent, attendere: itaque feci, Catule, & istorum omnium summatim causas, & genera ipsa gustavi. Valde hercule, inquit

DE ORATORE

inquit Catulus, timide, tanquam ad aliquem libidinis scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti: quam haec ciuitas aspernata numquam est. nam & referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum, cum erat in hac gente magna Graecia; ex quo etiam quidā Numam Pompilium, regem nostrum, fuisse Pythagoreum ferunt, qui annis permultis ante fuit, quam ipse Pythagoras; quo etiam maior uir habendus est, cum illam sapientiam constituendae ciuitatis duobus prope saeculis ante cognouit, quam eam Graeci natam esse senserunt: & certe non tulit ullos haec ciuitas aut gloria clariores, aut auctoritate grauiore, aut humanitate politiores P. Africano, C. Laelio, L. Furio; qui secum eruditissimos homines ex Graecia palam semper habuerunt. Atque ego ex istis saepe audiui, cum dicerent, pergratum Athenienses & sibi fecisse, & multis principibus ciuitatis, quod, cum ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tres illius aetatis nobilissimos philosophos misissent, Carneadem, et Critolaum, et Diogenem: itaque eos, dum Romae essent, & a se, & ab alijs frequenter auditos. quos tu cum haberes auctores, Antoni; miror, cur philosophiae, sicut Zethus ille Pacuuianus, probe bellū indixeris. Minime, inquit Antonius: ac sic decreui, philosophari potius, ut Neoptolemus apud Ennium, paucis. nā, omnino, haud placet. Sed tamen haec est mea sententia,

tentia, quam uidebar exposuisse. ego ista studia non improbo, moderata modo sint: opinionem istorum studiorum, & suspicionem artificij apud eos, qui res iudicent, oratori aduersariam esse arbitror: imminuit enim & oratoris auctoritatem, & orationis fidem. Sed ut eo reuocetur, unde huc declinauit oratio; ex tribus istis clarissimis philosophis, quos Romam uenisse dixisti, uides ne Diogenem fuisse, qui diceret, artem se tradere bene differendi, & uera ac falsa diiudicandi, quam uerbo Graeco διαλεκτικὴν appellaret? in hac arte, si modo est haec ars, nullum est praeceptum, quo modo uerum inueniatur; sed tantum est, quo modo iudicetur. nam & omne, quod eloquimur, sic ut aut esse dicamus id, aut non esse; & si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, ut iudicent uerum ne sit, an falsum; & si coniuncte sit elatum, & adiuncta sint alia, iudicent recte ne adiuncta sint, & uera ne summa sit uniuscuiusque rationis: & ad extremum ipsi se compungunt suis acuminibus, & multa quaerendo reperiunt, non modo ea, quae iam non possint ipsi dissoluere, sed etiam quibus ante exorsa, & potius detexta prope retexantur. Hic nos igitur Stoicus iste nihil adiuuat, quoniam, quemadmodum inueniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit; quod & multa reperit, quae neget ullo modo posse dissolui; & genus sermonis affert non liquidum, non fusum ac profluens, sed exile, aridum, concisum,
ac

DE ORATORE

ac minutum : quod si quis probabit , ita probabit ,
ut oratori tamen aptum non esse fateatur . haec e-
nim nostra oratio multitudinis est auribus accom-
modanda , ad oblectandos animos , ad impellen-
dos , ad ea probanda , quae non artificis statera ,
sed quadam populari trutina examinantur . qua-
re istam artem totam dimittamus , quae in exco-
gitandis argumentis muta nimium est , in iudican-
dis nimium loquax . Critolaum istum , quem si-
mul cum Diogene uenisse commemoras , puto plus
huic studio nostro prodesse potuisse . erat enim ab
isto Aristotele , a cuius inuentis tibi ego uideor nō
longe aberrare . atque inter hunc Aristotelem ,
cuius & illum legi librum , in quo exposuit dicen-
di artes omnium superiorum , & illos , in quibus
ipse sua quaedam de eadem arte dixit , & hos ger-
manos huius artis magistros hoc mihi uisum est
interesse , quod ille eadem acie mentis , qua rerum
omnium uim naturamq. uiderat , haec quoque
aspexit , quae ad dicendi artem , quam ille despi-
ciebat , pertinebant : illi autem , qui hoc solum co-
lendum ducebant , habitarunt in hac una ratione
tractanda , non eadem prudentia , qua ille , sed
usu in hoc uno genere studioq. maiore . Carneadis
uero uis incredibilis illa dicendi , et uarietas per-
quam esset optanda nobis : qui nullam unquam in
illis suis disputationibus rem defendit , quam non
probarit ; nullam oppugnavit , quam non euerte-
rit . sed hoc maius est quiddam , quam ab ijs , qui
haec

haec tradunt, & docent, postulandum sit. Ego autem, si quem nunc plane rudem institui ad dicendum uelim, his potius tradam assiduis uno opere eandem incudem diem noctemque tundentibus, qui omnes tenuissimas particulas, atque omnia minima mansa, ut nutrices infantibus pueris, in os inserant. sin sit is, qui & doctrina mihi liberaliter institutus, & aliquo iam imbutus usu, & satis acri ingenio esse uideatur: illuc eum rapiam, ubi non seclusa aliqua aquula teneatur, sed unde uniuersum flumen erumpat; ut illi sedes, & tamquam domicilia omnium argumentorum commonstrem; & ea breuiter illustrem, uerbisq. definiam. quid enim est, in quo haereat, qui uiderit, omne, quod sumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex sua sumi ui, atque natura, aut assumi, foris? ex sua ui, cum aut, res quae sit tota, quaeritur, aut pars eius; aut uocabulum quod habeat; aut quippiam, rem illam quod attingat: extrinsecus autem, cum ea, quae sunt foris, neque haerent in rei natura, colliguntur. Si res tota quaeritur, definitione uniuersa uis explicanda est, sic: Si maiestas est amplitudo ac dignitas ciuitatis, is eam minuit, qui exercitum hostibus populi R. tradidit, non qui eum, qui id fecisset, populi R. potestati tradidit. Sin pars, partitione, hoc modo: Aut senatui parendum de salute reip. fuit, aut aliud consilium instituendum, aut sua sponte faciendum: aliud consilium

DE ORATORE

lium, superbum; suum, arrogans: utendum igitur fuit consilio senatus. Sin ex uocabulo, ut Carbo: Si consul est, qui consulit patriae: quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat; plures sunt argumentorum sedes, ac loci. nam & coniuncta quaerimus, & genera, & partes generibus subiectas, & similitudines, & dissimilitudines: & contraria, & consequentia, & consentanea, & quasi praecurrentia, & repugnantia: & causas rerum uestigabimus, & ea, quae ex causis orta sunt: & maiora, paria, minora quaeremus. Ex coniunctis sic argumenta ducuntur: Si pietati summa tribuenda laus est; debetis moueri, cum Q. Metellum tam pie lugere uideatis. Ex genere autem: Si magistratus in populi R. potestate esse debent; quid Norbanum accusas, cuius tribunatus uoluntati paruit ciuitatis? Ex parte autem ea, quae est subiecta generi: Si omnes, qui reip. consulunt, cari nobis esse debent; certe in primis imperatores, quorum consilijs, uirtute, periculis retinemus & nostram salutem, & imperij dignitatem. Ex similitudine autem: Si ferae partus suos diligunt; qua nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? At ex dissimilitudine: Si barbarorum est in diem uiuere; nostra consilia sempiternum tempus spectare debet. Atque utroque in genere et similitudinis, & dissimilitudinis, exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut euentis, & fictae narrationes saepe ponen-

pe ponendae. Iam ex contrario: Si Gracchus nefarie, praeclare Opimius. Ex consequentibus: Si & ferro interfectus ille, & tu inimicus eius cum gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco; & nemo praeter te ibi uisus est; & caussa nemini; & tu semper audax; quid est, quod de facinore dubitare possimus? Ex consentaneis, & praecurrentibus, & repugnantibus, ut olim Crassus adolescens: Non, si Opimium defendisti Carbo, iccirco te isti bonum ciuem putabunt: simulasse te, & aliud quid quaesisse perspicuum est. quod Ti. Gracchi mortem saepe in concionibus deploraſti; Quod P. Africani necis socius fuisti; quod eam legem in tribunatu tulisti; quod semper a bonis dissensisti. Ex caussis autem rerum sic: Auaritiam si tollere uultis, mater eius est tollenda luxuries. ijs autem, quae sunt orta de caussis: Si aerarij copijs & ad belli adiumenta, & ad ornamenta pacis utimur; uectigalibus seruiamus. Maiora autem, & minora, & paria comparabimus sic. Ex maiore: Si bona existimatio diuitijs praestat, & pecunia tantopere expetitur; quanto gloria magis est expetenda? Ex minore sic:

» - hic paruae consuetudinis
» Causſa huius mortem fert tam familiariter:
» Quid, si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri?
Ex pari sic: Est eiusdem & eripere contra remp. & largiri pecunias. Foris autem assumuntur ea, quae non sua ui, sed extranea subleuatur, ut haec:

Hoc

DE ORATORE

Hoc uerum est; dixit enim Q. Lutatius: hoc falsum est; habita enim quaestio est: hoc sequi necesse est; recito enim tabulas. de quo genere toto paulo ante dixi. Haec ut breuissime dici potuerunt, ita a me dicta sunt. ut enim, si aurum cui, quod esset multifariam defossus, monstrare uellem, satis esse deberet, si signa, & notas ostenderem locorum, quibus cognitis ille sibi ipse foderet, & id, quod uellet, paruulo labore, nullo errore inueniret: sic has ego argumentorum noui notas, quae illa mihi quaerenti demonstrant ubi sint: reliqua cura, & cogitatione eruuntur. Quod autem argumentorum genus cuique caussarum generi maxime conueniat, non est artis exquisitae praescribere, sed est mediocris ingenij iudicare. neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, sed ut doctissimis hominibus usus nostri quasi quaedam monita tradamus. His igitur locis in mente & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum posita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non modo in forensibus disceptationibus, sed omnino in ullo genere dicendi. si uero assequetur, ut talis uideatur, qualem se uideri uelit; & animos eorum ita afficiat, apud quos aget, ut eos, quocunque uelit, uel trahere, uel rapere possit: nihil profecto praeterea ad dicendum requireret. Iam illud uidemus nequaquam satis esse, reperire quid dicas, nisi id inuentum tractare possis. Tractatio autem uaria esse debet,

bet, ne aut cognoscat artem qui audiat, aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi oportet, quid afferas; & id quare ita sit, ostendere; & ex iisdem illis locis interdum concludere; relinquere alias, alioq. transire; saepe non proponere, ac ratione ipsa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare; si cui quid simile dicas, prius ut simile confirmes; deinde, quod agitur, adiungas; puncta argumentorum plerunque ut occulas, ne quis ea numerare possit; ut re distinguantur, uerbis confusa esse uideantur. Haec ut & properans, & apud doctos, & semidoctus ipse percurro, ut aliquando ad illa maiora ueniamus. Nihil est enim in dicendo, Catule, maius, quam ut faueat oratori is, qui audiet, utq. ipse sic moueatur, ut impetu quodam animi, & perturbatione magis, quam iudicio, aut consilio, regatur. plura enim multo homines iudicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut laetitia, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quam ueritate, aut praescripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicij formula, aut legibus. quare, nisi quid uobis aliud placet, ad illa pergamus. Paullum, inquit Catulus, etiam nunc deesse uidetur ijs rebus, Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi ante explicandum, quam illuc proficiscare, quo te dicis intendere. Quidnam, inquit? Qui ordo tibi placet, inquit Catulus, & quae dispositio argumentorum: in qua tu

L mibi

DE ORATORE

mihi semper deus uideri soles. Vide, quam sim in isto genere, inquit, Catule, deus. non mehercule mihi, nisi admonito, uenisset in mentem: ut possis existimare, me in ea, in quibus nonnumquam aliquid efficere uideor, usu solere in dicendo, uel casu potius incurrere. ac res quidem ista, quam ego, quia non noram, sic, tamquam ignotum hominem, praeteribam, tantum potest in dicendo, ut ad uincendum nulla plus possit. sed tamen mihi uideris ante tempus a me rationem ordinis, & disponendarum rerum requisisse. nam si ego omnem uim oratoris in argumentis, & in re ipsa per se comprobanda posuisssem; tempus esset iam de ordine argumentorum, & de collocatione aliquid dicere: sed cum tria sint a me proposita, de uno dictum; cum de duobus reliquis dixerō, tum erit denique de disponenda tota oratione quaerendum. Valet igitur multum ad uincendum, probari mores, instituta, & facta, & uitam eorum, qui agent causas, & eorum, pro quibus; & item improbari aduersariorum, animosque eorum, apud quos agitur, conciliari quammaxime ad beneuolentiam cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus gestis, estimatione uitae: quae facilius ornari possunt, si modo sunt, quam fingi, si nulla sunt. sed haec adiuant in oratore, lenitas uocis, uultus, pudoris significatio, uerborum comitas. si quid persequare

persequare acrius; ut inuitus & coactus facere uideare, facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non auidi, signa proferri perutile est: eaq. omnia, quae proborum, demissorum, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum sunt, ualde beneuolentiam conciliant, ab alienantq. ab ijs, in quibus haec non sunt. itaque eadem sunt in aduersarios ex contrario conferenda. Sed genus hoc totum orationis in ijs causis excelleat, in quibus minus potest inflammari animus iudicis acri & uehementi quadam incitatione. non enim semper fortis oratio quaeritur, sed saepe placida, summissa, lenis, quae maxime comendat reos. reos autem appello non eos modo, qui arguuntur, sed omnes, quorum de re disceptatur. sic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, iustos, integros, religiosos, timidos, perferentes iniuriarum, mirum quiddam ualet: & hoc uel in principiis, uel in re narranda, uel in peroranda tantam habet uim, si est suauiter & cum sensu tractatum, ut saepe plus, quam causa, ualeat. Tantum autem efficitur sensu quodam ac ratione dicendi, ut quasi mores oratoris effingat oratio. genere enim quodam sententiarum, & genere uerborum, adhibita enim actione leni, facultateq. significandi, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni uiri esse uideantur. Huic autem est illa dispar adiuncta ratio orationis, quae alio quo-

L 2 dam

DE ORATORE

dam genere mentes iudicum permouet, impellitque, ut aut oderint, aut diligant; aut inuideant, aut saluum uelint; aut metuant, aut spernant; aut cupiant, aut abhorreant; aut laetentur, aut maereant; aut misereantur, aut punire uelint; aut ad eos motus adducantur, si qui finitimi sunt & propinqui his ac talibus animi perturbationibus. Atque illud optandum est oratori, ut aliquam per motionem animorum sua sponte ipsi afferant ad causam iudices, ad id, quod utilitas oratoris ferret, accommodatam. facilius est enim currentem, ut aiunt, incitare, quam commouere languentem. sin id aut non erit, aut erit obscurius: sicut medico diligenti, prius quam conetur aegro adhibere medicinam, non solum morbus eius, cui mederi uolet, sed etiam consuetudo ualentis, & natura corporis cognoscenda est; sic equidem, cum aggredior ancipitem causam, & grauem ad animos iudicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione curaque uersor, ut odoror quam sagacissime possim, quid sentiant, quid existiment, quid expectent, quid uelint, quo deduci oratione facillime posse uideantur. si se dant, & ut ante dixi, sua sponte, quo impellimus, inclinant, atque propendent: accipio, quod datur; & ad id, unde aliquis flatus ostenditur, uelando. sin est integer, quietusque iudex: plus est operis. sunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adiuuante natura. Sed tantam uim habet illa, quae
recte

recte a bono poeta dicta est flexanima, atque omnium regina rerum oratio, ut non modo inclinantem erigere, aut stantem inclinare, sed etiam aduersantem, & repugnantem, ut imperator bonus, ac fortis, capere possit.

Haec sunt illa, quae me ludens Crassus modo flagitabat, quae a me diuinitus tractari solere diceret, & in causa M. Aquillij, Caij. Norbani, nonnullisq. alijs quasi praeclare acta laudaret: quae mehercule ego, Crasse, cum ate tractantur in causis, horrere soleo: tanta uis animi, tantus impetus, tantus dolor oculis, uultu, gestu, digito denique isto tuo significari solet: tantum est flumen grauissimorum optimorumq. uerborum, tam integrae sententiae, tam uerae, tam nouae, tam sine pigmentis fucoq. puerili, ut mihi non solum tu incendere iudicem, sed ipse ardere uidearis. Neque fieri potest, ut doleat is, qui audit, ut oderit, ut inuideat, ut pertimescat aliquid, ut ad fletum misericordiamq. deducatur, nisi omnes ij motus, quos orator adhibere uolet iudici, in ipso oratore impressi esse atque iniusti uidebuntur. Quod si fictus aliquis dolor suscipiendus esset; & si in eiusmodi genere orationis nihil esset, nisi falsum, atque imitatione simulatum: maior ars aliqua forsitan esset requirenda. nunc ego, quid tibi, Crasse, quid ceteris accidat, nescio: de me autem, causa nulla est, cur apud homines prudentissimos, atque amicissimos mentiar. non

L 3 meher-

DE ORATORE

mehercule unquā apud iudices aut dolorem, aut misericordiā aut inuidiam, aut odiū excitare dicendouolui, quin ipse in cōmouendis iudicibus, ijs ipsis sensibus, ad quos illos adducere uellē, permouerer. neque enim facile est perficere, ut irascatur cui tu uelis iudex, si tu ipse id lente ferre uideare; neque ut oderit eum, quem tu uelis, nisi te ipsum flagrantem odio ante uiderit: neque ad misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui uerbis, sententijs, uoce, uultu, collacrymatione denique ostenderis. ut enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quae, nisi admoto igni, ignem concipere possit: sic nulla mens est tam ad comprehendendam uim oratoris parata, quae possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam & ardens accesseris. Ac ne forte hoc magnum, ac mirabile esse uideatur, hominem toties irasci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, praesertim in rebus alienis; magna uis est earum sententiarum, atque eorum locorum, quos agas, tractesq. dicendo, ut nihil opus sit simulatione, & fallacijs. ipsa enim natura orationis eius, quae suscipitur ad aliorum animos permouendos, oratorem ipsum magis etiam, quam quemquam eorum, qui audiunt, permouet. Et ne hoc in caussis, in iudicijs, in amicorum periculis, in concursu hominum, in ciuitate, in foro accidere miremur, cum agitur non solum ingenij nostri existimatio; (nam id esset leuius: quamquam, cum professus sis te id posse facere,

facere, quod pauci, ne id quidem negligendum est) sed alia sunt maiora multo, fides, officium, diligentia; quibus rebus adducti, etiam cum alienissimos defendimus, tamen eos alienos, si ipsi viri boni uolumus haberi, existimare non possumus: sed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum esse uideatur: quid potest esse tam fictum, quam uersus, quam scena, quam fabulae? tamen in hoc genere saepe ipse uidi, cum ex persona mihi ardere oculi hominis histrionis uiderentur, spondalia illa dicentis:

» Segregare abs te ausus, aut sine illo Salamina ingredi,

» Neque paternum aspectum es ueritus? —
numquam illum aspectum dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filij uideretur. Vt idem inflexa ad miserabilem sonum uoce:

» — Quem aetate exacta, indigem

» Liberum, lacerasti, orbasti, extinxti; neque fratris necis,

» Neque gnati eius parui, qui tibi in tutelam est traditus.

flens ac lugens dicere uidebatur. quae si ille histrio, quotidie cum ageret, tamen recte agere sine dolore non poterat: quid Pacuuium putatis in scribendo leni animo ac remisso fuisse? fieri nullo modo potuit. saepe enim audiui, poetam bonum neminem, id quod a Democrito & Platone in scriptis relictum esse dicunt, sine inflammatione animorum existere posse, & sine quodam afflatu qua

L 4 si furo-

DE ORATORE

si furoris. Quare nolite existimare, me ipsum, qui non heroum ueteres casus, fictosq. luctus uellem imitari, atque adumbrare dicendo, neque auctor essem alienae personae, sed auctor meae; cum mihi M'. Aquillius in ciuitate retinendus esset, quae in illa causa peroranda fecerim, sine magno dolore fecisse. quem enim ego consulem fuisse, imperatorem ornatum a senatu, ouantem in Capitolium ascendisse meminissim, hunc cum afflictu, debilitatum, maerentem, in summum discrimen adductum uiderem, non prius sum conatus misericordiam alijs commouere, quam misericordia sum ipse captus. sensi equidem tum magnopere moueri iudices, cum excitaui maestum ac sordidatu senem, & cum ista feci, quae tu, Crasse, laudas, non arte, de qua quid loquar nescio, sed motu magno animi ac dolore, ut discinderem tunicam, ut cicatrices ostenderem; cum C. Marius maerorem orationis meae praesens ac sedens multum lacrymis suis adiuuaret; cumq. ego illum crebro appellans, collegam ei suum commendarem, atque ipsum aduocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam inuocarem. non fuit haec sine meis lacrymis, non sine dolore magno miseratio, omniumq. deorum, & hominum, & ciuium, & sociorum imploratio. quibus omnibus uerbis, quae a me tum sunt habita, si dolor abfuiisset meus, non modo non miserabilis, sed etiam irridenda fuisset oratio mea. Quamobrem hoc uos doceo,
Sulpici,

Sulpici, bonus ego uidelicet atque eruditus magister, ut in dicendo irasci, ut dolere, ut flere possitis. quāquam te quidem quid hoc doceam, qui in accusando sodali & quaestore meo tantum incendium non oratione solum, sed multo etiam magis ui, & dolore, & ardore animi concitaras, ut ego ad id restringendum uix conarer accedere? habueras enim tum omnia in caussa superiora: uim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribuniciam in Caepionis graui miserabiliq. casu, in iudicium uocabas: deinde principem & senatus, & ciuitatis M. Aemilium lapide percussum esse constabat: ui pulsum ex templo L. Cottam, & T. Didium, cum intercedere uellent rogationi, nemo poterat negare. Accedebat, ut haec tu adolescens pro rep. queri summa cum dignitate existimarere; ego, homo censorius, uix satis honeste uiderer seditiosum ciuem, & in hominis consularis calamitate crudelem posse defendere. Erant optimi ciues iudices, bonorum uirorum plenum forum; uix ut mihi tenuis quaedam uenia daretur excusationis, quod tamen eum defenderem, qui mihi quaestor fuisset. Hic ego quid dicam me artem aliquā adhibuisse? quid fecerim, narrabo: si placuerit, uos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium seditionum genera, uitia, pericula collegi; eamq. orationem ex omni reip. nostrae temporum uarietate repetiui; conclusique ita, ut dicere, etsi omnes molestae semper seditiones fuissent,

DE ORATORE

sent, iustas tamen fuisse nonnullas, & prope necessarias. Tum illa, quae modo Crassus commemorabat, egi, neque reges ex hac ciuitate exigere, neque tribunos pl. creari, neque plebiscitis toties consularem potestatem minui, neque prouocationem, patronam illam ciuitatis, ac iudicem libertatis populi R. dari sine nobilium dissensione potuisse: ac si illae seditiones salutis huic ciuitati fuissent, non continuo, si quis motus populi factus esset, id C. Norbano in nefario crimine, atque in fraude capitali esse ponendum: quod si unquam populo R. concessum esset, ut iure concitatus uideretur, id quod docebam saepe esse concessum; nullam illa causam iustorem fuisse. Tum omnem orationem traduxi & conuerti in increpandam Caepionis fugam, in deplorandum interitum exercitus. sic & eorum dolorem, qui lugebant suos, oratione refricabam: & animos equitum R. apud quos tum iudices causa agebatur, ad Q. Caepionis odium, a quo erant ipsi propter iudicia abalienati, renouabam, atque renouabam. Quod ubi sensi me in possessione iudicii ac defensionis meae constituisse; quod & populi beneuolentiam mihi conciliaram, cuius ius etiam cum seditionis coniunctione defenderam; & iudicum animos totos uel calamitate ciuitatis, uel luctu ac desiderio proquinquorum, uel odio proprio in Caepionem ad causam nostram conuerteram: tunc admiscere huic generi orationis uehementi atque atroci genus illud alterum, de quo

quo ante disputavi, lenitatis & mansuetudinis
coepi; me pro meo sodali, qui mihi in liberum lo-
comore maiorum esse deberet, & pro mea omni
fama, prope fortunisq. decernere; nihil mihi ad
existimationem turpius, nihil ad dolorem acer-
bius accidere posse, quam si is, qui saepe alienis-
simis a me, sed meis tamen ciuibus saluti existi-
marer fuisse, sodali meo auxilium ferre non potuis-
sem. Petebam a iudicibus, ut illud aetati meae,
ut honoribus, ut rebus gestis, si iusto, si pio do-
lore me esse affectum uiderent, concederent; prae-
sertim si in alijs causis intellexissent, omnia me
semper pro amicorum periculis, nihil unquam
pro me ipso deprecatum. Sic in illa omni defensio-
ne, atque causa, quod esse in arte positum uide-
batur, ut de lege Appuleia dicerem, ut, quid es-
set minuere maiestatem, explicarem, perquam
breuiter perstrinxi, atque attigi. His duabus par-
tibus orationis, quarum altera concitationem ha-
bet, altera commendationem, quae minime prae-
ceptis artium sunt perpolitae, omnis est a me il-
la causa tractata; ut & acerrimus in Caepionis
inuidia renouanda, et in meis moribus erga meos
necessarios declarandis mansuetissimus uiderer.
ita, magis affectis animis iudicum, quam doctis,
tua, Sulpici, est a nobis tum accusatio uicta.
Hic Sulpicius, Vere hercule, inquit, Antoni,
ista commemoras. nam ego nihil unquam uidi,
quod tam e manibus elaberetur, quam mihi tum
est elapsa

DE ORATORE

est elapsa illa caussa. Cum enim, quemadmodum dixisti, tibi ego non iudiciū, sed incendiū tradidissem; quod tuum principium, dii immortales, fuit? qui timor? quae dubitatio? quanta haesitatio, tractusque uerborum? ut illud initio, quod tibi unum ad ignoscendum homines dabant, tenuisti, te pro homine perneccessario, quae store tuo, dicere? quam tibi primum munisti ad te audiendum uiam? Ecce autem, cum te nihil aliud profecisse arbitrarer, nisi ut homines tibi ciuem improbum defendenti ignoscendum propter necessitudinem arbitrarentur, serpere occulte coepisti, nihil dum alijs suspicantibus, me uero iam pertimescente, ut illam non Norbani seditionem, sed populi R. iracundiam, neque eam iniustam, sed meritam, ac debitam fuisse defenderes. Deinde qui locus abs te praetermissus est in Caepionem? ut tu illa omnia odio, inuidia, misericordia miscuisti? Neque haec solum in defensione, sed etiam in Scauro, ceterisque meis testibus; quorum testimonia, non refellendo, sed ad eundem impetum populi confugiendo, refutasti. Quae cum abs te modo commemorarentur, equidem nulla praecepta desiderabam. istam enim ipsam demonstrationem defensionum tuarum, abs te ipso commemoratam, doctrinam esse non mediocre puto. Atqui, si ita placet, inquit Antonius, trademus etiam quae nos sequi in dicendo, quaeque maxime spectare solemus: docuit enim iam nos longa uita, ususque.

ususq. rerum maximarum, ut, quibus rebus ani-
mi hominum mouerentur, teneremus. Equidem
primum considerare soleo, postulet ne caussa.
nam neque paruis in rebus adhibendae sunt hae
dicendi faces, neque ita animatis hominibus, ut
nihil ad eorum mentes oratione flectendas profi-
cere possimus; ne aut irrisione, aut odio digni pu-
temur, si aut tragoedias agamus in nugis, aut
conuellere adoriamur ea, quae non possint com-
moueri. Nam quoniam haec fere maxime sunt
in iudicium animis, aut quicumque illi erunt,
apud quos agemus, oratione molienda, amor,
odium, iracundia, inuidia, misericordia, spes,
laetitia, timor, molestia; sentimus amorem
conciliari, si id uelle uideare, quod sit utile ip-
sis, apud quos agas, defendere; si aut pro bonis
uiris, aut certe pro iis, qui illis boni atque uti-
les sint, laborare. namque haec res amorem ma-
gis conciliat, illa uirtutis defensio caritatem:
plusq. proficit, si proponitur spes utilitatis fu-
turae, quam praeteriti beneficij commemoratio.
Enitendum est, ut ostendas in ea re, quam defen-
das, aut dignitatem inesse, aut utilitatem; eūque,
cui concilies hunc amorem, significes nihil ad
utilitatem suam retulisse, ac nihil omnino fe-
cisse caussa sua. inuidetur enim commodis ho-
minum ipsorum; studijs autem eorum ceteris com-
modandi fauetur. Videndumq. hoc loco est,
ne, quos ob benefacta diligere uolemus, eorum lau-
dem

DE ORATORE

dem, atque gloriam, cui maxime invideri solet, nimis efferre uideamur. Atque iisdem his ex locis & odium in alios struere discemus, & a nobis, ac nostris demouere: eademq. haec genera tractanda sunt in iracundia uel excitanda, uel sedanda. Nam si, quod ipsis, qui audiunt, perniciosum, aut inutile sit, id factum augeas; odium creatur: sin, quod aut in bonos uiros, aut in eos, quos quisque minime debuerit, aut in remp. tum excitatur si non tam acerbum odium, tamen aut inuidiae, aut odij non dissimilis offensio. Item timor incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus. interior est ille proprius; sed hic quoque communis ad eandem similitudinem est perducendus. Par atque una ratio est spei, laetitiae, molestiae. Sed haud sciam an acerrimus longe sit omnium motus inuidiae, nec minus uirium opus sit in ea comprimenda, quam in excitanda. Inuidet autem homines maxime paribus, aut inferioribus, cum se relictos sentiunt, illos autem dolent euolasse: sed etiam superioribus inuidetur saepe uehementer, et eo magis, si intolerantius se iactant, & aequabilitatem communis iuris, praestantia dignitatis, aut fortunae suae, transeunt. Quae si inflammanda sunt; maxime dicendum est, non esse uirtute parta, deinde etiam uitij, atque peccatis. tum si erunt honestiora, atque grauiora, tamen non esse tanti ulla merita, quanta insolentia hominis, quantumq. fastidium. Ad sedandum

dum autem, magno illa labore magnis periculis
esse parta, nec ad suum commodum, sed ad alio-
rum esse collata, seseque, si quam gloriam peperis-
se uideatur, tametsi ea non sit iniqua merces pe-
riculi, tamen ea non delectari, totamq. abijcere,
atque deponere. omninoq. perficiendum est, (quo-
niam plerique sunt inuidi, maximeq. est hoc com-
mune uitium, & peruagatum: inuidetur autem
præstanti florentiq. fortunæ) ut hæc opinio mi-
nuatur, & illa excellens opinione fortuna cum
laboribus & miserijs permixta esse uideatur.
Iam misericordia mouetur, si is, qui audit, ad-
duci potest, ut illa quæ de altero deplorentur,
ad suas res reuocet, quas aut tulerit acerbæ, aut
timeat; ut intuens alium crebro, ad se ipsum re-
uertatur. Ita cum singuli casus humanarum
miseriarum grauitè accipiuntur, si dicuntur do-
lenter; tum afflicta & prostrata uirtus maxime
luctuosa est. & ut illa altera pars orationis, quæ
probitatis commendatione boni uiri debet speciè
tueri, lenis, ut sæpe iam dixi, atque summissa;
sic hæc, quæ suscipitur ab oratore ad commutan-
dos animos, atque omni ratione flectendos, inten-
ta, ac uehemens esse debet. Sed est quædam in
his duobus generibus, quorum alterum lene, al-
terum uehemens esse uolumus, difficilis ad distin-
guendum similitudo. nam ex illa lenitate, qua con-
ciliamur ijs, qui audiunt, ad hanc uim acerrimā,
qua eosdem excitamus, influat oportet aliquid;
& ex

DE ORATORE

et ex hac ui nonnumquam animi aliquid influendum est illi lenitati : neque est ulla temperatior oratio, quam illa, in qua asperitas contentionis oratoris ipsius humanitate conditur, remissio autem lenitatis quadam grauitate & contentione firmatur. In utroque autem genere dicendi, & illo, in quo uis atque contentio quaeritur, et hoc, quod ad uitam & mores accommodatur, & principia tarda sunt, & exitus tamen spissi & producti esse debent. nam neque affiliendum statim est ad illud genus orationis : (abest enim totum a causa) & homines prius ipsum illud, quod proprium sui iudicii est, audire desiderant, nec, cum in eam rationem ingressus sis, celeriter discedendum est. non enim, sicut argumentum, simul atque positum est, arripitur, alterumq. & tertium poscitur ; ita misericordiam, aut inuidiam, aut iracundiam, simul atque intuleris, possis commouere. argumentum enim ratio ipsa confirmat : quae simul atque emissa est, adhaerescit. illud autem genus orationis non cognitionem iudicis, sed magis perturbationem requirit : quam consequi nisi multa, & uaria, & copiosa oratione, & simili contentione actionis nemo potest. quare qui aut breuiter, aut summissè dicunt, docere iudicem possunt, commouere non possunt ; in quo sunt omnia. Iam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex iisdem suppeditari locis. Sed argumento resistendum est,
aut

aut ijs, quae comprobandi eius caussa sumuntur, reprehendendis; aut demonstrando id, quod concludere illi uelint, non effici ex propositis, nec esse consequens: aut, si ita non refellas, afferendum est in contrariam partem, quod sit aut grauius, aut aequae graue. Illa autem, quae aut conciliationis caussa leuiter, aut per motionis uehementer aguntur, contrarijs commotionibus inferenda sunt, ut odio beneuolentia, misericordia inuidia tollatur. Suavis autem est, & uehementer saepe utilis iocus, & facetiae: quae, etiam si alia omnia tradi arte possunt, naturae sunt propriae certe, neque ullam artem desiderant. in quibus tu longe alijs mea sententia, Caesar, excellis. quo magis mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem salis; aut, si qua est, eam nos tu potissimum docebis. Ego uero, inquit Caesar, omni de re facetius puto posse ab homine non inurbano, quam de ipsis facetijs, disputari. itaque cum quosdam Graecos inscriptos libros esse uidi disse de ridiculis; nonnullam in spem ueneram posse me aliquid ex istis discere; inueni autem ridicula et falsa multa Graecorum: nam & Siculi in eo genere, et Rhodij, & Byzantij, & praeter ceteros Attici excellunt: sed qui eius rei rationem quandam conati sunt artemque tradere, sic insulsi extiterunt, ut nihil aliud eorum, nisi ipsa insulsi-rideatur. quare mihi nullo uidetur modo doctrina ista res posse tradi. Etenim cum duo genera sint

M face-

DE ORATORE

facietiarum, alterum aequabiliter in omni sermo-
ne fusum, alterum peracutum, et breue: illa a ue-
teribus superior cauillatio, haec altera dicacitas
nominata est. leue nomen habet utraque res: quip-
pe: leue enim est totum hoc, risum mouere. uerum
tamen, ut dicis Antoni, multum in caussis persae-
pe lepore & facetijs profici uidi. Sed cum in illo
genere perpetuae festiuitatis ars non desideretur;
natura enim fingit homines & creat imitatores
& narratores facetos, & uultu adiuuante, &
uoce, & ipso genere sermonis: tum uero in hoc al-
tero dicacitatis quid habet ars loci, cum ante il-
lud facetum dictum emissum haerere debeat, qua
cogitari potuisse uideatur? Quid enim hic meus
frater ab arte adiuuari potuit, cum a Philippo in-
terrogatus quid latraret, Furem se uidere respon-
dit? quid in omni oratione Crassus uel apud cen-
tumuiros contra Scaeuolam, uel contra accusato-
rem Brutum, cum pro Cn. Plancio diceret? nam
id, quod tu mihi tribuis, Antoni, Crasso est om-
nium sententia concedendum. non enim fere quis-
quam reperietur, praeter hunc, in utroque gene-
re leporis excellens, & illo, quod in perpetuitate
sermonis, & hoc, quod in celeritate, atque dicto
est. nam haec perpetua contra Scaeuolam Curiana
defensio tota redundauit hilaritate quadam, et io-
co, dicta illa breuia non habuit. parcebat enim ad-
uersarij dignitati: in quo ipso seruabat suam: quod
est hominibus facietis & dicacibus difficillimum,
habere

habere hominum rationem, & temporum, & ea, quae occurrant, cum falsissime dici possint, tenere. itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulse interpretantur. dicere enim aiunt Ennium, flammam a sapiente facilius ore in ardente opprimi, quam bona dicta teneat: haec scilicet bona dicta, quae falsa sint: nam ea dicta appellantur proprio iam nomine. Sed ut in Scaeuolam continuit ea Crassus; atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, causam illam disputationemque lusit: sic in Brutum, quem oderat, & quem dignum contumelia iudicabat, utroque genere pugnavit. quam multa de balneis, quas nuper ille uendiderat, quam multa de amisso patrimonio dixit? atque illa breuia, cum ille diceret se sine causa sudare, Minime mirum, inquit: modo enim existi de balneis. innumerabilia huiusmodi fuerunt: sed non minus illa incunda perpetua. Cum enim Brutus duos lectores excitasset; & alteri de colonia Narbonensi Crassi orationem legendam dedisset, alteri de lege Servilia; & cum contraria inter sese de rep. capita contulisset: noster hic facetissime tres patris Bruti de iure civili libellos tribus legendos dedit. ex libro primo: Forte euenit ut in Priuernati essemus. Brute, testificatur pater se tibi Priuernatē fundum reliquisse. Deinde in libro secundo: In Albano eramus ego & Marcus filius. Sapiens uidelicet homo cum primis nostrae ciuitatis norat

M 2 hunc

DE ORATORE

hunc gurgitem ; metuebat , ne , cum is nihil haberet , nihil esse ei relictum putaretur . Tum ex libro tertio , in quo finē scribendi fecit : (tot enim , ut audiui Scaenolam dicere , sunt ueri Bruti libri) In Tiburti forte affedimus ego & Marcus filius . Vbi sunt ij fundi , Brute , quos tibi pater publicis cōmentarijs consignatos reliquit ? quod nisi pu berem te , inquit , iam haberet ; quartum librum composuisset , & se etiam in balneis locutum cum filio scriptum reliquisset . Quis est igitur , qui non fateatur , hoc lepore , atque his facetijs non minus refutatū esse Brutum , quam illis tragoedijs , quas egit idem , cum casu in eadem caussa efferretur anus Iunia ? pro dij immortales , quae fuit illa , quanta uis , quam inexpectata , quam repentina ? cum , coniectis oculis , gestu omni imminenti , summa grauitate & celeritate uerborum , Brute quid sedes ? quid illam anum patri nunciare uis tuo ? quid illis omnibus , quorum imagines duci uides ? quid maioribus tuis ? quid L. Bruto , qui hunc populum dominatu regio liberauit ? quid te facere ? cui rei , cui gloriae , cui uirtuti studere ? patrimonio ne augendo ? ad id non est nobilitatis . sed fac esse : nihil superest : libidines totum dissipauerunt . an iuri ciuili ? est paternum : sed dicet , te , cum aedes uenderes , ne in rutis quidem & caesis solum tibi paternum recepisse . an rei militari ? qui numquam castra uideris . an eloquentiae ? quae nulla est in te : & quidquid est nocis ,

cis, ac linguae, omne in istum turpissimum calumniae quaestum contulisti. Tu lucem aspicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in urbe, tu in ciuium esse conspectu? tu illam mortuam, tu imagines ipsas non perhorrescis? quibus non modo imitandis, sed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquisti. Sed haec tragica, atque diuina: faceta autem & urbana innumerabilia ex una concione meministi: nec enim concio maior unquam fuit, nec apud populum grauior oratio, quam huius contra collegam in censura nuper, neque lepore & festiuitate condicio. Quare tibi, Antoni, utrumque assentior, & multum facetias in dicendo prodesse saepe, & eas arte nullo modo posse tradi: & illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantum, & non huius rei quoque palmam, ut ceterarum, Crasso detulisse. Tum Antonius, Ego uero ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc Crasso paullulum inuiderem. nam esse quamuis facetum, atque falsum, non nimis est per se ipsum inuidendum: sed, cum omnium sis uenustissimus, & urbanissimus, omnium grauissimus, & seuerissimus & esse, & uideri, quod isti contigit uni, id mihi uix ferendum uidebatur. Hic cum arrisisset ipse Crassus, Attamen, inquit Antonius, cum artem esse facetiarum, Iuli, negares, aperuisti quiddam, quod praecipendum uideretur. haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid iocus de grauitate

DE ORATORE

te decerperet: quod quidem in primis a Crasso obseruari solet. Sed hoc praeceptum praetermittendum est facietiarum, quod his nihil opus sit: nos autem, quo modo utamur, cum opus sit, quaerimus; ut in aduersarium, & maxime si eius stultitia poterit agitari; in testem stultum, cupidum, leuem, si facile homines audituri uidebuntur. Omnino probabiliora sunt, quae laceffiti dicimus, quam quae priores. nam & ingenij celeritas maior est, quae apparet in respondendo: & humanitatis est responsio: uidemur enim quieturi fuisse, nisi essemus laceffiti: ut in ista ipsa concione nihil fere dictum est ab hoc, quod quidem facietius dictum uideretur, quod non prouocatus responderit. Erat autem tanta grauitas in Domitio, tanta auctoritas, ut, quod esset ab eo abiectum, lepore magis eleuandum, quam contentione frangendum uideretur. Tum Sulpicius, Quid igitur, inquit, patiemur Caesarem, qui quamquam Crasso facietias concedit, tamen multo in eo studio magis ipse elaborat, non explicare totum nobis genus hoc iocandi quale sit, & unde deducatur, praesertim cum tantam uim, & utilitatem salis, & urbanitatis esse fateamur? Quid si, inquit Iulius, assentior Antonio, dicenti nullam esse artem salis? Hic cum Sulpicius reticuiisset, Quasi uero, inquit Crassus, horum ipsorum, de quibus Antonius tamdiu loquitur, ars ulla sit: observatio quaedam est, ut ipse dixit, earum rerum, quae
in

in dicendo ualent : quae si eloquentes facere possent , quis esset non eloquens ? quis enim haec uel non facile , uel certe aliquo modo posset ediscere ? Sed ego in his praeceptis hanc uim , & hanc utilitatem esse arbitror , non ut ad reperiendum , quid dicamus , arte ducamur , sed ut ea , quae natura , quae studio , quae exercitatione consequimur , aut recta esse confidamus , aut praua intelligamus , cum , quo referenda sunt , didicerimus . quare , Caesar , ego quoque a te hoc peto , ut , si tibi uidetur , disputes de hoc toto iocandi genere quid sentias : ne qua forte dicendi pars , quoniam ita uolulistis , in hoc tali coetu , atque in tam accurato sermone praeterita esse uideatur . Ego uero , inquit ille , quoniam collectam a conuiua , Crasse , exigis , non committam , ut , si defugerim , tibi causam aliquam dem recusandi : quamquam soleo saepe mirari eorum impudentiam , qui agunt in scena gestum spectante Roscio . quis enim sese commouere potest , cuius ille uitia non uideat ? sic ego nunc Crasso audiente primum loquar de facetijs , & docebo sus , ut aiunt , oratorem eum , quem cum Catulus nuper audisset , foenum alios aiebat esse oportere . Tum ille , Iocabatur , inquit , Catulus , praesertim cum ita dicat ipse , ut ambrosia alendus esse uideatur . uerum te , Caesar , audiamus , ut ad Antonij reliqua redeamus . Et Antonius , Per pauca quidem mihi restant , inquit : sed tamen defessus iam labore atque itinere disputatio-

M 4 nis,

DE ORATORE

nis, requiescam in Caesaris sermone, quasi in aliquo peropportuno diuersorio. Atqui, inquit Iulius, non nimium liberale hospitium meum dices: nam te in uiam, simul ac perpauillum gustaris, extrudam, & eijciam. Ac ne diutius uos demorer; de omni isto genere quid sentiam, perbreuiter exponam. De risu quinque sunt quae quaerantur; unum, quid sit; alterum, unde sit; tertium, sit ne oratoris uelle risum mouere; quartum, quatenus; quintum, quae sint genera ridiculi. Atque illud primum, quid sit ipse risus, quo pacto concitetur, ubi sit, quo modo existat, atque ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, & quo modo simul latera, os, uenas, uultum, oculos occupet, uiderit Democritus: neque enim ad hunc sermonem hoc pertinet; & si pertineret, nescire me tamen id non puderet, quod ne ipsi quidem illi scirent, qui pollicentur. Locus autem, & regio quasi ridiculi (nam id proxime quaeritur) turpitudine & deformitate quadam continetur. haec enim ridentur uel sola, uel maxime, quae notant & designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem, ut ad illud tertium ueniam, est plane oratoris mouere risum: uel quod ipsa hilaritas beneuolentiam conciliat ei, per quem excitata est: uel quod admirantur omnes acumen uno saepe in uerbo positum, maxime respondentis, nonnumquam etiam laceissentis: uel quod frangit aduersarium,

quod

quod impedit, quod eleuat, quod deterret, quod refuta: uel quod ipsum oratorem politum esse hominem significat, quod eruditum, quod urbanum: maximeq. quod tristitiam ac seueritatem mitigat, & relaxat, odiosasq. res saepe, quas argumentis dilui non facile est, ioco risuq. dissoluit.

Quatenus autem sint ridicula tractanda oratori, perquam diligenter uidendū est: id quod in quarto loco quaerendi posueramus. nam nec insignis improbitas, & scelere iuncta, nec rursus miseria insignis agitata ridetur. facinorosos maiore quadam ui, quam ridiculi, uulnerari uolunt: miseros illudi nolunt, nisi si se forte iactant. Parcendum est autem maxime caritati hominum; ne temere in eos dicas, qui diliguntur. Haec igitur adhibenda est primum in iocando moderatio. itaque ea facillime luduntur, quae neque odio magno, nec misericordia maxima digna sunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum est in istis uitis, quae sunt in uita hominum neque carorum, neque calamitosorum, neque eorum, qui ob facinus ad supplicium rapiendi uidentur: eaq. belle agitata ridentur. Est etiam deformitatis & corporis uitiorum satis bella materies ad iocandum. Sed quaerimus idem, quod in ceteris rebus maxime quaerendum est, quatenus. In quo non modo illud praecipitur, ne quid insulse: sed etiam, si quid perridicule possis, uitandum est oratori utrunque, ne aut scurrilis iocus sit, aut mimicus. quae cuiusmodi

DE ORATORE

modi sint, facilius iam intelligemus, cum ad ipsa
 ridiculorum genera uenerimus. Duo enim sunt
 genera facetiarum: quorum alterum re tractatur,
 alterum dicto. Re, si quando quid tamquam ali-
 qua fabella narratur, ut olim tu, Crasse, in Mem-
 mium, comedis eum lacertum Largij, cum esset
 cum eo Tarracinae de amicu la rixatus: salsa, at-
 tamen a te ipso ficta tota narratio. addidisti clau-
 sulam, tota Tarracina tum omnibus in parieti-
 bus inscriptas fuisse litteras, tria L L L, duo M M:
 cum quaereres id quid esset, senem tibi quendam
 oppidanum dixisse, Lacerat lacertum Largij mor-
 dax Memmius. Perspicitis, hoc genus quam sit
 facetum, quam elegans, quam oratorium, siue
 habeas uere, quod narrare possis, quod tamen
 est mendaciunculis aspergendum; siue fingas.
 Est autem haec huius generis uirtus, ut ita fa-
 cta demonstres, ut mores eius, de quo narres,
 ut sermo, ut uultus omnes exprimantur; ut
 ijs, qui audiunt, tum geri illa fieriq. uidean-
 tur. In re est item ridiculum, quod ex quadam de-
 prauata imitatione sumi solet, ut idem Crassus:
 Per tuam nobilitatem, per uestram familiam.
 Quid aliud fuit, in quo concio rideret, nisi illa uul-
 tus & uocis imitatio? Per tuas statuas uero, cum
 dixit, & extento brachio paullulum etiam de ge-
 stu addidit, uehementius risimus. Ex hoc gene-
 re est illa Rosciana imitatio senis:
 » Tibi ego, Antipho, has sero:

inquit.

inquit. senium est, cum audio. Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum, ut cautissime tractandum sit. Mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscenitas. orator surripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura, quam uideat: praestet idem ingenuitatem, & ruborem suum, uerborum turpitudine, & rerum obscenitate uitanda. Ergo haec duo genera sunt eius ridiculi, quod in re positum est: quae sunt propria perpetuarum facetiarum; in quibus describuntur hominum mores, et ita effinguntur, ut aut re narrata aliqua, quales sunt, intelligantur, aut, imitatione breui iniecta, in aliquo insigni ad irridendum uitio reperiantur. In dicto autem ridiculum est id, quod uerbi, aut sententiae quodam acumine mouetur. sed ut illo superiore genere, uel narrationis, uel imitationis, uitanda est mimorum ethologorum similitudo: sic in hoc scurrilis oratori dicacitas magno pere fugienda est. Qui igitur distinguemus a Crasso, a Catulo, a ceteris familiarem uestrum Granium, aut Vargulam, amicum meum? non mehercule in mentem mihi quidem uenit: sunt enim dicaces: Granio quidem nemo dicacior. hoc opinor primum, ne, quotiescunque potuerit dictum dici, necesse habeamus dicere. Pusillus testis processit: Licet, inquit, rogare, Philippus? Tum quaesitor properans, Modo breuiter. Hic ille: Non accusabis, perpusillum rogabo. Ridicule: sed

DE ORATORE

sed sedebat iudex L. Aurifex, breuior etiam, quā ipse testis. omnis est risus in iudicem conuersus: uisum est totū scurrile iudicium. Ergo haec, quae cadere possunt in quos nolis, quamuis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia: ut iste, qui se uult dicacem, & mehercule est, Appius, sed nonnumquam in hoc uitium scurrile delabitur. Cenabo, inquit, apud te, huic lusco, familiari meo, C. Sextio: uni enim locum esse uideo. Est hoc scurrile: & quod sine caussa laceffuit; et tamen id dixit, quod in omnes luscus conueniret. ea quia meditata putantur esse, minus ridentur. Illud egregium Sextij, & ex tempore: Manus laua, inquit, & cena. Temporis igitur ratio, & ipsius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas dictorum distinguet oratorem a scurra: & quod nos cum caussa dicimus, non ut ridiculi uideamur, sed ut proficiamus aliquid, illi totum diem, & sine caussa. Quid enim est Vargula affecutus, cum eum candidatus A. Sempronius cum Marco suo fratre complexus esset, Puer abige muscas? risum quaeffuit: qui est mea sententia uel tenuissimus ingenij fructus. Tempus igitur dicendi prudentia et grauitate moderabimur: quarum utinam artem aliquam haberemus; sed domina natura est. Nūc exponamus genera ipsa summatim, quae risum maxime moueant. Haec igitur sit prima partitio: quod facete dicatur, id alias in re habere, alias in uerbo facetias; maxime autem homines dele-

Etari,

Etari, si quando risus coniuncte re uerboq. mouea-
tur. Sed hoc mementote, quosunque locos attin-
gam, unde ridicula ducantur, ex iisdem locis fe-
re etiam graues sententias posse duci. tantum in-
terest, quod grauitas honestis in rebus seuerere, io-
cus in turpiculis, & quasi deformibus ponitur:
uelut in iisdem uerbis et laudare frugi seruum pos-
sumus, & si est nequam, iocari. Ridiculum est
illud Neronianum uetus in furace seruo, Solum
esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec occlu-
sum: quod idem in bono seruo dici solet, & hoc
iisdem etiam uerbis. Ex iisdem autem locis o-
mnia nascuntur. Nam quod Sp. Caruilio graui-
ter claudicanti ex uulnere ob remp. accepto, &
ob eam causam uerecundanti in publicum prodi-
re, mater dixit; Quin prodis mi Spuri, ut, quo-
tiescunque gradum facies, toties tibi tuarum uir-
tutum ueniat in mentem: praeclarum, & graue
est. Quod Caluino Glaucia claudicanti: Vbi ue-
tus illud? num claudicat? at hic clodicat. hoc ri-
diculum est: & utrunque ex eo, quod in clau-
dicatione animaduerti potuit, est ductum. Quid
hoc Naenio ignauius? seuerere Scipio. At in male
olentem, Video me a te circumueniri, subridicu-
le Philippus. at utrunque genus continet uerbi
ad litteram immutati similitudo. Ex ambiguo
dicta, uel argutissima putantur; sed non semper in
ioco, saepe etiam in grauitate uersantur. Afri-
cano illi maiori, coronam sibi in conuiuio ad caput
accommo-

DE ORATORE

accommodanti, cum ea saepius rumperetur, P. Licinius Varus, Noli mirari, inquit, si non conuenit: caput enim magnum est. laudabile, & honestum. At ex eodem genere est. Caluus satis est: quod dicit, parum. Ne multa; nullum genus est ioci, quo non ex eodem seuera & grauiasumantur. Atque hoc etiam animaduertendum, non esse omnia ridicula faceta. quid enim potest tam ridiculum, quam sannio est? sed ore, uultu, imitandis moribus, uoce, denique copore ridetur ipso. falsum hunc possum dicere, atque ita, non ut eiusmodi oratore esse uelim, sed ut mimum. Quare primum genus hoc, quod risum uel maxime mouet, non est nostrum, morosum, superstitiosum, suspiciosum, gloriosum, stultum. naturae ridentur ipsae: quas personas agitare solemus, non sustinere. Alterum genus est imitatione admodum ridiculum, sed nobis tantum licet furtim, si quando, & cursim: aliter enim minime est liberale. Tertium, oris deprauatio, non digna nobis. Quartum obscenitas, non solum non foro digna, sed uix conuiuio liberorum. Detrahis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetae reliquae sunt, quae aut in re, ut ante diuisi, posita uidetur esse, aut in uerbo. nam quod, quibuscunque uerbis dixeris, facetum tamen est, re continetur: quod mutatis uerbis salem amittit, in uerbis habet leporem omnem. Ambigua sunt in primis acuta, eaq. in uerbo posita, non in re: sed non saepe magnum risum mouent, magis ut belle
&

& litterate dicta laudantur : ut illud in Titium :
qui cum studiose pila luderet ; & idem signa sa-
cra noctu frangere putaretur ; gregalesque , cur
in campum non uenisset , requirerent ; excu-
savit Vesp̄a Terentius , quod eum brachium fre-
gisse diceret . Vt illud Africani , quod est apud
Lucilium :

» Quid Decius ? Nuculam , an confixum uis
facere ? inquit .

Vt tuus amicus Crasse Granius , Non esse sextan-
tis . Et si quaeritis , is , qui appellatur dicax , hoc
genere maxime excellit : sed risus mouent alia
maiores . Ambiguum per se ipsum probatur id
quidem , ut ante dixi , uel maxime ; ingeniosi enim
uidetur , uim uerbi in aliud , atque ceteri acci-
piant , posse ducere ; sed admirationem magis ,
quam risum mouet : nisi si quando incidit in aliud
genus ridiculi . quae genera percurram equidem ;
sed scitis esse notissimum ridiculi genus , cum aliud
expectamus , aliud dicitur . hic nobismet ipsis nos-
ter error risum mouet : quod , si admixtum est etiā
ambiguum , fit falsius : ut apud Naeuium uidetur
esse misericors ille , qui iudicatum duci uidens ,
percunctatur ita :

» Quanti addictus ? mille nummum .

Si addidisset tantummodo , Ducas licet ; esset illud
genus ridiculi praeter expectationem : sed quia
addidit ;

» Nihil addo ; ducas licet ;

addito

DE ORATORE

addito ambiguo, altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem uidetur, falsissimus. Hoc tum est uenustissimum, cum in altercatione arripitur ab aduersario uerbum, & ex eo, ut a Catulo in Philip-
pum, in eum ipsum aliquid, qui laceffuit, infligitur. Sed cum plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quaedam subtilior; attendere & aucupari uerba oportebit: in quo, ut ea, quae sint frigidiora, uitemus, (etenim cauendum est, ne arcessitum dictum putetur) permulta tamē acute dicemus. Alterum genus est, quod habet paruam uerbi immutationem, quod in littera positum Graeci uocāt παρονομασίαν: ut Nobiliorem Mobiliorem Cato: aut ut idem, cum cuidam dixisset, Eamus deambulātū, & ille; Quid opus fuit de? immo uero, inquit, quid opus fuit te? aut eiusdem responsio illa: Si tu & aduersus, & auersus impudicus es. Etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum conuertas, quamobrem ita quis uocetur, ut ego nuper Nūmīum diuisorē, ut Neoptolemū ad Troiam, sic illum in campo Martio nomen inuenisse. Atq. haec omnia uerbo cōtinentur. Saepe etiā uersus facete interponitur, uel ut est, uel paullulum immutatus, aut aliqua pars uersus, ut focius Scauro stomachanti; ex quo, sunt nonnulli, qui tuam legem de ciuitate natam, Crasse, dicant:
» St, tacete; quid hoc clamoris est? quibus nec pater, nec mater sit,
» Tāta cōfidētia estis? auferte istā enim superbiā.
Nam

Nam in Coelio sane etiam ad causam utile fuit
tuum illud, Antoni; cum ille a se pecuniam pro-
fectam diceret testis, & haberet filium delictio-
rem, abeunte iam illo,

Sentin' senem esse tactum triginta minis?

In hoc genus conijciuntur prouerbia: ut illud Sci-
pionis, cum Asellus omnes prouincias stipendia
merentem se peragrasse gloriaretur, Agas asel-
lum. & cetera. Quare ea quoque, quoniam mu-
tatis uerbis non possunt retinere eandem uenusta-
tem, non in re, sed in uerbis posita ducantur.

Est etiam in uerbo positum non insulsum genus ex
eo, cum ad uerbum, non ad sententiam, rem ac-
cipere uideare. ex quo uno genere totus est Tutor,
minus uetus, oppido ridiculus. Sed ab eo a mi-
mis: tantum genus huius ridiculi insigni aliqua
& notare notari uolo. Est autem ex hoc genere
illud, quod tu, Crasse, nuper ei, qui te rogasset,
num tibi molestus esset futurus, si ad te bene ante
lucem uenisset: Tu uero, inquisti, molestus non
eris: Iubebis igitur te, inquit, suscitari? & tu:
Certe negaras te molestum futurum, Ex eodem
hoc uetus illud est, quod aiunt Maluginensem il-
lum M. Scipionem, cum ex centuria sua renun-
ciaret Acidinum consulem; praecoq. dixisset,
Dic de L. Manlio: Virum bonum, nquit, egre-
giumq. ciuem esse arbitror. Ridicule etiam illud
L. Porcius Nasica censori Catoni, cum ille, Ex
tui animi sententia tu uxorem habes? Non her-

N. cules

DE ORATORE

cule, inquit, ex animi tui sententia. Haec aut frigida sunt, aut tum salsa, cum aliud est expectatum. natura enim nos, ut ante dixi, noster delectat error: ex quo cum quasi decepti sumus expectatione, ridemus. In uerbis etiam illa sunt, quae aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius uerbi translatione, aut ex inuersione uerborum: Ex immutatione, ut olim Rusca cum legem ferret annalem, dissuasor M. Seruilius, Dic mihi, inquit, M. Pinari, num, si contrate dixerō, mihi male dicturus es, ut ceteris fecisti? Ut sementem feceris, ita metes, inquit. Ex translatione autem, ut cum Scipio ille maior, Corinthiis statuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum essent imperatorum, turmales dixit displicere. Inuertuntur autem uerba, ut Crassus apud M. Terpernam iudicem pro Aculeone cum diceret, aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Aelius Lamia, deformis, ut nostis: qui cum interpelleret odiose, Audiamus, inquit, pulchellum puerum, Crassus. Cum esset arrisum, Non potui mihi, inquit Lamia, formam ipse fingere, ingenium potui. Tum hic, Audiamus, inquit, disertum: multo etiam arrisum est uehementius. Sunt etiam illa uenusta, ut in grauius sententijs, sic in facetijs. dixi enim dudum, materiam aliam esse iocī, aliam seueritatis, grauium autem & iocorum unam esse rationem. Ornant igitur in primis orationem uerba relata contrarie: quod idem genus saepe

saepe est etiam facetum: ut Servius ille Galba, cum iudices L. Scribonio tribuno pl. ferret familiares suos; & dixisset Libo, Quando tandem, Galba, de triclinio tuo exhibis? Cum tu, inquit, de cubiculo alieno. A quo genere ne illud quidem plurimum distat, quod Glaucia Metello, Villam in Tiburte habes, cohortem in Palatio. Ac verborum quidem genera, quae essent faceta, dixisse me puto: rerum plura sunt, eaq. magis, ut dixi ante, ridentur, in quibus est narratio. res sane difficilis. exprimenda enim sunt, & ponenda ante oculos ea, quae uideantur & uerisimilia, quod est proprium narrationis, & quae sint, quod ridiculi proprium est, subturpia: cuius exemplum, ut breues simus, sit sane illud, quod ante posui, Crassi de Memmio. Et ad hoc genus adscribamus etiam narrationes apologorum. Trahitur etiam aliquid ex historia: ut cum Sex. Titius se Cassandram esse diceret, Multos, inquit Antonius, possum tuos Aiaces Oileos nominare. Est etiam ex similitudine: quae aut collationem habet, aut tamquam imaginem: collationem, ut ille Gallus olim testis in Pisonem, cum innumerabilem Magio praefecto pecuniam dixisset datam, idq. Scaurus tenuitate Magij redargueret, Erras, inquit, Scaure: ego enim Magium non conseruasse dico, sed, tamquam nudus nuces legeret, in uentrem bstulisse. Ut illud M. Cicero senex, huius uiri primi, nostri familiaris, pater; nostros homines

a N 2 similes

DE ORATORE

similes esse Syrorum uenaliū; ut quisque optime Graece sciret, ita esse nequissimum. Valde autem ridentur etiam imagines, quae fere in deformitatem, aut in aliquod uitium corporis ducuntur cum similitudine turpioris: ut meum illud in Helmium Manciam, Iam ostendam cuiusmodi sis: cum ille, Ostende, quaeso; demonstranti digito pictum Gallum in Mariano scuto Cimbrico sub Nouis, distortum, eiecta lingua, buccis fluentibus: risus est commotus: nihil tam Manciae simile uisum est: ut cum Testio Penario mentum in dicendo intorquenti, tum ut diceret si quid uellet, si nucem fregisset. Etiam illa, quae minuendi aut augendi causa ad incredibilem admirationem effeferuntur, uelut tu, Crasse, in concione, ita sibi ipsum magnum uideri Memmium, ut in forum descendens caput ad fornicem Fabij demitteret. Ex quo genere etiam illud, quod Scipio apud Numantiam, cum stomacharetur cum C. Metello, dixisse dicitur; Si quin tum pareret mater eius, asinum fuisse parituram. Arguta etiam significatio est, cum parua re, & saepe uerbo res obscura et latens illustratur: ut cum C. Fabricio P. Cornelius, homo, ut existimabatur, auarus, & furax, sed egregie fortis, & bonus imperator, gratias ageret, quod se homo inimicus consulem fecisset, bello praesertim magno, & graui; Nihil est, quod mihi gratias agas, inquit, si malui compilari, quam uenire. Ut Asello Africanus obijcienti

obijcienti lustrum illud infelix, Noli, inquit, mirari: is enim, qui te ex aerarijs exemit, lustrum condidit, & taurum immolauit. Tanta suspicio est, ut religione ciuitatem obstrinxisse uideatur Mummius, quod Asellum ignominia leuarit. Urbana etiam dissimulatio est, cum alia dicuntur, ac sentias; non illo genere, de quo ante dixi, cum contraria dicas, ut Lamiae Crassus; sed cum toto genere orationis seuerè ludas, cum aliter sentias, ac loquare: ut noster Scaeuola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repensum, roganti, ut se in Asiam praefectum duceret, Quid tibi uis, inquit, insane? tanta malorum est multitudo ciuium, ut tibi ego haec confirmem, si Romae manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse uenturum. In hoc genere Fannius in annalibus suis Africanum hunc Aemilianum dicit fuisse; & eum Graeco uerbo appellat ἑρῶνα: sed uti ferunt, qui melius haec norunt, Socratem opinor in hac ironia dissimulantiaq. longe lepore & humanitate omnibus praestitisse. genus est perelegans, & cum gravitate falsum, cumq. oratorijs dictionibus, tum urbanis sermonibus accommodatum. Et hercule omnia haec, quae a me de facetijs disputantur, non maiora forensium actionum, quam omnium sermonum condimenta sunt. Nam quod apud Catonem est, qui multa retulit, ex quibus a me exempli causa multa ponuntur, per mihi scitum uidetur,

N 3 tur,

DE ORATORE

tur, C. Publicium solitum dicere, P. Mummiū
cuius tempori hominem esse. Sic profecto res se
habet, nullum ut sit uitae tempus, in quo non de-
ceat leporem humanitatemq. uersari. Sed redeo
ad cetera. Est huic finitimum dissimulationi, cum
honesto uerbo uitiosa res appellatur: ut cum Afri-
canus censor tribu mouebat eum cēturionem, qui
in Paulli pugna non affuerat: cum ille se custo-
diae caussa diceret in castris remansisse, quaere-
retq. cur ab eo notaretur: Non amo, inquit, ni-
mum diligentes. Acutum etiam illud est, cum
ex alterius oratione aliud excipias, atque ille
uult: ut Salinatori Maximus, cum, Tarento a-
misso, arcem tamen Liuius retinuisset, multaq.
ex ea proelia praeclara fecisset; cum aliquot post
annis Maximus id opidum recepisset; rogaretq.
eum Salinator, ut meminisset opera sua se Taren-
tum recepisse; Quid ni, inquit, meminerim?
numquam ego recepissem, nisi tu perdidisses. Sunt
etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine saepe ri-
dicula, non solum mimis perapposita, sed etiam
quodam modo nobis: Homo fatuus, postquam
rem habere coepit, est mortuus. Quid est tibi ista
mulier? uxor? similis mediusfidius. Quam diu
ad aquas fuit, numquam est mortuus. Genus hoc
leuius, & ut dixi, mimicum: sed habet non-
nunquam aliquid etiam apud nos ioci, ut uel non
stultus quasi stulte cum sale dicat aliquid: ut ti-
bi, Antoni, Mancina, cum audisset te censorem a
M. Du-

M. Duronio de ambitu postulatum, Aliquando, inquit, tibi tuum negotium agere licebit. Valde haec ridentur, & hercule omnia, quae a prudentibus quasi per dissimulationem non intelligendi subabsurde falseq. dicuntur. Ex quo genere est etiam, non uideri intelligere quod intelligas, ut Pontidius: Qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum. Vt ego, qui in delectu Metello, cum excusationem oculorum a me non acciperet, & dixisset, Tu igitur nihil uides? Ego uero inquam a porta Esquilina uideo uillā tuam. Vt illud Nasicae, qui cum ad poetam Ennium uenisset; ei. ab ostio quaerenti Ennium, ancilla dixisset domi non esse; Nasica sensit illam domini iussu dixisse, & illum intus esse. paucis post diebus cum ad Nasicam uenisset Ennius, & eum a ianua quaereret; exclamat Nasica, se domi non esse. tum Ennius, Quid? ego non cognosco uocem, inquit, tuam? hic Nasica, Homo es impudens: ego, cum te quaererem, ancillae tuae credidi te domi non esse; tu mihi non credis ipsi? Est bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipso genere, quod dixit: ut cum Q. Opimius consularis, qui adolescentulus male audisset, festiuo homini Aegilio, qui uideretur mollior, nec esset, dixisset;

» Quid tu, Aegilia mea, quando ad me uenis
» Cum tua colu, & lana? Non Pol, inquit, audeo;

N 4 Nam

DE ORATORE

» Nam me ad famosas uetuit mater accedere. Salsa sunt etiam, quae habent suspicionem ridiculi absconditam: quo in genere est illud Siculi; qui, cum familiaris quidam quereretur, quod diceret uxorem suam suspendisse se de ficu, Amabote, inquit, da mihi ex ista arbore quos inferam surculos. In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo: qui cum in epilogo misericordiam se mouisse putaret, postquam assedit, rogauit hunc uideretur ne misericordiam mouisse: ac magnam quidem, inquit: neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda uisa sit. Me quidem hercule ualde illa mouent stomachosa, & quasi submorosa ridicula, non cum a moroso dicuntur: tum enim non sal, sed natura ridetur. in quo, ut mihi uidetur, persalsum illud est apud Naeuium:

» Quid ploras pater? mirum, ni cantem: condemnatus sum.

Hunc generi quasi contrarium est ridiculi genus patientis, ac lenti: ut cum Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat, cum ille diceret, Caue; rogauit, numquid aliud ferret praeter arcam. Etiam stultitiae salsa reprehensio: ut ille Siculus, cui praetor Scipio patronum caussae dabat hospitem suum, hominem nobilem, sed admodum stultum: Quaesio, inquit, praetor aduersario meo da istum patronum; deinde mihi neminem dede-
nantur

nantur longe aliter atque sunt, sed acute, atque
concinne: ut cum Scaurus accusaret Rutilium am-
bitus, cum ipse consul esset factus, ille repulsam
tulisset; & in eius tabulis ostenderet litteras,
A. F. P. R. idq. diceret esse, Actum fide P. Ru-
tilij; Rutilius autem, Ante factum, post rela-
tum; C. Canius, eques R. cum Ruso adesset, excla-
mat neutrum illis litteris declarari. Quid ergo,
inquit Scaurus? Aemilius fecit, plectitur Ruti-
lius. Ridetur etiam discrepantia: Quid huic ab-
est, nisi res, & uirtus? Bella etiam est familiaris
reprehensio quasi errantis: ut cum obiurgauit Al-
butium Granius, quod, cum eius tabulis quid-
dam Albutio probatum uideretur, & ualde ab-
soluto Scaeuola gauderet, neque intelligeret con-
tra suas tabulas esse iudicatum. Huic similis est
etiam admonitio in consilio dando familiaris: ut
cum patrono malo, cum uocem in dicendo obtudis-
set, suadebat Granius, ut mulsum frigidum bi-
beret simulac domum redisset: Perdam, inquit
uocem, si id fecero: melius est, inquit, quam
reum. Bellum etiam est, cum, quid cuique sit con-
sentaneum, dicitur: ut cum Scaurus nonnullam
haberet inuidiam ex eo, quod Phrygionis Pom-
peij, locupletis hominis, bona sine testamento pos-
sederat; sederetq. aduocatus reo Bestiae; cum fu-
nus quoddam duceretur, accusator C. Memmius,
Vide, inquit, Scaure, mortuus rapitur, si potes
esse possessor. Sed ex his omnibus nihil magis ri-
detur,

DE ORATORE

detur, quam quod est praeter expectationem: cuius innumerabilia sunt exempla, uel Appij maioris illius, qui in senatu, cum ageretur de agris publicis, & de lege Thoria, & premeretur Lucilius ab ijs, qui a pecore eius depasci agros publicos dicerent, Non est, inquit, Lucilij pecus illud, erratis: (defendere Lucilium uidebatur) ego liberum puto esse: qua lubet pascitur. Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui Ti. Gracchum perculit. cum ei M. Flaccus, multis probris obiectis, P. Mucium indicem tulisset, Eie-ro, inquit, iniquus est. cum esset admurmuratum, Ah, inquit, P. C. non ego mihi illum iniquum eiero, uerum omnibus. Ab hoc uero Crasso nihil facietius: cum laesisset testis Silus Pisonem, quod se in eum audisse dixisset; Potest fieri, inquit, Si se, ut is, undete audisse dicis, iratus dixerit: annuit Silus. potest etiam, ut tu non recte intellexeris: id quoque toto capite annuit, ut se Crasso daret: potest etiam fieri, inquit, ut omnino, quod te audisse dicis, numquam audieris. hoc ita praeter expectationem accidit, ut testem omnium risus obrueret. Huius generis est plenus Naeuius, & iocus est familiaris,

» - Sapiens si algebis, tremes. et alia permulta.

Saepe etiam facete concedas aduersario id ipsum, quod tibi ille detrahit, ut C. Laelius, cum ei quidam malo genere natus diceret, indignum esse suis maioribus, At hercule, inquit, tu tuis dignus.

dignus. Saepe etiam sententiosè ridicula dicuntur: ut M. Cincius, quo die legem de donis et muneribus tulit, cum C. Centho prodisset, & satis contumeliosè, quid fers Cinciole, quaesisset: Ut emas, inquit, Cai, si uti uelis. Saepe etiam falsè, quae fieri non possunt, optantur: ut M. Lepidus, cum, ceteris in campo exercentibus, in herba ipse recubisset, Vellem hoc esset, inquit, laborare. Salsum est etià, quaerentibus, et quasi percontantibus, lente respondere quod nollent: ut censor Lepidus, cum M. Antistio Pyrgensi equum ademisset; amiciq. cum uociferarentur, & quaererent, quid ille patri suo responderet, cur ademptum sibi equum diceret, cum optimus colonus, parcissimus, modestissimus, frugalissimus esset; Me istorum, inquit, nihil credere. Colliguntur a Graecis alia nonnulla, execrationes, admirationes, minationes. Sed haec ipsa nimis mihi uideor multa in genera descripsisse. nam illa, quae uerbi ratione, et ui continentur, certa fere ac definita sunt; quae plerunque, ut ante dixi, laudari magis, quam rideri solent: haec autem, quae sunt in re, & in ipsa sententia, partibus sunt innumerabilia, generibus pauca. exspectationibus enim decipièdis, et naturis aliorum irridendis, ipsorum ridicule indicadis, et similitudine turpioris, et dissimulatione, et subabsurda dicendo, et stulta reprehendendo, risus mouentur. itaque imbuendus est is, qui iocose uult dicere, quasi natura quadam apta ad genera,

DE ORATORE

nera, & moribus; ut ad cuiusque modi genus ridiculi uultus etiam accommodetur: qui quidem quo seuerior est, & tristior, ut in te Crasse, hoc illa; quae dicuntur, falsiora uideri solent. Sed iam tu, Antoni, qui in hoc diuersorio sermonis mei libenter acquieturum te esse dixisti; tamquam in Pontinum diuerteris, neque amoenum, neque salubrem locum, censeo ut satis diu te putes requiescere, & iter reliquum conficere pergas. Ego uero, atque hilare quidem a te acceptus, inquit: et cum doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad iocandum. non enim uereor, ne quis me in isto genere leuiorem iam putet; quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti. Sed habetis ea, quae uoluistis ex me audire: de quibus quidem accuratius dicendum, & cogitandum fuit: nam cetera facilia sunt, atque ex ijs, quae iam dicta sunt, reliqua nascuntur omnia. Ego enim cum ad causam sum aggressus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, persecutus, cum et argumenta causae, & eos locos, quibus animi iudicium conciliantur, & illos, quibus permouentur, uidi, atque cognoui; tum constituo, quid habeat quaeque causa boni, quid mali. nulla enim fere res potest in dicendi disceptationem, aut controuersiam uocari, quae non habeat utrunque: sed, quantum habeat, id refert. mea autem ratio in dicendo haec esse solet, ut, boni quod habeat, id

id amplectar, exornem, exaggerem, ibi cōmorer,
ibi habitem, ibi haeream; a malo autem uitioq.
causae ita recedam, non ut id me defugere appa-
reat, sed ut totum bono illo ornando & augendo
dissimulatum obruatur. et si causa est in argumen-
tis: firmissima quaeque maxime tueor, siue plu-
ra sunt, siue aliquod unum. sin autem in concilia-
tione, aut in permotione causa est: ad eam me po-
tissimum partem, quae maxime commouere ani-
mos hominum potest, confero. Summa denique
huius generis haec est, ut, si in refellendo aduer-
sario firmior esse oratio, quam in confirmandis no-
stris rebus, potest, omnia in illum conferam tela:
sin nostra facilius probari, quam illa redargui pos-
sunt; abducere animos a contraria defensione, &
ad nostram conor traducere. Duo denique illa,
quae facillima videntur, quoniam, quae dif-
ficiliora sunt, non possum, mihi pro meo iure
sumo: unum, ut molesto, aut difficili argumen-
to, aut loco nonnumquam omnino nihil respon-
deam: quod forsitan aliquis iure irriserit: quis
enim est, qui id facere non possit? sed tamen ego
de mea nunc, non de aliorum facultate disputo;
confiteorq. me, si quae premat res uehementius,
ita cedere solere, ut non modo non abiecto, sed ne
reiecto quidem scuto fugere uidear; sed adhibere
quandam in dicendo speciem, atque pompam, &
pugnae similem fugam; consistere uero in meo prae-
sidio, sic ut non fugiendi hostis, sed capiendi loci
caussa

DE ORATORE

caussa cessisse uidear. Alterum est illud, quod ego oratori maxime cauendum, & prouidendum puto, quodq. me sollicitare summe solet. non tam ut prosum caussis, elaborare soleo, quam ut ne quid obsum: non quin enitendum sit in utroque: sed tamen multo est turpius oratori, nocuisse uideri causae, quam non profuisse. Sed quid hoc loco uos inter uos, Catule? an haec, ut sunt contemnenda, contemnitis? Minime, inquit, ille: sed Caesar de isto ipso quiddam uelle dicere uidebatur. Me uero lubente, inquit Antonius, dixerit, siue refellendi causa, siue quaerendi. Tum Iulius, Ego mehercule, inquit, Antoni, semper is fui, qui de te oratore sic praedicarem; unum te in dicendo mihi uideri tectissimum; propriumq. hoc esse laudis tuae, nihil a te unquam esse dictum, quod obesset ei, pro quo diceres: idq. memoria teneo, cum mihi sermo cum hoc ipso Crasso multis audientibus esset de te institutus, Crassusq. plurimis uerbis eloquentiam laudaret tuam, dixisse me, cum ceteris tuis laudibus hanc esse uel maximam, quod non solum, quod opus esset, diceres, sed etiam, quod non opus esset, non diceres: tum illum mihi respondere memini; cetera in te summe esse laudanda, illud uero improbi esse hominis, & perfidiosi, dicere quod alienum esset, & nocere ei, pro quo quisque diceret; quare non sibi eum disertum, qui id non faceret, uideri, sed improbum, qui faceret. Nunc, si tibi uidetur, Antoni,

ni, demonstres uelim, quare tu hoc ita magnum
putes, nihil in causa mali facere, ut nihil tibi in
oratore maius esse uideatur. Dicam equidem Cae
sar, inquit, quid intelligam: sed & tu, & uos
omnes hoc, inquit, mementote, non me de perfe
cti oratoris diuinitate quadam loqui, sed de exer
citationis & consuetudinis meae mediocritate.
Crassi quidem responsum excellentis cuiusdam est
ingenij ac singularis: cui quidem portenti simile
esse uisum est, posse aliquem inueniri oratorem,
qui aliquid mali faceret dicendo, obessetq. ei, quē
defenderet. facit enim de se coniecturam: cuius
tanta uis ingenij est, ut neminem nisi consulto pu
tet, quod contra se ipsum sit, dicere. sed ego non
de praestanti quadam, & eximia, sed prope de
uulgari, & communi prudentia disputo. ut apud
Graecos fertur incredibili quadam magnitudine
consilij, atque ingenij Atheniensis ille fuisse The
mistocles: ad quem quidam doctus homo, atque
in primis eruditus accessisse dicitur, eiq. artem
memoriae, quae tum primum proferebatur, pol
licitus esse se traditurum. cum ille quaesisset, quid
nam illa ars efficere posset; dixisse illum doctorem,
ut omnia meminisset: & ei Themistoclem respon
disse, gratius sibi illum esse facturum, si se obliui
sci quae uellet, quam si meminisse docuisset. Vi
des ne, quae uis in homine acerrimi ingenij, quam
potens, & quanta mens fuerit? qui ita responde
rit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo,
quod

DE ORATORE

quod semel esset infusum, unquam effluere potuisse: cum quidem ei fuerit optabilius obliuisci posse potius, quod meminisse nolle, quam, quod semel audisset, uidisset ue, meminisse. Sed neque propter hoc Themistoclis responsum memoriae nobis opera danda non est: neque illa mea cautio, et timiditas in causis propter praestantem prudentiam Crassi negligenda est. uterque enim istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significauit facultatem. etenim permulta sunt in causis, in omni parte orationis circumspicienda, ne quid offendas, ne quo irruas. Saepe aliquis testis aut non laedit, aut minus laedit, nisi laceatur: orat reus, urgent aduocati, ut inuehamur, ut male dicamus, denique ut interrogemus: non moueor, non obtempero, non satisfacio, neque tamen ullam assequor laudem. homines enim imperiti facilius, quod stulte dixeris, reprehendere, quam, quod sapienter tacueris, laudare possunt. Hic quantum fit mali, si iratum, si non stultum, si non leuem testem laesis: habet enim et uoluntatem nocendi in iracundia, & uim in ingenio, & pondus in uita. nec, si hoc Crassus non committit, ideo non multi, & saepe committunt. quo quidem mihi uideri turpius nihil solet, quam cum ex oratoris dicto aliquo, aut responso, aut rogato, sermo ille sequitur, Occidit ille? aduersarium ne? immo uero, aiunt, se, & eum, quem defendit. Hoc Crassus non putat nisi perfidia accidere posse: ego autem saepissime uideo

ideo in caussis aliquid mali facere homines minime malos. Quid illud, quod supra dixi, solere me cedere, & ut planius dicam, fugere ea, quae ualde caussam meam premerent? cum id non faciunt alij, uersanturq. in hostium castris, ac sua praesidia dimittunt, mediocriter ne caussis nocent? cum aut aduersariorum adiumenta confirmant, aut ea, quae sanare nequeunt, exulcerant? Quid, cum personarum, quas defendunt, rationem non habent? si, quae sunt in his inuidiosa, non mitigant extenuando, sed laudando, & efferendo inuidiosiora faciunt; quantum est in eo tandem mali? Quid, si in homines caros, iudicibusq. iucundos sine ulla praemunitioe orationis acerbius, & contumeliosius inuehere; non ne abs te iudices abalienes? Quid, si, quae uitia, aut incommoda sunt in aliquo iudice uno, aut pluribus, ea tu in aduersarijs exprobrando non intelligas te in iudices inuehi; mediocre peccatum est? Quid, si cum pro altero dicas, litem tuam facias, aut laesus efferare iracundia, caussam relinquo; nihil ne noceas? in quo ego; non quo libenter male audiam, sed quia ego caussam non libenter relinquo, nimium patiens & lentus existimor: ut cum te ipsum, Sulpici, obiurgabam, quod ministratorem peteres, non aduersarium. ex quo etiam illud assequor, ut, si quis mihi male dicat, petulans, aut plane insanus esse uideatur. In ipsis autem argumentis si quid posuerimus aut aperte falsum, aut
O   ei,

DE ORATORE

ei, quod dixeris, dicturus ne sis, contrarium, aut genere ipso remotum ab usu iudiciorum, ac foro; nihil ne noceas? Quid multa? omnis cura mea solet in hoc uersari semper, (dicam enim saepius) si possim, ut boni aliquid efficiam dicendo: sin id minus, ut certe ne quid mali. Itaque nunc illuc redeo, Catule, in quo tu me paullo ante laudabas, ad ordinem, collocationemq. rerum, ac locorum. Cuius ratio est duplex: altera, quam affert natura caussarum: altera, quae oratorum iudicio, & prudentia comparatur. Nam ut aliquid ante rem dicamus; deinde ut rem exponamus; post ut eam probemus nostris praesidijs confirmandis, contrarijs refutandis; deinde ut concludamus, atque ita peroremus; hoc dicendi genus natura ipsa praescribit. ut uero statuamus, ea, quae probandi, docendi, persuadendi causa dicenda sunt, quemadmodum componamus, id est uel maxime proprium oratoris prudentiae. multa enim occurrunt argumenta, multa, quae in dicendo profutura uideantur: sed eorum partim ita leuia sunt, ut contemnenda sint; partim, etiam si quid habent adiuuenti, sunt nonnumquam eiusmodi, ut insit in ijs aliquid uitij; neque tanti sit illud, quod prodesse uideatur, ut cum aliquo malo coniungatur. quae autem sunt utilia, atque firma, si ea tamen, ut saepe fit, ualde multa sunt, ea, quae ex ijs aut leuissima sunt, aut alijs grauioribus consimilia, discerni arbitror oportere, atque ex oratione remoueri.

neri. Equidem, cum colligo argumenta caussarum, non tam ea numerare soleo, quam expendere. Et quoniam, quod saepe iam dixi, tribus rebus omnes ad nostram sententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permouendo: una ex tribus his rebus res prae nobis est ferenda, ut nihil aliud nisi docere uelle uideamur: reliquae duae, sicuti sanguis in corporibus, sic illae in perpetuis orationibus fusae esse debent. nam & principia, & ceterae partes orationis, de quibus paullo post pauca dicemus, habere hanc uim magnopere debent, ut ad eorum mentes, apud quos agetur, mouendas permanere possint. Sed his partibus orationis, quae etsi nihil docent argumentando, persuadendo tamen et commouendo proficiunt plurimum, quamquam maxime proprius est locus et in exordiendo, & in perorando: digredi tamen ab eo, quod proposueris, atque agas, permouendorum animorum caussa, saepe utile est. itaque uel, narratione exposita, saepe datur ad commouendos animos digrediendi locus: uel, argumentis nostris confirmatis, uel contrariis refutatis, uel utroque loco, uel omnibus, si habet eam caussa dignitatem, atque copiam, recte id fieri potest: eaeque caussae sunt ad agendum, et ad ornandum grauissimae, atque plenissimae, quae plurimos exitus dant ad eiusmodi digressionem, ut ijs locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur. Atque

O 2 etiam

DE ORATORE

etiam in illo reprehendo eos, qui, quae minime firma sunt, ea prima collocant. in quo illos quoque errare arbitror; qui si quando, id quod mihi nunquam placuit, plures adhibent patronos, ut in quoque eorum minimum putant esse, ita eum primum nolunt dicere. res enim hoc postulat, ut eorum expectationi, qui audiunt, quam celerrime occurratur: cui si initio satisfactum non sit, multo plus sit in reliqua causa laborandum. male enim se res habet, quae non statim, ut dici coepta est, melior fieri uidetur. Ergo ut in oratore optimus quisque, sic & in oratione firmissimum quidque sit primum: dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea, quae excellent, seruentur etiam ad perorandum; si quae erunt mediocria, (nam uitiosis nusquam esse oportet locum) in mediam turbam, atque in gregem coniiciantur. Hisce omnibus rebus consideratis, tum denique id, quod primum est dicendum, postremo soleo cogitare, quo utar exordio. nam si quando id primum inuenire uolui, nullum mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut uulgare, atque commune. principia autem dicendi semper cum accurata, & acuta, & instructa sententijs, apta uerbis, tum uero causarum propria esse debent. prima est enim quasi cognitio & commendatio orationis in principio, quae continuo eum, qui audit, permulcere, atque allicere debet. In quo admirari soleo non equidem istos, qui nullam huic rei operam dederunt, sed hominem in primis

mis disertum, atque eruditum Philippum; qui ita solet ad dicendum surgere, ut, quod primum uerbum habiturus sit, nesciat: & ait idem, cum brachium concalescerit, tum se solere pugnare: neque attendit, eos ipsos, unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita iactare leniter, ut & uenustati uel maxime seruiant, et reliquis uiribus suis consulant. Neque est dubium, quin exordium dicendi uehemens, & pugnax non saepe esse debeat: sed, si in ipso illo gladiatorio uitae certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressum multa fiunt, quae non ad uulnus, sed ad speciem ualere uideantur; quanto hoc magis in oratione expectandum est, in qua non uis potius, sed deletatio postulatur? nihil est denique in natura rerum omnium, quod se uniuersum profundat, & quod totum repente euolet. sic omnia, quae fiunt, quaeque aguntur acerrime, lenioribus principijs natura ipsa praetexuit. Haec autem in dicendo non extrinsecus alicunde quaerenda, sed ex ipsis uisceribus causae sumenda sunt. ideo, tota causa per tentata, atque perspecta, locis omnibus inuentis, atque instructis, considerandum est quo principio sit utendum. sic enim facile reperietur. sumentur enim ex ijs rebus, quae erunt uberrimae, uel in argumentis, uel in ijs partibus, ad quas dixi digredi saepe oportere. ita & momenti aliquid afferent, cum erunt paene ex intima defensione deprompta; & apparebit ea non modo non esse com-

DE ORATORE

munia, nec in alias causas posse transferri, sed penitus ex ea causa, quae tum agatur, defluxisse. Omne autem principium aut rei totius, quae agitur, significationem habere debet, aut aditum ad causam, & munitionem, aut quoddam ornamentum, & dignitatem. Sed oportet, ut aedibus, ac templis uestibula, & aditus, sic causis principia proportionē rerum praepone. itaque in parvis atque in frequentibus causis ab ipsa re est exordiri saepe commodius. Sed cum erit utendum principio, quod plerumque erit; aut ex reo, aut ex aduersario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur, sententias duci licebit. Ex reo, (reos appello, quorum res est) quae significant uirum bonum, quae liberalem, quae calamitosum, quae misericordia dignum, quae ualeant contra falsam criminationem. Ex aduersario, iisdem ex locis ferre contraria. Ex re, si crudelis, si infanda, si praeter opinionem, si immerito, si misera, si ingrata, si indigna, si noua, si quae restitui sanariq. non possit. Ex ijs autem, apud quos agetur, ut beneuolos, beneq. existimantes efficiamus; quod agendo efficitur melius, quam rogando. est id quidem in totam orationem confundendum, nec minime in extremam; sed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. nam & attentum, monent Graeci, ut principio faciamus indicem, & docilem: quae sunt utilia, sed non principij magis propria, quam reliquarum partium; faciliora etiam in
princi-

principijs, quod et attentum maxime sunt, cum omnia expectant, & dociles magis initijs esse possunt. illustriora enim sunt, quae in principijs, quam quae in medijs causis dicuntur, aut arguendo, aut refellendo. Maxima autem copia principiorum, ad iudicem aut alliciendum, aut incitandum, ex ijs locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in causa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, sed tantum impelli primo iudicem leuiter, ut iam inclinato reliqua incumbat oratio. Connexum autem ita sit principium consequenti orationi, ut non tamquam citharoedi prooemium affectum aliquod, sed cohaerens cum omni corpore membrum esse uideatur. nam nonnulli cum illud meditati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, ut audientiam sibi fieri uelle uideantur. Atque eiusmodi illa prolusio debet esse, non ut Samnitum, qui uibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur, sed ut ipsis sententijs, quibus proluserunt, uel pugnare possint. Narrare uero rem quod breuiter iubent: si breuitas appellanda est, cum uerbum nullum redundet; breuis est L. Crassi oratio: si tum est breuitas, cum tantum uerborum est, quantum necesse est; aliquando id opus est, sed saepe obest uel maxime in narrando, non solum quod obscuritatem affert, sed etiam quod eam uirtutem, quae narrationis est maxima, ut iucunda, & ad persuadendum accommodata sit, tollit: uidelicet illa:

O 4 Nam

DE ORATORE

Nam is postquam excessit ex ephebis :
quam longa est narratio ? mores adolescentis ip-
sius , & seruilis percontatio , mors Chrysidis ,
uultus , & forma , & lamentatio sororis : reli-
qua peruarie incundeque narrantur . quod si hanc
breuitatem quaesisset ;

Effertur , imus , ad sepulcrum uenimus ;
In ignem posita est : - in his fere decem uersicu-
lis totum conficere potuisset : quamquam hoc ip-
sum , Effertur , imus , concisum est ita , ut non bre-
uitati seruitum sit , sed magis uenustati . Quod si
nihil fuisset , nisi , In ignem posita est ; tamen res
tota cognosci facile potuisset . sed & festiuitatem
habet narratio distincta personis , & interpuncta
sermonibus : & est probabilius quod gestum esse
dicas , cum , quemadmodum actum sit , exponas :
et multo apertius ad intelligendū est , si sic consisti-
tur aliquando , ac non ista breuitate percurritur .
apertā enim narrationem tam esse oportet , quam
cetera : sed hoc magis in hac elaborandum est , quod
et difficilius est , non esse obscurum in re narranda ,
quam aut in principio , aut in argumento , aut in
purgando , aut perorando ; & maiore etiam peri-
culo haec pars orationis obscura est , quā ceterae :
uel quia , si quo alio in loco est dictum quid obscu-
rius , tantum id perit , quod ita dictum est ; narratio
obscura totam obcaecat orationem : uel quod alia
possis , semel si obscurius dixeris , dicere alio loco
planius ; narrationis unus est in caussa locus . Erit
autem

autem perspicua narratio, si uerbis usitatis, si ordine temporum conseruato, si non interrupte narrabitur. Sed quando utendum sit, aut non sit narratione, id est consilij. neque enim, si nota res est, nec sit dubium sit quid gestum sit, narrari oportet; nec si aduersarius narrauit, nisi si refellemus. ac si quando erit narrandum, ne illa, quae suspicionem & crimen efficient, contraque nos erunt, acriter persequamur, &, quidquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Crassus, si quando fiat, perfidia, non stultitia, fieri putat, ut causae noceamus, accidat. nam ad summam totius causae pertinet, caute, an contra demonstrata res sit; quod omnis orationis reliquae fons est narratio. Sequitur ut causa ponatur: in quo uidendum est, quid in controuersiam ueniat. Tunc suggerenda sunt firmamenta causae coniuncte & infirmandis contrarijs, & tuis confirmandis. namque una in causis ratio quaedam est eius orationis, quae ad probandam argumentationem ualet. ea autem & confirmationem, & reprehensionem quaerit. sed quia neque reprehendi, quae contra dicuntur, possunt, nisi tua confirmes; neque haec confirmari, nisi illa reprehendas: iccirco haec & natura, & utilitate, & tractatione coniuncta sunt. Omnia autem concludenda plerumque rebus augendis, uel inflammando iudice, uel mitigando: omniaque cum superioribus orationis locis, tum maxime extremo, ad
mentes

mentes iudicum quammaxime permonēdas, et ad utilitatem nostram uocandas, conferenda sunt. Neque sane iam caussa uidetur esse, cur secernamus ea praecepta, quae de suasionibus tradenda sunt, aut laudationibus: sunt enim pleraque communia: sed tamen suadere aliquid, aut dissuadere, grauissimae mihi uidetur esse personae. nam & sapientis est, consilium explicare suum de maximis rebus; & honesti, & disertis, ut mente providere, auctoritate probare, oratione persuadere possit. Atque haec in senatu minore apparatu agenda sunt. sapiens enim est consilium; multisq. alijs dicendi relinquendus locus; uitanda etiam ingenij ostentationis suspicio. Concio capit omnem uim orationis, & grauitatem, uarietatemq. desiderat. Ergo in suadendo nihil est optabilius, quam dignitas. nam qui utilitatem putat, non quid maxime uelit suasor, sed quid interdum magis sequatur, uidet. nemo est enim, praesertim in clara ciuitate, quin putet expetendam maxime dignitatem: sed uincit utilitas plerumque, cum subest ille timor, ea neglecta, ne dignitatem quidem posse retineri. Controuersia autem inter hominum sententias aut in illo est, utrum sit utilius: aut etiam, cum id conuenit, certatur utrum honestati potius, an utilitati consulendum sit. quae quia pugnare saepe inter se uidentur; qui utilitatem defendet, enumerabit commoda pacis, opum, potentiae, pecuniae, uestigalium, praesidij,

praesidij, militum, utilitates ceterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemq. incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellet; maiorum exempla, quae erunt uel cum periculo gloriosa, colliget; posteritatis immortalē memoriam augebit; utilitatem ex laude nasci defendet, semperq. eam cum dignitate esse coniunctam. Sed quid fieri possit, aut non possit, quidq. etiam sit necesse, aut non sit, in utraque re maxime est quaerendum. inciditur enim omnis iam deliberatio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas affertur: & qui id docuit non uidentibus alijs, is plurimum uidit. Ad consilium autem de rep. dandum caput est, nosse remp. ad dicendum uero probabiliter, nosse mores ciuitatis: qui quia crebro mutantur, genus quoque orationis est saepe mutandum. & quamquam una fere uis est eloquentiae, tamen, quia summa dignitas est populi, grauissima causa reip. maximi motus multitudinis, genus quoque dicendi grandius quoddam & illustrius esse adhibendum uidetur: maximaq. pars orationis admonenda est ad animorum motus nonnumquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos; saepe etiam a temeritate, iracundia, spe, iniuria, inuidia, crudelitate reuocandos. Fit autem, ut, quia maxima quasi oratori scena uideatur concio, natura ipsa ad ornatus

DE ORATORE

tius dicendi genus excitetur. habet enim multitudo uim quandam talem, ut, quemadmodum tibicen sine tibijs canere, sic orator sine multitudine audiente eloquens esse non possit. Et cum sint populares multi uarijque lapsus; uitanda est acclamatio aduersa populi, quae aut orationis peccato aliquo excitatur, si asperere, si arroganter, si turpiter, si sordide, si quoquo animi uitio dictum esse aliquid uideatur, aut hominum offensione uel inuidia, quae aut iusta est, aut ex criminatione, atque fama; aut res si displicet; aut si est in aliquo motu suae cupiditatis, aut metus multitudo: hisque quattuor causis totidem medicinae opponuntur; tum obiurgatio, si est auctoritas; tum admonitio, quasi lenior obiurgatio; tum promissio, si audierint, probaturos; tum deprecatio, quod est infirmum, sed nonnumquam utile. Nullo autem loco plus facetiae profunt, & celeritas, & breue aliquod dictum nec sine dignitate, & cum lepore. nihil enim tam facile, quam multitudo, a tristitia, & saepe acerbitate, commode, ac breuiter, & acute, & hilare dicto deducitur. Exposui fere, ut potui, uobis, in utroque genere causarum quae sequi solem, quae fugere, quae spectare, quae omnino in causis ratione uersari. Nec illud tertium laudationum genus est difficile; quod ego initio quasi a praeceptis nostris secreueram: sed & quia multa sunt orationum genera, & grauiora, & maioris copiae, de quibus nemo fere praeciperet;

peret, & quod nos laudationibus non ita multum
uti soleremus; totum hunc segregabam locum. ipsi
enim Graeci legendi: qui magis aut delectationis,
aut hominis alicuius ornandi, quam utilitatis hu-
ius forensis causa, laudationes scriptitauerunt;
quorum sunt libri, quibus Themistocles, Aristi-
des, Agesilaus, Epaminondas, Philippus, Ale-
xander, alijq. laudantur. nostrae laudationes,
quibus in foro utimur, aut testimonij breuitatem
habent nudam, atque inornatam; aut scribuntur
ad funebrem cōcionem; quae ad orationis laudem
minime at commodata est. sed tamen, quoniam est
utendum aliquando, nonnumquam etiam scriben-
dum, uelut Q. Tuberoni, Africanum auuncu-
lum laudanti, scripsit C. Laelius; uel ut nosmet ip-
si ornandi causa Graecorum more, si quos ueli-
mus, laudare possimus: sit a nobis quoque tracta-
tus hic locus. Perspicuum est igitur, alia esse in ho-
mine optanda, alia laudanda. Genus, forma, ui-
res, opes, diuitiae, ceteraque, quae fortuna det
aut extrinsecus, aut corpori, non habent in se ue-
ram laudem, quae deberi uirtuti uni putatur: sed
tamen, quod ipsa uirtus in earum rerum usu ac mo-
deratione maxime cernitur, tractanda etiam in
laudationibus haec sunt naturae & fortunae bo-
na: in quibus est summa laus, non extulisse se in
potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se
praetulisse alijs propter abundantiam fortunae; ut
opes, & copiae non superbiae uideantur, ac libi-
dini

DE ORATORE

dini, sed bonitati, ac moderationi facultatem, & materiam dedisse. Virtus autem, quae est per se ipsa laudabilis, & sine qua nihil laudari potest, tamen habet plures partes, quarum alia est alia ad laudationem aptior. Sunt enim aliae uirtutes, quae uidentur in moribus hominum, & quadam comitate, ac beneficentia positae: aliae, quae in ingenij aliqua facultate, aut animi magnitudine ac robore. nam clementia, iustitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, iucunda est auditu in laudationibus: (omnes enim hae uirtutes non tam ipsis, qui eas in se habent, quam generi hominum fructuosae putantur) sapientia, & magnitudo animi, qua omnes res humanae tenues & pro nihilo putantur, & in excogitando uis quaedam ingenij, & ipsa eloquentia admirationis habet non minus, iucunditatis minus. ipsos enim magis uidetur, quos laudamus, quam illos, apud quos laudamus, ornare, ac tueri: sed tamen in laudando iungenda sunt etiā haec genera uirtutum. ferunt enim aures hominum, cum illa, quae iucunda, & grata, tum etiam illa, quae mirabilia sunt, in uirtute laudari. Et quoniam singularum uirtutum sunt certa quaedam officia, ac munera, & sua cuique uirtuti laus propria debetur: erit explicandum in laude iustitiae, quid cum fide, quid cum aequabilitate, quid cum eiusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit. itemq. in ceteris res gestae ad cuiusque uirtutis

uirtutis genus, & uim, & nomen accommoda-
buntur. Gratissima autem laus eorum factorum
habetur, quae suscepta uidentur a uiris fortibus
sine emolumento, ac praemio: quae uero etiam cum
labore, & periculo ipsorum, haec habent uber-
rimam copiam ad laudandum; quod & dici orna-
tissime possunt, & audiri facillime. ea enim de-
nique uirtus esse uidetur praestantis uiri, quae est
fructuosa alijs, ipsi autem laboriosa, aut pericu-
losa, aut certe gratuita. Magna etiam illa laus,
& admirabilis uideri solet, tulisse casus sapien-
ter aduersos, non fractum esse fortuna, retinuisse
in rebus asperis dignitatem. Neque tamen illa
non ornant, habiti honores, decreta uirtutis prae-
mia, res gestae iudicij hominum comprobatae:
in quibus, etiam felicitatem ipsam deorum immor-
talium iudicio tribui, laudationis est. Sumen-
dae autem res erunt aut magnitudine praestabi-
les, aut nouitate primae, aut genere ipso singu-
lares: neque enim paruae, neque usitatae, ne-
que uulgares admiratione, aut omnino laude di-
gnae uideri solent. Est etiam cum ceteris praestan-
tibus uiris comparatio in laudatione praeclara.
De quo genere libitum est mihi paullo plura, quae
ostenderam, dicere, non tam propter usum foren-
sem, qui est a me in omni hoc sermone tractatus,
quam ut hoc uideretis, si laudationes essent in ora-
toris officio, quod nemo negat, oratori uirtutum
omnium cognitionem; sine qua laudatio effici
non

DE ORATORE

non possit, esse necessariam. iam, uituperandi praecepta contrarijs ex uitijs sumenda esse, perspicuum est. simul est illud ante oculos, nec bonum uirum proprie, & copiose laudari sine uirtutum, nec improbum notari, ac uituperari sine uitiorum cognitione satis insigniter, atque asperere posse. Atque his locis & laudandi, & uituperandi saepe nobis est utendum in omni genere causarum. Habetis, de inueniendis rebus, disponendisq. quid sentiam: adiungam etiam de memoria, ut labore Crassum leuem, neque ei quidquam aliud, de quo differat, relinquam, nisi ea, quibus haec exornentur. Perge uero, inquit Crassus: libenter enim te, cognitum iam artificem, aliquandoq. euolutum illis integumentis dissimulationis tuae, nudatumq. perspicio: & quod mihi nihil, aut quod non multum relinquis, percommode facis, estq. mihi gratum. Iam istuc, quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua potestate. si enim uere agere uolueris, omnia tibi relinquo: sin dissimulare, tu, quemadmodum his satisfacias, uideris. Sed ut ad rem redeam, non sum tanto ego, inquit, ingenio, quanto Themistocles fuit, ut obliuionis artem, quam memoriae, malim: gratiamq. habeo Simonidi illi Chio, quem primum ferunt artem memoriae protulisse. Dicunt enim, cum cenaret Cranone in Thessalia Simonides apud Scopam, fortunatum hominem, et nobilem; cecinissetq. id carmen, quod in eum scripsisset;

psisset; in quo multa, ornandi causa poetarum more, in Castorem scripta & Pollucem fuissent; nimis illum sordide Simonidi dixisse; se dimidium eius ei, quod pactus esset pro illo carmine, daturum: reliquum a suis Tyndaridis, quos aequae laudasse, peteret, si ei uideretur. Paulo post esse ferunt nuntiatum Simonidi, ut prodiret: iuvenes stare ad ianuam duos quosdam, qui eum magnopere euocarent: surrexisse illum ipsum, prodisse, uidisse neminem: hoc interim spatio conclauae illud, ubi epularetur Scopas, concidisse: ea ruina ipsum oppressum cum suis interisse: quos cum humare uellent sui, neque possent obtritatos interoscere ullo modo, Simonides dicitur ex eo, quod meminisset, quo eorum loco quisque cubuisset, demonstrator uniuscuiusque sepeliendi fuisse. Hac tum re admonitus inuenisse fertur, ordinem esse maxime, qui memoriae lumen afferret: itaque ijs, qui hanc partem ingenij exercerent, locos esse capiendos, & ea, quae memoria tenere uellent, effingenda animo, atque in his locis collocanda: sic fore, ut ordinem rerum locorum ordo conseruaret, res autem ipsas rerum effigies notaret, atque, ut locis pro cera, simulacris pro litteris uteremur. Qui sit autem oratori memoriae fructus, quanta utilitas, quantauis, quid me attinet dicere? tenere, quae didiceris in accipienda causa, quae ipse cogitaris; omnes fixas esse in animo sententias, omnem descri-

P ptum

DE ORATORE

ptum uerborum apparatus; ita audire uel eum,
unde dicas, uel eum, cui respondendum sit, ut il-
li non infundere in aures tuas orationem, sed in
animo uideantur inscribere. itaque soli qui memo-
ria uigent, sciunt quid, & quatenus, & quo mo-
do dicturi sint, quid responderint, quid supersit:
ijdemq. multa ex alijs causis aliquando a se acta,
multa ab alijs audita meminerunt. Quare confi-
teor equidem, huius boni naturam esse principem,
sicut earum rerum, de quibus ante locutus sum,
omnium: sed haec ars tota dicendi, siue artis ima-
go quaedam & similitudo est, habet hanc uim,
nō ut totum aliquid, cuius in ingenijs nostris pars
nulla sit, pariat, & procreet; uerum ut ea, quae
sunt orta iam in nobis, & procreata, educet, at-
que confirmet. uerumtamen neque tam acri me-
moriam fere quisquam est, ut, non dispositis nota-
tisq. rebus, ordinem uerborum aut sententiarum
complectatur; neque uero tam hebeti, ut nihil
hac consuetudine & exercitatione adiuuetur. ui-
dit enim hoc prudenter siue Simonides, siue alius
quis inuenit, ea maxime animis effingi nostris,
quae essent a sensu tradita, atque impressa: acer-
rimum autem ex omnibus nostris sensibus esse sen-
sum uidendi: quare facillime animo teneri posse ea,
quae perciperentur auribus, aut cogitatione, si
etiam oculorum commendatione animis traderen-
tur, ut res caecas, & ab aspectus iudicio remo-
tas conformatio quaedam, & imago, & figura
ita

ita notaret, ut ea, quae cogitando complecti uix
possemus, intuenso quasi teneremus. His autem
formis, atque corporibus, sicut omnibus, quae
sub aspectum ueniunt, sede opus est. etenim corpus
intelligi sine loco non potest. quare, ne in re nota,
et peruulgata multus, & insolens sim, locis est u-
tendum multis, illustribus, explicatis, modicis
interuallis, imaginibus autem agentibus, acri-
bus, insignitis, quae occurrere, celeriterq. per-
cutere animum possint: quam facultatem et exer-
citatio dabit, ex qua consuetudo gignitur; & si-
milium uerborum conseruata, & immutata ca-
sibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, et
unius uerbi imagine totius sententiae informatio,
pictoris cuiusdam summi ratione, & modo, for-
marum uarietate locos distinguentis. Sed uer-
borum memoria, quae minus est nobis necessaria,
maiore imaginum uarietate distinguitur. multa
enim sunt uerba, quae quasi articuli connectunt
membra orationis, quae formari similitudine nul-
la possunt. eorum fingendae nobis sunt imagines,
quibus semper utamur. Rerum memoria propria
est oratoris. eam singulis personis bene positae no-
tare possumus, ut sententias imaginibus, ordi-
nem locis comprehendamus. Neque uerum est,
quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriam
imaginum pondere, & obscurari etiam id, quod
per se natura tenere potuisset. uidi enim ego sum-
mos homines, & diuina prope memoria, Athe

P 2 nis

DE ORATORE

nis Carneadem, in Asia, quem uiuere hodie aiunt, Scephsum Metrodorum, quorum uterque, tamquam litteris in cera, sic se aiebat imaginibus in ijs locis, quos haberet, quae meminisse uellet, perscribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria est, si est ulla naturalis, sed certe, si latet, euocanda est. Habetis sermonem bene longum hominis utinam non impudentis, illud quidem certe, non nimis uerecundi: qui quidem, cum te, Catule, tum etiam L. Crasso audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim. nam istorum aetas minus me fortasse mouere debuit: sed mihi ignoscetis profecto, si modo, quae caussa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis. Nos uero, inquit Catulus, (etenim pro me hoc, & pro meo fratre respondeo) non modo tibi ignoscimus, sed & diligimus, magnamque tibi habemus gratiam: & cum humanitatem, et facilitatem agnoscimus tuam; tum admiramur istam scientiam, & copiam. Equidem etiam hoc me affecutum puto, quod magno sum leuatus errore, & illa admiratione liberatus, quod multis cum alijs semper admirari solebam, unde esset illa tanta tua in causis diuinitas. nec enim te ista attigisse arbitrabar, quae diligentissime cognosse, & undique collegisse, usuque doctum partim correxisse uideo, partim comprobasse. Neque eo minus eloquentiam tuam, et multo magis uirtutem, & diligentiam admiror: & simul gaudeo iudicium

cium animi mei comprobari; quod semper statui, neminem sapientiae laudem & eloquentiae sine summo studio, & labore, & doctrina consequi posse. Sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fore ut tibi ignosceremus, si cognossemus, quae te causa in sermonem impulisset? quae est enim alia causa, nisi quod nobis, & horum adolescentium studio, qui te attentissime audierunt, morem gerere uoluisti? Tum ille, adimere, inquit, omnem recusationem Crasso uolui; quem ego paullo sciebam uel pudentiùs, uel inuitius (nolo enim dicere de tam suauis homine, fastidiosius) ad hoc genus sermonis accedere. quid enim poterit dicere? consularem se esse hominem, & censorium? eadem nostra causa est. an aetatem afferet? triennio minor est. an se nescire? quae ego sero, quae cursim arripui, quae subsiciis operis, ut aiunt, iste a puero, summo studio, summis doctoribus. nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit: etenim me dicentem qui audierit, nemo unquam tam sui despicies fuit, quin speraret, aut melius, aut eodem modo se posse dicere: Crasso dicente, nemo tam arrogans, qui similiter se unquam dicturum esse consideret. Quamobrem, ne frustra hi tales uiri uenerint, te aliquando Crasse audiamus. Tum ille, Vt ita ista esse concedam, inquit, Antoni, quae sunt longe secus; quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti? dicam enim uere, amicissimi homines, quod sentio.

P 3 saepe

DE ORATORE

saepe ego doctos homines, quid dico saepe? immo nonnunquam: saepe enim qui potui, qui puer in forum uenerim, neque inde unquam diutius, quam quaestor, absuerim? sed tamen audiui, ut heri dicebam, & Athenis cum essem, doctissimos uiros, et in Asia istum ipsum Scepsium Metrodorum, cum de his ipsis rebus disputaret: neque uero mihi quisquam copiosius unquam uisus est, neque subtilius in hoc genere dicendi, quam iste hodie, esse uersatus. quod si esset aliter; & aliquid intelligerem ab Antonio praetermissum: non essem tam inurbanus, ac paene inhumanus, ut in eo grauarer, quod uos cupere sentirem. Tum Sulpicius, An ergo, inquit, oblitus es, Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi eius distinctionem, atque ornatum relinqueret? Hic ille, Primum quis Antonio permisit, inquit, ut & partes faceret, et utram uellet prior ipse sumeret? deinde, si ego recte intellexi, cum ualde libenter audirem, mihi coniuncte est uisus de utraque re dicere. Ille uero, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipsum inuenit. Verba igitur, inquit Crassus, mihi reliquit Antonius, rem ipse sumpsit. Tum Caesar, Si, quod difficilius est, id tibi reliquit; est nobis, inquit, causa, cur te audire cupiamus: sin, quod facilius; tibi causa non est, cur recuses. Et Catulus,

Catulus, Quid quod dixisti, inquit, Crasse, si hic hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum; nihil ne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Possem tibi, inquit, Crasse concedere; sed uide, ne quid Catulus attulerit religionis. opus hoc censorium est: id autem committere, uide quam sit homini turpe censorio. Agite uero, ille inquit, ut uultis: sed nunc quidem, quoniam id temporis est, surgendum censeo, & requiescendum: post meridiem, si ita uobis est commodum, loquemur aliquid: nisi forte in crastinum differre mauultis. Omnes se uel statim, uel, si ipse post meridiem mallet, quamprimum tamen audire uelle dixerunt.

M. TVLLII CICERONIS

DE ORATORE

LIBER TERTIVS.

INSTITVENTI mihi, Quinte frater, eum sermonem referre, & mandare huic tertio libro, quem post Antonij disputationem Crassus habuisset, acerba sane recordatio ueterem animi curam molestiamq. renouauit. nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa uirtus

P 4 L. Crassus

DE ORATORE

L. Crassi morte extincta subita est, uix diebus decem post eum diem, qui hoc & superiore libro continetur. ut enim Romam redijt extremo scenorum ludorum die, uehementer commotus ea oratione, quae ferebatur habita esse in concione a Philippo; quem dixisse constabat, uidendum sibi aliud esse consilium, illo senatu se reip. gerere non posse: mane idibus Septembris & ille, & senatus frequens uocatu Drusi in curiam uenit. ibi cum Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad senatum de illo ipso, quod consul in eum ordinem tam grauit in concione esset inuectus. hic, ut saepe inter homines sapientissimos constare uidi; quamquam hoc Crasso, cum aliquid accuratius dixisset, semper fere contigisset, ut numquam dixisse melius putaretur: tamen omnium consensu sic esse tum iudicatum, ceteros a Crasso semper omnes, illo autem die etiam ipsum a sese superatum. deplorauit enim casum, atque orbitatem senatus; cuius ordinis a consule, qui quasi parens bonus, aut tutor fidelis esse deberet, tamquam ab aliquo nefario praedone diriperetur patrimonium dignitatis: neque uero esse mirandum, si, cum suis consilijs reip. profligasset, consilium senatus reip. repudiaret. Hic cum homini & uehementi, & disertio, & in primis forti ad resistendum Philippo quasi quasdam uerborum faces admonisset; non tulit ille, & grauit exarsit, pignoribusq. ablati

ablatis Crassum institit coercere. quo quidem ipso in loco multa a Crasso diuinitus dicta efferebantur; cum sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse non esset. An tu, cum omnem auctoritatem uniuersi ordinis pro pignore putaris, eamq. in conspectu populi R. concideris, me his pignoribus existimas posse terreri? non tibi illa sunt caedenda, si Crassum uis coercere: haec tibi est excidenda lingua; qua uel euulsa, spiritu ipso libidinem tuam libertas mea refutabit. Per multa tum uehementissima contentione animi, ingenij, uirium ab eo dicta esse constabat; sententiamq. eam, quam senatus frequens secutus est, ornatissimis & grauissimis uerbis, ut populo R. satisfaceret, numquam senatus neque consilium reip. nec fidem defuisse, ab eo dictam; & eundem, id quod in auctoritatibus praescriptis extat, scribendo affuisse. Illa tamquam cygnea fuit diuini hominis uox, & oratio; quam quasi expectantes, post eius interitum ueniebamus in curiam, ut uestigium illud ipsum, in quo ipse postremum institisset, contueremur. namque tum latus ei dicenti condoluisse, sudoremq. multum consecutum esse audiebamus: ex quo cum cohorruisset, cum febris domum redijt, dieq. septimo est lateris dolore consumptus. O fallacem hominum spem, fragilemq. fortunam, & inanes nostras contentiones; quae in medio spatio saepe franguntur, & corruunt, & ante in ipso cursu obruunt.

DE ORATORE

obruuntur, quam portum conspicerere potuerunt.
nam, quam diu Crassi fuit ambitionis labore ui-
ta districta, tam diu priuatis magis officijs, &
ingenij laude floruit, quam fructu amplitudinis,
aut reip. dignitate. qui autem ei annus primus
ab honorum perfuntione aditum omnium con-
cessu ad summam auctoritatem dabat, is eius
omnem spem, atque omnia uitae consilia morte
peruertit. fuit hoc luētiosum suis, acerbum pa-
triae graue bonis omnibus: sed ij tamen remp-
casus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso a
dijs immortalibus uita, sed donata mors esse ui-
deatur. non uidit flagrantem bello Italiam, non
ardentem inuidia senatum, non sceleris nefarii
principes ciuitatis reos, non luētum filiae, non
exsilium generi, non acerbissimam C. Marij fu-
gam, non illam post reditum eius caedem om-
nium crudelissimam, non denique in omni gene-
re deformatam eam ciuitatem, in qua ipse floren-
tissima multum omnibus gloria praestitisset.
Sed quoniam attigi cogitatione uim, uarieta-
temq. fortunae; non uagabitur oratio mea lon-
gius, atque eis ipsis definietur uiris, qui hoc
sermone, quem referre coepimus continentur.
Quis enim non iure beatam L. Crassi mortem il-
lam, quae est a multis saepe defleta, dixerit,
cum horum ipsorum sit, qui tum cum illo postre-
mum fere collocuti sunt, euentum recordatus?
tenemus enim memoria, Q. Catulum, uirum
omni

omni laude praestantem, cum sibi non incolu-
mem fortunam, sed exilium, & fugam depre-
caretur, esse coactum ut uita se ipse priuaret.
iam, M. Antonij in eis ipsis Rostris, in quibus
ille remp. constantissime consul defenderat,
quaeq. censor imperatorijs manubijs ornat,
positum caput illud fuit, a quo erant multorum
ciuium capita seruata. neque uero longe ab eo C.
Iulij caput, hospitis Etrusci scelere proditum,
cum L. Iulij fratris capite iacuit. ut ille, qui
haec non uidit, & uixisse cum rep. pariter, &
cum illa simul extinctus esse uideatur. neque
enim propinquum suum, maximi animi uirum,
P. Crassum suapte interfectum manu, neque col-
legae sui, pontificis maximi, sanguine simula-
crum Vestae respersum esse uidit: cui, maerori
(quamente ille in patriam fuit) etiam C. Car-
bonis, inimicissimi hominis, eodem illo die mors
nefaria fuisset. non uidit eorum ipsorum, qui tum
adolescentes Crasso se dicarant, horribiles mise-
rosq. casus. ex quibus C. Cotta, quem ille floren-
tem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi
depulsus per inuidiam tribunatu, non multis ab
eo tempore mensibus eiectus est e ciuitate. Sulpi-
cius autem, qui in eadem inuidiae flamma fuisset,
quibuscum priuatus coniunctissime uixerat, hos
in tribunatu spoliare instituit omni dignitate: cui
quidem ad summam gloriam eloquentiae floreſcē-
ti, ferro erepta uita est, & poena temeritati non
sine

DE ORATORE

sine magno reip. malo constituta. Ego uero te, Crasse, cum uitae flore, tum mortis opportunitate, diuino consilio & ortum, & extinctum esse arbitror. nam tibi aut pro uirtute animi, constantiaq. tua ciuilis ferri subeunda fuit crudelitas: aut, si qua te fortuna ab atrocitate mortis uindicasset, eadem esse te funerum patriae spectatorem coegisset: neque solum tibi improborum dominatus, sed etiam, propter admixtam ciuium caedem, bonorum uictoria maerori fuisset. Mihi quidem, Quinte frater, & eorum casus, de quibus ante dixi, & ea, quae nosmet ipsi ob amorem in remp. incredibilem et singularem pertulimus, ac sensimus, cogitanti, sententia saepe tua uera ac sapiens uideri solet; qui propter tot, tantos, taq. praecipites casus clarissimorum hominum, atque optimorum uirorum, me semper ab omni contentione, ac dimicatione reuocasti. sed quoniam haec iam neque in integro nobis esse possunt; & summi labores nostri magna compensati gloria mitigantur: pergamus ad ea solatia, quae non modo, sedatis molestijs, iucunda, sed etiam, haerentibus, salutaria nobis esse possunt; sermonemq. L. Crassi reliquum, ac paene postremum memoriae prodamus; atque ei, etsi nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio meritam gratiam debitamq. referamus. neque enim quisquam nostrum, cum libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in quibus fere Socrates exprimitur, non, quam-

quamquam illa scripta sunt diuinitus, tamen maius quiddam de illo, de quo scripta sunt, suspicatur. quod item nos postulamus, non a te quidem, qui nobis summa omnia tribuis, sed a ceteris, qui haec in manus sument, ut maius quiddam de L. Crasso, quam quantum a nobis exprimeretur, suspicentur. nos enim, qui ipsi sermoni non interfuisse mus, et quibus C. Cotta tantummodo locos ac sententias huius disputationis tradidisset, quo in genere orationis utrunque oratore cognoueramus, id ipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. quod si quis erit, qui, ductus opinione uulgi, aut Antonium iuniorem, aut Crassum fuisse pleniorum putet, quam quo modo a nobis uterque inductus est; is erit ex ijs, qui aut illos non audierit, aut iudicare non possit. nam fuit uterque, ut exposui antea, cum studio, atque ingenio, & doctrina praestans omnibus, tum in suo genere perfectus: ut neque in Antonio deesset hic ornatus orationis, neque in Crasso redundaret. Ut igitur ante meridiem discesserunt, paullulumque requierunt; in primis hoc a se Cotta animaduersum esse dicebat, omne illud tempus meridianum Crassum in acerrima atque attentissima cogitatione posuisse, seseque, qui uultum eius, cum ei dicendum esset, obtutumque oculorum in cogitando prope nosset, atque in maximis causis saepe uidisset, cum dedita opera, quiescentibus alijs, in eam exedram uenisset, in qua Crassus lectulo posito recubisset, cumque.

DE ORATORE

cumque eum in cogitatione defixum esse sensisset, statim recessisse, atque in eo silentio duas horas fere esse consumptas: deinde cum omnes, inclinato iam in pomeridianum tempus die, uenissent ad Crassum, Quid est Crasse, inquit Iulius, imus ne sessum? etsi admonitum uenimus te, non flagitatum. Tum Crassus, An me tam impudentem esse existimatis, ut uobis hoc praesertim munus putem diutius posse debere? Quinam igitur, inquit ille, locus, an in media silua placet? est enim is maxime & opacus, & frigidus. Sane, inquit Crassus: etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermoni. Cum placuisset idem ceteris, in siluam uenitur, & ibi magna cum audiendi expectatione confiditur. Tum Crassus, Cum auctoritas, atque amicitia uestra, tum Antonij facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea causa libertatem recusandi: quamquam in partienda disputatione nostra, cum sibi de ijs, quae dici ab oratore oporteret, sumeret, mihi autem relinqueret ut explicarem quemadmodum illa ornari oporteret, ea diuisit, quae seiuncta esse non possunt. nam cum omnis ex re, atque uerbis constet oratio; neque uerba sedem habere possunt, si rem subtraxeris; neque res lumen, si uerba semoueris. Ac mihi quidem ueteres illi, maius quiddam animo complexi, plus multo etiam uidisse uidentur, quam quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest: qui omnia haec, quae su
pra

pra & subter, unum esse, & una ui, atque una consensione naturae constricta esse dixerunt. nulum est enim genus rerum, quod aut auulsum a ceteris per se ipsum constare, aut quo cetera si careant, uim suam, atque aeternitatem conseruare possint. Sed haec maior esse ratio uidetur, quam ut hominum possit sensu aut cogitatione comprehendi. Est etiam illa Platonis uera, & tibi, Catule, certe non inaudita uox, Omnem doctrinam harum ingenuarum, & humanarum artium uno quodam societatis uinculo contineri. ubi enim perspecta uis est rationis eius, qua caussae rerum atque exitus cognoscuntur, mirus quidam omnium quasi consensus doctrinarum concentusq. reperitur. Sed si hoc quoque uidetur esse altius, quam ut id nos humi strati suspicere possimus; illud certe tamen, quod amplexi sumus, quod profitemur, quod suscepimus, nosse, & tenere debemus. una est enim, quod & ego hesternae die dixi, & aliquot locis antemeridiano sermone significauit Antonius, eloquentia, quascunque in oras disputationis regiones ue delata est. nam siue de caeli natura loquitur, siue de terrae; siue de diuina ui, siue de humana; siue ex inferiore loco, siue ex aequo, siue ex superiore; siue ut impellat homines; siue ut doceat; siue ut deterreat; siue ut concitet; siue ut reflectat; siue ut incendat, siue ut leniat; siue ad paucos, siue ad multos; siue inter alienos, siue cum suis, siue secum; riuus est diducta oratio,
non

DE ORATORE

non fontibus; & quocunque ingreditur, eodem est instructu ornatuq. comitata. Sed quoniam oppressi iam sumus opinionibus non modo uulgi, uerum etiam hominum leuiter eruditorum, qui, quae complecti tota nequeunt, haec facilius diuulsa & quasi discerpta contrectant; et qui, tamquam ab animo corpus, sic a sententijs uerba seiungunt; quorum sine interitu fieri neutrum potest: non suscipiam oratione mea plus, quam mihi imponitur: tantum significabo breui, neque uerborum ornatum inueniri posse non partitis expressisq. sententijs, neque esse ullam sententiam illustrem sine luce uerborum. sed prius quam illa conor attingere, quibus orationem ornari atque illuminari putem, proponam breuiter quid sentiam de uniuerso genere dicendi. Natura nulla est, ut mihi uidetur, quae non habeat in suo genere res complures dissimiles inter se, quae tamen consimili laude dignentur. nam & auribus multa percipimus, quae etsi nos uocibus delectant, tamen ita sunt uaria saepe, ut id, quod proximum audias, iucundissimum esse uideatur: & oculis colliguntur paene innumerabiles uoluptates, quae nos ita capiunt, ut unum sensum dissimili genere delectent: & reliquos sensus uoluptates oblectant dispares: ut sit difficile iudicium excellentis maxime suauitatis. At hoc idem, quod est in naturis rerum, transferri potest etiam ad artes. Vna fingendi est ars, in qua praestantes fuerunt

Myro,

Myro, Polycletus, Lysippus; qui omnes inter se dissimiles fuerunt, sed ita tamen, ut neminem sui uelis esse dissimilem. Vna est ars ratioque picturae, dissimillimique tamen inter se Zeusis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quisquam est, cui quidquam in arte sua deesse uideatur. Et si hoc in his quasi mutis artibus est mirandum, & tamen uerum: quanto admirabilius in oratione, atque in lingua; quae cum in iisdem sententijs, uerbisque uersetur, summas habet dissimilitudines, non sic, ut alij uituperandi sint, sed ut ij, quos constet esse laudandos, in dispari tamen genere laudentur. Atque id primum in poetis cerni licet, quibus est proxima cognatio cum oratoribus, quam sint inter sese Ennius, Pacuuius, Attiusque dissimiles; quam apud Graecos Aeschylus, Sophocles, Euripides; quamquam omnibus par paene laus in dissimili scribendi genere tribuatur. Aspicite nunc eos homines, atque intuemini, quorum de facultate quaerimus, quid intersit inter oratorum studia, atque naturas. suauitatem Isocrates, subtilitatem Lysias, acumen Hyperides, sonitum Aeschines, uim Demosthenes habuit: quis eorum non egregius? tamen quis cuiusquam, nisi sui, similis? grauitatem Africanus, lenitatem Laelius, asperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo, & canorum. quis horum non princeps temporibus illis fuit? & suo tamen quisque in genere princeps.

Q

Sed

DE ORATORE

Sed quid ego uetera conquiram, cum mihi liceat
uti praesentibus exemplis, atque uiuis? Quid in-
cundius auribus nostris unquam accidit huius
oratione Catuli? quae est pura sic, ut Latine lo-
qui paene solus uideatur; sic autem grauis, ut in
singulari dignitate omnis tamen adsit humani-
tas, ac lepos. quid multa? istum audiens equi-
dem sic indicare soleo, quidquid aut addideris,
aut mutaueris, aut detraxeris, uitiosius, &
deterius futurum. Quid noster hic Caesar, non
ne nouam quandam rationem attulit orationis,
& dicendi genus induxit prope singulare? quis
unquam res praeter hunc tragicas paene comi-
ce, tristes remisse, seueras hilare, forenses sceni-
ca prope uenustate tractauit, atque ita, ut neque
iocus magnitudine rerum excluderetur, nec gra-
uitas facetijs minueretur? Ecce praesentes duo,
prope aequales, Sulpicius, & Cotta. quid tam
inter se dissimile? quid tam in suo genere prae-
stans? limatus alter, & subtilis, rem explicans
proprijs aptisq. uerbis, haeret in causa semper;
et, quid iudici probandum sit, cum acutissime ui-
dit, omissis ceteris argumentis in eo mentem ora-
tionemq. defigit. Sulpicius autem fortissimo quo-
dam animi impetu, plenissima & maxima uoce,
summa contentione corporis, & dignitate mo-
tus, uerborum quoque ea grauitate, & copia est,
ut unus ad dicendum instructissimus a natura esse
uideatur. Ad nosmet ipsos iam reuertor: (quo-
niam

niam sic fuimus semper comparati, ut hominum sermonibus quasi in aliquod contentionis iudicium uocaremur) quid tam dissimile, quam ego in dicendo, & Antonius? cum ille is sit orator, ut nihil eo possit esse praestantius; ego autem, quamquam memet mei paenitet, cum hoc maxime tamen in comparatione coniungar. Videtis ne, genus hoc quod sit Antonij? forte, uehemens, commotum in agendo, praemunitum, & ex omni parte caussae septum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans, honeste cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summa orationis uarietate, nulla nostrarum aurium satietate. Nos autem, quicumque in dicendo sumus, (quoniam esse aliquo in numero uobis uidemur) certe tamen ab huius multum genere distamus: quod quale sit, non est meum dicere: propterea quod minime sibi quisque notus est, & difficillime de se quisque sentit: sed tamen dissimilitudo intelligi potest & ex motus mei mediocritate, & ex eo, quod, quibus uestigijs primum in-fuiti, in ijs fere soleo perorare; & quod aliquanto me maior in uerbis, & in sententijs eligendis, quam eum, labor & cura torquet, uerentem, ne, si paullo obsoletior fuerit oratio, non digna expectatione & silentio fuisse uideatur. Quod si in nobis, qui adsumus, tantae dissimilitudines, tam certae res cuiusque propriae; & in ea uarietate fere melius a deteriore, facultate magis,

Q 2   quam

DE ORATORE

quam genere distinguitur; atque omne laudatur,
quod in suo genere perfectum est: quid censetis, si
omnes, qui ubique sunt, aut fuerunt, oratores
amplecti uoluerimus, num ne fore, ut, quot ora-
tores, totidem paene reperiantur genera dicendi?
Ex qua mea disputatione forsitan occurrat illud;
si paene innumerabiles sint quasi formae figu-
raeq. dicendi, specie dispares, genere laudabi-
les, non posse ea, quae inter se discrepant, ijs-
dem praeceptis atque in una institutione formari.
quod non est ita; diligentissimeq. hoc est eis, qui
instituunt aliquos atque erudiunt, uidendum,
quo sua quemque natura maxime ferre uideatur.
etenim uidemus ex eodem quasi ludo summorum
in suo cuiusque genere artificum & magistrorum
exisse discipulos dissimiles inter se, attamen
laudandos, cum ad cuiusque naturam institutio
doctoris accommodaretur. cuius est uel maxime
insigne illud exemplum, (ut ceteras artes omit-
tamus) quod dicebat Isocrates, doctor singula-
ris, se calcaribus in Ephoro, contra autem in
Theopompo fraenis uti solere: alterum enim exul-
tantem uerborum audacia reprimebat, alterum
cunctantem, & quasi uerecundantem incitabat.
neque eos similes effecit inter se; sed tantum al-
teri affinxit, de altero limauit; ut id conforma-
ret in utroque, quod utriusque natura pateretur.
Haec eo mihi praedicenda fuerunt, ut, si non
omnia, quae proponerentur a me ad omnium ue-
strum

strum studium, & ad genus id, quod quisque uestrum in dicendo probaret, adhaerescerent, id a me genus exprimi sentiretis, quod maxime mihi ipsi probaretur. Ergo haec & agenda sunt ab oratore, quae explicauit Antonius, & dicenda quodam modo. quinam igitur dicendi est modus melior, (nam de actione post uidero) quam ut Latine, ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcunque agetur, apte, congruenterq. dicamus? Atque eorum quidem, quae duo prima dixi, rationem non arbitror exspectari a me, puri, dilucidiq. sermonis. neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat; nec sperare, qui Latine non possit, hunc ornate esse dicturum; neque uero, qui non dicat quod intelligamus, hunc posse, quod admiremur, dicere. linquamus igitur haec, quae cognitionem habent facilem, usum necessarium. nam alterum traditur litteris, doctrinaq. puerili: alterum adhibetur ob eam causam, ut intelligatur, quid quisque dicat: quod uidemus ita esse necessarium, ut tamen eo minus nihil esse possit. Sed omnis loquendi elegantia, quamquam expolitur scinetia litterarum, tamen augetur legendis oratoribus, & poetis. sunt enim illi ueteres, qui ornare nondum poterant ea, quae dicebant, omnes prope praeclare locuti: quorum sermone assuefacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui nisi Latine. Neque tamē erit utendum uerbis ijs, quibus iam consuetudo nostra non

2 3 utitur,

DE ORATORE

utitur, nisi quando ornandi causa, parce, quod ostendam: sed usitatis ita poterit uti, lectissimis ut utatur, is, qui in ueteribus erit scriptis studiose & multum uolutatus. Atque, ut Latine loquamur, non solum uidendum est, ut & uerba efferamus ea, quae nemo iure reprehendat; & ea sic et casibus, et temporibus, & genere, et numero conseruemus, ut ne quid perturbatum, ac discrepans, aut praeposterum sit: sed etiam lingua, & spiritus, et uocis sonus est ipse moderandus. Nolo exprimi litteras putidius, nolo obscurari negligenter: nolo uerba exiliter exanimata exire, nolo inflata & quasi anhelata grauius. nam de uoce non ea dico, quae sunt actionis, sed hoc, quod mihi cum sermone quasi coniunctum uidetur. sunt enim certa uitia, quae nemo est quin effugere cupiat, mollis uox, ut muliebris, aut quasi extramodum absona, atque absurda. est autem uitium, quod non nulli de industria consecretantur. Rustica uox, & agrestis quosdam delectat; quo magis antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere uideatur; ut tuus, Catule, sodalis L. Cotta gaudere mihi uidetur grauitate linguae, sonoque uocis agresti; & illud, quod loquitur, priscum uisum iri putat, si plane fuerit rusticanum. me autem tuus sonus, & suauitas ista delectat, omitto uerborum; quamquam est caput; uerum id assert ratio, docent litterae, confirmat consuetudo & legendi, & loquendi: sed hanc dico suauitatem, quae

quae exit ex ore; quae quidem, ut apud Graecos Atticorum, sic in Latino sermone huius est urbis maxime propria. Athenis iamdiu doctrina ipsorum Atheniensium interijt: domicilium tantum in illa urbe remanet studiorum: quibus uacant ciues, peregrini fruuntur, capti quodam modo nomine urbis, & auctoritate: tamen eruditissimos homines Asiaticos quiuis Atheniensis indoctus, non uerbis, sed sono uocis, nec tam bene, quam suauiter loquendo facile superabit. Nostri minus student litteris, quam Latini: tamen ex istis, quos nostis, urbanis, in quibus minimum est litterarum, nemo est quin litteratissimum togatorum omnium Q. Valerium Soranum lenitate uocis, atque ipso oris pressu, & sono facile uincat. Quare cum sit quaedam certa uox Romani generis, urbisque propria, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animaduerti possit, nihil sonare, aut olere peregrinum; hanc sequamur; neque solum rusticam asperitatem, sed etiam peregrinam insolentiam fugere discamus. Equidem cum audio socrum meam Laeliam, (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conseruant, quod multorum sermonis expertes, ea tenent semper, quae prima didicerunt) sed eam sic audio, ut Plautum mihi, aut Naenium uidear audire. sono ipso uocis ita recto, & simplici est, ut nihil ostentationis, aut imitationis asferre uideatur: ex quo sic locutum esse eius patrem iudico, sic maiores, non

Q 4 aspere,

DE ORATORE

aspere, ut ille quem dixi, non uaste, non rustice, non hiulce, sed presse, & aequabiliter, & leniter. Quare Cotta noster, cuius tu illa lata, Sulpici, non numquam imitaris, ut iotam litteram tollas, & e plenissimum dicas, non mihi oratores antiquos, sed messorum uidetur imitari. Hic cum arrisisset ipse Sulpicius, Sic agam uobiscum, inquit Crassus, ut, quoniam me loqui uoluistis, aliquid de uestris uitis audiat. Vtinam quidem, inquit ille: id enim ipsum uolumus: idque si feceris, multa, ut arbitror, hic hodie uitia ponemus. At enim non sine meo periculo, Crassus inquit, possum, Sulpici, te reprehendere: quoniam Antonius mihi te simillimum dixit sibi uideri. Tum ille, Tum cum monuit idem, ut ea, quae in quoque maxima essent, imitaremur. ex quo uereor, ne nihil sim tui, nisi suppletionem pedis, imitatus, & pauca quaedam uerba, & aliquem, si forte, motum. Ergo ista, inquit Crassus, quae habes a me, non reprehendo, ne me ipsum irrideam: sunt autem mea multo & plura, & maiora, quam dicis: quae autem sunt aut tua plane, aut imitatione ex aliquo expressa, de iis te, si qui me forte locus admonuerit, commonebo. Praetereamus igitur praecepta Latine loquendi; quae puerilis doctrina tradit, & subtilior cognitio ac ratio litterarum alit, aut consuetudo sermonis quotidiani ac domestici, libri confirmant, & lectio ueterum oratorum, & poetarum. Neque uero in illo al-
tero

tero diutius commoremur, ut disputemus quibus rebus assequi possimus, ut ea, quae dicamus, intelligantur, Latine scilicet dicendo, uerbis usitatis, ac proprie demonstrantibus ea, quae significari, ac declarari uolumus, sine ambiguo uerbo, aut sermone, non nimis longa continuatione uerborum, non ualde productis ijs, quae similitudinis causa ex alijs rebus transferuntur, non discerpitis sententijs, non praeposteris temporibus, non confusis personis, non perturbato ordine. quid multa? tam facilis est tota res, ut mihi permirum saepe uideatur, cum difficilior intelligatur quid patronus uelit dicere, quam si ipse ille, qui patronum adhibet, de re sua diceret. isti enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos plerumque ipsi docent, ut non desideres planius dici. Easdem res autem si mul ac Fusius, aut uester aequalis Pomponius agere coepit, non aequae, quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo. ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundum: tantaq. insolentia ac turba uerborum, ut oratio, quae lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem & tenebras afferat, atque ut quoddam modo ipsi sibi in dicendo obstrepere uideantur. Verum, si placet, quoniam haec satis spero, uobis quidem certe maioribus natu, molesta, & putida uideri, ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus. Atqui uides, inquit Antonius, quam alias res agamus, quam te inuiti audiamus; qui adduci possu-

mus,

DE ORATORE

mus, (deme enim conijcio) relictis ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de ieiunis plena, de peruulgatis noua quaedam est oratio tua. Faciles enim, inquit, Antoni partes eae fuerunt duae, quas modo percucurri, uel potius paene praeterij, Latine loquendi, planeq. dicendi: reliquae sunt magnae, implicatae, uariae, graues, quibus omnis admiratio ingenij, omnis laus eloquentiae continetur. nemo enim unquam est oratorem, quod Latine loqueretur, admiratus: si est aliter, irrident; neque eum oratorem tantummodo, sed hominem non putant. nemo extulit eum uerbis, qui ita dixisset, ut, qui adessent, intelligerent quid diceret; sed contempsit eum, qui minus id facere potuisset. in quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter homines putant? qui distincte, qui explicate, qui abundanter, qui illuminate & rebus, & uerbis dicunt, & in ipsa oratione quasi quendam numerum uersumq. conficiunt. id est, quod dico ornate. qui idem ita moderantur, ut rerum, ut personarum dignitates ferunt, ij sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum & congruens nominem. qui ita dicerent, eos negauit adhuc se uidisse Antonius, & ijs hoc nomen dixit eloquentiae solis esse tribuendum. Quare omnes istos, me auctore, deridete, atque contemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur,

pellantur, rhetorum praeceptis omnem oratorum
uim complexos esse arbitrantur, neque adhuc,
quam personam teneant, aut qui profiteantur,
intelligere potuerunt. Verum enim oratori, quae
sunt in hominum uita, quandoquidem in ea uer-
satur orator, atque ea est ei subiecta materies,
omnia quaesita, audita, lecta, disputata, tracta-
ta, agitata esse debent. Est enim eloquentia una
quaedam de summis uirtutibus: quamquam sunt
omnes uirtutes aequales, & pares: sed tamen est
species alia magis alia formosa, & illustris, si-
cut haec uis, quae scientiam complexa rerum, sen-
samentis & consilia sic uerbis explicat, ut eos,
qui audiunt, quocunque incubuerit, possit impel-
lere: quae quo maior est uis, hoc est magis probi-
tate iungenda, summaque prudentia: quarum uir-
tutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus,
non eos quidem oratores effecerimus, sed furenti-
bus quaedam arma dederimus. Hanc, inquam,
cogitandi, pronunciandi rationem, uimque dicen-
di ueteres Graeci sapientiam nominabant. hinc
illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones, atque
ab hac similitudine Coruncanij nostri, Fabricij,
Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortasse do-
cti, sed impetu mentis simili, & uoluntate. Ea-
dem autem alij prudentia, sed consilio ad uitae stu-
dia dispari, quietem atque otium secuti, ut Py-
thagoras, Democritus, Anaxagoras, a regendis
ciuitatibus totos se ad cognitionem rerum transu-
lerunt:

DE ORATORE

lerunt: quae uita propter tranquillitatem, & propter ipsius scientiae suauitatem, qua nihil est hominibus iucundius, plures, quam utile fuit rebus publicis, delectauit. itaque ut ei studio se excellentissimis ingenijs homines dederunt; ex ea summa facultate uacui ac liberi temporis, multo plura, quam erat necesse, doctissimi homines, otio nimio, & ingenijs uberrimis affluentes, curanda sibi esse, ac quaerenda, & inuestiganda duxerunt. Nam uetus quidem illa doctrina eadem uidetur & recte faciendi, & bene dicendi magistra: neque diiuncti doctores, sed iidem erant uiuendi praeceptores, atque dicendi: ut ille apud Homerum Phoenix, qui se a Peleo patre Achilli iuueni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorem uerborum, auctoremque rerum. Sed ut homines labore assiduo & quotidiano assueti, cum tempestatis causa opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras, conferunt, aut etiam nouum sibi ipsi aliquem excogitant in otio ludum: sic illi a negotijs publicis, tamquam ab opere, aut temporibus exclusi, aut uoluntate sua feriat, totos se alij ad poetas, alij ad geometras, alij ad musicos contulerunt, alij etiam, ut dialectici, nouum sibi ipsi studium ludumque pepererunt, atque in ijs artibus, quae repertae sunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur, atque uirtutem, omne tempus, atque aetates suas consumpserunt. Sed quod erant quidam,

quidam, ij. q. multi, qui aut in rep. propter ancipitem, quae non potest esse sciuncta, faciendi dicendiq. sapientiam florerent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes; aut qui minus ipsi in rep. uersarentur, sed ut huius tamen eiusdem sapientiae doctores essent, ut Gorgias, Thrasy-machus, Isocrates: inuenti sunt, qui cum ipsi doctrina, & ingenijs abundarent, a re autem ciuili, & a negotijs animi quodam iudicio abhorrent, hanc dicendi exercitationem exagitarent, atque contemnerent: quorum princeps Socrates, is, qui omnium eruditorum testimonio, totiusq. iudicio Graeciae cum prudentia, & acumine, & uenustate, & subtilitate, tum uero eloquentia, uarietate, copia, quam se cunque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps, ijs, qui haec, quae nos nunc quaerimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quod omnis rerum optimarum cognitio, atque in ijs exercitatio philosophia nominaretur, hoc commune nomen eripuit, sapienterq. sentiendi et ornatè dicendi scientiam, re cohaerentes, disputationibus suis separauit: cuius ingenium uariosq. sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cum ipse litteram Socrates nullam reliquisset. hinc dissidium illud extitit quasi linguae, atque cordis, absurdum sane, et inutile, & reprehendendum, ut alij nos sapere, alij dicere docerent. nam cum essent plures orti fere a Socrate; quod ex illius uarijs,

&

DE ORATORE

& diuersis, & in omnem partem diffusis disputationibus alius aliud apprehenderat; profeminae sunt quasi familiae dissentientes inter se, & multum disiunctae, & dispares, cum tamen omnes se philosophi Socraticos & dici uellent, & esse arbitrarentur. Ac primo ab ipso Platone Aristoteles, et Xenocrates; quorum alter Peripateticorum, alter Academiae nomē obtinuit; deinde ab Antisthene, qui patientiam, et duritiam in Socratico sermone maxime adamarat, Cynici primum, deinde Stoici; tum ab Aristippo, quem illae magis uoluptariae disputationes delectarant, Cyrenaica philosophia manauit: quā ille, et eius posterī simplicitate defenderant; ij, qui nūc uoluptate omnia metiuntur, dum uerecundius id agunt, nec dignitati satisfaciunt, quam non aspernantur; nec uoluptatem tuentur, quam amplexari uolunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, qui se omnes fere Socraticos esse dicebant, Eretricorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum: sed ea horum uel, & disputationibus sunt iamdiu fracta, & extincta. Ex illis autem, quae remanent, ea philosophia, quae suscepit patrociniū uoluptatis, etsi cui uera uideatur, procul abest tamen ab eo uiro, quem quaerimus, & quem auctorem publici consilij, & regendae ciuitatis ducem, & sententiae atque eloquentiae principem in senatu, in populo, in causis publicis esse uolumus. nec ulla tamen ei philo-

philosophiae fiet iniuria a nobis: non enim repelletur inde, quo aggredi cupiet, sed in hortulis quiescet suis, ubi uult, ubi etiam recubans molliter, & delicate, nos auocat, a Rostris, a iudicijs, a curia, fortasse sapienter, ac praesertim a rep. uerum ego non quaero nunc, quae sit philosophia uerissima, sed quae oratori coniuncta maxime. Quare istos sine ulla contumelia dimittamus: sunt enim & boni uiri, & quoniam sibi ita uidentur, beati: tantumq. eos admoneamus, ut illud, etiam si est uerissimum, tacitum tamen tamquam mysterium teneant, quod negant uersari in rep. esse sapientis. nam si hoc nobis, atque optimo cuique persuasierint, non poterunt ipsi esse, id quod maxime cupiunt, otiosi. Stoicos autem, quos minime improbo, dimitto tamen: nec eos iratos uereor; quoniam omnino irasci nesciunt: atque hanc ijs habeo gratiam, quod soli ex omnibus eloquentiam uirtutem, ac sapientiam esse dixerunt: sed utrunque est in his, quod ab hoc, quem instruimus, oratore ualde abhorreat: uel quod omnes, qui sapientes non sint, seruos, latrones, hostes, insanos esse dicunt, neque tamen quemquam esse sapientem. ualde autem est absurdum, ei concionem, aut senatum, aut ullum coetum hominum committere, cui nemo illorum, qui adsint, sanus, nemo ciuis, nemo liber esse uideatur. accedit, quod orationis etiam genus habent fortasse subtile, &

DE ORATORE

le, & certe acutum, sed, ut in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obscurum, inane, ieiunum, attamen eiusmodi, quo uti ad vulgus nullo modo possis. alia enim & bona, & mala videntur Stoicis, & ceteris civibus, vel potius gentibus: alia vis honoris, ignominiae, praemij, supplicij: vere, an secus, nihil ad hoc tempus: sed ea si sequamur, nullam unquam rem dicendo expedire possimus. Reliqui sunt Peripatetici, & Academici: quamquam Academicorum nomen est unum, sententiae duae. nam Speusippus, Platonis sororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem Polemo, et Crantor, nihil ab Aristotele, qui una audierat Platonem, magnopere dissensit: copia fortasse, & varietate dicendi pares non fuerunt. Arcefilas primum, qui Polemonem audierat, ex varijs Platonis libris, sermonibusq. Socraticis hoc maxime arripuit, nihil esse certi, quod aut sensibus, aut animo percipi possit: quem ferunt, eximio quodam usum lepore dicendi, aspernatum esse omne animi sensusq. iudicium, primumq. instituisse (quamquam id fuit Socraticum maxime) non, quid ipse sentiret, ostendere, sed contra id, quod quisque se sentire dixisset, disputare. Hinc haec recentior Academia emanavit: in qua extitit diuina quadam celeritate ingenij, dicendiq. copia Carneades: cuius ego etsi multos auditores cognoui Athenis, tamen

tamen auctores certissimos laudare possum, & socerum meum Scaeuolam, qui eum Romae audiuit adolescens, & Q. Metellum L. F. familiarem meum, clarissimum uirum, qui illum a se adolescente Athenis, iam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat. Haec autem, ut ex Apennino fluminum, sic ex communi sapientium iugo sunt doctrinarum facta diuortia, ut philosophi tamquam in superum mare Ionium defluerent, Graecum quoddam, & portuosum; oratores autem in inferum hoc Tuscum, & barbarum, scopulosum, atque infestum laberentur, in quo etiam ipse Vlysses errasset. Quare si hac eloquentia, atque hoc oratore contenti sumus, qui sciat, aut negare oportere quod arguare; aut, si id non possis, tum ostendere quod is fecerit, qui insimuletur, aut recte factum, aut alterius culpa, aut iniuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut necessario; aut non eonimine usurpandum, quo arguatur; aut non ita agi, ut debuerit, ac licuerit: & si satis esse, putatis, ea, quae isti scriptores artis docent discere; quae multo tamen ornatiùs, quam ab illis dicuntur, & uberius explicauit Antonius: sed si his contenti estis, atque ijs etiam, quae dici uoluistis a me: ex ingenti quodam oratore, immensoq. campo in exiguum sane gyrum compellitis. sin ueterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter scriptorum

R multi-

DE ORATORE

multitudinem est, Demosthenem sequi uultis; & si illam praeclaram, & eximiam speciem oratoris perfecti, & pulchritudinem adamastis: aut uobis haec Carneadia, aut illa Aristotelia uis comprehendenda est. namque, ut ante dixi, ueteres illi usque ad Socratem omnem omnium rerum, quae ad mores hominum, quae ad uitam, quae ad uirtutem, quae ad remp. pertinebant, cognitionem, & scientiam cum dicendi ratione iungebant: postea dissociati, ut exposui, a Socrate diserti a doctis, & deinceps a Socraticis item omnibus, philosophi eloquentiam despexerunt, oratores sapientiam; neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur, ex quo promiscue haurirent, si manere in pristina communione uoluissent. Sed ut pontifices ueteres propter sacrificiorum multitudinem tres uiros Epulones esse uoluerunt, cum essent ipsi a Numa, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, instituti: sic Socratici a se causarum actores, & a communi philosophiae nomine separauerunt, cum ueteres dicendi & intelligendi mirificam societatem esse uoluissent. Quae cum ita sint; paullulum equidem de me deprecabor; & petam a uobis, ut ea, quae dicam, non de memet ipso, sed de oratore dicere putetis. Ego enim sum is, qui cum summo studio patris in pueritia doctus essem, & in forum ingenij tantum, quantum ipse sentio,

non

non tantum, quantum ipse forsitan uobis uidear, detulisset, non possum dicere me haec, quae nunc complector, perinde, ut dicam discenda esse, didicisse; quippe qui omnium maturrime ad publicas causas accesserim, annosq. natus unum & uiginti nobilissimum hominem & eloquentissimum in iudicium uocarim; cui disciplina fuerit forum, magister usus, & leges, & instituta populi R. mosq. maiorum. Paullum, sitiens istarum artium, de quibus loquor, gustavi quaestor in Asia, cum essem aequalem fere meum ex Academia rhetorem nactus Metrodorum illum, de cuius memoria commemorauit Antonius; et inde decedens, Athenis: ubi ego diutius essem moratus, nisi Atheniensibus, quod mysteria non referrent, ad quae biduo serius ueneram, succensuissem. Quare hoc, quod complector tantam scientiam, uimq. doctrinae, non modo non pro me, sed contra me est potius, (non enim, quid ego, sed quid orator possit, disputo) atque hos omnes, qui artes rhetoricas exponunt, periculosos. scribunt enim de litium genere, & de principijs, & de narrationibus: illa uis autem eloquentiae tanta est, ut omnium rerum, uirtutum, officiorum, omnisq. naturae, quae mores hominum, quae animos, quae uitam continet, originem, uim, mutationesq. teneat; eadem mores, leges, iura describat; remp. regat; omnia, quae ad quamcunque rem pertineant, ornate, R 2 copioseq.

DE ORATORE

copioseque dicat. in quo genere nos quidem uersamur tantum, quantum possumus; quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum usu ualeamus: neque tamen istis, qui in una philosophia quasi tabernaculum uitae suae collocarunt, multum sane in disputatione concedimus. quid enim meus familiaris C. Velleius afferre potest, quamobrem uoluptas sit summum bonum, quod ego non copiosius possum uel tutari, si uelim, uel refellere ex illis locis, quo exposuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Velleius est rudis, unusquisque nostrum uersatus? Quid est, quod aut Sex. Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panaetio uixit, M. Visellius, de uirtute, homines Stoici, possint dicere, qua in disputatione ego his debeam, aut uestrum quisquam concedere? non est philosophia similis artium reliquarum. nam quid faciet in geometria, qui non didicerit? quid in musicis? aut taceat oportebit, aut ne sanus quidem iudicetur. haec uero, quae sunt in philosophia, ingenijs eruuntur ad id, quod in quoque uerisimile est, eliciendum acutis, atque acribus; eaque exercitata oratione poliuntur. Hic hic noster uulgaris orator, si minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipsa exercitatione communi, istos quidem nostros uerberabit, neque se ab ijs contemni ac despici sinet: sin aliquis extiterit aliquando, qui Aristotelio more de omnibus rebus in utranque sententiam possit dicere, et

in

in omni causa duas contrarias orationes praeceptis illius cognitis explicare; aut hoc Arcesilae modo & Carneadis contra omne, quod propositum sit, differat; quiq. ad eam rationem adiungat hunc rhetoricum usum, moremque, exercitationemq. dicendi; is sit uerus, is perfectus, is solus orator. nam neque sine forensibus nervis satis uehemens, & grauis, nec sine uarietate doctrinae satis politus, & sapiens esse orator potest. Quare Coracem istum uestrum patiamur nos quidem pullos suos excludere in nido, qui euolent clamatores odiosi, ac molesti: Pamphilumq. nescio quem sinamus in infulis tantam rem, tamquam pueriles delicias aliquas, depingere: nosq. ipsi hac tam exigua disputatione hesterni & hodierni diei totum oratoris munus explicemus; dummodo illa res tanta sit, ut omnibus philosophorum libris, quos nemo oratorum istorum unquam attigit, comprehensa esse uideatur. Tum Catulus, Haudquaquam hercle, inquit, Crasse mirandum est, esse in te tantam dicendi uel uim, uel suauitatem, uel copiam: quem quidem antea natura rebar ita dicere, ut mihi non solum orator summus, sed etiam sapientissimus homo uiderere: nunc intelligo illa te semper etiam potiora duxisse, quae ad sapientiam spectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxisse. sed tamen cum omnes gradus aetatis recordor tuae; cumq. uitam tuam, ac studia considero: neque, quo tempore ista didiceris,

R 3 uideo;

DE ORATORE

uideo; nec magnopere te istis studijs, hominibus, libris intelligo deditum: neque tamen possum statuere, utrum magis mirer, te illa, quae mihi persuades maxima esse adiumenta, potuisse in tuis tantis occupationibus perdiscere, an, si non potueris, posse isto modo dicere. Hic Crassus, Hoc tibi, inquit, Catule primum persuadeas uelim, me non multo secus facere, cum de oratore disputem, ac facerem, si esset mihi de histrione dicendum. negarem enim posse eum satisfacere in gestu, nisi palaestram, nisi saltare didicisset: neque, ea cum dicerem, me esse histrionem necesse esset, sed fortasse non stultum alieni artificij existimarem. similiter nunc de oratore, uestro impulsu, loquor, summo scilicet. semper enim, quacunque de arte, aut facultate quaeritur, de absoluta & perfecta quaeri solet. quare, si iam me uultis esse oratorem, si etiam sat bonum, si bonum denique; non repugnabo: (quid enim nunc sim ineptus? ita me existimari scio) quod si ita est; summus tamen certe non sum. neque enim apud homines res est ulla difficilior, neque maior, neque quae plura adiumenta doctrinae desideret. attamen, quoniam de oratore nobis disputandum est, de summo oratore dicam necesse est. uis enim & natura rei, nisi perfecta ante oculos ponitur, qualis & quanta sit, intelligi non potest. Me autem, Catule, fateor neque hodie in istis libris, & cum istis hominibus uiuere; nec uero,

uero, id quod tu recte commeministi, ullum unquam habuisse sepositum tempus ad discendum; ac tantum tribuisse doctrinae temporis, quantum mihi puerilis aetas, forenses feriae concesserint, At si quaeris, Catule, de doctrina ista quid ego sentiam: non tantum ingenioso homini, & ei, qui forum, qui curiam, qui causas, qui remp. spectet, opus esse arbitror temporis, quantum sibi iij sumpserunt, quos discentes uita defecit. omnes enim artes aliter ab ijs tractantur, qui eas ad usum transferunt; aliter ab ijs, qui ipsarum artium tractatu delectati, nihil in uita sunt aliud acturi. Magister hic Samnitium summa iam senectute est, & quotidie commentatur: nihil enim
* curat aliud. atque uelocius puer addidicerat. sed, quod erat aptus ad illud, totumq. cognorat; fuit, ut est apud Lucilium,

» Quamuis bonus ipse

» Samnis in ludo, ac rudibus cuius satis asper: sed plus operae foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat: erat enim scenicus: quid faceret aliud? At Numerius Furius, noster familiaris, cum est commodum, cantat: est enim paterfamilias, est eques Romanus; puer didicit, quod discendum. Eadem ratio est harum artium maximarum. dies & noctes uirum summa uirtute & prudentia uidebamus, philosopho cum operam daret, Q. Tiberonem: at eius auunculum uix intelligeres id agere, cum ageret tamen,

R 4 Africanum.

DE ORATORE

Africanum. Ista discuntur facile; si & tantum sumas, quantum opus sit; & habeas, qui docere fideliter possit; & scias etiam ipse discere. sed si tota uita nihil uelis aliud agere; ipsa tractatio & quaestio quotidie ex se gignit aliquid, quod cum de sidiosa delectatione uestiges. ita fit, ut agitatione rerum sit infinita cognitio; facilis usus doctrinam confirmet; mediocris opera tribuatur; memoria, studiumq. permaneat. libet autem semper discere; ut, si uelim ego talis optime ludere, aut pilae studio tenear, etiam fortasse si assequi non possim: at alij, quia praeclare faciunt, uehementius, quam causa postulat, delectantur, ut Titius pila, Brulla talis. Quare nihil est, quod quisquam magnitudinem artium ex eo, quod senes discunt, pertimescat. namque aut senes ad eas accesserunt; aut usque ad senectutem in studijs detinentur; aut sunt tardissimi. res quidem se, mea sententia, sic habet, ut, nisi quod quisque cito potuerit, nunquam omnino possit perdiscere. Iam iam, inquit Catulus, intelligo, Crasse, quid dicas: & hercule assentior: satis uideo tibi, homini ad perdiscendum acerrimo, ad ea cognoscenda, quae dicis, fuisse temporis. Pergis ne, inquit Crassus, me, quae dicam, de me, non de re, putare dicere? sed iam, si placet, ad instituta redeamus. Mihi uero, Catulus inquit, placet. Tum Crassus, Quorsum igitur haec spectat, inquit, tam longe, & tam alte repetita oratio? hae duae partes, quae mihi

mibi supersunt, illustrandae orationis, ac totius eloquentiae cumulandae, quarum altera dici postulat ornate, altera apte, hanc habent vim, ut sit quammaxime iucunda, quammaxime in sensus eorum, qui audiunt, influat, & quamplurimis sit rebus instructa. Instrumentum autem hoc forense, litigiosum, acre, tractum ex vulgi opinionibus, exiguum sane, atque mendicum est: illud rursus ipsum, quod tradunt isti, qui profitentur se dicendi magistros, non multo est maius, quàm illud vulgare, ac forense. Apparatu nobis opus est, & rebus exquisitis undique, & collectis, arcessitis, comportatis: ut tibi, Caesar, faciendum est ad annum; ut ego in aedilitate laboravi; quod quotidianis & uernaculis rebus satisfacere me posse huic populo non putabam. Verborum eligendorum, & collocandorum, & concludendorum facilis est uel ratio, uel sine ratione ipsa exercitatio. Rerum est silua magna: quam cum Graeci iam non tenerent, ob eamque causam iuuentus nostra dedisceret paene discendo; etiam Latini, si diis placet, hoc biennio magistri dicendi extiterunt: quos ego censor edicto meo sustuleram; non quo, ut nescio quos dicere aiebant, acui ingenia adolescentium nollem; sed contra ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. nam apud Graecos, cuiusmodi essent, uidebam tamen esse, praeter hanc exercitationem linguae, doctrinam aliquam, & humanitatem dignam scientia: hos uero novos

DE ORATORE

ro novos magistros nihil intelligebam posse docere, nisi ut auderent: quod etiam cum bonis rebus coniunctum, per se ipsum est magnopere fugiendum. hoc cum unum traderetur; et cum impudentiae ludus esset; putavi esse censoris, ne longius id serperet, providere. quamquam non haec ita statuo, atque decerno, ut desperem Latine ea, de quibus disputauimus, tradi, ac perpoliri. patitur enim & lingua nostra, & natura rerum, ueterem illam, excellentemque prudentiam Graecorum ad nostrum usum, moremque transferri: sed hominibus opus est eruditis: qui adhuc in hoc quidem genere nostri nulli fuerunt: sin quando extiterint, etiam Graecis erunt anteposendi. Ornatur igitur oratio genere primum, & quasi colore quodam, & succo suo. nam ut gravis, ut suavis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita; ut sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit; non est singulorum articulorum: in toto spectantur haec corpore: ut porro conspersa sit quasi uerborum sententiarumque floribus, id non debet esse fusum aequabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint quasi in ornatu disposita quaedam insignia, & lumina. Genus igitur dicendi est eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant, et quod non solum delectet, sed etiam sine satietate delectet. (non enim a me iam expectari puto, ut moneam, ut caueatis, ne exilis, ne inculta sit uestra oratio, ne uulgaris, ne obsoleta.

aliud

aliud quiddam maius et ingenia me hortantur uestra, & aetates) difficile enim dictu est, quanam causa sit, cur, ea quae maxime sensus nostros impellunt uoluptate, & specie prima acerrime commouent, ab ijs celerrime fastidio quodam & satietate abalienemur. Quanto, colorum pulchritudine, & uarietate, floridiora sunt in picturis nouis pleraque, quam in ueteribus? quae tamen etiam si primo aspectu nos ceperunt, diutius non delectant; cum iisdem nos in antiquis tabulis illo ipso horrido obsoletoque teneamur. Quāto molliores sunt, et delicatiores in cantu flexiones, et falsae uoculae, quam certae, et seuerae? quibus tamen non modo austeri, sed, si saepius fiunt, multitudo ipsa reclamationat. Licet hoc uidere in reliquis sensibus, unguentis minus diu nos delectari summa et acerrima suauitate conditis, quā his moderatis; et magis laudari, quod terram, quam quod crocum olerere uideatur: in ipso tactu esse modum & mollitudinis, & leuitatis. Quin etiam gustatus, qui est sensus ex omnibus maxime uoluptarius, quique dulcitudine praeter ceteros sensus commouetur, quam cito id, quod ualde dulce est, aspernatur, ac respuit? quis potionem uti, aut cibo dulci diutius potest? cum utroque in genere ea, quae leuiter sensum uoluptate moueant, facillime fugiant satietatem. sic omnibus in rebus uoluptatibus maximis fastidium finitimum est. Quo hoc minus in oratione miremur, in qua uel ex poetis, uel ex oratoribus

DE ORATORE

oratoribus possumus iudicare, concinnam, distin-
ctam, ornatam, festiuam, sine intermissione, sine
reprehensione, sine uarietate, quamuis claris sit
coloribus picta uel poesis, uel oratio, non posse in
delectatione esse diuturna. atque eo citius in ora-
toris, aut in poetae cincinnis, ac fuco offenditur;
quod sensus in nimia uoluptate natura, non men-
te, satiantur; in scriptis, & in dictis, non au-
rium solum, sed animi iudicio etiam magis infu-
cata uitia noscuntur. Quare, bene, & praecla-
re, quamuis nobis saepe dicatur; belle, & festi-
ue, nimium saepe uolo. quamquam illa ipsa excla-
matio, Non potest melius, sit uelim crebra. sed
habeat tamen illa in dicendo admiratio, ac summa
laus umbram aliquam, & recessum, quo magis
id, quod erit illuminatum, extare atque eminere
uideatur. numquam agit hunc uersum Roscius eo
gestu, quo potest,

» Nam sapiens uirtuti honorem praemium,
» haud praedam, petit;

sed abiicit prorsus, ut in proximos,

» Ecquid uideo? ferro septus possidet sedes sacras,
incidat, aspiciat, admiretur, stupe scat.
quid ille alter?

» Quid petam praesidi?

quam leniter, quam remisse, quam non actuose?
instat enim,

» O pater, o patria, o Priami domus.

in quot tanta commoueri actio non posset, si esset
consumpta

consumpta superiore motu, & exhausta. Neque id actores prius uiderunt, quam ipsi poetae, quam denique illi etiam, qui fecerunt modos: a quibus utrisque summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, uariatur, distinguitur. Ita sit nobis igitur ornatus & suavis orator: nec tamen potest aliter esse, ut suauitatem habeat austeram, & solidam, non dulcem, atque decoctam. nam ipsa ad ornandum praecepta, quae dantur, eiusmodi sunt, ut ea quamuis uitiosissimus orator explicare possit. Quare, ut ante dixi, primum siluarum ac sententiarum comparanda est; quae de parte dixit Antonius. haec formanda filo ipso, & genere orationis, illuminanda uerbis, uarianda sententijs. Summa autem laus eloquentiae est, amplificare rem ornando: quod ualet non solum ad augendum aliquid, & tollendum altius dicendo, sed etiam ad extenuandum, atque abiiciendum. id desideratur omnibus ijs in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, uel cum explanamus aliquid, uel cum conciliamus animos, uel cum concitamus. sed in hoc, quod postremum dixi, amplificatio potest plurimum: eaque una laus oratoris est, et propria maxime. Etiam maior est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius, primo reieciat, laudandi, et uituperandi. nihil est enim ad exaggerandam, & amplificandam orationem accommodatius, quam utrumque horum cumulatissime facere posse. Consequen
tur

DE ORATORE

tur etiam illi loci; qui quamquam proprii caussarum, & inhaerentes in eorum nervis esse debent, tamen, quia de universa re tractari solent, communes a veteribus nominati sunt. quorum partim habent vitiorum & peccatorum acrem quandam cum amplificatione incusationem, aut querellam, contra quam dici nihil solet, nec potest, ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam: quibus uti, confirmatis criminibus, oportet: aliter enim ieiuni sunt, atque inanes: alij autem habent deprecationem, aut miserationem: alij vero ancipites disputationes; in quibus de universo genere in utranque partem differi copiose licet. quae exercitatio nunc propria duarum philosophiarum, de quibus ante dixi, putatur; apud antiquos erat eorum, a quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio, et copia petebatur. de uirtute enim, de officio, de aequo & bono, de dignitate, honore, ignominia, praemio, poena, similibusque. de rebus in utranque partem dicendi, omnino & uim, & artem habere debemus: sed quoniam de nostra possessione depulsi, in paruo, & eo litigioso praediolo relictum sumus; & aliorum patroni nostra tenere, tuerique non potuimus; ab ijs, quod indignissimum est, qui in nostrum patrimonium irruerunt, quod opus est nobis, mutuemur. Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex particula parua urbis, ac loci nomen habent, & Peripatetici philosophi, aut Academici nominantur; olim autem,

autem, propter eximiam rerum maximarum scientiam, a Graecis politici philosophi appellati, uniuersarum rerum publicarum nomine uocabantur; omnem civilem orationem in horum alterutro genere uersari, aut definita controuersia certis temporibus, ac reis, hoc modo: placeat ne a Carthaginensibus captiuos nostros, redditis suis, recuperari: aut infinite de uniuerso genere, quaerentis, quid omnino de captiuo statuendum, ac sentiendum sit. atque horum superius illud genus causam, aut controuersiam appellant; eamque tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt: haec autem altera quaestio infinita, & quasi proposita, consultatio nominatur. Atque haec tenus loquuntur. Etiam hac instituendo diuisione utuntur, sed ita, non ut iure, aut iudicio, ut denique recuperare amissam possessionem, sed ut, ex iure civili, furculo defringendo, usurpare uideantur. nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque id ipsum lacinia: (nunc enim apud Philonem, quem in Academia maxime uigere audio, etiam harum iam causarum cognitio, exercitatioque celebratur) alterum uero tantummodo in prima arte tradenda nominant, & oratoris esse dicunt: sed neque uim, neque naturam eius, nec partes, nec genera proponunt: ut praeteriri omnino fuerit satius, quam attentatum deferri. nunc enim inopia reticere intelliguntur, tum iudicio uidentur.

DE ORATORE

rentur. Omnis igitur res eandem habet naturam
ambigendi, de qua quaeri & disceptari potest,
siue in infinitis consultationibus disceptatur, si-
ue in ijs causis, quae in ciuili, atque in foren-
si disceptatione uersantur: neque est ulla, quae non
aut ad cognoscendi, aut ad agendi uim rationemq.
referatur. nam aut ipsa cognitio rei, scientiaq.
perquiritur, ut, uirtus suam ne propter dignita-
tem, an propter fructus aliquos expetatur: aut
agendi consilium exquiritur, ut, sit ne sapienti
capeffenda res publica. Cognitionis autem tres mo-
di, coniectura, definitio, &, ut ita dicam, con-
secutio. Nam, quid in re sit, coniectura quaeri-
tur, ut illud, sit ne in humano genere sapientia.
Quam autem uim quaeque res habeat, definitio
explicat; ut si quaeratur, quid sit sapientia.
Consecutio autem tractatur, cum, quid quamque
rem sequatur, inquiritur, ut illud, Sit ne aliquan-
do mentiri boni uiri. Redeunt rursus ad coniectu-
ram, eamq. in quattuor genera dispartiunt. nam
aut, quid sit, quaeritur, hoc modo, natura ne sit
ius inter homines, an opinionibus: aut, quae sit
origo cuiusque rei, ut, quod sit initium legum,
aut rerum publicarum: aut causa, & ratio, ut
si quaeratur, cur doctissimi homines de maximis
rebus dissentiant: aut de immutatione, ut si dispu-
tetur, num interire uirtus in homine, aut num in
uitium possit conuerti. Definitionis autem sunt
disceptationes, ut cum quaeritur, quid in com-
muni

muni mente quasi impressum sit; ut si differatur, id ne sit ius, quod maxime parti sit utile: aut cum, quid cuiusque sit proprium, exquiritur, ut, ornate dicere proprium ne sit oratoris, an id etiam aliquis praeterea possit: aut cum res distribuitur in partes; ut si quaeratur, quot sint genera rerum expetendarum, ut, sint ne tria, corporis, animi, externarumque rerum: aut cum, quae forma, & quasi naturalis nota cuiusque sit, describitur; ut si quaeratur auari species, seditiosi, gloriosi. Consecutionis autem duo prima quaestionum genera ponuntur. nam aut simplex est disceptatio; ut si differatur, expetenda ne sit gloria; aut ex comparatione; laus, an diuitiae magis expetendae sint. Simplicium autem sunt tres modi, de expetendis, fugiendis ue rebus; ut expetendi ne honores sint, num fugienda paupertas: de aequo, aut iniquo; aequum ne sit ulcisci iniurias etiam propinquorum: de honesto, aut turpi, ut hoc; sit ne honestum, gloriae causa mortem obire. Comparationis autem duo sunt modi; unus, cum, idem ne sit, an aliquid intersit, quaeritur; ut metuere, & uereri; ut, rex, & tyrannus; ut, assentator, & amicus: alter, cum, quid praestet aliud alij, quaeritur; ut illud, optime ne cuiusque sapientes, an populari laude ducantur. Atque eae quidem disceptationes, quae ad cognitionem referuntur, sic fere doctissimis hominibus describuntur. quae uero referuntur

S ad

DE ORATORE

ad agendum; aut in officij disceptatione uersantur; quo in genere, quid rectum faciendumq. sit, quaeritur; cui loco omnis uirtutum & uitiorum est silua subiecta; aut in animorum aliqua per-
 motione aut gignenda, aut sedanda tollenda ue-
 tractantur. huic generi subiectae sunt cohorta-
 tiones, obiurgationes, consolationes, miseratio-
 nes, omnisq. ad omnem animi motum & impul-
 sio, & si ita res feret, mitigatio. Explicatis
 igitur his generibus ac modis disceptationum om-
 nium, nihil sane ad rem pertinet, si qua in re di-
 screpauit ab Antonij diuisione nostra partitio:
 eadem enim sunt membra in utrisque disputatio-
 nibus, sed paullo secus a me, atque ab illo, par-
 tita, ac distributa. Nunc ad reliqua progrediar,
 meq. ad meum munus pensumq. reuocabo. Nam
 ex illis locis, quos exposuit Antonius, omnia
 sunt ad quaeque genera quaestionum argumenta
 sumenda: sed alijs generibus alij loci magis e-
 runt apti: de quo non tam quia longum est, quam
 quia perspicuum, dici nihil est necesse. Ornatissi-
 mae sunt igitur orationes eae, quae latissime ua-
 gantur, & a priuata ac singulari controuersia se
 ad uniuersi generis uim explicandam conferunt,
 & conuertunt; ut ij, qui audiant, natura, &
 genere, & uniuersa re cognita, de singulis reis,
 & criminibus, & litibus statuere possint. Hanc
 ad consuetudinem exercitationis nos adolescen-
 tes est cohortatus Antonius, atque a minutis an-
 gustisq.

guſtisq. concertationibus ad omnem uim uarietatemq. differendi traducendos putauit. Quare non eſt paucorum libellorum hoc munus, ut ij, qui ſcripſerunt de dicendi ratione, arbitrati ſunt, neque Tuſculani, atque huius ambulationis ante-meridianae, aut noſtrae pomeridianae ſeſſionis. non enim ſolum acuenda nobis, neque procudenda lingua eſt; ſed onerandum, complendumq. petus maximarum rerum & plurimarum ſuaui- tate, copia, uarietate. noſtra eſt enim (ſi modo nos oratores ſumus; ſi in ciuium diſceptationibus, ſi in periculis, ſi in deliberationibus publicis adhibendi auctores & principes ſumus) noſtra eſt, inquam, omnis iſta prudentiae doctri- naeq. poſſeſſio; in quam homines, quaſi caducam, atque uacuum, abundantes otio, nobis occupatis, inuolauerunt; atque etiam aut irridentes orato- rem, ut ille in Gorgia Socrates, cauillantur; aut aliquid de oratoris arte paucis praecipunt libel- lis, eosq. rhetoricos inſcribunt: quaſi non illa ſint propria rhetorum, quae ab iſdem de iuſtitia, de officio, de ciuitatibus inſtituendis, & regendis, de omni uiuendi, denique etiam de naturae ratio- ne dicuntur. Quae quoniam iam aliunde non poſ ſumus, ſumenda ſunt nobis ab iſs iſſis, a quibus expilati ſumus; dummodo illa ad hanc ciuilem ſcientiam, quo pertinent, & quam intuentur, transferamus; neque, ut ante dixi, omnem tera- mus in his diſcendis rebus aetatem; ſed, cum fon

DE ORATORE

tes uiderimus, quos nisi qui celeriter cognorit, nūquam cognoscet omnino, tum, quotiescunque opus erit, ex ijs tantum, quantum res petet, hauriemus. Nam neque tam est acris acies in naturis hominum, & ingenijs, ut res tantas quisquam, nisi monstratas, possit uidere; neque tanta tamen in rebus obscuritas, ut eas non penitus acri uir ingenio cernat, si modo aspexerit. In hoc igitur tanto, tamq. immenso campo cum liceat oratori uagari libere, atque, ubicunque constiterit, consistere in suo; facile suppeditat omnis apparatus ornatusq. dicendi. rerum enim copia uerborum copiam gignit: et si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, existit ex rei natura quidam splendor in uerbis. sit modo is, qui dicet, aut scribet, institutus liberaliter educatione doctrinaq. puerili; & flagret studio; & a natura adiungetur; & in uniuersorum generum infinitis disceptationibus exercitatus, ornatissimos scriptores oratoresq. ad cognoscendum imitandumq. cognorit: nae ille haud sane, quemadmodum uerba struat, & illuminet, a magistris istis requireret. ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta sine duce, natura ipsa, si modo est exercitata, labetur. Hic Catulus, dii immortales, inquit, quantam rerum uarietatem, quantam uim, quantam copiam, Crasse, complexus es; quantisq. ex angustijs oratorem educere ausus es, & maiorum suorum regno collocare.
namque

namque illos ueteres doctores auctoresq. dicendi
nullum genus disputationis a se alienum putasse
accepimus, semperq. esse in omni orationis ratio
ne uersatos. ex quibus Helaeus Hippias, cum
Olympiam uenisset, maxima illa quinquennali
celebritate ludorum gloriatus est, cuncta paene
audiente Graecia, nihil esse ulla in arte rerum
omnium, quod ipse nesciret; nec solum has artes,
quibus liberales doctrinae atque ingenuae conti
nerentur, geometriam, musicam, litterarum co
gnitionem, & poetarum, atque illa, quae de ho
minum moribus, quae de rebus publicis diceren
tur; sed anulum, quem haberet, pallium, quo ami
ctus, soccos, quibus indutus esset, se sua manu con
fecisse. scilicet nimis hic quidem est progressus:
sed ex eo ipso est coniectura facilis, quantum sibi
illi ipsi oratores de praeclarissimis artibus appe
tierint, qui ne sordidiores quidem repudiarint.
Quid de Prodicio Cio, quid de Thrasymaco, Chal
cedonio, de Protagora Abderita loquar? quorum
unusquisque plurimum temporibus illis etiam de
natura rerum & disseruit, & scripsit. Ipse ille
Leontinus Gorgias, quo patrono, ut Plato uoluit,
philosopho succubuit orator; qui aut non est ui
ctus unquam a Socrate, neque sermo ille Platonis
uerus est; aut, si est uictus eloquentior uidelicet
fuit, & disertior Socrates, & ut tu appellas, co
piosior, & melior orator: sed hic in illo ipso Pla
tonis libro de omni re, quaecunque in disceptatio

DE ORATORE

nem quaestionemq. uocaretur, se copiosissime dicturum esse profitetur: isq. princeps ex omnibus ausus est in conuentu poscere, quae de re quisque uellet audire: cui tantus honos habitus est a Graecia, soli ut ex omnibus Delphis non inaurata statua, sed aurea statueretur. Atque ij, quos nominaui, multiq. praeterea summi dicendi doctores uno tempore fuerunt: ex quibus intelligi potest, ita se rem habere, ut tu, Crasse, dicis, oratorisq. nomen apud antiquos in Graecia maiore quadam uel copia, uel gloria floruisse. quo quidem magis dubito, tibi ne plus laudis, an Graecis uituperationis esse tribuendum statuam: cum tu, in alia lingua ac moribus natus, occupatissima in ciuitate, uel priuatorum negotijs paene omnibus, uel orbis terrae procuratione, ac summi imperij gubernatione districtus, tantam uim rerum cognitionemq. comprehenderis, eamq. omnem cum eius, qui consilio & oratione in ciuitate ualeat, scientia, atque exercitatione sociaris; illi, nati in literis, ardentesq. his studijs, otio uero diffuentes, non modo nihil acquisierint, sed ne relictum quidem, & traditum, & suum conseruauerint. Tum Crassus, Non in hac, inquit, una, Catule, re, sed in alijs etiam compluribus, distributione partium, ac separatione, magnitudines sunt artium deminutae. An tu existimas, cum esset Hippocrates ille Cous, fuisse tum alios medicos, qui morbis, alios, qui uulneribus, alios, qui oculis mederen-

mederentur? num geometriam Euclide, aut Archimede, num musicam Damone, aut Aristoxeno, num ipsas litteras Aristophane, aut Callimacho tractante tam discerptas fuisse, ut nemo genus uniuersum complecteretur, atque ut alius aliam sibi partem, in qua elaboraret, seponeret? Equidem saepe hoc audiui de patre, & de socero meo, nostros quoque homines, qui excellere sapientiae gloria uellent, omnia, quae quidem tum haec ciuitas nosset, solitos esse complecti. Meminerant illi Sex. Aaelium: Manium uero Manilium nos etiam uidimus transuerso ambulante foro: quod erat insigne, eum, qui id faceret, facere ciuibus omnibus consilij sui copiam: ad quos olim & ita ambulantes, & in folio sedentes domi sic adibatur, non solum, ut de iure ciuili ad eos, uerum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio, aut negotio referretur. Haec fuit P. Crassi illius ueteris, haec Ti. Coruncanij, haec proaui generi mei Scipionis, prudentissimi hominis, sapientia; qui omnes pontifices maximi fuerunt; ut ad eos de omnibus diuinis atque humanis rebus referretur: iidemq. & in senatu, & apud populum, & in caussis amicorum, & domi, & militiae consilium suum fidemq. praestabant. quid enim M. Catoni; praeter hanc politissimam doctrinam transmarinam, atque aduenticiam, defuit? num, quia ius ciuile didicerat, caussas non

S 4 dicebat?

DE ORATORE

dicebat? aut, quia poterat dicere, iuris scientiam negligebat? at utroque in genere & laborauit, & praestitit. num propter hanc ex priuatorum negotijs collectam gratiam tardior in rep. capef-
fenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior senator: idem facile optimus imperator: denique nihil in hac ciuitate temporibus istis sci-
ri, disci ue potuit, quod ille non cum inuestigarit, & scierit, tum etiam conscripserit. nunc contra plerique ad honores adipiscendos, & ad temp.
gerendam nudi ueniunt, atque inermes, nulla cog-
nitione rerum, nulla scientia ornati. sin aliquis excellit unus e multis; effert se, si unum aliquid affert, ut bellicam uirtutem, aut usum aliquem
militarem; quae sane nunc quidem obsoleuerunt; aut iuris scientiam, ne eius quidem uniuersi; nam pontificium, quod est coniunctum, nemo discit; aut eloquentiam, quam in clamore, & in uerbo-
rum cursu positam putant: omnium uero bonarum artium, denique uirtutum ipsarum societatem co-
gnationemq. non norunt. Sed ut ad Graecos refe-
ram orationem; (quibus carere in hoc quidem ser-
monis genere non possumus: nam ut uirtutis a no-
stris, sic doctrinae sunt ab illis exempla petenda) septem fuisse dicuntur uno tempore, qui sapientes & haberentur, & uocarentur: hi omnes, prae-
ter Milesium Thalem, ciuitatibus suis praefue-
runt. Quis doctior iisdem illis temporibus, aut cuius eloquentia litteris instructior fuisse tradi-
tur,

tur, quam Pisistrati? qui primus Homeri libros, confusos antea, sic disposuisse dicitur, ut nunc habemus. non fuit ille quidem ciuibus suis utilis, sed ita eloquentia floruit, ut litteris doctrinaq. praeſtaret. Quid Pericles? de cuius dicendi copia sic accepimus, ut, cum contra uoluntatem Athenienſium loqueretur pro ſalute patriae, ſeu riuſ tamen id ipſum, quod ille contra populares homines diceret, popolare omnibus & iucundum uideretur: cuius in labris ueteres comici, etiam cum illi maledicerent, quod tum Athenis fieri licebat, leporem habitaſſe dixerunt; tantamq. in eo uim fuiſſe, ut in eorum mentibus, qui audiſſent, quaſi aculeos quodaſſam relinqueret. at hunc non declamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat, ſed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, uir ſummus in maximarum rerum ſcientia. itaque hic doctrina, conſilio, eloquentia, excellens, quadraginta annos praefuit Athenis, & urbanis eodem tempore, & bellicis rebus. Quid Critias? quid Alcibiades? ciuitatibus ſuis quidem non boni, ſed certe docti, atque eloquentes, non ne Socraticis erant diſputationibus eruditi? Quis Dionem Syracuſium doctrinis omnibus expoliuit? non Plato? atque eum idem ille, non linguae ſolum, uerum etiam animi ac uirtutis magiſter, ad liberandam patriam impulit, inſtruxit, armauit. Alijs ne igitur artibus hunc Dionem inſtituit Plato? alijs Iſocrates clariffimum uirum Timotheum,

DE ORATORE

motheum, Cononis, praestantissimi imperatoris, filium, summum ipsum imperatorem, hominemque doctissimum? aut alijs Pythagoreus ille Lysis Thebanum Epaminondam, haud scio an summum virum unum omnis Graeciae? aut Xenophon Agesilaum? aut Philolaum Archytas Tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illam ueterem Italiae Graeciam, quae quondam Magna uocitata est? equidem non arbitror. sic enim uideo, unam quandam omnium rerum, quae essent homine erudito dignae, atque eo, qui in rep. uellet excellere, fuisse doctrinam: quam qui acceperunt, si iisdem ingenio ad pronunciandum ualuisse, & se ad dicendum quoque, non repugnante natura, dedissent, eloquentia praestitisse. itaque ipse Aristoteles, cum florere Isocratem nobilitate discipulorum uideret; quod ipse suas disputationes a causis forensibus et ciuilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset, mutauit repente totam formam prope disciplinae suae, uersumque quendam Philoctetae paullo secus dixit. ille enim turpe sibi ait esse tacere cum barbaris: hic autem, cum Isocratem pateretur dicere. itaque ornauit, & illustrauit doctrinam illam omnem; rerumque cognitionem cum orationis exercitatione coniunxit. Neque uero hoc fugit sapientissimum regem Philippum; qui hunc Alexandro filio doctorem accierit, a quo eodem ille et agendi acciperet praecepta, et eloquendi. Nunc siue qui uolet eum philosophum, qui copiam nobis rerum

verum orationis q. tradat, per me appellet oratorē
licet: siue hunc oratorem, quē ego dico sapientiam
iunctam habere eloquentiae, philosophum appel-
lare malit, non impediam: dummodo hoc constet,
neque infantiam eius, qui rem norit, sed eam
explicare dicendo non queat; neque inscitiam il-
lius, cui res non suppetit, uerba non desint, esse
laudandam: quorum si alterum sit optandum,
malim equidem indisertam prudentiam, quam
stultitiam loquacem. sin quaerimus, quid unum
excellat ex omnibus: docto oratori palma danda
est: quem si patiuntur eundem esse philosophum,
sublata controuersia est: sin eos disiungent, hoc
erunt inferiores, quod in oratore perfecto inest il-
lorum omnis scientia, in philosophorum autem
cognitione non continuo inest eloquentia: quae
quamuis contemnatur ab eis, necesse est tamen ali-
quem cumulum illorum artibus afferre uidea-
tur. Haec cum Crassus dixisset; parumper &
ipse conticuit &, ceteris silentium fuit. Tum
Cotta, Equidem, inquit, Crasse non possum que-
ri, quod mihi uideare aliud quiddam, & non id,
quod susceperis, disputasse: plus enim aliquanto
attulisti, quam tibi erat tributum a nobis, ac
denunciatum. sed certe hae partes fuerunt tuae,
de illustranda oratione ut diceres: & eras ipse
iam ingressus; atque in quattuor partes omnē ora-
tionis laudem descripseras: cumq. de duabus pri-
mis nobis quidem satis, sed, ut ipse dicebas, ce-
leriter

DE ORATORE

leriter exigueq. dixisses, duas tibi reliquas feceras, quemadmodum primum orate, deinde etiam apte diceremus: quo cum ingressus esses, repente te quasi quidam aestus ingenij tui procul a terra abripuit, atque in altum a conspectu paene omnium abstraxit; omnemq. rerum scientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidisti, (neque enim fuit tam exigui temporis) sed apud hos quid profeceris, nescio; me quidem in Academiam totum compulisti: in qua uelim sit illud, quod saepe posuisti, ut non necesse sit consumere aetatem, atque ut possit is illa omnia cernere, qui tantum modo aspexerit: sed, etiam si est aliquanto spissius, aut si ego sum tardior, profecto numquam conquiescam, neque defatigabor ante, quam illorum ancipites uias, rationesq. et pro omnibus, et contra omnia disputandi percepero. Tum Caesar, Vnum, inquit, me ex tuo sermone maxime, Crasse, commouit, quod eam negasti, qui non cito quid didicisset, unquam omnino posse perdiscere: ut mihi non sit difficile periclitari, & aut statim percipere ista, quae tu uerbis ad caelum extulisti; aut, si non potuerim, tempus non perdere; cum tamen his nostris possim esse contentus.

Hic Sulpicius, Ego uero, inquit, Crasse neque Aristotelem istum, neque Carneadem, nec philosophorum quæquam desidero. uel me licet existimes desperare posse ista perdiscere, uel, id quod facio, contemnere. mihi rerum forensium & communium

muniū uulgaris haec cognitio satis magna est ad eam, quam spectro, eloquentiam: ex qua ipsa tamen permulta nescio; quae tum denique, cum causa aliqua, quae a me dicenda est, desiderat, quaero. quamobrem, nisi forte es iam defessus, & si tibi non graues sumus, refer ad illa te, quae ad ipsius orationis laudem splendoremq. pertinent: quae ego ex te audire uolui, non ut desperarem me eloquentiam consequi posse, sed ut aliquid addiscerem. Tum Crassus, Peruulgatas res requiris, inquit, & tibi non incognitas, Sulpici. quis enim de isto genere non docuit, non instituit, non etiam scriptum reliquit? sed geram morem, & ea dumtaxat, quae mihi nota sunt, breuiter exponam tibi: censebotamen ad eos, qui auctores, & inuentores sunt harum sane minutarum rerum, reuertendum. Omnis igitur oratio conficitur ex uerbis. quorum primum nobis ratio simpliciter uidenda est, deinde coniuncte. nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis uerbis est; alius, qui ex continuatis, coniunctisq. constat. Ergo utemur uerbis aut ijs, quae propria sunt, & certa quasi uocabula rerum, paene una nata cum rebus ipsis; aut ijs, quae transferuntur, & quasi alieno in loco collocantur; aut ijs, quae nouamus, & facimus ipsi. In proprijs est igitur uerbis illa laus oratoris, ut abiecta, atque obsoleta fugiat, lectis, atque illustribus utatur, in quibus plenum quiddam & sonans inesse uideatur. Sed in hoc uerborum

DE ORATORE

uerborum genere propriorum delectus est quidam habendus, atque is aurium quodam iudicio ponderandus; in quo consuetudo etiam bene loquendi ualet plurimum. etiam hoc, quod uulgo de oratoribus ab imperitis dici solet, Bonis is uerbis, aut aliquis non bonis utitur, non arte aliqua perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu indicatur: in quo non magna laus est, uitare uitium: (quamquam id est magnum) uerum hoc quasi solum quoddam atque fundamentum est, uerborum usus et copia bonorum: sed, quid ipse aedificet orator, & in quo adiungat artem, id esse a nobis quae rendum, atque explicandum uidetur. Tria sunt igitur in uerbo simplici, quae orator afferat ad illustrandam, atque exornandam orationem, aut inusitatum uerbum, aut nouatum, aut translatum. Inusitata sunt prisca fere, ac uetusta, & ab usu quotidiani sermonis iamdiu intermissa; quae sunt poetarum licentiae liberiora, quam nostrae: sed tamen raro habet etiam in oratione poeticum aliquod uerbum dignitatem. neque enim illud fugerim dicere, ut Coelius, Qua tempestate Poenus in Italiam uenit: nec, prolem, aut sobolem, aut effari, aut nuncupari: aut, ut tu soles Catule, Non rebar, aut opinabar: & alia multa, quibus loco positis grandior, atque antiquior oratio saepe uideri solet. Nouantur autem uerba, quae ab eo, qui dicit, ipso gignuntur, ac fiunt, uel coniungendis uerbis, ut haec:

Tum

» Tum pavor sapientiam mihi omnem ex animo
expectorat :

» Num nō uis huius me uersutiloquas malitias?
uidetis enim & , uersutiloquas, & , expectorat,
ex coniunctione facta esse uerba, non nata : uel saepe
sine coniunctione uerba nouantur ; ut ille ,

» Sensus disertus indigenitalis : ut ,

» Baccarum ubertate incuruescere .

Tertius ille modus transferendi uerbi late patet ;
quem necessitas genuit , inopia coacta , & angustijs ,
post autem delectatio iucunditasq. celebrant . nam ut uestris
frigoris depellendi causa reperta primo , post adhiberi
coepta est ad ornatum etiam corporis , & dignitatem : sic
uerbi translatio instituta est inopiae causa , frequentata
delectationis . nam , gemmare uites , luxuriem esse in
herbis , laetas segetes , etiam rustici dicunt . quod enim
declarari uix uerbo proprio potest , id translato cum est dictum ,
illustrat id , quod intelligi uolumus , eius rei , quam
alieno uerbo posuimus , similitudo . Ergo hae translationes
quasi mutationes sunt , cum , quod non habear , aliunde
sumis . illae paullo audaciores , quae non inopiam indicant ,
sed orationi splendoris aliquid accersunt . quarum ego
quid uobis aut inueniendi rationem , aut genera ponam ?
Similitudinis est ad uerbum unum contracta breuitas : quod
uerbum in alieno loco tamquam in suo positum , si
agnoscitur , delectat ; si similes nihil habet , repudiatur .

DE ORATORE

diatur. Sed ea transferri oportet, quae aut clario-
rem faciunt rem, ut illa omnia:

- » - Inhorrescit mare;
- » Tenebrae conduplicantur; noctisq. et nimbum
- » occaecat nigror;
- » Flamma inter nubes coruscat; caelum tonitru
- » contremittit;
- » Grando mixta imbri largifluo subita praecipitans
- » cadit;
- » Undique omnes venti erumpunt; saevi existunt
- » turbines;
- » Fervet aestu pelagus.

omnia fere, quo essent clariora, translatis per similitudinem uerbis dicta sunt. Aut quo significetur magis res tota, siue facti alicuius, siue consilij; ut ille, qui occultantem consulto, ne id, quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis uerbi similitudine ipsa indicat;

- » Quandoquidem iste circumuestit dictis, sepius sedulo.

Nonnumquam etiam breuitas translatione conficitur, ut illud, Si telum manu fugit. imprudenti teli emissi breuius proprijs uerbis exponi non potuit, quam est uno significata translato. Atque hoc in genere persaepe mihi admirandum uidetur, quid sit, quod omnes translatis, & alienis magis delectantur uerbis, quam proprijs, & suis. nam si res suum nomen & proprium uocabulum non habet, ut pes in navi, ut nexum, quod per libram

bram agitur, ut in uxore diuortium; necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere: sed in suorum uerborum maxima copia, tamen homines aliena multo magis, si sunt ratione translata, delectant. id accidere credo, uel quod ingenij specimen est quoddam transilire ante pedes posita, & alia longe repetita sumere: uel quod is, qui audit, alio ducitur cogitatione, neq. tamen aberrat; quae maxima est delectatio: uel quod singulis uerbis res, ac totum simile cōficitur: uel quod omnis translatio, quae quidem sumpta a ratione est, ad sensus ipsos admouetur, maxime oculorum, qui est sensus acerrimus. nam & odor urbanitatis, & mollitudo humanitatis, & murmur maris, & dulcedo orationis, sunt ducta a ceteris sensibus. illa uero oculorum multo acriora; quae ponunt paene in conspectu animi, quae cernere et uidere non possumus. nihil est enim in rerum natura, cuius nos non in alijs rebus possumus uti uocabulo, & nomine. unde enim simile duci potest, (potest autem ex omnibus) indidem uerbum unum, quod similitudinem continet, translatum, lumen affert orationi. Quo in genere primum fugienda est dissimilitudo,

» Coeli ingentes fornices.

quamuis sphaeram in scenam, ut dicitur, attulerit Ennius; tamen in sphaera fornicis similitudo non potest inesse.

» Vine Vlysses: dum licet,

T Oculis

DE ORATORE

» Oculis postremum lumen radiatum rape.
 non dixit, cape, non pete: haberet enim moram sperantis diutius esse uicturum: sed, rape. hoc uerbum est ad id aptatum, quod ante dixerat, Dum licet. Deinde uidendum est, ne longe simile sit ductum. Syrtim patrimonij, scopulum libentius dixerim: Charybdim bonorum, uoraginem potius: facilius enim ad ea, quae uisa, quam ad illa, quae audita sunt, mentis oculi feruntur. Et quoniam haec uel summa laus est uerbi transferendi, ut sensum feriat id, quod translatum sit; fugienda ea omnis turpitudinis earum rerum, ad quas eorum animos, qui audiunt, trahet similitudo. nolo morte dici Africani castratam esse remp. nolo stercus curiae dici Glauciam. quamuis sit simile; tamen est in utroque deformis cogitatio similitudinis. nolo esse aut maius, quam res postulet, Tempestas comesationis; aut minus, comesatio tempestatis. nolo esse uerbum angustius id, quod translatum sit, quam illud proprium, ac suum.

» Quidnam est, obsecro, quod te adiri abnutas? melius esset, uetas, prohibes, absterres: quoniam ille dixerat,

» illico istic,

» Ne contagio mea bonis, umbra ue obsit. Atque etiam, si uereare, ne paullo durior translatio esse uideatur, mollienda est praeposito saepe uerbo: ut si olim, M. Catone mortuo, pupillum senatum quis relictum diceret; paullo durius: sin, ut

ut ita dicam, pupillum; aliquanto mitius est. etenim uerecunda debet esse translatio; ut deducta esse in alienum locum, non irruisse, atque ut precario, non ui, uenisse uideatur. modus autem nullus est florentior in singulis uerbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud, quod ex hoc genere profluit, non est in uno uerbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum sit:

» - Neque me patiar

» Iterum ad unum scopulum, & telum classem

» Achium offendere.

atque illud:

» Erras, erras: nam exultantem te, & praesidentem tibi

» Reprimunt ualidae legum habenae, atque imperij insistent iugo.

Sumpta re simili, uerba eius rei propria deinceps in rem aliam, ut dixi, transferuntur. Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est. etenim ex hoc genere fiunt ea, quae dicuntur aenigmata. non est autem in uerbo modus hic, sed in oratione, id est in continuatione uerborum. Ne illa quidem traductio, atque immutatio in uerbo quandam fabricationem habet, sed in oratione;

» Africa terribili tremit horrida terra tumultu. pro Afris est sumpta Africa. neque factum uerbum est, ut,

T 2 Mare

DE ORATORE

» - Mare saxifragis undis ; neque translatum, ut,

Mollitur mare ; sed ornandi causa proprium proprio commutatum,

» Desine Roma tuos hostes : -

» Testes sunt Campi magni . -

Grauis est modus in ornatu orationis, & saepe sumendus : ex quo genere haec sunt, Martem belli esse communem, Cererem pro frugibus, Liberum appellare pro uino, Neptunum pro mari, curiam pro senatu, campum pro comitijs, togam pro pace, arma ac tela pro bello. Quo item genere & uirtutes, & uitia pro ipsis, in quibus illa sunt, appellantur : Luxuries quam in domum irrupit ; &, Quo auaritia penetrauit ; aut, Fides ualuit, Iustitia confecit. Videtis profecto penus hoc totum, cum inflexo commutatoq. uerbo res eadem enunciat, ornati, cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda, cum intelligi uolumus aliquid aut ex parte totum, ut, pro aedificijs, cum parietes, aut tecta dicimus ; aut ex toto partem, ut cum unam turmam, equitatum populi R. dicimus ; aut ex uno plures,

» At Romanus homo, tamē etsi res bene gesta est, Corde suo trepidat . -

aut cum ex pluribus intelligitur unum,

» Nos sumu' Romani, qui fuimus Rutuli.

aut quocunque modo non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est. Abutimur saepe

pe

pe etiam uerbo non tam eleganter, quam in transferendo, sed, etiam si licentius, tamen interdum non impudenter: ut cum grandem orationem pro magna, minutum animum pro paruo dicimus.

Verum illa uidetis ne esse non uerbi, sed orationis, quae ex pluribus, ut exposui, translationibus connexa sunt? haec autem, quae aut immutatata esse dixi, aut aliter intelligenda, ac dicerentur, sunt translata quodam modo. ita fit, ut omnis singulorum uerborum uirtus, atque laus tribus existat ex rebus, si aut uetustum uerbum sit, quod tamen consuetudo ferre possit; aut factum, uel coniunctione, uel nouitate, in quo item est auribus consuetudiniq. parcendum; aut translatum, quod maxime tamquam stellis quibusdam notat, & illuminat orationem. Sequitur continuatio uerborum, quae duas res maxime, collocationem primum, deinde modum quendam, formamq. desiderat. Collocationis est componere & struere uerba sic, ut ne ue asper eorum concursus, ne ue hiulcus sit, sed quodam modo coagmentatus, & leuis. In quo lepide, soceri mei persona, lusit is, qui elegantissime id facere potuit, Lucilius:

» Quam lepide lexis compositae, ut tesserulae, omnes,

» Arte, pauimento, atque emblemate uermiculato.

quae cum dixisset, in Albutium illudens, ne a me quidem abstinuit:

T 3 Crassum

DE ORATORE

» Crassum habeo generū, ne rhetoricotero tu sis.
 quid ergo iste Crassus, quoniam eius abuteris
 nomine, quid efficit? idem illud scilicet, ut ille uo-
 luit, & ego uellem, melius aliquanto, quam Al-
 butius: uerum in me quidem lusit ille, ut solet.
 Sed est tamen collocatio conseruanda uerborum,
 de qua loquor, quae iunctam orationem efficit,
 quae cohaerentem, quae lenem, quae aequabili-
 ter fluentem. id assequemini, si uerba extrema
 cum consequentibus primis ita iungetis, ut ne ue-
 aspere concurrant, ne ue uastius diducantur. Hanc
 diligentiam subsequitur modus etiam, & forma
 uerborum; quod iam uereor ne huic Catulo uidea-
 tur esse puerile. uersus enim ueteres illi in hac so-
 luta oratione propemodum, hoc est numeros quos-
 dam, nobis esse adhibendos putauerunt: inter spi-
 rationis enim, non defatigationis nostrae, neque
 librariorum notis, sed uerborum & sententiarum
 modo interpunctas clausulas in orationibus esse
 uoluerunt: idq. princeps Isocrates instituisse fer-
 tur, ut inconditam antiquorum dicendi consuetu-
 dinem delectationis atque aurium caussa, quemad-
 modum scribit discipulus eius Naucrates, nume-
 ris astringeret. namque haec duo musici, qui erant
 quondam ijdem poetae, machinati ad uoluptatem
 sunt, uersum, atque cantum; ut & uerborum nu-
 mero, & uocum modo delectatione uincerent au-
 rium satietatem. Haec igitur duo, uocis dico mo-
 derationem, & uerborum conclusionem, quoad
 orationis

orationis seueritas pati possit, a poetica ad eloquentiam traducenda duxerunt. In quo illud est uel maximum, quod, uersus in oratione si efficitur coniunctione uerborum, uitium est: & tamen eam coniunctionem, sicuti uersum, numerosè cadere, & quadrare, & perfici uolumus. neque est ex multis res una, quae magis oratorem ab imperito dicendi ignaroque distinguat, quam quod ille rudis incondite fundit, quantum potest, & id, quod dicit, spiritu, non arte determinat; orator autem sic illigat sententiam uerbis, ut eam numero quodam complectatur, & astricto, & soluto. nam cum uinxit modis, & forma, relaxat, & liberat immutatione ordinis: ut uerba neque alligata sint, quasi certa aliqua lege uersus; neque ita soluta, ut uagentur. Quoniam igitur modo tantum munus insistemus, ut arbitremur nos hanc uim numerosè dicendi consequi posse? non est res tam difficilis, quam necessaria. nihil est enim tam tenebrum, neque tam flexibile, neque quod tam facile sequatur, quocunque ducas, quam oratio. ex hac uersus, ex eadem dispares numeri conficiuntur: ex hac haec etiam soluta uarijs modis, multorumque generum oratio. non enim sunt alia sermonis, alia contentionis uerba: neque ex alio genere ad usum quotidianum, alio ad scenam pompamque sumuntur: sed ea nos cum iacentia sustulimus e medio, sicut mollissimam ceram ad nostrum arbitrium formamus, & fingimus. itaque tum graues sumus,

DE ORATORE

tum subtiles, tum medium quiddam tenemus. sic institutam nostram sententiam sequitur orationis genus; idq. ad omnem rationem, & aurium uoluptatem, & animorum motum mutatur, & uertitur. sed ut in plerisque rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata, sic in oratione, ut ea, quae maximam utilitatem in se continerent, eadem haberent plurimum uel dignitatis, uel saepe etiam uenustatis. Incolumitatis, ac salutis omnium causa uidemus hunc statum esse huius totius mundi, atque naturae, rotundum ut caelum, terraq. ut media sit, eaq. sua ui nutuq. teneatur: sol ut circumferatur, ut accedat ad brumale signū, & inde sensim ascendat in diuersam partem: ut luna aecessu & recessu suo solis lumen accipiat: ut eadē spatia quinque stellae dispares motu cursuq. conficiant. haec tantam habent uim, ut paulum immutata cohaerere non possint; tantam pulchritudinem, ut nulla species ne excogitari quidem possit ornatior. Referte nunc animum ad hominum, uel etiam ceterarum animantium formam, & figuram: nullam partem corporis sine aliqua necessitate affictam, totamq. formam quasi perfectam reperiatis arte, non casu. Quid in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia sunt denique, nisi ad suam retinendam conseruandamq. naturam? nusquam tamen est ulla pars, nisi uenusta. Linquamus naturam, artesq. uideamus. Quid tam in nauigio necessarium, quam latera, quam

quam carinae, quam prora, quam puppis, quam
antennae, quam uela, quam mali, quam reli-
qua? quae tamen hanc habent in specie uenustatē,
ut non solum salutis, sed etiam uoluptatis causa
inuenta esse uideatur. Columnae & templa, &
porticus sustinent, tamen habent non plus utili-
tatis, quam dignitatis. Capitoli fastigium illud,
& ceterarum aedium, non uenustas, sed necessi-
tas ipsa fabricata est. nam cum esset habitatio,
quemadmodum ex utraque parte tecti aqua dela-
beretur; utilitatem templi, fastigij dignitas con-
secuta est: ut, etiam si in caelo Capitolium statue-
retur, ubi imber esse non posset, nullam sine fasti-
gio dignitatem habiturum fuisse uideatur. Hoc
in omnibus item partibus orationis euenit, ut uti-
litatem, ac prope necessitatem suauitas quaedam,
& lepos consequatur. clausulas enim, atque in-
terpuncta uerborum, animae interclusio, atque
angustiae spiritus attulerunt. id inuentum est ita
suauē, ut, si cui sit infinitus spiritus datus, tamen
eum perpetuare uerba nolumus. id enim auribus
nostris gratum est inuentum, quod hominum la-
teribus non tolerabile solum. sed etiam facile esse
possit. Longissima est igitur complexio uerborum,
quae uolui uno spiritu potest. sed hic naturae mo-
dus est, artis alius. nam cum sint numeri plures;
iambum, & trochaeum frequentem segregat ab
oratore Aristoteles, Catule, uester: qui natura
tamen incurrunt ipsi in orationem, sermonemq.
nostrum:

D E O R A T O R E

nostrum : sed sunt insignes percussiones eorum numerorum, & minuti pedes. quare primum ad herorum nos dactyli, & anapaesti, & spondei pedem inuitat; in quo impune progredi licet duos dumtaxat pedes, aut paullo plus; ne plane in uersum, aut similitudinem uersuum incidamus. Aliae sunt geminae, quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorum uerborum satis decore cadunt. Probatum autem ab eodem illo maxime paeon: qui est duplex: nam aut a longa oritur, quam tres breues consequuntur, ut haec uerba, desinite, incipite, comprimate; aut a breuibus deinceps tribus, extrema producta, atque longa; sicut illa sunt, domuerant, soni pedes. Atque illi philosopho ordini placet, a superiore paeone, posteriore finire. est autem paeon hic posterior non syllabarum numero, sed aurium mensura, quod est acrius iudicium, & certius, par fere cretico, qui est ex longa, & breui, & longa: ut,
 Quid petā praesidi, aut exequar? quo ue nunc - .
 a quo numero exorsus est Fannius, Si Quirites minas illius. hunc ille clausulis aptiorem putat; quas uult longa plerumque syllaba terminari. Neque uero haec tam acrem curam, diligentiamque desiderant; quam est illa poetarum; quos necessitas cogit, & ipsi numeri, ac modi, sic uerba uersu includere, ut nihil sit ne spiritu quidem minimo breuius, aut longius, quam necesse est. Liberior est oratio, & plane, ut dicitur, sic & est
 uere

vere soluta ; non ut fugiat tamen , aut erret ; sed
ut sine uinculis sibi ipsa moderetur . namque ego
illud assentior Theophrasto , qui putat orationem ,
quae quidem sit polita , atque facta quodam mo-
do , non astrictae , sed remissius numerosam esse opor-
tere . etenim sicut ille suspicatur , ex illis modis , qui-
bus hic usitatus uersus efficitur , post anapaestus
procerior quidam numerus effloruit ; inde ille licen-
tior , & diuitior fluxit dithyrambus ; cuius mem-
bra , & pedes , ut ait idem , sunt in omni locuple-
ti oratione diffusa . Et si numerosum est id in om-
nibus sonis , atque uocibus , quod habet quasdam
impressiones , & quod metiri possumus interual-
lis aequalibus : recte genus hoc numerorum , dum
modo ne continuum sit , in orationis laude pone-
tur . nam si rudis , & indocta putanda est illa si-
ne interuallis loquacitas perennis , & profluens :
quid est aliud caussae , cur repudietur , nisi quod
hominum aures uocem natura modulantur ipsa ?
quod fieri , nisi inest numerus in uoce , non po-
test . numerus autem in continuatione nullus est : di-
stinctio , & aequalium & saepe uariorum inter-
uallorum percussio numerum conficit : quam in ca-
dentibus guttis , quod interuallis distinguuntur ,
notare possumus , in amni praecipitante non possu-
mus . quod si continuatio uerborum haec soluta
multo est aptior , atque iucundior , si est articulis ,
membrisq. distincta , quam si continuata , ac pro-
ducta : uerba illa modificata esse debebunt : quae
si in

DE ORATORE

si in extremo breuiora sunt, infringitur ille quasi uerborum ambitus. sic enim has orationis conuersiones Graeci nominant. quare aut paria esse debent posteriora superioribus, extrema primis; aut, quod etiam est melius, & iucundius, longiora. Atque haec quidem ab ijs philosophis, quos tu maxime diligis, Catule, dicta sunt. quod eo saepius testificor, ut, auctoribus laudandis, ineptiarum crimen effugiam. Quarum tandem, inquit Catulus? aut quid disputatione ista afferri potest elegantius, aut omnino dici subtilius? At enim uereor, inquit Crassus, ne haec aut difficiliora istis ad persequendum esse uideantur; aut, quia non traduntur in uulgari ista disciplina, nos ea maiora ac difficiliora uideri uelle uideamur. Tum Catulus, Erras, inquit, Crasse, si aut me, aut horum quemquam putas a te haec opera quotidiana, & peruagata expectare. ista, quae dicis, dici uolumus, neque tam dici, quam isto dici modo: neque tibi hoc pro me solum, sed pro his omnibus sine ulla dubitatione respondeo. Ego uero, inquit Antonius, inueni tandem, quem negaram in eo, quem scripsi, libello me inuenisse, eloquentem: sed eo te ne laudandi quidem causa interpellauim, ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore uerbo uno meo diminueretur. Hanc igitur, Crassus inquit, ad legem cum exercitatione, tum stylo, qui & alia, & hoc maxime ornat, ac limat, formanda uobis ora-

oratio est. Neque tamen hoc tanti laboris est, quanti uidetur: nec sunt haec rhythmicorum, ac musicorum acerrima norma dirigenda: & efficiendum est illud modo uobis, ne fluat oratio, ne uagetur, ne insistat interius, ne excurrat longius, ut membris distinguatur, ut conuersiones habeat absolutas. Neque semper utendum est perpetuitate, & quasi conuersione uerborum; sed saepe carpenda membris minutioribus oratio est; quae tamen ipsa membra sunt numeris uincienda. Neque uos paeon, aut herous ille conturbet. ipsi occurrent orationi, ipsi, inquam, se offerent, & respondebunt non uocati: consuetudo modo illa sit scribendi, atque dicendi, ut sententiae uerbis finiantur, eorumque uerborum iunctio nascatur a proceris numeris, ac liberis, maxime heroo, & paeone priore, aut cretico, sed uarie distincteque. confidat. notatur enim maxime similitudo in conquiescendo: & si primi, & postremi illi pedes sunt hac ratione seruati, medij possunt latere; modo ne circuitus ipse uerborum sit aut breuior, quam aures expectent; aut longior, quam uires, atque anima patiatur. Clausulas autem diligentius etiam seruandas esse arbitror, quam superiora; quod in his maxime perfectio, atque absolutio indicatur. nam uersus aequae prima, & media, & extrema pars attenditur; qui debilitatur, in quacunque sit parte titubatum: in oratione autem prima pauci cernunt, postrema plerique:

DE ORATORE

rique: quae quoniam apparent, & intelliguntur, uarianda sunt; ne aut animorum iudicijs repudientur, aut aurium satietate. Duo enim, aut tres sunt fere extremi seruandi, & notandi pedes; si modo non breuiora, & praecisa erunt superiora; quos aut chorios, aut heroos, aut alternos esse oportebit, aut in paeone illo posteriore, quem Aristoteles probat, aut ei pari cretico. horum uicissitudines efficient, ut neque ij satientur, qui audient, fastidio similitudinis; nec nos id, quod faciemus, opera dedita facere uideamur. quod si Antipater ille Sidonius, ille quem tu probe, Catule, meministi, solitus est uersus hexametros, aliosq. uarijs modis, atque numeris fundere ex tempore; tantumq. hominis ingeniosi, ac memoris ualuit exercitatio, ut, cum semente, ac uoluntate coniecisset in uerbum, uerba sequerentur: quanto id facilius in oratione, exercitatione, & consuetudine adhibita, consequemur? Illud autem ne quis admiretur, quonam modo haec uulgus imperitorum in audiendo notet: cum in omni genere, tum in hoc ipso magna quaedam est uis, incredibilisq. naturae. omnes enim, tacito quodam sensu, sine ulla arte, aut ratione, quae sint in artibus, ac rationibus recta, ac praua, diiudicant: idq. cum faciunt in picturis, & signis, & in alijs operibus, ad quorum intelligentiam a natura minus habent instrumenti; tum multo ostendunt magis in uerborum, numerorum, uocumq.

cumq. iudicio; quod ea sunt in communibus infir-
ma sensibus, neque earum rerum quemquam fun-
ditus natura uoluit esse expertem. itaque non so-
lum uerbis arte positis mouentur omnes, uerum
etiam numeris, ac uocibus. quotus enim quisque
est, qui teneat artem numerorum, ac modorum?
at in his si paululum modo offensum est, ut aut con-
tractione breuius fieret, aut productione longi-
us, theatra tota reclamant. Quid? hoc non idem
fit in uocibus? ut a multitudine, & populo non
modo cateruæ, atque conuentus, sed etiam ipsi
sibi singuli discrepantes eijciantur? Mirabile est,
cum plurimum in faciendo intersit inter doctum,
& rudem, quam non multum differat in iudican-
do. ars enim, cum a natura profecta sit, nisi na-
turam moueat, ac delectet, nihil sane egisse ui-
deatur. nihil est autem tam cognatum mentibus
nostris, quam numeri, atque uoces; quibus &
excitamus, & incendimur, & lenimur, & lan-
guescimus, & ad hilaritatem & ad tristitiam sæ-
pe deducimur: quorum illa summa uis carmini-
bus est aptior, & cantibus, non neglecta, ut
mihi uidetur, a Numa rege doctissimo, maiori-
busq. nostris; ut epularum sollemnium fides, ac ti-
biae, Saliorumq. uersus indicant; maxime au-
tem a Graecia uetere celebrata: quibus utinam,
similibusq. de rebus disputari, quã de puerilibus
his uerborum translationibus, maluissetis. Ve-
rum, ut in uersu uulgus, si est peccatum, uidet,

L.

DE ORATORE

sic, si quid in nostra oratione claudicat, sentit: sed
 poetae non ignoscit, nobis concedit; tacite tamen
 omnes non esse illud, quod diximus, aptum, per-
 fectumque. cernunt. itaque illi ueteres, sicut hodie
 etiam non nullos uidemus, cum circuitum, &
 quasi orbem uerborum conficere non possent, (nā
 id quidem nuper uel posse, uel audere coepimus)
 terna, aut bina, aut non nulli singula etiam uer-
 ba dicebant: qui in illa infantia naturali illud,
 quod aures hominum flagitabant, tenebant ta-
 men; ut & illa essent paria, quae dicerent, &
 aequalibus interspirationibus uterentur. Expo-
 sui fere, ut potui, quae maxime ad ornatum ora-
 tionis pertinere arbitrabar: dixi enim de singulo-
 rum laude uerborum; dixi de coniunctione eorum;
 dixi de numero, atque forma. sed si habitum e-
 tiam orationis, & quasi colorem alijs quem requi-
 rit; est plena quaedam, & tamen teres, & te-
 nuis, & non sine neruis, ac uiribus, & ea,
 quae particeps utriusque generis quadam medio-
 critate laudatur. His tribus figuris insidere qui-
 dam uenustatis, non fucō illitus, sed sanguine dif-
 fusus, debet color. Tum denique nobis hic ora-
 tor ita conformandus est & uerbis, & sententijs,
 ut, quemadmodum qui utuntur armis, aut pa-
 laestra, non solum sibi uitandi, aut ferendi ra-
 tionem esse habendam putant, sed etiam ut cum
 uenustate moueantur; sic uerbis quidem ad aptā
 compositionem, & condecentiam, sententijs ue-
 ro ad

ro ad gravitatem orationis utatur, ut ij, qui in armorum tractatione uersantur. Formantur autem & uerba, & sententiae paene innumerabiles: quod satis scio notum esse uobis: sed inter conformationem uerborum, & sententiarum hoc interest, quod uerborum tollitur, si uerba mutaris; sententiarum permanet, quibuscunque uerbis ui uelis. Quod quidem uos, etsi facitis, tamen admonendos puto, ne quid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium, atque mirabile, nisi in singulis uerbis illa tria tenere; ut translatis utamur frequenter, interdumq. factis, raro autem etiam peruetustis: in perpetua autem oratione, cum & coniunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda, & frequentanda omnis oratio sententiarum, atque uerborum. nam & commoratio una in re permultum mouet, & illustris explanatio, rerumque, quasi gerantur, sub aspectum paene subiectio: quae & in exponenda re plurimum ualet, & ad illustrandum id, quod exponitur, & ad amplificandum; ut ijs, qui audient, illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse uideatur: & huic contraria saepe praecisio est, & plus ad intelligendum, quam dixeris, significatio, & distincte concisa breuitas, & extenuatio, & huic adiuncta illusio, a praeceptis Caesaris non abhorrens, & ab re non longa digressio:

V in

DE ORATORE

in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus, & concinnus esse debet: propositioq. quid sis dicturus, & ab eo, quod est dictum, seiunctio, & reditus ad propositum, & iteratio, & rationis apta conclusio: tum, augendi minuenti ue causa, ueritatis superlatio, atque traiectio, & rogatio, atque huic finitima quasi percunctatio, expositioq. sententiae suae: tum illa, quae maxime quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis ac significantis dissimulatio; quae est periucunda, cum in oratione non contentione, sed sermone tractatur: deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio, uel ante, uel postquam dixeris, uel cum aliquid a te ipso reijcias: praemunitio est etiam ad id, quod aggrediare, & reiectio in alium: communicatio; quae est quasi cum ijs ipsis, apud quos dicas, deliberatio: morum, ac uitae imitatio uel in personis, uel sine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos uel maxime, saepe autem etiam ad commouendos: personarum ficta inductio, uel grauissimum lumen augendi; descriptio, erroris inductio, & in hilaritatem impulsio; ante occupatio: tum duo illa, quae maxime mouent, similitudo, & exemplum, digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, uox quaedam libera, atque etiam effraenatior, augendi causa; iracundia, obiurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio breuis a proposito,

to, non ut superior illa digressio; purgatio, conciliatio, laesio, optatio, atque execratio. His fere luminibus illustrant orationem sententiae. Orationis autem ipsius tamquam armorum est uel ad usum comminatio, & quasi petitio, uel ad uenustatem ipsa tractatio. nam & geminatio uerborum habet interdum uim, leporem alias, & paulum immutatum uerbum, atque deflexum: & eiusdem uerbi crebra tum a primo repetitio, tum in extremum conuersio, & in eadem uerba impetus, & concursio; & adiunctio, & progressio, & eiusdem uerbi crebrius positi quaedam distinctio, & reuocatio uerbi, & illa quae similiter desinunt, aut quae cadunt similiter, aut quae paribus paria referuntur, aut quae sunt inter se similia. Est etiam gradatio quaedam, & conuersio, & uerborum concinna transgressio, & contrarium, & dissolutum, & declinatio, & reprehensio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis casibus ponitur, & quod de singulis rebus propositis ductum refertur ad singula, & ad propositum subiecta ratio, & item in distributis supposita ratio, & permissio, & rursum alia dubitatio, & impronissum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & disputatio, & quod continuatum, & interruptum, & imago, & sibi ipsi responsio, & immutatio, & disiunctio, & ordo, & relatio, & digressio, & circumscriptio. Haec enim sunt fere, atque horum similia uel plu

DE ORATORE

ra etiam esse possunt, quae sententijs orationem, uerborumq. cōformationibus illuminent. Quae quidem te, Crasse, uideo, inquit Cotta, quod nota esse nobis putes, sine definitionibus & sine exemplis effudisse. Ego uero, inquit Crassus, ne illa quidem, quae supra dixi, noua uobis esse arbitrabar; sed uoluntati uestrum omnium parui. His autem de rebus, sol me ille admonuit, ut breuior essem; qui ipse iam praecipitans, me quoque haec praecipitem paene euoluere coegit. Sed tamen huius generis demonstratio est, & doctrina ipsa uulgaris; usus autem grauissimus, & in hoc toto dicendi studio difficillimus. quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis, si non sunt omnes patefacti, at certe commonstrati loci; nunc, quid aptum sit, hoc est, quod maxime deceat in oratione, uideamus. Quamquam id quidem perspicuum est, non omni caussae, nec auditori, neque personae, neque tempori congruere orationis unum genus, nam & caussae capitis alium quendam uerborum sonum requirunt, alium rerum priuatarum, atque paruarum: & aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud obiurgatio, aliud disputatio, aliud historia desiderat. Refert etiam, qui audiant, senatus, an populus, an iudices; frequentes, an pauci, an singuli: & quales ipsi quoque oratores, qua sint aetate, honore, auctoritate, debet uideri: tempus,

pus, pacis, an belli; festinationis, an otij. itaque hoc loco nihil sane est, quod praecipi posse videatur, nisi ut figuram orationis plenioris, & tenuioris, & item illius mediocris ad id, quod agimus, accommodatam deligamus: ornamentis iisdem uti fere licebit, alias contentius, alias summissius: omniq. in re posse, quod deceat, facere, artis, & naturae est: scire quid, quandoq. deceat, prudentiae. Sed haec ipsa omnia perinde sunt, ut aguntur. Actio, inquam, in dicendo una dominatur. sine hac summus orator esse in numero nullo potest, mediocris hac instructus summus saepe superare. huic primas dedisse Demosthenes dicitur, cum rogaretur quid in dicendo esset primum, huic secundas, huic tertias. quo mihi melius etiam illud ab Aeschine dictum uideri solet: qui cum propter ignominiam iudicij cessisset Athenis, & se Rhodum contulisset, rogatus a Rhodijs, legisse fertur orationem illam egregiam, quam in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat: quae perlecta, petatum est ab eo postridie, ut legeret illam etiam, quae erat contra a Demosthene pro Ctesiphonte edita: quam cum suauissima, & maxima uoce legisset, admirantibus omnibus, Quanto, inquit, magis admiraremini, si audissetis ipsum? ex quo satis significauit, quantum esset in actione, qui orationem eandem aliam esse putaret auctore mutato. Quid fuit in Graccho, quem tu, Catule, melius memi-

V 3 nisti,

DE ORATORE

nisti, quod me puero tantopere ferretur? Quo me miser conferam? quo uertam? in Capitolium ne? at fratris sanguine redundat. an domum? matrem ne ut miseram, lamentantemq. uideam, & abiectam? Quae sic ab illo acta esse constabat, oculis, uoce, gestu, inimici ut lacrymas tenere non possent. Haec eo dico pluribus, quod genus hoc totum oratores, qui sunt ueritatis ipsius actores, reliquerunt, imitatores autem ueritatis histriones occupauerunt. At sine dubio in omni re uincit imitationem ueritas: sed, ea si satis in actione efficeret ipsa per sese, arte profecto non egeremus: uerum, quia animi permotio, quae maxime aut declaranda, aut imitanda est actione, perturbata saepe ita est, ut obscuretur, atque paene obruatur; discutienda sunt ea, quae obscurant, & ea, quae sunt eminentia, & prompta, sumenda. Omnis enim motus animi suum quendam a natura habet uultum, & sonum, & gestum: totumq. corpus hominis, & eius omnis uultus omnesq. uoces, ut nerui in fidibus, ita sonant, ut a motu animi quoque sunt pulsae. nam uoces, ut chordae, sunt intentae, quae ad quemque tactum respondeant, acuta, grauis; cita, tarda; magna, parua: quas tamen inter omnes est suo quaeque in genere mediocris. Atque etiam illa sunt ab his delapsa plura genera, lene, asperum; contractum, diffusum; continenti spiritu, intermisso; fractum, scissum; flexo sono, attenuatum,

tum, inflatum. nullum est enim horum similium
generum, quod non arte, ac moderatione tractetur.
hi sunt aëtori, ut pictori, expositi ad uarian-
dum colores. Aliud enim uocis genus iracundia
sibi sumat, acutum, incitatum, crebro incidens:

» Impius hortatur me frater, ut meos malis miser

» Manderem natos. - & ea, quae tu dudum,
Antoni, protulisti,

» Segregare abs te ausus: &

» Equis hoc animaduerterit? uincite. - &
Atreus fere totus. Aliud miseratio ac
maerior, flexibile, plenum, interruptum,
flebili uoce;

» Quo nunc me uertam? quod iter incipiam in-
gredi?

» Domum paternam ne? an ne ad Peliae filias?
& illa,

» O pater, o patria, o Priami domus.
& quae sequuntur:

» Haec omnia uidi inflammari,

» Priamo ui uitam euitari.

Aliud metus, demissum, & haesitans, &
abiectum:

» Multi modis sum circumuentus, morbo, exsi-

» lio, atque inopia:

» Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo
» expectorat:

» Alter terribilem minitatur uitae cruciatum,

» & necem:

V 4 Quae,

DE ORATORE

» Quae, nemo est tam firmo ingenio, & tanta
» confidentia,
» Quin refugiat timido sanguen, atque exalbe-
» scat metu.

Aliud uis, contentum, uehemens, imminens,
quadam incitatione grauitatis:

» Iterum Thyestes Atreum attractum aduenit:
» Iterum iam aggreditur me, & quietum exsu-
» scitat:

» Maior mihi moles, maius miscendum est ma-
» lum;

» Qui illius acerbum cor contundam, & com-
» primam.

Aliud uoluptas, effusum, lene, tenerum, hila-
ratum, ac remissum:

» Sed mihi cum detulit coronam ob collocandas
» nuptias,

» Tibi ferebat: cum simulabat sese alteri dare,

» Tum ad te ludibunda docte & delicate detulit.

Aliud molestia, sine commiseratione graue
quiddam, & uno pressu ac sono obductum:

» Qua tempestate Paris Helenam innuptis iun-
» xit nuptijs,

» Ego tum grauida expletis iam fere ad parien-
» dum mensibus:

per idem tempus Polydorum Hecuba partu
postremo parit.

omnes autem hos motus subsequi debet gestus,
non hic uerba exprimens scenicus, sed uniuersam
rem,

rem, & sententiam non demonstratione, sed significatione declarans, laterum inflexione, hac forti, ac uirili, non ab scena, & histrionibus, sed ab armis, aut etiam a palæstra. Manus autem minus arguta, digitis subsequens uerba, non exprimens: brachium procerius proiectum, quasi quoddam telum orationis: supplotio pedis in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis. Sed in ore sunt omnia. in eo autem ipso dominatus est omnis oculorum. quo melius nostri illi senes, qui personatum ne Roscium quidem magnopere laudabant. animi est enim omnis actio; & imago animi uultus est, indices oculi. nam haec est una pars corporis, quae, quot animi motus sunt, tot significationes, & commutationes possit efficere. neque uero est quisquam, qui eadem contuens efficiat. Theophrastus quidem Tauriscum quendam dicit actorem auersum solitum esse dicere; qui in agendo, contuens aliquid, pronunciaret. quare oculorum est magna moderatio. nam oris non est nimium mutanda species; ne aut ad ineptias, aut ad prauitatem aliquam deferamur. oculi sunt, quorum tum intensione, tum remissione, tum coniectu, tum hilaritate motus animorum significemus apte cum genere ipso orationis. est enim actio quasi sermo corporis: quo magis menti congruens esse debet. oculos autem natura nobis, ut equo & leonifetas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos dedit. quare in hac nostra actione secundis

uocem

DE ORATORE

uocem uultus ualet: is autem oculis gubernatur. Atque in ijs omnibus, quae sunt actionis, inest quaedam uis a natura data: quare etiam hac imperiti, hac uulgi, hac denique barbari maxime commouentur. uerba enim neminem mouent, nisi eum, qui eiusdem linguae societate coniunctus est: sententiae saepe acutae non acutorum hominum sensus praeteruolant: actio, quae prae se motum animi fert, omnes mouet: ijsdem enim omnium animi motibus concitantur, & eos ijsdem notis & in alijs agnoscunt, & in se ipsi iudicant. Ad actionis autem usum, atque laudem, maximam si ne dubio partem uox obtinet: quae primum est optanda nobis; deinde, quaecunque erit, ea tuenda. de quo illud iam nihil ad hoc praecipendi genus, quemadmodum uoci seruiatur: equidem magnopere censeo seruiendum. sed illud uidetur ab huius nostri sermonis officio non abhorreere, quod, ut dixi paullo ante, plurimis in rebus, quod maxime est utile, id nescio quo pacto etiam decet maxime. nam ad uocem in dicendo obtinendam nihil est utilius, quam crebra mutatio; nihil perniciosius, quam effusa sine intermissione contentio. Quid? ad aures nostras, & actionis suauitatem, quid est uicissitudine, & uarietate, & commutatione aptius? itaque idem Gracchus, quod potes audire, Catule, ex Licinio cliente tuo, litterato homine, quem seruum sibi ille habuit ad manum, cum eburneola solitus est habere fistula, qui staret occulte

culte post ipsum cum concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret, aut a contentione reuocaret. *Audiui mehercule, inquit Catulus, & saepe sum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam, & scientiam. Ego uero, inquit Crassus: ac doleo quidem illos uiros in eam fraudem in rep. esse delapsos. quamquam ea te latebitur; & ea in ciuitate ratio uiuendi, ac posteritatis ostenditur; ut eorum ciuium, quos nostri patres non tulerunt, iam similes habere cupiamus. Mitte obsecro, inquit, Crasse, Iulius, sermonem istum, & te ad Gracchi fistulam refer; cuius ego nondum plane rationem intelligo. In omni uoce, inquit Crassus, est quiddam medium, sed suum cuique uoci. huc gradatim ascendere uocem, utile, & suaue est. nam a principio clamare, agreste quiddam est: & illud idem ad firmandum est uocem salutare. deinde est quiddam contentionis extremum; quod tamen inferius est, quam acutissimus clamor; quo te fistula progredi non sinet, & tamen ab ipsa contentione reuocabit. est item contra quiddam in remissione grauissimum, quo tamquam sonorum gradibus descenditur. haec uarietas, & hic per omnes sonos uocis cursus & se tuebitur, et actioni afferet suauitatem: sed fistulatorem domi relinquetis: sensum huius consuetudinis uobiscum ad forum deferetis. Edidi quae potui, non ut uolui, sed ut*
me

DE ORATORE

me temporis angustiae coegerunt. scitum est enim, causam conferre in tempus, cum afferre plura, si cupias, non queas. Tu uero, inquit Catulus, collegisti omnia, quantum ego possum iudicare, ita diuinitus, ut non a Graecis didicisse, sed eos ipsos haec docere posse uideare. me quidem istius sermonis participem factum esse gaudeo. ac uellem, ut meus gener, sodalis tuus, Hortensius affuisset: quem quidem ego confido omnibus istis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Crassus, Fore dicis, inquit? ego uero esse iam iudico, & tum iudicavi, cum, me consule, in senatu causam defendit Africae; nuperq. etiā magis, cum pro Bithyniae rege dixit. quamobrē recte uides, Catule: nihil enim isti adolescenti neque a natura, neque a doctrina deesse sentio. Quo magis est tibi Cotta, & tibi Sulpici uigilandum, ac laborandum. non enim ille mediocris orator uestrae quasi succrescit aetati, sed et ingenio peracri, & studio flagranti, & doctrina eximia, & memoria singulari. cui quamquam faueo: tamen illum aetati suae praestare cupio: nobis uero illum tanto minorem praecurrere, uix honestum est. Sed iam surgamus, inquit; nosq. curemus; & aliquando ab hac contentione disputationis animos nostros curamq. laxemus.

M. TVLLII

159
M. TVLLII CÍCERONIS

DE CLARIS ORATORIBVS

LIBER, QVI DICTVR

B R V T V S.

VM e Cilicia decedens Rhodũ uenissem;
C & eo mihi de Q. Hortensii morte esset
allatum; opinione omnium maiorem ani-
mo cepi dolorem. nam & amico amisso, cum con-
suetudine iucunda, tum multorum officiorum con-
iunctione me priuatum uidebam: & interitu ta-
lis auguris dignitatem nostri collegij deminutam
dolebam. qua in cogitatione, & cooptatum me
ab eo in collegium, recordabar; in quo iuratus in-
diciũ dignitatis meae fecerat; & inauguratum
ab eodem; ex quo augurum institutis in parentis
eum loco colere debebam. Augebat etiam mole-
stiam, quod, magna sapientium ciuium bono-
rumq. penuria, uir egregius, coniunctissimusq.
mecum consiliorum omnium societate, alienissimo
reip. tempore extinctus, & auctoritatis, & pru-
dentiae suae triste nobis desiderium reliquerat:
dolebamque, quod non, ut plerique putabant,
aduersarium, aut obrectatorem laudum mearũ,
sed socium potius, & consortem gloriosi laboris
amiseram. etenim, si in leuiorum artium studio
memoriae proditum est, poetas nobiles poetarum
aequalium

aequalium morte doluisse: quo tandem animo eius
interitum ferre debui, cum quo certare erat glo-
riosius, quam omnino aduersarium non habere?
cum praesertim non modo numquam sit aut illius
a me cursus impeditus, aut ab illo meus, sed con-
tra semper alter ab altero adiutus & communi-
cando, & monendo, & fauendo. sed quoniam,
perpetua quadam felicitate usus, ille cessit e uita,
suo magis, quam suorum ciuium tempore; &
tum occidit, cum lugere facilius remp. posset, si
uiueret, quam iuuare; uixitq. tamdiu, quam li-
cuit in ciuitate bene beateq. uiuere: nostro incom-
modo detrimentoque, si est ita necesse, doleamus;
illius uero mortis opportunitatem beneuolentia
potius, quam misericordia prosequamur; ut, quo-
tiescunque de clarissimo et beatissimo uiro cogite-
mus, illum potius, quam nosmet ipsos, diligere
uideamur. nam si id dolemus, quod eo iam frui
nobis non licet: nostrum est id malum: quod mo-
dice feramus; ne id non ad amicitiam, sed ad do-
mesticam utilitatem referre uideamur. sin, tam-
quam illi ipsi acerbitatis aliquid acciderit, ang-
mur: summam eius felicitatem non satis grato ani-
mo interpretamur. etenim si uiueret Q. Horten-
sius, cetera fortasse desideraret una cum reliquis
bonis & fortibus ciuibus; hunc autem aut prae-
ter ceteros, aut cum paucis sustineret dolorem,
cum forum populi R. quod fuisset quasi theatrum
illius ingenij, uoce erudita, & Romanis Gras-
cisq.

cisq. auribus digna spoliatum, atque orbatum uideret. equidem angor animi, non consilij, non ingenij, non auctoritatis armis egere remp. quae didiceram tractare, quibusq. me assuefeceram, quaeque erant propria cum praestantis in rep. uiri, tum bene moratae & bene constitutae ciuitatis. quodsi fuit in rep. tempus ullum, cum extorquere arma posset e manibus iratorum ciuium boni ciuis auctoritas & oratio; tum profecto fuit, cū patrociniū pacis exclusum est aut errore hominum, aut timore. ita nobismet ipsis accidit, ut, quamquam essent multo magis alia lugenda, tamen hoc doleremus; quod, quo tempore aetas nostra, persuncta rebus amplissimis, tamquam in portum confugere deberet, non inertiae, neque desidia, sed otij moderati, atque honesti; cumq. ipsa oratio iam nostra canesceret, haberetq. suam quandam maturitatem, & quasi senectutem; tum arma sunt ea sumpta, quibus illi ipsi, qui didicerant eis uti gloriose, quemadmodum salutariter uterentur, non reperiēbant. itaque ij mihi uidentur fortunate beateq. uixisse, cum in ceteris ciuitatibus, tum maxime in nostra, quibus cum auctoritate, rerumq. gestarum gloria, tum etiam sapientiae laude perfrui licuit. quorum memoria et recordatio in maximis nostris grauissimisq. curis iucunda sane fuit, cum in eam nuper ex sermone quodam incidissemus. nam cum inambularem in xysto, & essem otiosus domi; Marcus ad me

Brutus,

Brutus, ut consueuerat, cum T. Pomponio uenerat, homines cum inter se coniuncti, tum mihi ita cari, itaque incundi, ut eorum aspectu omnis, quae me angebat, de rep. cura confederit. quos postquam salutari, Quid uos, inquam, Brute, & Attice nunc, quid tandem noui? Nihil sane, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire uelis, aut ego pro certo dicere audeam. Tum Atticus, Eo, inquit, ad te animo uenimus, ut de rep. esset silentium, & aliquid audiremus potius ex te, quam te afficeremus ulla molestia. Vos uero, inquam, Attice & praesentem me cura leuatis; & absenti magna solatia dedistis: nam uestris primum litteris recreatus, me ad pristina studia reuocaui. Tum ille, Legi, inquit, perlubenter epistolam, quam ad te Brutus misit ex Asia: qua mihi uisus est & monere te prudenter, & consolari amicissime. Recte, inquam, est uisus: nam me istis scito litteris ex diuturna perturbatione totius uoletudinis tamquam ad aspiciendam lucem esse reuocatum. atque ut post Cannensem illam calamitatem primum Marcelli ad Nolam proelio populus se Romanus erexit; posteaq. prosperae res deinceps multae consecutae sunt: sic, post rerumstrarum, & communium grauissimos casus, nihil ante epistolam Bruti mihi accidit, quod uellem, aut quod aliqua ex parte sollicitudines alleuaret meas. Tum Brutus, Volui id quidem efficere certe; & capio magnum fructum, si quidem,

quidem, quod uolui, tanta in re consecutus sum: sed scire cupio, quae te Attici litterae delectauerint. Istae uero, inquam, Brute non modo delectationem mihi, sed etiam, ut spero, salutem attulerunt. Salutem? inquit ille. quodnam tandem genus istuc tam praeclarum litterarum fuit?

An mihi potuit, inquam, esse aut gratior ulla saluatio, aut ad hoc tempus aptior, quam illius libri, quo me hic affatus, quasi iacentem excitauit? Tum ille, Nempe eum dicis, inquit, quo iste omnem rerum memoriam breuiter, & ut mihi quidem uisum est, perdiligenter complexus est? Istum ipsum, inquam, Brute dico librum mihi saluti fuisse. Tum Atticus: Optatissimum mihi quidem est, quod dicis: sed quid tandem habuit liber iste, quod tibi aut nouum, aut tanto uisui posset esse? Ille uero & noua, inquam, mihi quidem multa, & eam utilitatem, quam requirebam, ut, explicatis ordinibus temporum, uno in conspectu omnia uiderem: quae cum studiose tractare coepissem; ipsa mihi tractatio litterarum salutaris fuit; admonuit q. Pomponi, ut a te ipso sumerem aliquid ad me reficiendum, teq. remunerandum, si non pari, at grato tamen munere. quamquam illud Hesiodium laudatur a doctis, quod eadem mensura reddere iubet, qua acceperis, aut etiam cumulatione, si possis. ego autem uoluntatem tibi profecto emetiar; sed rem ipsam nondum posse uideor: idq. ut ignoscas, a te peto.

X nec

B R U T U S.

nec enim ex nouis, ut agricolae solent, fructibus
est unde tibi reddam quod accepi; sic omnis foe-
tus repressus, exustusque flos siti ueteris uberta-
tis exaruit: nec ex conditis, qui iacent in tene-
bris, & ad quos omnis nobis aditus, qui paene
solis patuit, obstructus est. seremus igitur aliquid
tamquam in inculto, & derelicto solo: quod ita
diligenter colemus, ut impendijs etiam augere
possimus largitatem tui muneris: modo idem no-
ster animus efficere possit, quod ager; qui cum mul-
tos annos quieuit, uberiores efferre fruges solet.
Tum ille: Ego uero & expectabo ea, quae polli-
ceris; neque exigam, nisi tuo commodo: & erunt
mihi pergrata, si solueris. Mihi quoque, in-
quit Brutus, & expectanda sunt ea, quae Atti-
co polliceris. etsi fortasse ego a te huius uolunta-
rius procurator petam, quod ipse, cui debes, in-
commodo exacturum negat. At uero, inquam,
tibi ego Brute non soluam, nisi prius a te cauero,
amplius eo nomine neminem, cuius petitio sit, pe-
titurum. Non mehercule, inquit, tibi repro-
mittere istuc quidem ausus sim. nam hunc, qui
negat, uideo flagitatorem, non illum quidem tibi
molestum, sed assiduum tamen, & acrem fore.
Tum Pomponius, Ego uero, inquit, Brutum ni-
hil mentiri puto. uideor enim iam te ausurus esse
appellare: quoniam longo interuallo modo primū
animaduerti paullo te hilariorem. itaque quo-
niam hic, quod mihi deberetur, se exacturum pro-
fessus

fessus est; quod huic debes, ego a te peto. Quid nam id, inquam? Ut scribas, inquit, aliquid: iam pridem enim conticuerunt tuae litterae. nam, ut illos de rep. libros edidisti, nihil a te sane postea accepimus; eisq. nosmet ipsi ad rerum naturalium memoriam comprehendendam impulsī, atque incensī sumus. sed illa, cum poteris: atque, ut possis, rogo. nunc uero, inquit, si es animo uacuo, expone nobis quod quaerimus. Quidnam est id, inquam? Quod mihi nuper in Tusculano inchoasti de oratoribus, quando esse coepissent, qui etiam, & quales fuissent. quem ego sermonem cum ad Brutum tuum, uel nostrum potius, detulissem; magnopere hic audire se uelle dixit. itaque hunc elegimus diem, cum te sciremus esse uacuum. quare, si tibi est commodum, ede illa, quae coeperas, & Bruto, & mihi. Ego uero, inquam, si potuero, faciam uobis satis. Poteris, inquit: relaxa modo paululum animum, aut sane, si potes, libera. Nempe igitur hinc tum, Pomponi; ductus est sermo, quod erat a me mentio facta, causam Deiotari, fidelissimi atque optimi regis, ornatissime & copiosissime a Bruto me audisse defensam. Scio, inquit, ab isto initio tractum esse sermonem; teq. Bruti dolentem uicem, quasi defleuisse iudiciorum uastitatem, & fori. Feci, inquam, istuc quidem, & saepe facio. nam mihi, Brute, in te intuenti, crebro in mentem uenit uereri, ecquodnam curriculum ali-

X 2 quando

quando sit habitura tua & natura admirabilis,
 & exquisita doctrina, & singularis industria.
 cum enim in maximis causis uersatus esses; &
 cum tibi aetas nostra iam cederet, fascesq. sum-
 mitteret; subito in ciuitate cum alia ceciderunt,
 tum etiam ea ipsa, de qua disputare ordimur, elo-
 quentia obmutuit. Tum ille, Ceterarum rerum
 causa, inquit, istuc & doleo, & dolendum pu-
 to: dicendi autem me non tam fructus, & gloria,
 quam studium ipsum, exercitatioq. delectat: quod
 mihi nulla res eripiet, te praesertim tam studioso.
 etenim dicere bene nemo potest, nisi qui pruden-
 ter intelligit. quare qui eloquentiae uere dat ope-
 ram, dat prudentiae: qua ne maximis quidem in
 bellis aequo animo carere quisquam potest. Prae-
 clare, inquam, Brute dicis: eoq. magis ista di-
 cendi laude delector, quod cetera, quae sunt quon-
 dam habita in ciuitate pulcherrima, nemo est tam
 humilis, qui se non aut posse adipisci, aut adeptu
 putet; eloquentem neminem uideo factum esse ui-
 ctoria. sed quo facilius sermo explicetur, seden-
 tes, si uidetur, agamus. Cum idem placuisset
 illis, tum in pratulo propter Platonis statuam
 confedimus.

Hic ego. Laudare igitur eloquentiam, et,
 quanta uis sit eius, expromere, quantamq. ijs,
 qui sint eam consecuti, dignitatem asserat, neque
 propositum nobis est hoc loco, neque necessarium.
 hoc uero sine ulla dubitatione confirmauerim; si-

ue

ue illa arte pariat^{ur} aliqua, siue exercitatione quadam, siue natura, rem unam esse omnium difficillimam. quibus enim ex quinque rebus constare dicitur, earum unaquaeque est ars ipsa magna per sese. quare quinque artium concursus maximarum quantam uim, quantamq. difficultatem habeat, existimari potest. testis est Graecia: quae cum eloquentiae studio sit incensa, iam diuq. excelat in ea, praestetq. ceteris, tamen omnes artes uetustiores habet, & multo ante non inuentas solum, sed etiam perfectas, quam haec est Graecis elaborata dicendi uis, atque copia. in quam cum intueor, maxime mihi occurrunt, Attice, & quasi lucent Athenae tuae: qua in urbe primum se orator extulit, primumq. etiam monumentis & litteris oratio est coepta mandari. tamen ante Periclem, cuius scripta quaedam feruntur, & Thucydidem, qui non nascentibus Athenis, sed iam adultis fuerunt, littera nulla est, quae quidem ornatum aliquem habeat, & oratoris esse uideatur. quamquam opinio est, & eum, qui multis annis ante hos fuerit, Pisistratum, & paullo seniore etiam Solonem, posteaq. Clisthenem, multum, ut temporibus illis, ualuisse dicendo. post hanc aetatem aliquot annis, ut ex Attici monumentis potest perspicere, Themistocles fuit; quem constat cum prudentia, tum etiam eloquentia praestitisse. post Pericles; qui cum floreret omni genere uirtutis, hac tamen fuit laude clarissimus.

X 3 Cleonem

Cleonem etiam temporibus illis, turbulentum illum quidem ciuem, sed tamen eloquentem constat fuisse. huic aetati suppare Alcibiades, Critias, Theramenes. quibus temporibus quod dicendi genus uiguerit, ex Thucydidi scriptis, qui ipse tum fuit, intelligi maxime potest. grandes erant uerbis, crebri sententijs, compressione rerum breues, & ob eam ipsam caussam interdum subobscuri. sed, ut intellectum est, quãtam uim haberet accurata, & facta quodam modo oratio; tum etiam magistri dicendi multi subito extiterunt; tum Leontinus Gorgias, Thrasymachus Chalcedonius, Protagoras Abderites, Prodicus Cius, Hippias Elaeus in honore magno fuit; alijq. multi temporibus eisdem docere se profitebantur, arrogantibus sane uerbis, quemadmodum caussa inferior (ita enim loquebantur) dicendo fieri superior possit. ijs opposuit sese Socrates: qui subtilitate quadam disputandi refellere eorum instituta solebat, uiris, cuius ex uberrimis sermonibus extiterunt doctissimi uiri: primumq. tum philosophia, non illa de natura, quae fuerat antiquior, sed haec, in qua de bonis rebus, & malis, deq. hominum uita, & moribus disputatur, inuenta dicitur. quod quoniam genus ab hoc, quod proposuimus, abhorret; philosophos aliud in tempus reijciamus; ad oratores, a quibus digressi sumus, reuertamur. Extitit igitur iam senibus illis, quos paullo ante diximus, Isocrates, cuius domus cunctae Graeciae

ciae quasi ludus quidam patuit, atque officina dicendi, magnus orator, et perfectus magister, quāquā forensi luce caruit, intraque parietes aluit eam gloriam, quam nemo quidē meo iudicio est postea consecutus. is & ipse scripsit multa praeclare, et docuit alios: & cum cetera melius, quam superiores, tum primus intellexit, etiam in soluta oratione, dum uersum effugeres, modum tamen & numerum quendam oportere seruari. ante hūc enim uerborum quasi structura, & quaedam ad numerum conclusio nulla erat: aut, si quando erat, non apparebat eam dedita opera esse quaesitam: quae forsitan laus sit: uerum tamen natura magis, tum casu non numquam, quam aut ratione aliqua, aut obseruatione fiebat. ipsa enim natura circumscriptione quadam uerborum comprehendit concluditque sententiam. quae cum aptis constricta uerbis est, cadit etiam plerunque numero se. nam & aures ipsae, quid plenum, quid inane sit, iudicant: & spiritu, quasi necessitate aliqua, uerborum comprehensio terminatur: in quo non modo defici, sed etiam laborare turpe est. Tum fuit Lysias, ipse quidem in causis forensibus non uersatus, sed egregie subtilis scriptor, atque elegans: quem iam prope audeas oratorem perfectum dicere. nam plane quidem perfectum, & cui nihil admodum desit, Demosthenem facile dixeris. nihil acute inueniri potuit in eis causis, quas scripsit, nihil, ut ita dicam, subdole, nihil

X 4 uersute,

uersute, quod ille non uiderit: nihil subtiliter dici, nihil pressc, nihil enucleate, quo fieri possit aliquid limatius: nihil contra grande, nihil incitatum, nihil ornatum uel uerborum grauitate, uel sententiarum, quo quidquam esset elatius. Huic Hyperides proximus, & Aeschines fuit, & Lycurgus, & Dinarchus, & is, cuius nulla extant scripta, Demades, alijq. plures. haec enim aetas effudit hanc copiam: & ut opinio mea fert succus ille, & sanguis incorruptus usque ad hanc aetatem oratorum fuit, in qua naturalis inesset, non fucatus nitor. Phalereus enim successit eis senibus adolescens, eruditissimus ille quidem horum omnium, sed non tam armis institutus, quam palaestra: itaque delectabat magis Athenienses, quam inflammabat: processerat enim in solem, & puluerem, non ut e militari tabernaculo, sed ut e Theophrasti, doctissimi hominis, umbraculis. hic primus inflexit orationem; & eam mollem, teneramq. reddidit; & suavis, sicut fuit, uideri maluit, quam grauis, sed suauitate ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret; tantum ut memoriam concinnitatis suae, non, quemadmodum de Pericle scripsit Eupolis, cum delectatione aculeos etiam relinqueret in animis eorum, a quibus esset auditus. Vides ne igitur, ut in ea ipsa urbe, in qua & nata, & alta sit eloquentia, quam ea sero prodierit in lucem? siquidem ante Solonis aetatem & Pisistrati de nullo, ut

lo, ut diserto, memoriae proditum est. at hi quidem, ut populi R. aetas est, senes; ut Atheniensium saecula numerantur, adolescentes debent uideri. nam etsi Ser. Tullio regnante uiguerunt: tamen multo diutius Athenae iam erant, quam est Roma ad hodiernum diem. nec tamen dubito, quin habuerit uim magnam semper oratio. neque enim iam Troicis temporibus tantum laudis in dicendo Vlyssi tribuisset Homerus, & Nestori, quorum alterum uim habere uoluit, alterum suauitatem; nisi iam tum esset honos eloquentiae: neque ipse poeta hic tam idem ornatus in dicendo, ac plane orator fuisset: cuius etsi incerta sunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum: si quidem non infra superiorem Lycurgum fuit, a quo est disciplina Lacedaemoniorum adstricta legibus. sed studium eius generis, maiorq. uis agnoscitur in Pisistrato denique. hunc proximo saeculo Themistocles insecutus est, ut apud nos perantiquus; ut apud Athenienses, non ita sane uetus: fuit enim regnante iam Graecia, nostra autem ciuitate non ita pridem dominatu regio liberata. nam bellum Volscorum illud grauissimum, cui Coriolanus exsul interfuit, eodem fere tempore, quo Persarum bellum, fuit, similisq. fortuna clarorum uirorum: siquidem uterque, cum ciuis egregius fuisset, populi ingrati pulsus iniuria se ad hostes contulit, conatumq. iracundiae suae morte sedauit. nam etsi aliter est apud te, Attice, de Coriolano:

riolano : concede tamen , ut huic generi mortis potius assentiar . At ille ridens , Tuo uero , inquit , arbitrato : quoniam quidem concessum est rhetoribus & mentiri in historijs , ut aliquid dicere possint argutius . ut enim tu nunc de Coriolano , sic Clitarchus , sic Stratocles de Themistocle finxit . nam quem Thucydides , qui & Atheniensis erat , & summo loco natus , summusq. uir , & paullo aetate posterior , tantum mortuum scripsit , & in Attica clam humatum ; addiditq. fuisse suspicionem , ueneno sibi consciuisse mortem ; hunc isti aiunt , cum taurum immolauisset , excepisse sanguinem patera , & , eo poto , mortuum concidisse . hanc enim mortem rhetorice & tragice ornare potuerunt : illa mors uulgaris nullam praebebat materiem ad ornatum . quare , quoniam tibi ita quadrat , omnia fuisse in Themistocle paria , et Coriolano ; pateram quoque a me sumas licet . praebebo etiam hostiam ; ut Coriolanus sit plane alter Themistocles . Sit sane , inquam , ut lubet , de isto : & ego cautius posthac historiam attingam te audiente ; quem rerum Romanarum auctorem laudare possum religiosissimum . sed tum ferre Pericles , Xantippi filius , de quo ante dixi , primus adhibuit doctrinam : quae quamquam tum nulla erat dicendi ; tamen , ab Anaxagora physico eruditus , exercitationem mentis a reconditis abstrusisq. rebus ad causas forenses popularesq. facile traduxerat . huius suauitate maxime hilaratae

laratae sunt Athenae, huius ubertatem & copiam admiratae, eiusdem uim dicendi terroremq. timuerunt. haec igitur aetas prima Athenis oratorem prope perfectum tulit. nec enim in constituentibus remp, nec in bella gerentibus, nec in impeditis, ac regum dominatione deuinctis nasci cupiditas dicendi solet. pacis est comes, otijq. socia, et iam bene constitutae ciuitatis quasi alumna quaedam eloquentia. itaque ait Aristoteles, cum, sublati in Sicilia tyrannis, res priuatae longo intervallo iudicij repeterentur, tum primum, quod esset acuta illa gens, & controuersa natura, artem & praecepta Siculos Coracem & Tisiam conscripsisse: nam antea neminem solitum uia, nec arte, sed accurate tamen, & de scripto plerisque dicere; scriptasq. fuisse & paratas a Protagora rerum illustrium disputationes, quae nunc communes appellantur loci: quod idem fecisse Gorgiam, cum singularum rerum laudes uituperationesq. conscripsisset; quod iudicaret hoc oratoris esse maxime proprium, rem augere posse laudando, uituperandoq. rursus affligere: huic Antiphontem Rhamnusium similia quaedam habuisse conscripta: quo neminem unquam melius ullam orauisse capitis causam, cum se ipse defenderet, se audiente, locuples auctor scripsit Thucydides: nam Lysiam primo profiteri solitum artem esse dicendi: deinde, quod Theodorus esset in arte subtilior, in orationibus autem ieiunior, orationes eū scri-

scribere alijs coepisse, artem remouisse. similiter Isocratem primo artem dicendi esse negauisse: scribere autem alijs solitum orationes, quibus in iudicijs uterentur: sed, cum ex eo, quia quasi committeret contra legem, quo quis iudicio circumueniretur, saepe ipse in iudicium uocaretur, orationes alijs destituisse scribere, totumq. se ad artes componendas transfulisse. Et Graeciae quidem oratorum partus, atque fontes uides, ad nostrorum annalium rationem ueteres, ad ipsorum sane recentes. nam, ante quam deletata est Atheniensium ciuitas hac laude dicendi, multa iam memorabilia & in domesticis, & in bellicis rebus effecerat. hoc autem studium non erat commune Graeciae, sed proprium Athenarum. quis enim aut Argium oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum scit fuisse temporibus illis? nisi quid de Epaminonda, docto homine, suspicari libet. Lacedaemonium uero usque ad hoc tempus audiui fuisse neminem. Menelaum ipsum dulcem illum quidem tradit Homerus, sed pauca dicentem. breuitas autem laus est interdum in aliqua parte dicendi, in uniuersa eloquentia laudem non habet. at uero extra Graeciam magna dicendi studia fuerunt; maximiq. huic laudi habiti honores illustre oratorum nomen reddiderunt. nam, ut semel e Piraeo eloquentia euecta est, omnes peragrauit insulas, atque ita peregrinata tota Asia est, ut se externis oblineret moribus

ribus, omnemq. illam salubritatem Atticae di-
etionis, quasi sanitatem, perderet, ac loqui pae-
ne dedisceret. hinc Asiatici oratores, non conte-
mnendi quidem nec celeritate, nec copia, sed pa-
rum pressi, & nimis redundantes: Rhodij sanio-
res, & Atticorum similiores. Sed de Graecis
haecenus: etenim haec ipsa forsitan fuerint non
necessaria. Tum Brutus, Ista uero, inquit,
quam neecessaria fuerint, non facile dixerim: iu-
cunda certe mihi fuerint, neque solum non lon-
ga, sed etiam breuiora, quam uellem. Optime,
inquam: sed ueniamus ad nostros: de quibus dif-
ficile est plus intelligere, quam quantum ex mo-
numentis suspicari licet. Quis enim putet aut
celeritatem ingenij L. Bruto, illi nobilitatis ue-
strae principi, defuisse? qui de matre suauanda
ex oraculo Apollinis tam acute arguteq. coniece-
rit; qui summam prudentiam simulatione stulti-
tiae texerit; qui potentissimum regem, clarissi-
mi regis filium, expulerit; ciuitatemq. perpe-
tuo dominatu liberatam, magistratibus annuis,
legibus, iudicijsq. deuinxerit; qui collegae suo
imperium abrogauerit, ut e ciuitate regalis no-
minis memoriam tolleret: quod certe effici non po-
tuisset, nisi esset oratione persuasum. Videmus
item, paucis annis post reges exactos, cum ple-
bes prope ripam Anienis ad tertium miliarium
consedisset, eumq. montem, qui Sacer appellatus
est, occupauisset, M. Valerium dictatorem dicen-
do

do sedauisse discordias, eiq. ob eam rem honores
 amplissimos habitos, & eum primum ob eam ip-
 sam causam Maximum esse appellatum. Ne L.
 Valerium quidem Potitum arbitror non aliquid
 potuisse dicendo, qui post decemuiralem inuidiam
 plebem in patres incitatam legibus & concioni-
 bus suis mitigauerit. Possumus App. Claudium
 suspicari disertum, quia senatum iā iā inclinatum
 a Pyrrhi pace reuocauerit: possumus C. Fabrici-
 um, quia sit ad Pyrrhum de captiuis recuperan-
 dis missus orator: Ti. Coruncanium, quod ex pon-
 tificum commentarijs longe plurimum ingenio
 ualuisse uideatur: Man. Curium, quod is tribu-
 nus pl. interrege Appio Caeco, diserto homine,
 comitia contra leges habente, cum de plebe consu-
 lem non accipiebat, patres ante auctores fieri coe-
 gerit: quod fuerit permagnum, nondum lege
 Moenia lata. Licet aliquid etiam de M. Popillij in-
 genio suspicari: qui cum consul esset, eodemq. tem-
 pore sacrificium publicum cum laena faceret,
 quod erat flamen Carmentalis; plebis contra pa-
 tres concitatione & seditione nunciata, ut erat
 laena amictus, ita uenit in concionem, seditioneq.
 cum auctoritate, tum oratione sedauit. sed eos
 oratores habitos esse, aut omnino tum ullum elo-
 quentiae praemium fuisse, nihil sane mihi legis-
 se uideor; tantummoao coniectura ducor ad suspi-
 candum. Dicitur etiam C. Flaminius, is, qui tri-
 bunus pl. legem de agro Gallico & Piceno uiritim
 diui-

diuidendo tulerit, qui consul apud Trasimenum sit interfectus, ad populum ualuisse dicendo. *Quintus* etiam *Maximus Verrucosus* orator habitus est temporibus illis; & *Q. Metellus* is, qui bello Punico secundo cum *L. Veturio Philone* consul fuit. Quem uero extet, & de quo sit memoriae proditum eloquentem fuisse, & ita esse habitum, primus est *M. Cornelius Cethegus*: cuius eloquentiae est auctor, & idoneus quidem mea sententia, *Q. Ennius*; praesertim cum & ipse eum auerit, & scribat de mortuo: ex quo nulla suspicio est, amicitiae causa esse mentitum. est igitur sic apud illum in nono, ut opinor, annali:

- » Additur orator *Cornelius* suauiloquenti
  - » Ore *Cethegus* *Marcus*, *Tuditano* collega,
  - » *Marci* filius. - & oratorem appellat; & suauiloquentiam tribuit: quae nunc quidem non tam est in plerisque: latrant enim iam quidam oratores, non loquuntur. sed est ea laus eloquentiae certe maxima:
  - » - dictus ollis popularibus olim,
  - » Qui tum uiuebant homines, atque aeuum agebant,
  - » Flos delibatus populi, -
- probe uero: ut enim hominis ingenium, sic ingenij ipsius lumen eloquentia: qua uirum excellentem praeclare tum illi homines florem populi esse dixerunt:
- » - *Suadaeq.* medulla.

πιδω

quam uocant Graeci, cuius effector est ora-
 tor, hanc suadam appellauit Ennius. eius autem
 Cethegum medullam fuisse uult, ut, quam deam
 in Periclis labris scripsit Eupolis sessitauisse, hu-
 ius hic medullam nostrum oratorem fuisse dixerit.
 At hic Cethegus consul cum P. Tuditano fuit
 bello Punico secundo, quaeſtorq. his consulibus
 M. Cato, modo plane, annis CXL ante me
 consulem: & id ipsum nisi unius esset Ennij testi-
 monio cognitum, hunc uetustas, ut alios fortas-
 se multos, obliuione obruiſſet. illius autem aeta-
 tis qui sermo fuerit, ex Naeuianis scriptis in-
 telligi potest. his enim consulibus, ut in ueteri-
 bus commentarijs scriptum est, Naeuius est mor-
 tuus. quamquam Varro noster, diligentissimus
 inuestigator antiquitatis, putat in hoc erratum,
 uitamq. Naeuij producit longius. nam Plautus
 P. Claudio, L. Porcio, uiginti annis post illos,
 quos ante dixi, consulibus mortuus est, Catone
 censore. Hunc igitur Cethegum consecutus est
 aetate Cato, qui annis LX post eum fuit consul.
 eum nos ut peruerterem habemus, qui L. Marcio,
 Man. Manilio cos. mortuus est, annis LXXXVI
 ipsis ante me consulem. nec uero habeo quemquā
 antiquiorem, cuius quidem scripta proferenda
 putem. nisi si quem Appij Caeci oratio haec ip-
 sa de Pyrrho, & non nullae mortuorum laudatio-
 nes forte delectant. & hercules hae quidem ex-
 tant. ipsae enim familiae sua quasi ornamenta ac
 monumenta

monumenta seruabant, & ad usum, si quis eiusdem generis occidisset, & ad memoriam laudum domesticarum, & ad illustrandam nobilitatem suam. quamquam his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mendosior. multa enim scripta sunt in eis, quae facta non sunt; falsi triumphi, plures consulatus, genera etiam falsa, & a plebe transitiones, cum homines humiliores in alienum eiusdem nominis infunderentur genus; ut, si ego me a Man. Tullio esse dicerem, qui patricius cum Ser. Sulpicio consul anno decimo post exactos reges fuit. Catonis autem orationes non minus multae fere sunt, quam Attici Lysiae; cuius arbitror plurimas esse. est enim Atticus; quoniam certe Athenis est & natus, & mortuus, & functus omni ciuium munere: quamquam Timaeus eum quasi Licinia & Mucia lege repetit Syracusas: & quodam modo est non nulla in ijs etiam inter ipsos similitudo. acuti sunt, elegantes, faceti, breues: sed ille Graecus ab omni laude felicior. habet enim certos sui studiosos, qui non tam habitus corporis opimos, quam gracilitates confectentur: quos, ualetudo modo bona sit, tenuitas ipsa delectat. quamquam in Lysia sunt saepe etiam lacerti, sic, ut eo fieri nihil possit ualentius. uerum est certe genere toto strigosior. sed habet tamen suos laudatores, qui hac ipsa eius subtilitate admodum gaudeant. Catonem uero quis nostrorum oratorum, qui quidem nunc
γ sunt,

sunt, legit? aut quis nouit omnino? at quem uirum, dii boni. mitto ciuem, aut senatorem, aut imperatorem: oratorem enim hoc loco quaerimus. quis illo grauior in laudando? acerbior in uituperando? in sententijs argutior? in docendo edisserendoq. subtilior? refertae sunt orationes amplius cētum quinquaginta, quas quidem adhuc inuenirim, & legerim, & uerbis, & rebus illustribus. licet ex ijs eligant ea, quae notatione & laude digna sint: omnes oratoriae uirtutes in eis reperientur. Iam uero Origines eius quem florem, aut quod lumen eloquentiae non habent? amatores huic desunt, sicuti multis iam ante saeculis et Philisto Syracusio, & ipsi Thucydidi. nam, ut horum concisis sententijs, interdum etiam non satis apertis cum breuitate, tum nimio acumine, officit Theopompus elatione, atque altitudine orationis suae; quod idem Lysiae Demosthenes: sic Cato nis luminibus obstruxit haec posteriorum quasi exaggerata altius oratio. sed & in nostris inscitia est; quod ij ipsi, qui in Graecis antiquitate delectantur, eaq. subtilitate, quam Atticam appellant, hanc in Catone non nouerunt. quid enim? Hyperidae uolunt esse, & Lysiae. laudo: sed cur nolunt Catonis? Attico genere dicendi se gaudere dicunt. sapienter id quidem: atque utinam imitarentur, nec ossa solum, sed etiam sanguinem: gratū est tamen, quod uolunt. cur igitur Lysias, & Hyperides amatur, cum penitus ignoretur Cato? Antiquior

tiquior est huius sermo, & quaedam horridiora
uerba. Ita enim tum loquebantur. id muta; quod
tum ille non potuit: & adde numeros, ut aptior
sit oratio: ipsa uerba compone, & quasi coagmen-
ta; quod ne Graeci quidem ueteres factitauerunt:
iã neminem antepones Catoni. Ornari orationem
Graeci putant, si uerborum immutationibus utan-
tur, quos appellant *ῥόποις*; & sententiarum ora-
tionisq. formis, quae uocant *ῥήματα*: non uerifi-
mile est, quam sit in utroque genere & creber, et
distinctus Cato. nec uero ignoro, nondum esse sa-
tis politum hunc oratorem, & quaerendum esse
aliquid perfectius; quippe cum ita sit ad nostro-
rum temporum rationem uetus, ut nullius scri-
ptum extet dignum quidem lectione, quod sit an-
tiquius: sed maiore honore in omnibus artibus,
quam in hac una dicendi, uersatur antiquitas.
quis enim eorum, qui haec minora animaduer-
tunt, non intelligit Canachi signa rigidiora esse,
quam ut imitentur ueritatem? Calamidis dura
illa quidem, sed tamen molliora, quam Canachi.
nondum Myronis satis ad ueritatem adducta, iã
tamen quae non dubites pulchra dicere. pulchrio-
ra etiam Polycleti, & iam plane perfecta, ut
mihi quidem uideri solent. Similis in pictura ra-
tio est: in qua Zeuxim, & Polygnotum, & Ti-
mantem, & eorum, qui non sunt usi plus quam
quattuor coloribus, formas, & lineamenta lau-
damus. at in Aetione, Nicomacho, Protogene,

γ 2 Apelle

Apelle iam perfecta sunt omnia: & nescio an reliquis in rebus omnibus idem eueniat. nihil est enim simul & inuentum, & perfectum. nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poetae: quod ex eis carminibus intelligi potest, quae apud illum & in Phaeacum, & in procorum epulis canuntur. quid, nostri ueteres uersus ubi sunt?

Quos olim Fauni, uatesq. canebant,

Cum neque musarum scopulos:

Nec dicti studiosus erat.

Ante hunc.

ait ipse de se, nec mentitur in gloriando. sic enim sese res habet. nam & Odyssea Latina est, sic, tamquam opus aliquod Daedali: & Liuianae fabulae, non satis dignae, quae iterum legantur. atque hic Liuius, qui primus fabulam C. Clodio Caeci filio & M. Tuditano cos. docuit, anno ipso ante, quam natus est Ennius, post Romam conditam autem quartodecimo & quingentesimo, ut hic ait, quem nos sequimur: est enim inter scriptores de numero annorum controuersia. Attius autem a Q. Maximo, quintum consule, captum Tarento scripsit Liuium, annis xxx post, quae eum fabulam docuisse & Atticus scribit, & nos in antiquis commentarijs inuenimus: docuisse autem fabulam annis post xi, Cn. Cornelio, Q. Minucio cos. ludis Iuuentatis, quos Salinator Senensi proelio uouerat. in quo tantus error At-

tij

et fuit . ut his consulibus XL annos natus Ennius fuerit : cui si aequalis fuerit Liuius , minor fuit aliquanto is , qui primus fabulam dedit , quā ij , qui multas docuerant ante hos consules , & Plautus , & Naenius . Haec si minus apta uidentur huic sermoni Brute , Attico assigna , qui me inflammavit studio illustrium hominum aetates & tempora persequendi . Ego uero , inquit Brutus , & delector ista quasi notatione temporum : & ad id , quod instituisti , oratorum genera distinguere aetatibus , istam diligentiam esse accommodatam puto . Recte , inquam , Brute intelligis . atque utinam extarent illa carmina , quae multis saeculis ante suam aetatem in epulis esse cantitata a singulis conuiuiis de clarorum uirorum laudibus , in Originibus scriptum reliquit Cato . tamen illius , quem in uatibus , & Faunis enumerat Ennius , bellum Punicum quasi Myronis opus delectat . Sit Ennius sane , ut est certe perfectior : qui si illum , ut simulat , contemneret , non , omnia bella persequens , primum illud Punicum acerrimum bellum reliquisset . sed ipse dicit , cur id faciat :

» Scripsere , inquit , alij rem

» Versibus :

Et luculente quidem scripserunt , etiam si minus , quam tu , polite . nec uero tibi aliter uideri debet : qui a Naenio uel sumpsiisti multa , si fatearis ; uel , si negas , surripuisti . Cum hoc Catone

γ 3 gran-

grandiores natu fuerunt C. Flaminius, C. Varro, Q. Maximus, Q. Metellus, P. Lentulus, P. Crassus, qui cum superiore Africano consul fuit. Ipsum Scipionem accepimus non infantem fuisse. filius quidem eius, is, qui hunc minorem Scipionem a Paulo adoptauit, si corpore ualisset, in primis habitus esset disertus. indicant cum orationumculae, tum historia quaedam Graeca, scripta dulcissime. Numeroq. eodem fuit Sex. Aelius, iuris quidem civilis omnium peritissimus, sed etiam ad dicendum paratus. De minoribus autem C. Sulpicius Gallus; qui maxime omnium nobilium Graecis litteris studuit; isq. & oratorum numero est habitus, & fuit reliquis rebus ornatus, atque elegans. iam enim erat unctior quaedam splendidiorq. consuetudo loquendi. nam, hoc praetore ludos Apollini faciente, cum Thyestem fabulam docuisset, Q. Marcio, C. Seruilio cos. mortem obiit Ennius. Erat iisdem temporibus Ti. Gracchus P. F. qui bis consul, & censor fuit: cuius est oratio Graeca apud Rhodios: quem ciuem cum grauem, tum etiam eloquentem constat fuisse. P. etiam Scipionem Nasicam, qui est Corculum appellatus, qui item bis consul, & censor fuit, habitum eloquentem aiunt, illius, qui sacra acceperit, filium. dicunt etiam L. Lentulum, qui cum C. Figulo consul fuit; Q. Nobiliorem, M. filium, iam patrio instituto deditum studio litterarum; qui etiam Q. Ennium, qui cum patre eius in Aetolia

colia militauerat, ciuitate donauit, cum ^{III}uir
 coloniam deduxisset. & T. Annium Luscum, hu-
 ius Q. Fuluij collegam, non indifertum dicunt fuis-
 se. Atque etiam L. Paullus, Africani pater, per-
 sonam principis ciuis facile dicendo tuebatur.
 At uero, etiam tum Catone uiuo, qui annos quin-
 que & LXXX. natus excessit e uita, cum quidem
 eo ipso anno contra Ser. Galbam ad populum sum-
 ma contentione dixisset, quam etiam orationem
 scriptam reliquit; sed, uiuo Catone, minores na-
 tu multi uno tempore oratores floruerunt. nam
 & A. Albinus, is, qui Graece scripsit historiam,
 qui consul cum L. Lucullo fuit, & litteratus, &
 disertus fuit: & tenuit cum hoc locum quendam
 etiam Ser. Fuluius, & una Ser. Fabius Pictor,
 & iuris, & litterarum, & antiquitatis bene
 peritus. Quintusq. Fabius Labeo fuit ornatus
 iisdem fere laudibus. Nam Q. Metellus, is,
 cuius quattuor filij consulares fuerunt, in primis
 est habitus eloquens: qui pro L. Cotta dixit, ac-
 cusante Africano: cuius & aliae sunt orationes,
 & contra Ti. Gracchum exposita est in C. Fannij
 annalibus. Tum ipse L. Cotta ueterator habitus.
 Sed C. Laelius & P. Africanus in primis eloquen-
 tes: quorum extant orationes, ex quibus existi-
 mari de ingenijs oratorum potest. sed inter hos,
 aetate paulum his antecedens, sine controuersia
 Ser. Galba eloquentia praestitit: & nimirum is
 princeps ex Latinis illa oratorum propria, & qua

si legitima opera tractauit, ut egrederetur a proposito ornandi causa, ut delectaret animos, ut permoueret, ut auget rem, ut miserationibus, ut communibus locis uteretur. sed nescio quo modo huius, quem constat eloquentia praestitisse, exiliores orationes sunt, & redolentes magis antiquitatem, quam aut Laelij, aut Scipionis, aut etiam ipsius Catonis: itaque exaruerunt, uix iam ut appareant. De ipsius Laelij, & Scipionis ingenio, quamquam ea est iam opinio, ut plurimum tribuatur ambobus, dicendi tamen laus est in Laelio illustrior. at oratio Laelij de collegijs non melior, quam de multis quam uoles Scipionis: non quo illa Laelij quidquam sit dulcius, aut quod de religione dici possit augustius: sed multo tamen uetustior, & horridior ille, quam Scipio: & cum sint in dicendo uariae uoluntates, delectari mihi magis antiquitate uidetur, & lubenter uerbis etiam uti paullo magis priscis Laelius. sed est mos hominum, ut nolint eundem pluribus rebus excellere. nam, ut ex bellica laude aspirare ad Africanum nemo potest, in qua ipsa egregium Viriati bello reperimus fuisse Laelium. sic ingenij, litterarum, eloquentiae, sapientiae denique, etsi utrique primas, priores tamen libenter deferunt Laelio. nec mihi ceterorum iudicio solum uidetur, sed etiam ipsorum inter ipsos concessu ita tributum fuisse. erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, sic in hoc ipso humanior, ut faciles essent

in

in suum cuique tribuendo. memoria teneo, Smyrnae me ex P. Rutilio Rufo audisse, cum diceret, adolescentulo se accidisse, ut ex S. C. P. Scipio & D. Brutus, ut opinor, consules de re atroci magna. quaerere. nam, cum in silua Scantia facta caedes esset, notiq. homines interfecti; insimulareturq. familia, partim etiam liberi societatis eius, quae picarias de P. Cornelio, L. Mumio censoribus redemisset; decreuisse senatum, ut de eare cognoscerent & statuerent consules: causam pro publicanis accurate, ut semper solitus esset, eleganterq. dixisse Laelium: cum consules, re audita, Amplius, de consilij sententia pronunciauissent, paucis interpositis diebus iterum Laelium multo diligentius, meliusq. dixisse: iterumq. eodem modo a consulibus rem esse prolata: tū Laeliū, cum eum socij domum reduxissent, egissentq. gratias, & ne defatigaretur, orauissent, locutum esse ita: se, quae fecisset, honoris eorum causa, studiose accurateq. fecisse, sed se arbitrari causam illam a Ser. Galba, quod is in dicendo fortior, acriorq. esset, grauius, & uehementius posse defendi: itaque auctoritate C. Laelij publicanos causam detulisse ad Galbam: illum autem, quod ei uiro succedendum esset, uerecunde, & dubitanter recepisse: unum, quasi comperendinatus, medium diem fuisse, quem totum Galbam in considerata causa, componendaq. posuisse: & cum cognitionis dies esset; & ipse

Rutilius

Rutilius rogatu sociorum domum ad Galbam mane uenisset, ut eum admoneret, & ad dicendi tempus adduceret; usque illum, quoad ei nunciatum esset consules descendisse, omnibus exclusis, commentatum in quadam testudine cum seruis literatis fuisse, quorum aliud dictare eodem a tempore solitus esset: interim, cum esset ei nunciatum, tempus esse, exisse in aedes eo colore, & ijs oculis, ut egisse causam, non commentatum putares. addebat etiam, idq. ad rem pertinere putabat, scriptores illos male multatos exisse cum Galba. ex quo significabat, illum non in agendo solum, sed etiam in meditando uehementem, atque incensum fuisse. quid multa? magna expectatione, plurimis audientibus, coram ipso Laelio, sic illam causam, tanta ui, tantaq. gravitate dixisse Galbam, ut nulla fere pars orationis silentio praeteriretur: itaque, multis querellis, multaq. miseratione adhibita, socios, omnibus approbantibus, illa die quaestione liberatos esse. Ex hac Rutiliana narratione suspicari licet, cum duae summae sint in oratore laudes, una subtiliter disputandi ad docendum, altera grauitate agendi ad animos audientium permouendos; multoq. plus proficiat is, qui inflammet iudicem, quam ille, qui doceat; elegantiam in Laelio, uim in Galba fuisse. quae quidem uis tum maxime cognita est, cum, Lusitanis a Ser. Galba praetore contra interpositam, ut existimabatur, fidem interfectis,

L. Libo

L. Libone, tribuno pl. populum, incitante, & rogationem in Galbam priuilegij similem ferente, summa senectute, ut ante dixi, M. Cato, legem suadens, in Galbam multa dixit; quam orationem in Origines suas retulit; paucis ante quam mortuus est an diebus, an mensibus? tum igitur recusans Galba pro se se, & populi R. fidem implorans, cum suos pueros, tum C. Galli etiam filium flens commendabat: cuius orbitas, & fletus mire miserabilis fuit propter recentem memoriam clarissimi patris: isq. se tum eripuit flamma, propter pueros misericordia populi commota, sicut idem scriptum reliquit Cato. Atque etiam ipsum Libonem non infantem uideo fuisse, ut ex orationibus eius intelligi potest. Cū haec dixissem, & paullum interquieuissem, Quid igitur, inquit, est causae, Brutus, si tanta uirtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus eius apparet? quod mirari non possum in eis, qui nihil omnino scripti reliquerunt. Nec enim est eadem, inquam, Brute, causa non scribendi, & non tam bene scribendi, quam dixerint. nam uidemus alios oratores inertia nihil scripsisse, ne domesticus etiam labor accederet ad forensē; ple-raeque enim scribuntur orationes habitae iam, non ut habeantur: alios non laborare, ut meliores fiant; nulla enim res tantum ad dicendum proficit, quantum scriptio; memoriam autem in posterum ingenij sui non desiderant, cum se putant satis

satis magnam adeptos esse dicendi gloriam, eamque etiam maiorem uisum iri, si in existimantium arbitrium sua scripta non uenerint: alios, quod melius putent dicere se posse, quam scribere: quod per ingeniosis hominibus, neque satis doctis, plerunque contigit, ut ipsi Galbae: quem fortasse uis non ingenij solum, sed etiam animi, & naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebatque ut & incitata, & grauis, & uehemens esset oratio: dein, cum otiosus stylum prehenderat, motusque omnis animi, tamquam uentus, hominem defecerat, flaccebat oratio: quod uis, qui limatius dicendi consueuerat genus, accidere non solet: propterea quod prudentia numquam deficit oratorem; qua ille utens, eodem modo possit & dicere, & scribere: ardor animi non semper adest: isque cum confedit, omnis illa uis, & quasi flamma oratoris extinguitur. hanc igitur ob causam uidetur Laelii mens spirare etiam in scriptis, Galbae autem uis occidisse. Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. & Sp. Mummius fratres, quorum extant amborum orationes: simplex quidem Lucius, & antiquus, Spurius autem nihilo ille quidem ornatior, sed tamen astrictior: fuit enim doctus ex disciplina Stoicorum. Multae sunt Sp. Albini orationes. sunt etiam L. & C. Aureliorum Orestarum; quos aliquo uideo in numero oratorum fuisse. P. etiam Popilius cuius egregius, tum non indifertus fuit: C. uero filius

lius eius disertus. Caiusq. Tuditanus cum omni uita atque uictu excultus, atque expolitus, tum eius elegans est habitum etiam orationis genus. Eodemq. in genere est habitus is, qui, iniuria accepta, fregit Ti. Gracchum patientia, cuius in rebus optimis constantissimus, M. Octavius. At uero M. Aemilius Lepidus, qui est Porcina dictus, iisdem temporibus fere, quibus Galba, sed paullo minor natus, & summus orator est habitus, & fuit, ut apparet ex orationibus, scriptor sane bonus. hoc in oratore Latino primum mihi uidetur & lenitas apparuisse illa Graecorum, & uerborum comprehensio, etiam artifex, ut ita dicam, Stylus. hunc studiosse duo adolescentes ingeniosissimi, & prope aequales, C. Carbo, & Ti. Gracchus audire soliti sunt: de quibus iam dicendi locus erit, cum de senioribus pauca dixerō. Q. enim Pompeius non contemptus orator temporibus illis fuit; qui summos honores, homo per se, cognitus, sine ulla commendatione maiorum est adeptus. Tum L. Cassius multum potuit, non eloquentia, sed dicendo tamen; homo non liberalitate, ut alij, sed ipsa tristitia, & seueritate popularis: cuius quidem legi tabellariae M. Antius Briso tribunus pl. diu restitit, M. Lepido consule adiuuante. eaq. res P. Africano uituperationi fuit, quod eius auctoritate de sententia deductus Briso putabatur. Tum duo Caepiones multum clientes consilio, & lingua, plus auctoritate tamen, & gratia

gratia subleuabant : sed Publij sunt scripta nec nimis extenuata, (quamquam ueterum est similis) & plena prudentiae. P. Crassum ualde probatum oratorem iisdem fere temporibus accepimus ; qui & ingenio ualuit , & studio , & habuit quasdam etiam domesticas disciplinas . nam & cum summo illo oratore Ser. Galba , cuius Caio filio filiam suam collocauerat , affinitate se se deuinxerat : & , cum esset P. Mucij filius , fratremq. haberet P. Scaeuolam , domi ius ciuile cognouerat . in eo industriam constat summam fuisse , maximamq. gratiam ; cum & consuleretur plurimum , & diceret . Horum aetatibus adiuncti duo C. Fannij , Caij Marci filij , fuerunt : quorum Caij filius , qui consul cum Domitio fuit , unam orationem de socijs & nomine Latino contra Gracchum reliquit , sane & bonam , & nobilem . Tum Atticus , Quid ergo est ne ista Fannij ? nam uaria opinio pueris nobis erat . alij a C. Persio , litterato homine , scriptam esse aiebant , illo , quem significat ualde doctum esse Lucilius : alij multos nobiles , quod quisque potuisset , in illam orationem contulisse . Tum ego , Audiui equidem ista , inquam , de maioribus natu ; sed numquam sum adductus , ut crederem : eamq. suspicionem propter hanc causam credo fuisse , quod Fannius in mediocribus oratoribus habitus esset , oratio autem uel optima esset , illo quidem tempore , orationum omnium . sed nec eiusmodi est , ut a pluribus confusa uideatur ; unus enim

enim sonus est totius orationis, & idem stylus: nec de Persio reticuisse Gracchus, cum & Fannius de Menelao Maratheno, & de ceteris obieisset; praesertim cum Fannius numquam sit habitus elinguis. nam & causas defensitavit: & tribunatus eius, arbitrio & auctoritate P. Africani gestus, non obscurus fuit. Alter autem C. Fannius M. F. C. Laelij gener, & moribus, & ipso genere dicendi durior, is soceri instituto; quem, quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, praesertim cum ille Q. Scaeuolam sibi, minorem natu generum, prae-tulisset: cui tamen Laelius se excusans, non genero minori dixit se illud, sed maiori filiae detulisse: is tamen instituto Laelij Panaetium audiuerat. eius omnis in dicendo facultas ex historia ipsius, non ineleganter scripta, perspicui potest: quae neque nimis est infans, neque perfecte diserta. Mucius autem augur, quod pro se opus erat, ipse dicebat, ut de pecunijs repetundis contra T. Albutium. is oratorum in numero non fuit: iuris civilis intelligentia, atque omni prudentiae genere praestitit. L. Caelius Antipater, scriptor, quemadmodum uidetis, fuit, ut temporibus illis, luculentus, iuris ualde peritus, multorum etiam, ut L. Crassi, magister. Vtinam in Ti. Graccho, Caioq. Carbone talis mens ad remp. bene gerendam fuisset, quale ingenium ad bene dicendum fuit: profecto nemo his uiris gloria prae-stitisset.

sitisset. sed eorum alter, propter turbulentissi-
 mum tribunatum, ad quem ex inuidia foederis
 Numantini bonis iratus accesserat, ab ipsa rep.
 est interfectus: alter, propter perpetuam in popula-
 ri ratione leuitatē, morte uoluntaria se a seuerita-
 te iudicū uindicauit. sed fuit uterque summus ora-
 tor: atque hoc memoria patrum teste dicimus.
 nam & Carbonis, & Gracchi habemus oratio-
 nes, nondum satis splendidas uerbis, sed acutas,
 prudentiaeque plenissimas. Fuit Gracchus, dili-
 gentia Corneliae matris, a puero doctus, et Grae-
 cis litteris eruditus. nam semper habuit exqui-
 sitos e Graecia magistros, in eis iam adolescens
 Diophanem Mitylenaeum, Graeciae tempori-
 bus illis disertissimum: sed & breue tempus in-
 genij augendi, & declarandi fuit. Carbo, quod
 uita suppeditauit, est in multis iudicijs caussisq.
 cognitus. hunc qui audierant prudentes homi-
 nes, in quibus familiaris noster L. Gellius, qui
 se illi contubernalem in consulatu fuisse narrabat,
 canorum oratorem, & uolubilem, & satis a-
 crem, & uehementem, atque eundem & ualde
 dulcem, & perfacetum fuisse dicebat, industrium
 etiam, & diligentem, & in exercitationibus
 commentationibusque multum operae solitum ef-
 se ponere. hic optimus illis temporibus est patro-
 nus habitus; eoq. forum tenente plura fieri iudi-
 cia coeperunt. nam & quaestiones perpetuae hoc
 adolescente constitutae sunt, quae antea nullae
 fuerunt:

fuerunt: (L. enim Piso tribunus pl. legem primus
 de pecunijs repetundis Censorino & Manilio con-
 sulibus tulit: ipse etiam Piso & causas egit, &
 multarum legum auctor, aut dissuasor fuit: isq.
 & orationes reliquit, quae iam euanuerunt, &
 annales sane exiliter scriptos) & iudicia populi,
 quibus aderat Carbo, iam magis patronum desi-
 derabant, tabella data: quam legem L. Cassius Le-
 pido & Mancino consulibus tulit. Vester etiam
 D. Brutus M. filius, ut ex familiari eius L. Ac-
 cio poeta sum audire solitus, & dicere non incul-
 te solebat, & erat cum litteris Latinis, tum e-
 tiam Graecis, ut temporibus illis, eruditus. quae
 tribuerat idem Accius etiam Q. Maximo, L.
 Paulli nepoti. Et uero, ante Maximum, illum Sci-
 pionem, quo duce priuato Ti. Gracchus occisus
 est, cum omnibus in rebus uehementem, tum a-
 crem aiebat in dicendo fuisse. Tum etiam P. Len-
 tulus ille princeps, ad remp. dumtaxat quod opus
 esset, satis habuisse eloquentiae dicitur. Iisdemq.
 temporibus L. Furius Philus perbene Latine lo-
 qui putabatur, litteratiusque, quam ceteri. P.
 Scaeuola ualde prudenter, & acute. paullo etiam
 copiosius, nec multo minus prudenter M. Mani-
 lius. Appij Claudij uolubilis, sed paullo seruidior
 erat oratio. In aliquo numero etiam M. Fuluius
 Flaccus, & C. Cato, Africani sororis filius, me-
 diocres oratores: etsi Flacci scripta sunt, sed ut
 studiosi litterarum. Flacci autem aemulus P. De-

Z   cius

eius fuit, non infans ille quidem, sed ut uita, sic
 oratione etiam turbulentus. M. Drusus C. filius,
 qui in tribunatu C. Gracchum collegam iterum
 tribunum fecit, uir & oratione grauis, & au-
 thoritate: eiq. proxime adiunctus C. Drusus fra-
 ter fuit. Tuus etiam gentilis, Brute, M. Penus
 facile agitauit in tribunatu, C. Gracchum paul-
 lum aetate antecedens: fuit enim M. Lepido &
 L. Oreste consulibus quaeſtor Gracchus, tribunus
 Penus, illius M. filius, qui cum Q. Aelio con-
 sul fuit: sed is, omnia summa ſperans, aedilicius
 eſt mortuus. Nam de T. Flaminio quem ipſe ui-
 di, nihil accepi, niſi Latine diligenter locutum.
 Iis adiuncti ſunt C. Curio, M. Scaurus, P. Ruti-
 lius, C. Gracchus. de Scauro, & Rutilio breui-
 ter licet dicere: quorum neuter ſummi oratoris
 habuit laudem, & uterque in multis cauſis uer-
 ſatus. erat in quibuſdam laudandis uiris, etiam
 ſi maximi ingenij non eſſent, probabilis tamen in-
 duſtria: quamquam his quidem non omnino in-
 genium, ſed oratorium ingenium defuit. neque
 enim refert uidere, quid dicendū ſit, niſi id queas
 ſolute & ſuauiſſe dicere. ne id quidem ſatis eſt,
 niſi id, quod dicitur, ſit uoce, uultu, motuq. con-
 ditius. quid dicam opus eſſe doctrinae ſine qua,
 etiam ſi quid bene dicitur adiuuante natura, ta-
 men id, quia fortuito ſit, ſemper paratum eſſe non
 poteſt. In Scauri oratione, ſapientis hominis,
 & recti grauitas ſumma, & naturalis quae-
 dam

dam inerat auctoritas, non ut causam, sed ut testimonium dicere putares, cum pro ro diceret. hoc dicendi genus ad patrocina mediocriter aptum uidebatur, ad senatoriam uero sententiam, cuius erat ille princeps, uel maxime: significabat enim non prudentiam solum, sed, quod maxime rem continebat, fidem. habebat hoc a natura ipsa, quod a doctrina non facile posset. quamquam huius quoque ipsius rei, quemadmodum scis, praecepta sunt. huius & orationes sunt, & tres ad L. Fufidium libri, scripti de uita ipsius acta, sane utiles, quos nemo legit. at Cyri uitam, & disciplinam legunt, praeclaram illam quidem, sed neque tam rebus nostris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponendam. Ipse etiam Fufidius in aliquo patronorum numero fuit. Rutilius autem in quodam tristi et seueri genere dicendi uersatus est: & uterque natura uehemens, & acer. itaque cum una consulatum petuissent, non ille solum, qui repulsam tulerat, accusauit ambitus designatum competitorem, sed Scaurus etiam absolutus Rutilium in iudicium uocauit: multa quoque opera, multa quoque industria Rutilius fuit: quae erat propterea gratior, quod idem magnum munus de iure respondendi sustinebat. sunt eius orationes ieiunae: multa praeclara de iure: doctus uir, & Graecis litteris eruditus, Panaetij auditor, prope perfectus in Stoicis; quorum peracutum, & artis plenum orationis genus, sed tamen & ex-

Z 2 le, nec

le, nec satis populari assensionem accommodatum : itaque illa, quae propria est huius disciplinae, philosophorum de se ipsorum opinio, firma in hoc uiro & stabilis inuenta est. qui cum innocentissimus in iudicium uocatus esset, quo iudicio conuulsam penitus scimus esse remp. cum essent eo tempore eloquentissimi uiri, L. Crassus, & M. Antonius consulares, eorum adhibere neutrum uoluit, dixit ipse pro sese, & pauca C. Cotta, quod sororis erat filius, & is quidem tamen ut orator, quamquam erat admodum adolescens: sed Q. Mucius enucleate ille quidem, & polite, ut solebat, nequaquam autem ea ui, atque copia, quam genus illud iudicii, & magnitudo causae postulabat. Habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis: utrumque tamen laudemus; quoniam per illos ne haec quidem in ciuitate genera hac oratoria laude caruerunt. uolo enim, ut in scena, sic etiam in foro non eos modo laudari, qui celeri motu & difficili utantur, sed eos etiam, quos statarios appellant, quorum sit illa simplex in agendo ueritas non molesta. Et quoniam Stoicorum est facta mentio, Q. Aelius Tullius fuit illo tempore, L. Paulli nepos, nullo in oratorum numero, sed uita seuerus, & congruens cum ea disciplina, quam colebat, paullo etiam durior, qui quidem in triumphatu indicauerit contra P. Africani, auunculi sui, testimonium, uacationem, augures, quo minus iudicijs operam darent, non habere:

habere : sed , ut uita , sic oratione durus , incultus ,
horridus : itaque honoribus maiorum respondere
non potuit . fuit autem constans ciuis , & fortis ,
& in primis Graccho molestus : quod indicat Grac-
chi in eum oratio . sunt etiam in Gracchum Tube-
ronis . is fuit mediocris in dicendo , doctissimus in
disputando . Tum Brutus : Quam hoc idem in no-
stris contingere intelligo , quod in Graecis , ut o-
mnes fere Stoici prudentissimi in disserendo sint ,
& id arte faciant , sintq. architecti paene uerbo-
rum ; iidem , traducti a disputando ad dicendum ,
inopes reperiuntur . unum excipio Catonem , in
quo perfectissimo Stoico summam eloquentiam nō
desiderem : quam exiguam in Fannio , ne in Ruti-
lio quidem magnam , in Tuberone nullam uideo
fuisse . Et ego , Non , inquam , Brute sine caussa :
propterea quod istorum in dialecticis omnis cura
consumitur ; uagum illud orationis , & fusum , et
multiplex non adhibetur genus : tuus autem auun-
culus , quemadmodum scis , habet a Stoicis id ,
quod ab illis petendum fuit ; sed dicere didicit a di-
cendi magistris , eorumq. more se exercuit . quod
si omnia a philosophis essent petenda ; Peripateti-
corum institutis commodius fingeretur oratio .
quo magis tuum , Brute , iudicium probo , qui co-
rum , id est ex uetere Academia , philosophorum
sectam secutus es , quorum in doctrina , atque prae-
ceptis disserendi ratio coniungitur cum suauitate
dicendi , & copia . quamquam ea ipsa Peripate-
ticorum ,

ticorum, Academicorumq. consuetudo in ratione
 dicenditalis est, ut nec perficere oratorem possit
 ipsa per sese, nec sine ea orator esse perfectus. nam
 ut Stoicorum astrictior est oratio, aliquantoq.
 contractior, quam aures populi requirunt: sic il-
 lorum liberior, & latior, quam patitur consue-
 tudo iudiciorum, & fori. quis enim uberior in
 dicendo Platone? Iouem sic, ut aiunt philosophi,
 si Graece loquatur, loqui. quis Aristotele neruo-
 sior? Theophrasto dulcior? lectitauisse Platonem
 studiose, audiuisse etiam Demosthenes dicitur:
 idq. apparet ex genere & granditate uerborum.
 dicit etiam in quadam epistola hoc ipse de sese.
 sed & huius oratio in philosophiam translata,
 pugnatior, ut ita dicam, uidetur; & illorum in
 iudicia, pacatior. Nunc reliquorum oratorum
 aetates, si placet, & gradus persequamur. No-
 bis uero, inquit Atticus, & uehementer qui-
 dem; ut pro Bruto etiam respondeam. Curio fuit
 igitur eiusdem fere aetatis, sane illustris orator;
 cuius de ingenio ex orationibus eius existimari
 potest: sunt enim & aliae, & pro Ser. Fulvio de
 incestu nobilis oratio. nobis quidem pueris haec
 omnium optima putabatur: quae uix iam compa-
 ret in hac turba nouorū uoluminum. Praeclare,
 inquit Brutus, teneo, qui istam turbam uolumi-
 num effecerit. Et ego, inquam, intelligo Brute,
 quem dicas. certe enim & boni aliquid attuli-
 mus inuentuti, magnificentius, quam fuerat, ge-
 nus

nus dicendi, & ornatius: & nocuimus fortasse; quod ueteres orationes post nostras, non a me quidem, (meis enim illas antepono) sed a plerisque legi sunt desitae. Enumera, inquit, me in plerisque. quamquam uideo mihi multa legenda iam te auctore, quae antea contenebam. Atqui haec, inquam, de incestu laudata oratio, puerilis est locis multis; de amore, de tormentis, de rumore, loci sane inanes, uerumtamen, nondum tritis nostrorum hominum auribus, nec erudita ciuitate, tolerabiles. scripsit etiam alia non nulla; & multa dixit, & illustria; & in numero patronorum fuit: ut eum mirer, cum & uita suppeditauisset, & splendor ei non defuisset, consulem non fuisse. Sed ecce in manibus uir & praestantissimo ingenio, & flagranti studio, & doctus a puero C. Gracchus. noli enim putare quemquam, Brute, plenior, & uberior ad dicendum fuisse. Et ille, Sic prorsus, inquit, existimo: atque istum de superioribus paene solum lego. Immo plane inquam, Brute, legas, censeo. damnum enim illius immaturo interitu res Romanae, Latinaeq, litterae fecerunt. utinam non tam fratri pietatem, quam patriae, praestare uoluisset: quam ille facile tali ingenio, diutius si uixisset, uel paternam esset, uel auitam gloriam consecutus: eloquentia quidem nescio an habuisset parem neminem. grandis est uerbis, sapiens sententijs, genere toto grauis. manus extrema non accessit operibus eius:

Z 4 praeclare

praeclare inchoata multa, perfecta non plane. legendus, inquam, est hic orator, Brute, si quisquam alius, iuventuti: non enim solum acuere, sed etiam alere ingenium potest. Huic successit aetati C. Galba, Serui illius, eloquentissimi viri, filius, P. Crassi, eloquentis & iuris periti, gener. laudabant hunc patres nostri, fauebant etiam propter patris memoriam; sed cecidit in cursu. nam rogatione Manilia, Iugurthinae coniurationis inuidia, cum pro sese dixisset, oppressus est. extat eius peroratio, qui epilogus dicitur: qui tanto in honore pueris nobis erat, ut eum etiam edisceremus. hic, qui in collegio sacerdotum esset, primus post Romam conditam iudicio publico est condemnatus. P. Scipio, qui est in consulatu mortuus, non multum ille quidem, nec saepe dicebat, sed & Latine loquendo cuius erat par, & omnes sale facetijsq. superabat. eius collega L. Bestia, bonis initijs orsus tribunatus, (nam P. Popillium, ui C. Gracchi expulsus, sua rogatione restituit) uir & acer, & non indifertus, tristes exitus habuit consulatus. nam inuidiosa lege Manilia rogatione C. Galbam sacerdotem, & quattuor consulares, L. Bestiam, C. Catonem, Sp. Albinum, ciuemq. praestantissimum L. Opimum, Gracchi interfectorem, a populo absolutum, cum is contra populi studium stetisset, Gracchani indices sustulerunt. Huius dissimilis in tribunatu, reliquaq. omni uita, cuius improbus C. Licinius Nerva non indifertus

indisertus fuit. C. Fimbria temporibus iisdem fere, sed longius aetate prouectus, habitus est sane, ut ita dicam, luculentus patronus, asper, maledicus, genere toto paullo feruidior, atque commotior, diligentia tamen, & uirtute animi, atque uita bonus auctor in senatu. idem tolerabilis patronus, nec rudis in iure ciuili, & cum uirtute, tum etiam ipso orationis genere liber: cuius orationes pueri legebamur, quas iam reperire uix possumus. Atque etiam ingenio, & sermone eleganti, ualetudine incommoda, C. Sex-tius Caluinus fuit: qui etsi, cum remiserant dolores pedum, non deerat in causis, tamen id non saepe faciebat. itaque consilio eius, cum uolebant, homines utebantur; patrocinio, cum licebat. Iisdem temporibus M. Brutus: in quo magnum fuit, Brute, dedecus generi uestro; qui cum tanto nomine esset, patremq. optimum uirum habuisset, & iuris peritissimum, accusationem factitauerit, ut Athenis Lycurgus: is magistratus non petiuit, sed fuit accusator uehemens, & molestus; ut facile cerneret, naturale quoddam stirpis bonum degenerauisse initio deprauatae uoluntatis. Atque eodem tempore accusator de plebe L. Caesidenus fuit: quem ego audiui iam senem, cum ab L. Sabelio multam lege Aquillia de iniuria petiuisset. non fecissem hominis paene infimi mentionem, nisi iudicarem, qui suspiciosus, aut criminiosus diceret, audiuisse me neminem. Do-
ctus

Etus etiam Graecis T. Albutius, uel potius pae-
 ne Graecus. loquor, ut opinor; sed licet ex ora-
 tionibus iudicare. fuit autem Athenis adolescens:
 perfectus Epicureus euaserat, minime aptum ad
 dicendum genus. Iamq. Q. Catulus, non anti-
 quo illo more, sed hoc nostro, nisi quid fieri potest
 perfectius, eruditus. multae litterae: summa nō
 uitae solum, atque naturae, sed orationis etiam
 comitas: incorrupta quaedam Latini sermonis in-
 tegeritas; quae perspicitur cum ex orationibus eius
 potest, tum facillime ex eo libro, quem de consu-
 latu, & de rebus gestis suis conscriptum, molli,
 & Xenophonteio genere sermonis, misit ad A.
 Furium poetam, familiarem suum: qui liber ni-
 hilo notior est, quam illi tres, de quibus ante di-
 xī, Scauri libri. Tum Brutus: Mihi quidem nec
 iste notus est, nec illi: sed nec mea culpa est, num-
 quam enim in manus inciderunt: nunc autem &
 a te sumam, & conquiram ista posthac curiosius.
 Fuit igitur in Catulo sermo Latinus: quae laus di-
 cendi non mediocris ab oratoribus plerisque negle-
 cta est. nam de sono uocis, et suauitate appellanda-
 rum litterarum, quoniam filium cognouisti, noli
 expectare quid dicam. quamquam filius quidem
 non fuit in oratorum numero; sed non deerat ei ta-
 men in sententia dicenda cum prudentia, tum ele-
 gans quoddam, & eruditum orationis genus. nec
 habitus est tamen pater ipse Catulus princeps in
 numero patronorum: sed erat talis, ut, cum quos-
 dam

dam audires, qui tum erant praestantes, uideretur esse inferior; cum autem ipsum audires sine comparatione, non modo contentus esses, sed melius non quaereres. Q. Metellus Numidicus, & eius collega M. Silanus, dicebant de rep. quod esset illis uiris, & consulari dignitati satis. M. Aurelius Scaurus non saepe dicebat, sed polite: Latine uero in primis est eleganter locutus. Quae laus eadem in A. Albino bene loquendi fuit.

Nam flamen Albinus etiam in numero est habitus disertorum. Q. etiam Caepio, uir acer, & fortis: cui fortuna belli, crimini; inuidia populi, calamitati fuit. Tum etiam C. & L. Memmij fuerunt, oratores mediocres, accusatores acres, atque acerbi. itaque in iudicium capitis multos uocauerunt, pro reis non saepe dixerunt. Sp. Thorius satis ualuit in populari genere dicendi, is, qui agrum publicum, uitiosa & inutiles lege, uectigali leuauit. M. Marcellus, Aesernini pater, non ille quidem in patronis, sed & in promptis tamen, & non inexercitatis ad dicendum fuit, ut filius eius P. Lentulus. L. etiam Cotta praetorius in mediocrium oratorum numero, dicendi non ita multum laude processerat; sed de industria cum uerbis, tum etiam ipso sono quasi subrustico persequebatur atque imitabatur antiquitatem. atque ego & in hoc ipso Cotta, & in alijs pluribus intelligo, me non ita disertos homines & retulisse in oratorum numerum, & relaturum.

turum. est enim propositum colligere eos, qui hoc
 munere in ciuitate functi sint, ut tenerent orato-
 rum locum: quorum quidem quae fuerit ascensio,
 & quam in omnibus rebus difficilis optimi per-
 fectio, atque absolutio, ex eo, quod dicam, exi-
 stimari potest. quam multi enim iam oratores cō-
 memorati sunt, & quam diu in eorum enumera-
 tione uersamur; cum tamen spisse, atque uix, ut
 dudum ad Demosthenem, & Hyperidem, sic nūc
 ad Antonium, Crassumq. peruenimus. nam ego
 sic existimo, hos oratores fuisse maximos, & in
 his primum cum Graecorum gloria Latine dicen-
 di copiam aequatam. Omnia ueniebant Anto-
 nio in mentem: eaq. suo quaeque loco, ubi pluri-
 mum proficere & ualere possent, ut ab imperato-
 re equites, pedites, leuis armatura, sic ab illo in
 maxime opportunis orationis partibus collocabā-
 tur. erat memoria summa: nulla meditationis su-
 spicio: imparatus semper aggredi ad dicendum
 uidebatur, sed ita erat paratus, ut iudices, illo
 dicente, non numquam uiderentur non satis pa-
 rati ad cauendum fuisse. Verba ipsa, non illa
 quidem elegantissimo sermone; itaque diligenter
 loquendi laude caruit; (neque tamen est admodū
 inquinatē locutus) sed illa, quae proprie laus o-
 ratoris est in uerbis. nam ipsum, Latine loqui,
 est illud quidem, ut paullo ante dixi, in magna lau-
 de ponendum, sed non tam sua sponte, quam quod
 est a plerisque neglectum. non enim tam praecla-

rums

rum est, scire Latine, quam turpe, nescire: neque tam id mihi oratoris boni, quam ciuis Romani proprium uidetur. sed tamen Antonius in uerbis & eligendis, neque id ipsum tam leporis causa, quam ponderis, & collocandis, & comprehensione deuinciendis, nihil non ad rationem, & tamquam ad artem dirigebat: uerum multo magis hoc idem in sententiarum ornamentis, & cōformationibus. quo genere quia praestat omnibus Demosthenes, ideo a doctis oratorum est princeps iudicatus. Quarta enim quae uocāt Graeci, ea maxime ornant oratorem: eaq. non tam in uerbis habent pondus, quam in illuminandis sententijs. sed cum haec magna in Antonio, tum actio singularis. quae si partienda est in gestum, atque uocem: gestus erat non uerba exprimens, sed cum sententijs congruens; manus, humeri, latera, suppletio pedis, status, incessus, omnisq. motus cum uerbis sententijsq. consentiens: uox permanens, uerum subrauca natura; sed hoc uitium huic uni in bonum conuertebat: habebat enim flebile quiddam in quaestionibus, aptumq. cum ad fidem faciendam, tum ad misericordiam commouendam: ut uerum uideretur in hoc illud, quod Demosthenem ferunt ei, qui quaesiuisset quid primum esset in dicendo, actionem, quid secundum, idem, & idem tertium, respondisse. nulla res magis penetrat in animos, eosq. fingit, format, flectit; talesq. oratores uideri facit, quales ipsi se uideri

B R V T V S.

videri uolunt. Huic alij parem esse dicebant, alij
anteponebant L. Crassum. illud quidem certe o-
mnes ita iudicabant, neminem esse, qui, horum al-
terutro patrono, cuiusquam ingenium require-
ret. equidem quamquam Antonio tantum tribuo,
quantum supra dixi: tamen Crasso nihil statuo
fieri potuisse perfectius. erat summa grauitas:
erat cum grauitate iunctus facetiarum & urba-
nitatis oratorius, non scurrilis lepos: Latine lo-
quendi accurata, & sine molestia diligens ele-
gantia: in differendo mira explicatio: cum de iu-
re ciuili, cum de aequo & bono disputaretur, ar-
gumentorum & similitudinum copia. nam, ut
Antonius coniectura mouenda, aut sedanda su-
spicione, aut excitanda, incredibilem uim habe-
bat: sic in interpretando, in definiendo, in expli-
canda aequitate, nihil erat Crasso copiosius: idq.
cum saepe alias, tum apud centumuiros in Man-
Curiij caussa cognitum est. ita enim multa tum cō-
tra scriptum pro aequo & bono dixit, ut, homi-
nem acutissimum, Q. Scaeuolam, & in iure, in
quo illa caussa uertebatur, paratissimum, obrue-
ret argumentorum exemplorumq. copia: atque
ita tum ab his patronis aequalibus, etiam consu-
laribus, caussa illa dicta est, cum uterque ex con-
traria parte ius ciuile defenderet, ut eloquentium
iuris peritissimus Crassus, iuris peritorum elo-
quentissimus Scaeuola putaretur: qui quidem cū
peracutus esset ad excogitandum, quid in iure,
aut

aut in aequo uerum aut esset , aut non esset ; tum
uerbis erat ad rem cum summa breuitate mira-
biliter aptus . quare sit nobis orator in hoc in-
terpretandi , explanandique , & differendi ge-
nere mirabilis , sic , ut simile nihil uiderim : in
augendo , in ornando , in refellendo magis existi-
mator metuendus , quam admirandus orator .

Verum ad Crassum reuertamur . Tum Brutus ,
Etsi satis , inquit , mihi uidebar habere cognitum
Scaeuolam ex ijs rebus , quas audiebam saepe ex
C. Rutilio , quo utebatur propter familiaritatem
Scaeuolae nostri : tamen ista mihi eius dicendi tan-
ta laus nota non erat : itaque cepi uoluptatem ,
tam ornatum uirum , tamq. excellens ingenium
fuisse in nostra rep. Hic ego , noli , inquam , Bru-
te existimare his duobus quidquam fuisse in no-
stra ciuitate praestantius . nam , ut paullo ante di-
xi consultorum alterum disertissimum , disertorū
alterum consultissimum fuisse : sic in reliquis re-
bus ita dissimiles erant inter sese , stat uere ut ta-
men non posses , utrius te malles similiorem . Cras-
sus erat elegantium parcissimus , Scaeuola parco-
rum elegantissimus . Crassus in summa comitate
habebat etiam seueritatis satis : Scaeuolae mul-
ta in seueritate , non deerat tamen comitas . li-
cet omnia hoc modo . sed uereor , ne fingi uidean-
tur haec , ut dicantur a me , quodam modo . res se
tamen sic habet . cum omnis uirtus sit , ut ue-
stra , Brute , uetus Academia dixit , mediocri-
tas ;

tas; uterque horum medium quiddam uolebat sequi: sed ita cadebat, ut alter ex alterius laude partem, uterque autem suam totam haberet. Tum Brutus, Cum ex tua oratione mihi uideor, inquit, bene Crassum, & Scaeuolam cognouisse: tum de te, & de Ser. Sulpicio cogitans, esse quamdam uobis cum illis similitudinem indico. Quoniam, inquam, istuc modo? Quia mihi & tu uideris, inquit, tantum iuris ciuilem scire uoluisse, quantum satis esset oratoris; & Seruius eloquentiae tantum assumpsisse, ut ius ciuile facile possit tueri: aetatesque uestrae, ut illorum, nihil, aut non fere multum differunt. Et ego, De me, inquam, dicere nihil est necesse: de Seruio autem & tu probe dicis, & ego dicam, quod sentio. Non enim facile quem dixerim plus studij, quam illum, & ad dicendum, & ad omnes bonarum rerum disciplinas adhibuisse. nam & in iisdem exercitationibus ineunte aetate fuimus: & postea Rhodum una ille etiam profectus est, quo melior esset, & doctior: & inde ut redijt, uidetur mihi in secunda arte primus esse maluisse, quam in prima secundus. atque haud scio an par principibus esse potuisset: sed fortasse maluit, id quod est adeptus, longe omnium non eiusdem modo aetatis, sed eorum etiam, qui fuissent, in iure ciuili esse princeps. Hic Brutus, Ain'tu, inquit? etiam ne Q. Scaeuolae Seruii nostrum anteponis? Sic enim, inquam, Brute existimo, iuris ciuilis

ma-

magnum usum & apud Scaeuolam, & apud multos fuisse, artem in hoc uno: quod numquam effecisset ipsius iuris scientia, nisi eam praeterea didicisset artem, quae doceret rem uniuersam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obscuram explanare interpretando, ambiguam primum uidere, deinde distinguere, postremo habere regulam, qua uera & falsa indicarentur, & quae quibus propositis essent, quaeque non essent consequentia. hic enim attulit hanc artem, omnium artium maximam, quasi lucem ad ea, quae confuse ab alijs aut respondebantur, aut agebantur. Dialecticam mihi uideris dicere, inquit. Recte, inquam, intelligis. sed adiunxit etiam & litterarum scientiam, & loquendi elegantiam: quae ex scriptis eius, quorum similia nulla sunt, facillime perspicitur. cumque dicendi causa duobus peritissimis operam dedisset, L. Lucilio Balbo, C. Aquillio Gallo: Galli, hominis acuti, & exercitati, promptam in agendo, & in respondendo celeritatem subtilitate diligentiaque superauit: Balbi, docti & eruditi hominis, in utraque re consideratam tarditatem uicit, expediendis conficiendisq. rebus. sic & habet, quod uterque eorum habuit; & expleuit, quod utrique defuit. itaque, ut Crassus mihi uidetur sapientius fecisse, quam Scaeuola: (hic enim causas studiosè recipiebat; in quibus a Crasso superabatur; ille se consuli uolebat; ne qua in re inferior esset, quam Scaeuola)

A a

uola)

uola) sic Seruius sapientissime. cum enim duae ci-
uiles artes ac forenses plurimum & laudis habe-
rent, & gratiae; perfecit, ut altera praestaret
omnibus, ex altera tantum assumeret, quantum
esset & ad tuendum ius ciuile, & ad obtinendam
consularem dignitatem satis. Tum Brutus, Ita
prorsus, inquit, & antea putabam: audiui enim
nuper eum studiose, & frequenter Sami, cum ex
eo, ius nostrum pontificium quae ex parte cum iu-
re ciuili coniunctum esset, uellem cognoscere: &
nunc meum iudiciū multo magis confirmo testimo-
nio, & iudicio tuo: simul illud gaudeo, quod &
aequalitas uestra, & pares honorum gradus, &
artium studiorumq. quasi finitima uicinitas tan-
tum abest ab obtrectatione, & inuidia, quae so-
let lacerare plerosque, uti ea non modo non exul-
cerare uestram gratiam, sed etiā conciliare uidea-
tur. quali enim te erga illum perspicio, tali illum
in te uoluntate iudicioq. cognoui. itaque doleo, &
illius consilio, et tua uoce populum R. carere tam-
diu. quod cum per se dolendum est, tum multo
magis consideranti, ad quos ista non translata sint,
sed nescio quo pacto deuenerint. Hic Atticus,
Dixeram, inquit, a principio, de rep. ut silere-
mus: itaq. faciamus. nam si isto modo uolumus
singulas res desiderare, non modo quaerendi, sed
ne lugendi quidem finem reperiemus. Perga-
mus ergo, inquā, ad reliqua, & institutum or-
dinem persequamur. Paratus igitur ueniebat
Crassus:

Crassus: expectabatur: audiebatur: a principio statim, quod erat apud eum semper accuratum, expectatione dignus uidebatur: non multa iacta tip corporis, non inclinatio uocis, nulla inambulationio, non crebra suppositio pedis: uehemens, & interdum irata, & plena iusti doloris oratio: multae, & cum grauitate facetiae: quodq. difficile est, idem & perornatus, & perbreuis. iam in altercando inuenit parem neminem. uersatus est in omni fere genere causarum. mature in locum principum oratorum uenit. accusauit C. Carbonem, eloquentissimum hominem, admodum adulescens: summam ingenij non laudem modo, sed etiam admirationem est consecutus. defendit postea Liciniam uirginem, cum annos xxvii. natus esset: in ea ipsa causa fuit eloquentissimus, orationisq. eius scriptas quasdam partes reliquit. uoluit adulescens in colonia Narbonensi causae popularis aliquid attingere, eamq. coloniam, ut fecit, ipse deducere. extat in eam legem senior, ut ita dicam, quam illa aetas ferebat, oratio. multae deinde causae, sed ita tacitus tribunatus, ut, nisi in eo magistratu cenauisset apud praecorem Granium, idq. nobis narrauisset Lucilius, tribunum pl. nesciremus fuisse. Ita prorsus, inquit Brutus. sed ne de Scaeuolae quidem tribunatu quidquam audiuisset uideor; & eum collegam Crassi credo fuisse. Omnibus quidem alijs, inquam, in magistratibus; sed tribunus anno post
Aa 2 fuit;

fuit; eoq. in Rostris sedente, suavit Seruiliam legem Crassus. nam censuram sine Scaeuola gessit. eum enim magistratum nemo unquam Scaeuolarum petiuit. sed, haec Crassi cum edita oratio est, quam te saepe legisse certo scio, quattuor & triginta tum habebat annos, totidemq. annis mihi aetate praestabat. ijs enim consulibus eam legem suavit, quibus nati sumus, cum ipse esset Q. Caepione consule natus, & C. Laelio, triennio ipso minor, quam Antonius. quod iccirco posui, ut, dicendi Latine prima maturitas in qua aetate extitisset, posset notari; & intelligeretur, iam ad summum paene esse perductam; ut eo nihil ferme quisquam addere posset, nisi qui a philosophia, a iure civili, ab historia fuisset instructior. Erit, inquit M. Brutus, aut iam est iste, quem expectas? Ne scio, inquit, sed est etiam L. Crassi in censura pro Q. Caepione, defensione iuncta, non brevis, ut laudatio, ut oratio ante, brevis, postrema censoris oratio, qua anno duodequingagesimo usus est. in his omnibus inest quidam, sine ullo fuce, veritatis color. quin etiam comprehensio, & ambitus ille uerborum (si sic peritodum appellari placet) erat apud illum contractus, & brevis; & in membra quaedam, quae κῶλα Graeci uocant, dispertiebat orationem lubentius. Hoc loco Brutus, Quandoquidem tu istos oratores, inquit, tantopere laudas, uellem aliquid Antonio, praeter illum de ratione dicendi sane exilem libellum, plura Crasso libuisset scri-

scribere . cum enim omnibus memoriam sui, tum
etiam disciplinam dicendi nobis reliquissent . nam
Scaeuolae dicendi elegantiam satis ex ijs oratio-
nibus , quas reliquit , habemus cognitam . Et
ego, Mihi quidem a pueritia quasi magistra fuit,
inquam , illa in legem Caepionis oratio : in qua et
auctoritas ornatus senatus , quo pro ordine illa
dicuntur : & inuidia concitatur in iudicum , &
in accusatorum factionem , contra quorum poten-
tiam populariter tum dicendum fuit . multa in il-
la oratione grauius , multa lenius , multa aspe-
re , multa facete dicta sunt : plura etiam dicta ,
quam scripta : quod ex quibusdam capitibus ex-
positis , nec explicatis , intelligi potest . ipsa illa
censoria contra Cn. Domitium collegam non est
oratio , sed quasi capita rerum , & orationis com-
mentarium paullo plenius : nulla est enim alterca-
tio clamoribus unquam habita maioribus . Et ue-
ro fuit in hoc & popularis dictio excellens : An-
tonij genus dicendi multo aptius iudicij , quam
concionibus . Hoc loco ipsum Domitium non re-
linquo . nam etsi non fuit in oratorum numero , ta-
men pono satis in eo fuisse orationis , atque inge-
nij , quo & magistratus personam , & consula-
rem dignitatem tueretur . quod idem de C. Coelio
dixerim , industriam in eo summam fuisse , sum-
masq. uirtutes , eloquentiae tantum , quod esset
in rebus priuatis amicis eius , in rep. ipsius digni-
tati satis . Eodem tempore M. Herennius in me-

diocribus oratoribus Latine & diligenter loquen-
 tibus numeratus est : qui tamen summa nobilita-
 te hominem , cognatione , sodalitate , collegio ,
 summa etiam eloquentia , L. Philippum in consu-
 latus petitione superavit . Eodem tempore C.
 Clodius , etsi propter summam nobilitatem , &
 singularem potentiam magnus erat , tamen etiam
 eloquentiae quandam mediocritatem afferebat .
 Eiusdem fere temporis fuit eques Romanus C. Ti-
 tius : qui , meo iudicio , eo peruenisse uidetur ,
 quo potuit fere Latinus orator sine Graecis litte-
 ris , & sine multo usu peruenire . huius oratio-
 nes tantum argutiarum , tantum exemplorum ,
 tantum urbanitatis habent , ut paene Attico sty-
 lo scriptae esse uideantur . easdem argutias in tra-
 goedias satis ille quidem acute , sed parum tragi-
 ce transtulit . quem studebat imitari L. Afranius
 poeta , homo perargutus , in fabulis quidem e-
 tiam , ut scitis , disertus . Fuit etiam Q. Rubri-
 us Varro , qui a senatu hostis cum C. Mario iu-
 dicatus est , acer & uehemens accusator . In eo
 genere sane probabilis , doctus autem Graecis lit-
 teris , propinquus noster , factus ad dicendum , M.
 Gratidius , M. Antonij perfamiliaris : cuius prae-
 fectus cum esset in Cilicia , est interfectus : qui ac-
 cusauit C. Fimbriam , M. Marij Gratidiani pa-
 ter . Atque etiam apud socios & Latinos orato-
 res habiti sunt Q. Vettius Vettianus e Marsis ,
 quem ipse cognoui , prudens uir , & in dicendo
 breuis :

breuis: Q. & D. Valerij Sorani, uicini, & familiares mei, non tam in dicendo admirabiles, quam docti & Graecis litteris & Latinis: C. Rusticellus Bononiensis, is quidem & exercitatus, & natura uolubilis: omnium autem eloquentissimus extra hanc urbem T. Betutius Barrus Asculanus, cuius sunt aliquot orationes Asculi habitae, illa Romae contra Caepionem, nobilis sane: cui orationi Caepionis ore respondit Aelius; qui scriptitauit orationes multas, orator ipse numquam fuit. Apud maiores autem nostros uideo disertissimum habitum ex Latio L. Papirium Fregellanum, Ti. Gracchi P. F. fere aetate. eius autem oratio est pro Fregellanis colonisq. Latinis habitata in senatu. Tum Brutus, Quid tu igitur, inquit, tribuis istis externis quasi oratoribus? Quid censes, inquam, nisi idem, quod urbanis, praeter unum, quod non est eorum urbanitate quaedam quasi colorata oratio? Et Brutus, Qui est, inquit, iste tandem urbanitatis color? Nescio, inquam: tantum esse quendam scio. Id tu Brutem iam intelliges, cum in Galliam ueneris. audies tu quidem etiam uerba quaedam non trita Romae: sed haec mutari, dedisci que possunt: illud est maius, quod in uocibus nostrorum oratorum recinit quiddam, & resonat urbanus, nec hoc in oratoribus modo apparet, sed etiam in ceteris. ego memini, T. Tincam Placentinum, hominem facetissimum, cum familiari nostro Q. Cranio

Aa 4 prae-

praecone dicacitate certare. Eon', inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Isto ipso. sed Tincam, non minus multa ridicule dicentem, Granius obruebat nescio quo sapore uernaculo: ut ego iam non mirer illud Theophrasto accidisse, quod dicitur; cum percontaretur ex anicula quadam, quanti aliquid uenderet; & respondisset illa, atque addidisset, Hospes non pote minoris; tulisse eum moleste, se non effugere hospitis speciem, cum aetatem ageret Athenis, optimeq. loqueretur. omnium, sicut opinor, in nostris est quidam urbanorum, sicut ille Atticorum, sonus. sed domum redeamus, id est ad nostros reuertamur. Duobus igitur summis, Crasso, & Antonio, L. Philippus proximus accedebat, sed longo intervallo tamen proximus. itaque eum, etsi nemo intercedebat qui se illi anteferebat, neque secundum tamē, neque tertium dixerim. nec enim in quadrigis eum secundum numerauerim, aut tertium, qui uix e carceribus exierit, cum palmam iam primus acceperit; nec in oratoribus, qui tantum absit a primo, uix ut in eodem curriculo esse uideatur. sed tamen erant ea in Philippo, quae qui sine comparatione illorum spectaret, satis magna diceret, summa libertas in oratione, multae facetiae, satis creber in reperiendis, solutus in explicandis sententijs. erat etiam in primis, ut temporibus illis, Graecis doctrinis institutus, in altercando cum aliquo aculeo, & maledicto factus.

tus. Horum aetati prope coniunctus L. Gellius, non tam uendibilis orator, quam ut nescires quid ei deesset. nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum, nec Romanarum rerum immemor, & uerbis solutus satis; sed in magnos oratores inciderat eius aetas: multam tamen operam amicis, & utilem praebuit: atque ita diu uixit, ut multarum aetatum oratoribus implicaretur, multum etiā in causis uersaretur. Iisdem fere temporibus D. Brutus, is, qui consul cum Mamerco fuit, homo & Graecis doctus litteris, & Latinis. Dicebat etiam L. Scipio non imperite. Cneusque Pompeius Sex. F. aliquem numerorum obtinebat. nam Sextus frater eius praestantissimum ingenium contulerat ad summam iuris ciuilis, & ad perfectam geometriae, & rerum Stoicarum scientiam. Item in iure, & ante hos M. Brutus, & paullo post eum C. Bilienus, homo per se magnus, prope simili ratione summus euaserat: qui consul factus esset, nisi in Marianos consulatus, & in eas petitionis angustias incidisset. Cn. autem Octauij eloquentia, quae fuerat ante consulatum ignorata, in consulatu multis concionibus est uehementer probata. Sed ab eis, qui tantum in dicentium numero, non in oratorum fuerunt, iam ad oratores reuertamur. Censeo, inquit Atticus: eloquentes enim uidebare, non sedulos uelle conquirere. Festiuitate igitur, & facetijs, inquam, C. Iulius L. F. & superioribus, & aequalibus

libus suis omnibus praestitit, oratorq. fuit minime ille quidem uehemens, sed nemo unquam urbanitate, nemo lepore, nemo suauitate condicior. sunt eius aliquot orationes, ex quibus, sicut ex eiusdem tragoedijs, lenitas eius sine neruis perspicitur. Eius aequalis P. Cethegus: cui de rep. satis suppeditabat oratio: totam enim tenebat eam, penitusq. cognorat: itaque in senatu consularium auctoritatem assequabatur, sed in causis publicis nihil, priuatis satis ueterator uidebatur. Erat in priuatis causis Q. Lucretius Vespillo & acutus, & iuris peritus. nam Offella aptior concionibus, quam iudicijs. prudens etiam T. Annius Velina, & in eius generis causis orator sane tolerabilis. In eodem genere causarum multum erat T. Iuuentius, nimis ille quidem lentus in dicendo, & paene frigidus, sed & callidus, & in capiendo aduersario uersutus, & praeterea nec indoctus, & magna cum iuris ciuilibus intelligentia. Cuius auditor P. Orbius, meus fere aequalis, in dicendo non nimis exercitatus, in iure autem ciuili non inferior, quam magister fuit. Nam T. Aufidius, qui uixit ad summam senectutem, uolebat esse similis horum, eratq. & bonus uir, & innocens, sed dicebat parum. Nec sane plus frater eius M. Virgilius, qui tribunus pl. L. Syllae imperatori diem dixit. Eius collega P. Magius in dicendo paullo tamen copiosior. Sed omnium oratorum, siue rabularum,

rum, qui et plane indocti, aut inurbani, aut rustici etiam fuerunt, quos quidem ego cognouerim, solutissimum in dicendo, & acutissimum iudico nostri ordinis Q. Sertorium, equestris C. Gorgonium. Fuit etiam facilis, & expeditus ad dicendum, & uitae splendore multo, & ingenio sane probabili T. Iunius L. F. tribunicius: quo accusante, P. Sextius, praetor designatus, damnatus est ambitus. is processisset honoribus longius, nisi semper infirma, atque etiam aegra ualitudine fuisset. Atque ego praeclare intelligo, me in eorum commemoratione uersari, qui nec habiti sint oratores, neque fuerint, praeterririq. a me aliquot ex ueteribus commemoratione, aut laude dignos: sed hoc quidem ignoratione. quid enim est superioris aetatis, quod scribi possit de ijs, de quibus nulla monumenta loquuntur nec aliorum, nec ipsorum? de ijs autem, quos ipsi uidimus, neminem fere praetermittimus eorum, quos aliquando dicentes uidimus. uolo enim sciri, in tanta, & tam uetere rep. maximis praemijs eloquentiae propositis, omnes cupisse dicere, non plurimos ausos esse, potuisse paucos. ego tamen ita de unoquoque dicam, ut intelligi possit, quem existimē clamatorem, quem oratorē fuisse. Iisdem fere temporibus, aetate inferiores paulo quam Iulius, sed aequales propemodum fuerunt C. Cotta, P. Sulpicius, Q. Varius, Cn. Pomponius, C. Curio, L. Fufius, M. Drusus, P. Antistius: nec

B R U T U S .

nec ulla aetate uberior oratorum foetus fuit . ex
his Cotta & Sulpicius cum meo iudicio, tum om-
nium, facile primas tulerunt . Hic Atticus,
Quo modo istuc dicis, inquit, cum tuo iudicio, tum
omnium? semper ne in oratore probando, aut
improbando uulgi iudicium cum intelligentium
iudicio congruit: an alij probantur a multitudine,
alij autem ab ijs, qui intelligunt? Recte re-
quiris, inquam, Attice: sed audies ex me for-
tasse, quod non omnes probent . An tu, inquit,
id laboras, si huic modo Bruto probaturus es?
Plane, inquam, Attice disputationem hanc de
oratore probando, aut improbando multo malim
tibi, & Bruto placere; eloquentiam autem meam
populo probari uelim . etenim necesse est, qui
ita dicat, ut a multitudine probetur, eundem do-
ctis probari . nam, quid in dicendo rectum sit,
aut prauum, ego iudicabo; si modo is sum, qui
possim, aut sciam iudicare: qualis uero sit ora-
tor, ex eo, quod is dicendo efficiet, poterit intel-
ligi . Tria sunt enim, ut quidem ego sentio, quae
sint efficienda dicendo; ut doceatur is, apud quem
dicetur, ut delectetur, ut moveatur uehemen-
tius . quibus uirtutibus oratoris horum quid-
que efficiatur, aut quibus uitijs orator aut non
assequatur haec, aut etiam in his labatur, & ca-
dat, artifex aliquis iudicabit: efficiatur autem
ab oratore, nec ne, ut ij, qui audiunt, ita affician-
tur, ut orator uelit; uulgi assensu, & populari
appro-

approbatione iudicari solet . itaque numquam de bono oratore , aut non bono doctis hominibus cum populo dissensio fuit . an censes , dum illi uiguerunt , quos ante dixi , non eosdem gradus oratorum uulgi iudicio & doctorum fuisse ? de populo si quem ita rogauisses , Quis est in hac ciuitate eloquentissimus ? in Antonio & Crasso aut dubitaret , aut hunc alius , illum alius diceret . nemo ne Philippum , tam suauem oratorem , tam grauem , tam facetum , his anteferet , quem nosmet ipsi , qui haec arte aliqua uolumus expendere , proximum illis fuisse diximus ? nemo profecto . id enim ipsum est summi oratoris ; summum oratorem populo uideri . Quare tibicen Antigenidas dixerit discipulo sane frigenti ad populum , Mihi cane , & musis : ego huic Bruto , dicenti , ut solet , apud multitudinem , Mihi cane , & populo , mi Brute , dixerim : ut , qui audient , quid efficiatur , ego , etiam cur id efficiatur , intelligam . Credit ijs , quae dicuntur , qui audit oratorem ; uera putat ; assentitur ; probat ; fidem facit oratio . tu artifex quid quaeris amplius ? Delectatur audiens multitudo , & ducitur oratione , & quasi uoluptate quadam perfunditur . quid habes , quod disputes ? Gaudet , dolet : ridet , plorat : fauet , odit : contemnit , inuidet : ad misericordiam inducitur , ad pudendum , ad pigendum : irascitur , miratur : sperat , timet : haec perinde accidunt , ut eorum , qui adsunt , mentes uerbis , & sententijs , & actio-

ne

ne tractantur. quid est, quod expectetur docti a-
 licuius sententia? quod enim probat multitudo,
 hoc idem doctis probandum est. Denique hoc speci-
 men est popularis iudicii, in quo numquam fuit po-
 pulo cum doctis, intelligentibusq. dissensio. cum
 multi essent oratores in uario genere dicendi, quis
 unquam ex his excellere indicatus est uulgi iudi-
 cio, qui non idem a doctis probarctur? quando autē
 dubium fuisset apud patres nostros eligendi cui
 patroni daretur optio, quin aut Antonium opta-
 ret, aut Crassum? aderant multi alij: tamen, u-
 trum de his potius, dubitasset aliquis; quin alte-
 rum, nemo. Quid, adolescentibus nobis, cum
 esset Cotta, & Hortensius, num quis, cui quidem
 eligendi potestas esset, quemquam his antepone-
 bat? Tum Brutus, Quid tu, inquit, quaeris
 alios? de te ipso non ne quid optarent rei, quid ip-
 se Hortensius iudicaret, uidebamus? qui cum par-
 tiretur tecum causas, (saepe enim interfui) per-
 orandi locum, ubi plurimum pollet oratio, sem-
 per tibi relinquebat. Faciebat ille quidem, in-
 quam, & mihi, beneuolentia credo ductus, tri-
 buebat omnia: sed ego, quae de me populi sit opi-
 nis, nescio; de reliquis hoc affirmo; qui uulgi opi-
 nione disertissimi habiti sint, eosdem intelligentiū
 quoque iudicio fuisse probatissimos. nec enim pos-
 set idem Demosthenes dicere, quod dixisse Anti-
 machum, clarum poetam, ferunt. qui cum, conuo-
 cati auditoribus, legeret eis magnum illud, quod
 noui-

novistis, uolumen suum; & eum legentem omnes
praeter Platonem reliquissent; Legam, inquit, ni-
hilominus: Plato enim mihi unus instar est om-
nium. Haec illum: & recte: poema enim recon-
ditum, paucorum approbatione; oratio popula-
ris, assensum vulgi debet mouere. at, si eundem
hunc Platonem unum auditorem haberet Demo-
sthenes; cum esset relictus a ceteris, uerbum fa-
cere non posset. quid tu Brute posses, si te, ut Cu-
rionem quondam, concio reliquisset? Ego uero,
inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiam caus-
sis, in quibus omnis res nobis cum iudicibus est,
non cum populo, tamen, si a corona relictus sim,
non queam dicere. Ita se, inquam, res habet. ut,
si tibiae inflat ae non referant sonum, abijciendas
eas sibi tibicen putet: sic oratori populi aures ta-
quam tibiae sunt: eae si inflatum non recipiunt,
aut si auditor omnino taquam equus non facit, a-
gitandi finis faciendus est. hoc tamē interest, quod
uulgus interdum non probandum oratorem pro-
bat, sed probat sine comparatione, cum a medio-
cri, aut etiam a malo delectatur: eo est contentus,
esse melius non sentit: illud quod est, qualecunque
est, probat. tenet enim aures uel mediocris orator,
sit modo aliquid in eo: nec res ulla plus apud ani-
mos hominū, quā ordo, et ornatus orationis ualet.
Quare quis ex populo, cum Q. Scaeuolam pro
M. Coponio dicentem audiret in ea caussa, de qua
ante dixi, quidquam politius, aut elegantius, aut
omni-

omnino melius aut expectaret, aut posse fieri putaret? Cum is hoc probare uellet, M'. Curium, cum ita heres institutus esset, si pupillus ante mortuus esset, quam in suam tutelam uenisset, pupillo non nato heredem esse non posse; quid ille non dixit de testamentorum iure, de antiquis formulis? quid, quemadmodum scribi oportuisset, si etiam filio non nato heres institueretur? quam captiosum esse populo, quod scriptum esset negligi, & opinione quaeri uoluntates; & interpretatione disertorum, scripta simplicium hominum peruertere? Quam ille multa de auctoritate patris sui, qui semper ius illud esse defenderat? quam omnino multa de conseruando iure ciuili? quae quidem omni cum perite, & scienter, tum & breuiter, & presse, & satis, orname, & pereleganter diceret; quis esset in populo, qui aut expectaret, aut fieri posse quidquam melius putaret? At uero ut contra Crassus ab adolescente delicato, qui in litore ambulans scalum reperisset, ob eamque rem aedificare nauem concupiuisset, exorsus est; similiter Scaenolam ex uno scalmo captionis centumuirale iudicium hereditatis effecisse; hoc in illo initio consecutus, multis eiusdem generis sententijs delectauit, animosque omnium, qui aderant, in hilaritatem a seueritate traduxit: quod est unum ex tribus, quae dixi ab oratore effici debere. deinde hoc uoluisse eum, qui testamentum fecisset, hoc sensisse, quoquo modo filius non esset, qui

qui in suam tutelam ueniret, siue non natus, siue ante mortuus, Curius heres ut esset: ita scribere plerosque, & id ualere, & ualuisse semper. Haec & multa eiusmodi dicens, fidem faciebat: quod est ex tribus oratoris officijs alterum. Deinde aequum bonum, testamentorum sententias uoluntatesq. tutatus est: quanta esset in uerbis captio, cum in ceteris rebus, tum in testamentis, si negligenter uoluntates; quantam sibi potentiam Scaeuola assumeret, si nemo auderet testamentum facere postea, nisi de illius sententia. Haec cum grauitur, cum ab exemplis copiose, cum uarie, tum etiam ridicule, & facete explicans, eam admirationem assensionemq. commouit, dixisse ut contra nemo uideretur. hoc erat oratoris officium partitione tertium, genere maximum. Hic ille de populo iudex, qui separatim alterum admiratus esset, idem, audito altero, iudicium suum contemneret: at uero intelligens, & doctus, audiens Scaeuolam, sentiret esse quoddam uberius dicendi genus, & ornatius. Ab utroque autem causa perorata, si quaereretur uter praestaret orator; numquam profecto sapientis iudicium a iudicio uulgi discreparet. Qui praestat igitur intelligens imperito? magna re, & difficili: si quidem magnum est scire, quibus rebus efficiatur, amittatur ue dicendo illud quidquid est, quod aut effici dicendo oportet, aut amitti non oportet. Praestat etiam illo doctus auditor indocto, quod

B b   saepe,

saepe, cum oratores duo, aut plures populi iudicio probantur, quod dicendi genus optimum sit, intelligit. nam illud, quod populo non probatur, ne intelligenti quidem auditori probari potest. ut enim ex nervorum sono in fidibus, quam scienter ij pulsi sint, intelligi solet: sic ex animorum motu cernitur, quid tractandis his perficiat orator. itaque intelligens dicendi existimator non assidens, & attente audiens, sed uno aspectu, & praeteriens de oratore saepe iudicat. uidet oscitantem iudicem, loquentem cum altero, nonnumquam etiam circumstantem, mittentem ad horas, quaesitorem, ut dimittat, rogantem: intelligit oratorem in ea causa non adesse, qui possit animis iudicum admonere orationem, tamquam fidibus manum. Idem si praeteriens aspexerit erectos intuentes iudices, ut aut doceri de re, idque etiam vultu probare uideantur; aut, ut auctu aliquo, sic illos uiderit oratione quasi suspensos teneri; aut, id quod maxime opus est, misericordia, odio, motu animi aliquo perturbatos esse uehementius: ea si praeteriens, ut dixi, aspexerit, si nihil audierit, tamen oratorem uersari in illo iudicio, & opus oratorum fieri, aut perfectum iam esse, profecto intelliget. Cum haec differuissem, uterque assensus est: & ego, tamquam de integro ordiens, Quando igitur, inquam, a Cotta, & Sulpicio haec omnis fluxit oratio, cum hos maxime iudicio illorum

lorum hominum, & illius aetatis dixissem probatos; reuertar ad eos ipsos; tum reliquos, ut institui, deinceps persequar. Quoniam ergo oratorum bonorum (hos enim quaerimus) duo genera sunt, unum attenuate, presseque, alterum sublate, ampleq. dicentium: etsi id melius est, quod splendidius, & magnificentius; tamen in bonis omnia, quae summa sunt, iure laudantur. sed cauenda est presso illi oratori inopia, & ieiunitas, amplo autem inflatum, & corruptum orationis genus. Inueniebat igitur acute Cotta, dicebat pure, ac solute; & ut ad infirmitatem laterum perscien-ter contentionem omnem remiserat, sic ad uirium imbecillitatem dicendi accommodabat genus. nihil erat in eius oratione nisi sincerum, nihil nisi siccum, atque sanum: illudq. maximum, quod, cum contentione orationis flectere animos iudicum uix posset, nec omnino eo genere diceret, tractando tamen impellebat, ut idem facerent a se commoti, quod a Sulpicio concitati. fuit enim Sulpicius uel maxime omnium, quos quidem ego audierim, grandis, & ut ita dicam, tragicus orator. uox cum magna, tum suavis, & splendida: gestus, & motus corporis ita uenustus, ut tamen ad forum, non ad scenam institutus uideretur: incitata, & uolubilis, nec ea redundans tamen, nec circumfluens oratio. Crassum hic uolebat imitari, Cotta malebat Antonium: sed ab hoc uis aberat Antonij, Cras-

Bb 2 si ab

B R U T U S .

si ab illo lepos . O magnam , inquit , artem , Brutus : siquidem istis , cum summi essent oratores , duae res maximae , altera alteri defuit . Atque in his oratoribus illud animaduertendum est , posse esse summos , qui inter se sint dissimiles . nihil enim tam dissimile , quam Cotta Sulpicio : & uterque aequalibus suis plurimum praeestitit . Quare hoc doctoris intelligentis est , uidere quod ferat natura sua quemque ; & ea duce utentem sic instituire , ut Isocratem in acerrimo ingenio Theopompi , & lenissimo Ephori dixisse traditum est , alteri se calcaria adhibere , alteri fraenos . Sulpicii orationes quae feruntur , eas post mortem eius scripsisse P. Canutius putatur , aequalis meus , homo extra nostrum ordinem meo iudicio disertissimus . ipsius Sulpicii nulla oratio est : saepeq. ex eo audiui , cum se scribere neque consueuisse , neque posse diceret . Cottae pro se lege Varia quae inscribitur , eam L. Aelius scripsit Cottae rogatu . fuit is omnino uir egregius , & eques Romanus cum primis honestus ; idemq. eruditissimus & Graecis litteris , & Latinis , antiquitatisq. nostrae , & in inuentis rebus , & in actis , scriptorumq. ueterum litterate peritus . quam scientiam Varro noster , acceptam ab illo , auctaq. per sese , uir ingenio prestans , omniq. doctrina , pluribus , & illustrioribus litteris explicauit . sed idem Aelius Stoicus esse uoluit , orator autem nec studuit unquam , nec fuit : scribebat tamen orationes ,

nes, quas alij dicerent, ut Q. Metello F. ut Q. Caepioni, ut Q. Pompeio Rufo: quamquam is etiam ipse scripsit eas, quibus pro se est usus, sed non sine Aelio. his enim scriptis etiam ipse interfui, cum essem apud Aelium adolescens, eumque audire perstudiose solem. Cottam autem miror, summum ipsum oratorem, minimeque ineptum, Aelianas leues oratiunculas uoluisse existimari suas. His duobus eiusdem aetatis annumerabatur nemo tertius; sed mihi placebat Pomponius maxime, uel dicam minime displicebat, locus erat omnino in maximis causis praeter eos, de quibus supra dixi, nemini: propterea quod Antonius, qui maxime expetebatur, facilis in causis recipiendis erat, fastidiosior Crassus, sed tamen recipiebat: horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum fere, aut ad Caesarem: Cotta & Sulpicius expetebantur, ita ab ijs sex patronis causae illustres agebantur: neque tam multa, quam nostra aetate, iudicia fiebant; neque hoc, quod nunc fit, ut causae singulae defenderentur a pluribus; quo nihil est uitiosius, respondemus ijs, quos non audiuius. in quo primum saepe aliter est dictum, aliter ad nos relatum; deinde magni interest, coram uidere me, quemadmodum aduersarius de quaque re asseueret; maxime autem, quemadmodum quaeque res audiatur. sed nihil uitiosius, quam, cum unum corpus debeat esse defensionis, nasci de integro causam, cum sit

ab altero perorata. omnium enim caussarum unum est naturale principium, una peroratio: reliquae partes, quasi membra suo quaeque loco locata, suam & uim, & dignitatem tenent. Cum autem difficile sit, in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut sibi ipse non conueniat: quanto difficilius cauere, ne quid dicas, quod non conueniat eius orationi, qui ante dixerit? sed quia & labor multo maior est, totam causam, quam partem, dicere; & quia plures ineuntur gratiae, si uno tempore dicas pro pluribus: ideo hanc consuetudinem lubenter asciimus. Erant tamen, quibus uideretur illius aetatis tertius Curio, quia splendidioribus fortasse uerbis utebatur, & quia Latine non pessime loquebatur, usu credo aliquo domestico: nam litterarum admodum nihil sciebat. sed magni interest, quos quisque audiat quotidie domi, quibuscum loquatur a puero, quemadmodum patres, paedagogi, matres etiam loquantur. legimus epistolas Corneliae, matris Gracchorum: apparet filios non tam in gremio educatos, quam in sermone matris. auditus est nobis Laeliae, Caii filiae, saepe sermo: ergo illam patris elegantia tinctam uidimus, & filias eius Mucias ambas, quarum sermo mihi fuit notus; & neptes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc uero Scipionis etiam tu Brute, credo, aliquando audisti loquentem. Ego uero, ac lubenter quidem, inquit Brutus, & eo lubentius,

tius, quod L. Crassi erat filia. Quid Crassum, inquam, illum censes istius Liciniae filium, Crassi testamento qui fuit adoptatus? Summo isle quidem dicitur ingenio fuisse, inquit. & uero hic Scipio, collega meus, mihi sane bene & loqui uidetur, & dicere. Recte, inquam, iudicas Brute. etenim istius genus est ex ipsius sapientiae stirpe generatum. nam & de duobus auis iam diximus, Scipione, & Crasso; & de tribus proauis, Q. Metello, cuius quattuor filij; P. Scipione, qui ex dominatu Ti. Gracchi priuatus in libertatem remp. uindicauit; Q. Scaeuola augure, qui peritissimus iuris, idemq. patronus est habitus. iam duorum abauorum quam est illustre nomen, P. Scipionis, qui bis consul fuit, qui est Corculum dictus, alterius, omnium sapientissimi, C. Laelii? O generosam, inquit, stirpem, & tamquam in unam arborem plura genera, sic in istam domum multorum insitam atque illuminatam sapientiam. Similiter igitur suspicor, (ut conseramus parua magnis) Curionis, etsi pupillus relictus est, patrio fuisse instituto puro sermone assuefactam domum: & eo magis hoc iudico, quod neminem ex ijs quidem, qui aliquo in numero fuerunt, cognoui in omni genere honestarum artium tam indoctum, tam rudem. nullum ille poetam nouerat; nullum legerat oratorem; nullam memoriam antiquitatis collegerat; non publicum ius, non priuatum, & civile cognouerat: quam-

Bb 4 quam

quam id quidem fuit etiam in alijs, & magnis quidem oratoribus, quos parum his instructos artibus uidimus, ut Sulpicium, ut Antonium. sed ij tamen unum illud habebant, dicendi opus elaboratum: idq. cum constaret ex quinque notissimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat: in quacunque enim una plane claudicaret, orator esse non posset. sed tamen alius in alia excellebat magis, reperiēbat, quid dici opus esset, & quo modo praeparari, & quo loco locari, memoriaq. ea comprehendebat Antonius: excellebat autem actione: erantq. ei quaedam ex his paria cum Crasso, quaedam etiam superiora. at Crassi magis enitebat oratio. nec uero, Sulpicio, neque Cottae, dicere possumus, neque cuiquam bono oratori rem ullam ex illis quinque partibus plane atque omnino defuisse. itaque in Curione hoc uerissime iudicari potest, nulla re una magis oratorem commendari, quam uerborum splendore, & copia. nam cum tardus in excogitando, tum in instruendo dissipatus fuit. Reliqua duo sunt, agere, & meminisse. in utroque carchinnos irradientium commouebat. motus erat is, quem & C. Iulius in perpetuum notauit, cum ex eo in utranque partem toto corpore uacillāte quae fuit, quis loqueretur e lintre: & Cn. Sicinius, homo impurus; sed admodum ridiculus; neque aliud in eo oratoris simile quidquam; is cum tribunus pl. Curionem, & Octauium consules produxisset;

xisset; Curioq. multa dixisset sedente Cn. Octavio collega, qui deuinctus erat fascijs, & multis medicamentis propter dolorem artuum delibutus; numquam, inquit, Octavi collegae tuo gratiam referes; qui nisi se suo more iactauisset, hodie istic muscae comedissent. Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquoties, tria cum proposuisset, aut quartum adderet, aut tertium quaereret. qui in iudicio priuato uel maximo, cum ego pro Titinia Cottae perorauissem, ille contra me pro Ser. Naenio diceret, subito totam causam oblitus est; idq. ueneficijs, & cantionibus Titiniae factum esse dicebat. Magna haec immemoris ingenij signa: sed nihil turpius, quam quod etiam in scriptis obliuisceretur quid paullo ante posuisset, ut in eo libro, ubi se exeuntem e senatu, & cum Pansa nostro, & cum Curione filio colloquentem facit, cum senatum Caesar consul habuisset, omnisq. ille sermo ductus e percunctatione filij, quid in senatu esset actum. in quo multis uerbis cum inueheretur in Caesarem Curio; disputatioq. esset inter eos, ut est ut consuetudo dialogorum; cum sermo esset institutus senatu misso, quem senatum Caesar consul habuisset, reprehendit eas res, quas idem Caesar anno post, & deinceps reliquis annis administrauisset in Gallia. Tum Brutus admirans, Tantam ne fuisse obliuionem, inquit, in scripto praesertim, ut ne legens quidem unquam senserit quantum flagitij commisisset? Quid autem, inquam,

inquam, Brute stultius, quam, si ea uituperare uolebat, quae uituperauit, non eo tempore instituere sermonem, cum illarum rerum iam tempora praeterissent? sed ita totus errat, ut in eodem sermone dicat, in senatum se Caesare consule non accedere, sed id dicat ipso consule exiens e senatu. Iam, qui hac parte animi, quae custos est ceterarum ingenij partium, tam debilis esset, ut ne in scripto quidem meminisset quid paullo ante posuisset, huic minime mirum est ex tempore dicenti solitam effluere mentem. itaque, cum ei nec officium deesset, & flagraret studio dicendi, per paucae ad eum causae deferebantur: orator autem, uiuis eius aequalibus, proximus optimis numerabatur, propter uerborum bonitatem, ut ante dixi, & expeditam, ac profluentem quodammodo celeritatem. itaque eius orationes aspiciendas tamen censeo. sunt illae quidem languidiores, uerumtamen possunt augere, & quasi alere id bonum, quod in illo mediocriter fuisse concedimus: quod habet tantam uim, ut solum sine alijs in Curione speciem oratoris aliquis effecerit. Sed ad instituta redeamus. In eodem igitur numero eiusdem aetatis C. Carbo fuit, illius eloquentissimi uiri filius, non satis acutus orator, sed tamen orator numeratus est. erat in uerbis grauitas; & facile dicebat; & auctoritatem naturalem quandam habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inueniendis, nec minus

minus uerbis expeditus; fortis uero actor, & uehemens; & uerbis nec inops, nec abiectus, & quem plane oratorem dicere auderes. Cn. Pomponius, lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, crimosus. Multum ab ijs aberat L. Fufius, tamen ex accusatione M'. Aquilij diligentiae fructum ceperat. Nam M. Drusum, tum magnum auunculum, grauem oratorem, ita dumtaxat cum de rep. diceret; L. autem Lucillum etiam acutum; patremq. tuum Brute; iuris quoque & publici, & priuati sane peritum M. Lucillum; M. Octauium Cn. filium; qui tantum auctoritate dicendoq. ualuit, ut legem Semproniam frumentariam populi frequentis suffragijs abrogauerit; M. Octauium M. filium, M. Catonem patrem, Q. etiam Catulum filium abducamus ex acie, id est a iudijs, & in praesidijs reip. cui facile satisfacere possint, collocemus. Eodem Q. Caepionem referrem, nisi, nimis equestri ordini deditus, a senatu dissedisset. Cn. Carbonem, M. Marium, & ex eodem genere complures minime dignos elegantis conuentus auribus, aptissimos cognoui turbulentis concionibus. quo in genere (ut in his perturbem aetatum ordinem) nuper L. Quinctius fuit, aptior etiam Palicanus auribus imperitorum. Et quoniam huius generis facta mentio est, seditiosorum omnium post Gracchos L. Appuleius Saturninus eloquentissimus uisus est: magis specie tamen, & motu,

motu, atque ipso amictu capiebat homines, quam
aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiae.
Longe autem post natos homines improbissimus
C. Servilius Glaucia, sed peracutus, & callidus,
cum primisq. ridiculus. is ex summis & fortu-
nae & uitae sordibus in praetura consul factus
esset, si, rationem eius haberi licere, iudicatum
esset. nam & plebem tenebat, & equestrem ordi-
nem beneficio legis deuinxerat. is praetor eodem
die, quo Saturninus tribunus pl. Mario & Flac-
co consulibus publice est interfectus, homo simili-
mus Atheniensis Hyperboli, cuius improbita-
tem ueteres Atticorum comoediae notauerunt.
Quos Sex. Titius consecutus, homo loquax sa-
ne, & satis acutus, sed tam solutus & mollis in-
gestu, ut saltatio quaedam nasceretur, cui salta-
tioni Titius nomen esset. Ita cauendum est, ne
quid in agendo dicendo ue facias, cuius imitatio
rideatur. Sed ad paullo superiorem aetatem re-
uecti sumus: nunc ad eam, de qua aliquantum lo-
cuti sumus, reuertamur. Coniunctus igitur Sul-
picii aetati P. Antistius fuit, rabula sane proba-
bilis: qui multos cum tacuisset annos, neque con-
temni solum, sed irrideri etiam solitus esset, in
tribunatu primum, contra C. Iulij illam consula-
tus petitionem extraordinariam, ueram causam
agens est probatus, & eo magis, quod, eandem
causam cum ageret eius collega ille ipse Sulpici-
us, hic plura, & acutiora dicebat. itaque post
tri-

tribunatum primo multae ad eum caussae, deinde omnes, maximae quaecunque erant, deferebantur. rem uidebat acute, componebat diligenter: memoria ualebat: uerbis non ille quidem ornatus utebatur, sed tamen non abiectis. expedita autem erat, & perfacile currens oratio: & erat eius quidam tamquam habitus non inurbanus: aetio paullum cum uitio uocis, tum etiam ineptijs claudicabat. hic temporibus floruit ijs, quibus inter profectiorem reditumq. L. Syllae sine iure fuit, & sine ulla dignitate resp. hoc autem magis probabatur, quod erat ab oratoribus quaedam in foro solitudo. Sulpicius occiderat: Cotta abierat, & Curio: uiuebat e reliquis patronis eius aetatis nemo praeter Carbonem, et Pomponium; quorum utrumque facile superabat. Inferioris autem aetatis erat proximus L. Sisenna, doctus uir, & studijs optimis deditus, bene Latine loquens, gnarus reip. non sine facetijs, sed neque laboris multi, nec satis uersatus in caussis; interiectusq. inter duas aetates, Hortensij, & Sulpicij, nec maiorem consequi poterat, & minori necesse erat cedere. huius omnis facultas ex historia ipsius perspicui potest: quae cum facile omnes uincat superiores, tum indicat tamen, quantum absit a summo, quamq. genus hoc scriptiois nondum sit satis Latinis litteris illustratum. Na Q. Hortensij admodum adolescentis ingenium, ut Phidiae signum, simul aspectum & probatum est.

B R V T V S.

est. is, L. Crasso Q. Scaeuola consulibus, primum in foro dixit, & apud hos ipsos quidem consules; & cum eorum, qui affuerunt, tum ipsorum consulium, qui omnes intelligentia anteibant, iudicio discessit probatus. unde viginti annos natus erat eo tempore. est autem L. Paullo C. Marcello cōsulibus mortuus: ex quo uidemus eum in patrum numero annos quattuor & XL fuisse. hoc de oratore paullo post plura dicemus: hoc autem loco uoluimus aetatem in disparem oratorum includere. quamquam id quidem omnibus usu uenire necesse fuit, quibus paullo longior uita contigit, ut & cum multo maioribus natu, quam essent ipsi, & cum aliquanto minoribus compararentur. ut Attius iisdem aedilibus ait se & Pacuuium docuisse fabulā, cum ille octoginta, ipse triginta annos natus esset: sic Hortensius non cum suis aequalibus solum, sed & mea cum aetate, et cum tua, Brute, & cum aliquanto superiore coniungitur: siquidem & Crasso uiuo dicere solebat; & magis iam etiam uigebat Antonio; & cum Philippo iam sene, pro Cn. Pompeij bonis dicente, in illa causa, adolescens cum esset, princeps fuit; & in eorum, quos in Sulpicij aetate posui, numerum facile peruenerat; & suos inter aequales, M. Pisonem, M. Crassum, Cn. Lentulum, P. Lentulum Suram, longe praestitit; & me adolescentem natus octo annis minorem, quam erat ipse, multos annos in studio eiusdem laudis exer-

exercuit; & tecum simul, sicut ego pro multis,
sic ille pro Ap. Claudio dixit, paullo ante mortem.
Vides igitur ut ad te oratorem Brute perueneri-
mus, tam multis inter nostrum tuumq. initium
dicendi interpositis oratoribus? ex quibus, quo-
niam in hoc sermone nostro statui neminem eorum,
qui uiuerent, nominare, ne nos curiosius elicere-
tis ex me quid de quoque iudicarem, eos, qui iam
sunt mortui, nominabo. Tum Brutus, Non est,
inquit, ista causa, quam dicis, quamobrem de
ijs, qui uiuunt, nihil uelis dicere. Quenam igi-
tur, inquam, est? Vereri te, inquit, arbitror,
ne per nos hic sermo tuus emanet, & ij tibi suc-
censeant, quos praeterieris. Quid uos, inquam,
tacere non poteritis? Nos quidem, inquit, facil-
lime: sed tamen te arbitror malle id ipsum tace-
re, quam taciturnitatem nostram experiri. Tum
ego, Vere, inquam, tibi Brute dicam; non me exi-
stimau in hoc sermone usque ad hanc aetatem ef-
se uenturum: sed ita traxit ordo aetatum oratio-
nem, ut iam ad minores etiam peruenirem. In-
terpone igitur, inquit, si quos uidetur: deinde re-
deamus ad te, & ad Hortensium. Immo uero,
inquam, ad Hortensium: de me alij dicent, si qui
uolent. Minime uero, inquit. nam etsi me facile
omni tuo sermone tenuisti: tamen is mihi longior
uidetur, quod propero audire de te; nec uero tam
de uirtutibus dicendi tuis, quae cum omnibus,
tum certe mihi notissimae sunt, quam quod gra-
tus

dus tuos, & quasi processus dicendi studeo cognoscere. Geretur, inquam, tibi mos: quoniam me nō ingenij praedictorem esse uis, sed laboris mei. uerum interponam, ut placet, alios, & a M. Crasso, qui fuit aequalis Hortensij, exordiar. Is igitur mediocriter a doctrina instructus, angustius etiam a natura, labore, & industria, & quod adhibebat ad obtinendas causas curam etiam, & gratiam, in principibus patronis aliquot annos fuit. in huius oratione sermo Latinus erat, uerba non abiecta, res compositae diligenter; nullus flos tamen, neque lumen ullum; animi magna, uocis parua contentio, omnia fere ut similiter atque uno modo dicerentur. Nam huius aequalis, & inimicus C. Fimbria non ita diu iactare se potuit: qui omnia magna uoce dicens, uerborum sane bonorum cursu quodam incitato, ita furebat tamen, ut mirarer tam alias res agere populum, ut esset insano inter disertos locus. Cn. autem Lentulus multo maiorem opinionem dicendi actione faciebat, quam quanta in eo facultas erat: qui cū esset nec peracutus, (quamquam & ex facie, & ex uultu uidebatur) nec abundans uerbis, (etsi fallebat in eo ipso) sic interuallis, exclamationibus, uoce suauis & canora, admirando irridebat, calebat in agendo, ut ea, quae deerant, non desiderarentur. ita, tamquam Curio copia non nulla uerborum, nullo alio bono, tenuit oratorum locum; sic Lentulus ceterarum uirtutum dicendi mediocritatem actione occultauit, in qua excellens

lens fuit. Neque multo secus P. Lentulus: cuius & excogitandi, & loquendi tarditatem tangebatur formae dignitas, corporis motus plenus & artis, & uenustatis, uocis & suauitas, & magnitudo. sic in hoc nihil praeter actionem fuit, cetera etiam minora, quam in superiore. M. Piso quidquid habuit, habuit ex disciplina; maximeq. ex omnibus qui ante fuerunt, Graecis doctis eruditus fuit. habuit a natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limauerat, quod erat in reprehendendis uerbis uersutum, & solers, sed saepe stomachosum, nonnumquam frigidum, interdum etiam facetum. is laborem, quasi cursum, forenses diutius non tulit; quod & corpore erat infirmo, & hominum ineptias, ac stultitias, quae deuorandae nobis sunt, non ferebat, iracundiusq. respuebat, siue morose, ut putabatur, siue ingenuo liberoq. fastidio. is cum satis florisset adolescens, minor haberi est coeptus postea: deinde ex Virginum iudicio magnam laudem est adeptus: & ex eo tempore quasi renocatus in cursum, tenuit locum tamdiu, quam ferre potuit laborem: postea, quantum detraxit ex studio, tantum amisit ex gloria. P. Murena mediocri ingenio, sed magno studio rerum ueterum, litterarum & studiosus, & non imperitus, multae industriae, & magni laboris fuit. C. Censorinus Graecis litteris satis doctus, quod proposuerat explicans expedite, non inuenustus actor,

C c   sed

sed iners, & inimicus fori. L. Turius paruo ingenio, sed multo labore, quoquo modo poterat, saepe dicebat. itaque ei paucae centuriae ad consulatum defuerunt. C. Macer auctoritate semper eguit, sed fuit patronus propemodum diligentissimus. huius, si uita, si mores, si uultus denique non omnem commendationem ingenij euerteret, maius nomen in patronis fuisset. non erat abundans, non inops tamen: non ualde nitens, non plane horrida oratio: uox, gestus, & omnis actio sine lepore; at in inueniendis, componendisq. rebus mira accuratio; ut non facile in ullo diligentiore maioremq. cognouerim, sed eam ut citius ueteratoriam, quam oratoriam diceret. hic etsi etiam in publicis causis probabatur, tamen in priuatis illustriore obtinebat locum. C. deinde Pisono, statarius, & sermonis plenus orator, minime ille quidem tardus in excogitando; uerumtamen uultu & simulatione multo etiam acutior, quam erat, uidebatur. Nam eius aequalem M'. Glabrimonem, bene institutum aui Scaeuolae diligentia, socors ipsius natura, negligensq. tardauerat. Etiam L. Torquatus elegans in dicendo, in existimando admodum prudens, toto genere perurbannus. Meus autem aequalis Cn. Pompeius, uir ad omnia summa natus, maiorem dicendi gloriam habuisset, nisi eum maioris gloriae cupiditas ad bellicas laudes abstraxisset. erat oratione satis amplius: rem prudenter uidebat: actio uero eius habebat

bebat & in uoce magnum splendorem, & in motu summam dignitatem. Noster item aequalis D. Silanus, uiricus tuus, studij ille quidē habuit non multum, sed acuminis, & orationis satis.

Q. Pompeius A. F. qui Bithynicus dictus est, biennio quam nos fortasse maior, summo studio dicendi, multa. doctrina, incredibili labore, atque industria: quod scire possum: fuit enim mecum, & cum M. Pisone cum amicitia, tum studijs exercitationibusq. coniunctus. huius actio non satis commendabat orationem: in hac enim satis erat copiae, in illa autem leporis parum.

Erat eius aequalis P. Autronius, uoce peracuta, atque magna, nec alia re ulla probabilis. Et L. Octavius Reatinus: qui cum multas iam causas diceret, adolescens est mortuus. is tamen ad dicendum ueniebat magis audacter, quam parate. Et C. Stalenus; qui se ipse adoptauerat, & de Staleno Aelium fecerat; feruido quodam, & petulanti, & furioso genere dicendi: quod quia multis gratum erat, & probabatur, ascendisset ad honores, nisi in facinore manifesto deprehensus, poenas legibus & iudicio dedisset. Eodem tempore C. & L. Caepasij fratres fuerunt; qui multa opera, ignoti homines & repentini, quaestores celeriter facti sunt, opidano quodam, & incondito genere dicendi. Addamus huc etiam, ne quem uocalem praeteriisse uideamur, C. Cosconium Calidianum; qui, nullo acumine, eam

Cc 2 tamen

tamen uerborum copiam, si quam habebat, praebebat populo cum multa concursatione, magnoque clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius; qui fuit M. Crassi quasi secundarum. is omnibus exemplo debet esse, quantum in hac urbe polleat multorum obedire tempori, multorumque uel honori, uel periculo seruire. his enim rebus, infimo loco natus, & honores, & pecuniam, & gratiam consecutus, etiam in patronorum, sine doctrina, sine ingenio, aliquem numerum peruenerat. sed ut pugiles inexercitati, etiam si pugnos, & plagas Olympiorum cupidi ferre possunt, solem tamen saepe ferre non possunt: sic ille, cum, omnia iam fortuna prospere functus, labores etiam magnos exceperat, illius iudicialis anni seueritatem, quasi solem, non tulit. Tum Atticus, Tu quidem de faece, inquit, hauris, idque iam dudum; sed tacebam: hoc uero non putabam, te usque ad Stalenos, & Autronios esse uenturum. Non puto, inquam, existimare te, ambitione me labi, quippe de mortuis: sed ordinem sequens, in memoriam notam et aequalem necessario incurro. nolo autem hoc perspicere; omnibus conquisitis, qui in multitudine dicere ausi sint, memoria quidem dignos per paucos, uerum, qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuisse. sed ad sermonem institutum reuertamur. T. Torquatus, T. filius, & doctus uir ex Rhodia disciplina Molonis, & a natura ad dicendum satis solutus, atque expeditus,

ditus, cui si uita suppeditauisset, sublato ambitu consul factus esset; plus facultatis habuit ad dicendum, quam uoluntatis: itaque studio huic non satisfecit: officio uero nec in suorum necessariorum caussis, nec in sententia senatoria defuit. Etiam M. Pontidius, municeps noster, multas priuatas caussas attitauit, celeriter sane uerba uoluens, nec hebes in caussis, uel dicam plus etiā quam non hebes, sed efferuescens in dicendo, stomacho saepe, iracundiaque, uehementius; ut non cum aduersario solum, sed etiam, quod mirabile esset, cum iudice ipso, cuius delinitor esse debet orator, iurgio saepe contenderet. M. Messalla, minor natu, quam nos, nullo modo inops, sed non nimis ornatus genere uerborum, prudens, acutus, minime incantus, patronus in caussis cognoscendis, componendisq. diligens, magni laboris, multae operae, multarumq. caussarum. Duo etiam Metelli, Celer, & Nepos, nihil in caussis uersati, nec sine ingenio, nec indocti, hoc erant popolare dicendi genus assecuti. Cn. autem Lentulus Marcellinus, nec unquam indisertus, & in consulatu pereloquens uisus est, non tardus sententijs, non inops uerbis, uoce canora, facetus satis. C. Memmius, L. filius, perfectus litteris, sed Graecis, fastidiosus sane Latinarum, argutus orator, uerbisq. dulcis, sed fugiens non modo dicendi, uerum etiam cogitandi laborem, tantum sibi de facultate detraxit, quantum imminuit industriae.

dustriæ. Hoc loco Brutus, *Quam uellem, inquit, de his etiam oratoribus, qui hodie sunt, tibi dicere luberet, & si de alijs minus, de duobus tamen, quos a te scio laudari solere, Caesare, & Marcello: audirem non minus lubenter, quam audiui de ijs, qui fuerunt. Cur tandem, inquam? an expectas, quid ego iudicem de istis, qui tibi sunt æque noti, ac mihi? Mibi mehercule, inquit, Marcellus satis est notus, Caesar autem parum. illum enim sæpe audiui: hic, cum ego iudicare iam aliquid possem, absuit. Quid igitur de illo iudicas, quem sæpe audisti? Quid censes, inquit, nisi id, quod habiturus es similem tui? Nae ego, inquam, si ita est, uelim tibi eum placere quammaxime.*

Atqui & ita est, inquit, & uehementer placet: nec uero sine causa: nam & didicit, & omiſſis ceteris studijs, id egit unum, seseq. quotidianis commentationibus acerrime exercuit: itaque & lectis utitur uerbis, & frequentibus; & splendore uocis, dignitate motus sit speciosum, & illustre, quod dicitur: omniaq. sic suppetunt, ut ei nullam deesse uirtutem oratoris putē: maximeq. * laudandus est, qui hoc tempore ipso, cum liceat, in hoc communi nostro, & quasi fatali malo conſoletur se cum conscientia optimæ mentis, tum etiam usurpatione & renouatione doctrinæ. uidi enim Mitylenis nuper uirum, atque, ut dixi, uidi plane uirum. itaque cum eum antea tui similem in dicendo uiderim; tum uero nunc, a doctissimo

Etissimo uiro, tibi que, ut intellexi, amicissimo Cratippo instructum omni copia, multo uidebam similiorem. Hic ego, Etsi, inquam, de optimi uiri, nobisq. amicissimi laudibus lubenter audio: tamen incurro in memoriam communium miserationum; quarum obliuionem quaerens, hunc ipsum sermonem produxi longius. sed de Caesare, cupio audire, quid tandem Atticus iudicet. Et ille, Praeclare inquit, tibi constas, ut de ijs, qui nunc sint, nihil uelis ipse dicere. & hercle, si sic ageres, ut de ijs egisti, qui iam mortui sunt, neminem ut praetermitteres: nae tu in multos Autronios, & Stalenos incurreres. quare siue hanc turbam effugere uoluisti; siue ueritus, ne quis se aut praeteritum, aut non satis laudatum queri possit; de Caesare tamen potuisti dicere; praesertim cum & tuum de illius ingenio notissimum iudicium esset, nec illius de tuo obscurum. Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de Caesare & ipse ita iudico, & de hoc, huius generis acerrimo aestimatore, saepissime audio, illum omnium fere oratorum Latine loqui elegantissime, nec id solum domestica consuetudine, ut dudum de Laeliorum, & Muciorum familijs audiebamur, sed, quamquam id quoque credo fuisse, tamen, ut esset perfecta illa bene loquendi laus, multis litteris, et ijs quidem reconditis, & exquisitis, summoq. studio, & diligentia est consecutus. quin etiam in maximis occupationibus cum ad te ipsum (in-

Cc 4 quit,

quit, in me intuens) de ratione Latine loquendi accuratissime scripserit; primoq. in libro dixerit, uerborum delectum originem esse eloquentiae; tribueritque, mi Brute, huic nostro, qui me de illo maluit quam se dicere, laudem singularem: (nam scripsit his uerbis, cum hunc nomine esset affatus: Ac, si cogitata praeclare eloqui possent, non nulli studio, & usu elaborauerunt: cuius te principem copiae, atque inuentorem, bene de nomine, ac dignitate populi R. meritum esse existimare debemus) hunc facilem, & quotidianum nouisse sermonem, nunc pro relicto est habendum. Tum Brutus, Amice hercule, inquit, & magnifice te laudatum puto, quem non solum principem, atque inuentorem copiae dixerit, quae erat magna laus, sed etiam bene meritum de populi R. nomine, & dignitate. quo enim uno uincebamur a uicta Graecia, id aut ereptum illis est, aut certe nobis cum illis communicatum. hanc autem, inquit, gloriam, testimoniumq. Caesaris, tuae quidem supplicationi non, sed triumphis multorum antepono. Et recte quidem, inquam, Brute; modo sit hoc Caesaris iudicij, non beneuolentiae, testimonium. plus enim certe attulit huic populo dignitatis, quisquis est ille, si modo est aliquis, qui non illustrauit modo, sed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam, quam illi, qui Ligurum castella expugnauerunt; ex quibus multi sunt, ut scitis, triumphum. uerum quidem si audire uolumus, omis-

sis illis diuinis consilijs, quibus saepe constituta est
 imperatorum sapientia, salus ciuitatis aut belli,
 aut domi; multo magnus orator praestat minutis
 imperatoribus. At prodest plus imperator. Quis
 negat? sed tamen (non metuo, ne mihi acclame-
 tis: est autem, quod sentias, dicendi liber locus)
 malim mihi L. Crassi unam pro M. Curio dictio-
 nem, quam castellanos triumphos duos. At plus
 interfuit reip. castellum capi Ligurum, quam be-
 ne defendi causam M. Curij. Credo: sed Athe-
 nienium quoque plus interfuit, firma tecta in do-
 micilijs habere, quam Mineruae signum ex ebore
 pulcherrimum: tamen ego me Phidiam esse mal-
 lem, quam uel optimum fabrum tignarium. qua-
 re, non quantum quisque profit, sed quanti quis-
 que sit, ponderandum est; praesertim cum pauci
 pingere egregie possint, aut fingere; operarij au-
 tem, aut baiuli deesse non possint. Sed perge, Pom-
 poni, de Caesare, & redde quae restant. Solum
 quidem, inquit ille, & quasi fundamentum ora-
 toris uides locutionem emendatam, & Latinam:
 cuius penes quot laus adhuc fuit, non fuit ratio-
 nis, aut scientiae, sed quasi bonae consuetudinis.
 mitto C. Laelium, P. Scipionem: aetatis illius
 ista fuit laus, tamquam innocentiae, sic Latine
 loquendi, nec omnium tamen: nam illorum aequa-
 les Caecilium, & Pacuuium male locutos uide-
 mus: sed omnes tum fere, qui nec extra urbem
 hanc uixerant, nec eos aliqua barbaries domesti-
 ca in-

ca infuscauerat, recte loquebantur. sed hanc certe rem deteriore uetustas fecit & Romae, & in Graecia. confluxerunt enim & Athenas, & in hanc urbem multi inquinatae loquentes ex diuersis locis: quo magis expurgandus est sermo, & * adhibenda, quantum obrussa, ratio, quae mutari non potest, nec utendum prauissima consuetudinis regula. T. Flaminium, qui cum Q. Metello consul fuit, pueri uidimus. exisimabatur bene Latine, sed litteras nesciebat. Catulus erat ille quidem minime indoctus, ut a te paullo est ante dictum: sed tamen suauitas uocis, & lenis appellatio litterarum bene loquendi famam confecerat. Cotta, quia se ualde dilatandis litteris a similitudine Graecae locutionis abstraxerat, sonabatque contrarium Catulo, subagreste quiddam, planeque subrusticum, alia quadam quasi inculta, & siluestri uia ad eandem laudem peruenerat. Sisenna autem, quasi emendator sermonis usitati cum esse uellet, ne a C. Rufio quidem accusatore deterri potuit, quo minus inusitatis uerbis uteretur. Quidnam istuc est, inquit Brutus? aut quis est iste C. Rufius? Et ille, Fuit accusator, inquit, uetus; quo accusante Chirtilium, Sisenna defendens dixit quaedam eius sputatilica esse crimina. Tum C. Rufius, Circumuenior, inquit, iudices, nisi subuenitis. Sisenna, quid dicas, nescio: metuo insidias. sputatilica: quid est hoc? sputa quid sit, scio; tilica, nescio. Maximi risus: sed ille tamen

men familiaris meus, recte loqui, putabat esse inusitate loqui. Caesar autem rationem adhibens, consuetudinem uitiosam & corruptam pura et incorrupta consuetudine emendat. itaque cum ad hanc elegantiam uerborum Latinorum, quae, etiam si orator non sis, et sis ingenuus ciuis Romanus, tamen necessaria est, adiungit illa oratoria ornamenta dicendi; tum uidetur tamquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. hanc cum habeat praecipuam laudem in communibus, non uideo cui debeat cedere. splendidam quandam, minimeque ueteratoriam rationem dicendi tenet, uoce, motu, forma etiam magnifica, & generosa quodam modo. Tum Brutus, Orationes quidem eius mihi uehementer probantur: complures autem legi. Atque etiam commentarios quosdam scripsit rerum suarum, ualde quidem, inquam, probandos. nudi enim sunt, recti, & uenusti, omni ornatu orationis tamquam ueste detracta: sed, dum uoluit alios habere parata, unde sumerent, qui uellent scribere historiam; ineptis gratum fortasse fecit, qui uolunt illa calamistris inurere, sanos quidem homines a scribendo deterruit. nihil enim est in historia pura & illustri breuitate dulcius. Sed ad eos, si placet, qui uita excesserunt, reuertamur. C. Sicinius igitur, Q. Pompeij illius, qui censor fuit, ex filia nepos, quae storius mortuus est, probabilis orator, iam uero etiam probatus, ex hac inopi ad ornandum, sed ad inuenien-

niendum expedita Hermagorae disciplina. ea
 dat rationes certas, & praecepta dicendi: quae,
 si minorem habent apparatus, (sunt enim exi-
 lia) tamen habent ordinem, & quasdam errare
 in dicendo non patientes uias. has ille tenens, &
 paratus ad causas ueniens, uerborum non egens,
 ipsa illa comparatione disciplinaq. dicendi iam in
 patronorum numerum peruenerat. Erat etiam
 uir doctus in primis C. Visellius Varro, consobri-
 nus meus; qui fuit cum Sicinio aetate coniunctus.
 is cum post curulem aedilitatem iudex quaestio-
 nis esset, est mortuus. in quo fateor uulgi iudiciū
 a iudicio meo dissensisse. nam populo non erat sa-
 tis uendibilis: praeceps quaedam, & cum iccir-
 co obscura, quia peracuta, tum rapida, & cele-
 ritate caecata oratio: sed neque uerbis aptiorem
 cito alium dixerim, neque sententijs crebriorem
 praeterea perfectus in litteris; iurisq. civilis
 iam a patre Aculeone traditam tenuit discipli-
 nam. Reliqui sunt, qui mortui sint, L. Torqua-
 tus; quem tu non tam cito rhetorem dixisses,
 (etsi non deerat oratio) quam, ut Graeci di-
 cunt, πολιτικόν. erant in eo plurimae litterae, nec
 eae uulgares, sed interiores quaedam, & recon-
 ditae, diuina memoria, summa uerborum &
 grauitas, & elegantia: atque haec omnia uitae
 decorabat dignitas, & integritas. Me quidem
 admodum delectabat etiam Triarij in illa aetate
 plena litteratae senectutis oratio. quanta seueri-
 tas

tas in uultu, quantum pondus in uerbis : quam
nihil non consideratum exhibat ex ore. Tum Bru-
tus, Torquati & Triarij mentione commotus,
(utrunque enim eorum admodum dilexerat.)
Nae ego, inquit, (ut omittam caetera, quae
sunt innumerabilia) de istis duobus cum cogito,
doleo nihil tuam perpetuam auctoritatem de pa-
ce ualuisse. nam nec istos excellentes uiros, nec
multos alios praestantes ciues resp. perdidisset.
Sileamus, inquam, Brute de istis; ne augeamus
dolorem. nam & praeteritorum recordatio est
acerba, & acerbior expectatio reliquorum. ita-
que omittamus lugere; & tantum, quid quisque
dicendo potuerit, quoniam id quaerimus, praedi-
cemus. Sunt etiam ex ijs, qui eodem bello occide-
runt, M. Bibulus; qui & scriptitauit accurate,
cum praesertim non esset orator; & egit multa
constanter. Ap. Claudius, socer tuus, collega,
& familiaris meus, hic iam & satis studiosus,
& ualde cum doctus, tum etiam exercitatus ora-
tor, & cum auguralis, tum omnis publici iuris,
antiquitatisq. nostrae bene peritus fuit. L. Do-
mitius nulla ille quidem arte, sed Latine tamen,
& multa cum libertate dicebat. Duo praeterea
Lentuli consulares: quorum Publius ille nostra-
rum iniuriarum ultor, auctor salutis, quidquid
habuit, quantumcunque fuit, illud totum ha-
buit e disciplina. instrumenta naturae deerant:
sed tantus animi splendor, & tanta magnitudo,
ut

ut sibi omnia, quae clarorum uirorum essent, non dubitaret asciscere, eaq. omni dignitate obtineret. L. autem Lentulus satis erat fortis orator, si modo orator, sed cogitandi non ferebat laborem: uox canora, uerba non horrida sane; ut plena esset animi, & terroris oratio. quaereres in iudicijs fortasse melius: in rep. quod erat, esse iudicares satis. Ne Titus quidem Postumius contemnendus in dicendo, de rep. uero non minus uehemens orator, quam bellator, fuit, effrenatus, & acer nimis, sed bene iuris publici leges atque instituta cognouerat. Hoc loco Atticus, Putarem te, inquit, ambitiosum esse, si, ut dixisti, ij, quos iamdiu colligis, uiuerent. omnes enim commemoras, qui ausi aliquando sunt stantes loqui: ut mihi imprudens M. Seruilius praeteriisse uideare. Non, inquam, ego istuc ignoro Pomponi, multos fuisse, qui uerbum numquam in publico fecissent, cum melius aliquanto possent, quam isti oratores, quos colligo, dicere: sed his commemorandis etiam illud assequor, ut intelligatis, primum, ex omni numero quam non multi ausi sint dicere; deinde, ex ijs ipsis quam pauci fuerint laude digni. itaque ne hos quidem equites Romanos, amicos nostros, qui nuper mortui sunt, P. Cominium Spoletinum, quo accusante defendi C. Cornelium, in quo & compositum dicendi genus, & acre, & expeditum fuit; T. Accium Pisauensem, cuius accusationi respondi

spondi pro *A. Cluentio*, qui & accurate dicebat,
& satis copiose, eratq. praeterea doctus *Hermagorae* praeceptis; quibus etsi ornamenta non satis opima dicendi, tamen, ut *haestae* uelitibus amentatae, sic apta quaedam & parata singulis *causarum* generibus argumenta traduntur. Studio autem neminem, nec industria maiore cognoui: quamquam ne ingenio quidem qui praestiterit, facile dixerim, *C. Pisoni*, genero meo. nulum tempus illi unquam uacabat aut a forensi dictione, aut a commentatione domestica, aut a scribendo, aut a cogitando. itaque tantos processus efficiebat, ut euolare, non excurrere uideretur: eratq. uerborum & delectus elegans, & apta, & quasi rotunda constructio: cumque argumenta excogitabantur ab eo multa, & firma ad probandum, tum concinnae acutaeq. sententiae, gestusq. natura ita uenustus, ut ars etiam, quae non erat, & e disciplina motus quidam uideretur accedere. Vereor, ne amore uidear plura, quam fuerint in illo, dicere. quod non ita est. alia enim de illo maiora dici possunt. nam nec continentia, nec pietate, nec ullo genere uirtutis quemquam eiusdem aetatis cum illo conferendum puto. Nec uero *M. Coelium* praetereundum arbitror; quaecunque eius in exitu uel fortuna, uel mens fuit: qui quamdiu auctoritate meae paruit, talis tribunus pl. fuit, ut nemo contra ciuium perditorum popularem turbulentamq. dementiam a senatu,

&

B R V T V S.

Et a bonorum caussa steterit constantius : quam
eius actionem multum tamen & splendida, &
grandis, & eadem in primis faceta, & perur-
bana commendabat oratio. graues eius concio-
nes aliquot fuerunt, acres accusationes tres, eaeq.
omnes ex reip. contentione susceptae. defensio-
nes, etsi illa erant in eo meliora, quae dixi, non
contemnendae tamen, saneq. tolerabiles. hic cū,
summa uoluntate bonorum, aedilis curulis fa-
ctus esset, nescio quo modo discessu meo discessit a
se, ceciditq. postea, cum eos imitari coepit,
quos ipse peruerterat. Sed de M. Calidio dica-
mus aliquid : qui non fuit orator unus e multis,
potius inter multos prope singularis fuit : ita reco-
ditas exquisitasq. sententias mollis & pellucens
uestiebat oratio. nihil tam tenerum, quam illius
comprehensio uerborum ; nihil tam flexibile ; ni-
hil, quod magis ipsius arbitrio fingeretur : ut
nullius oratoris aequae in potestate fuerit. quae
primum ita pura erat, ut nihil liquidius ; ita li-
bere fluebat, ut nusquam adhaeresceret. nullum
nisi loco positum, & tamquam in uermiculato em-
blemate, ut ait Lucilius, structum uerbum uide-
res ; nec uero ullum aut durum, aut insolens, aut
humile, aut longius ductum, ac non propria uer-
ba rerum, sed pleraque translata, sic tamen, ut
ea non irruisse in alienum locum, sed immigrasse
in suum diceres. nec uero haec soluta, nec dif-
fluentia, sed astricta numeris, non aperte, nec eo-
dem

dem modo semper, sed uarie, dissimulanterq. conclusis. Erant autem & uerborum, & sententiarum illa lumina, quae uocant Graeci *χρύματα*; quibus tamquam insignibus in ornatu distinguebatur omnis oratio. Qua de re agitur autem, illud, quod multis locis in iurisperitorum includitur formulis, id ubi esset, uidebat. Accedebat ordo rerum plenus artis, actio liberalis, totumq. dicendi placidum & sanum genus. Quod si est optimum suauiter dicere: nihil est, quod melius hoc quaerendum putes. sed cum a nobis paullo ante dictum sit, tria uideri esse, quae orator efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moueret: duo summe tenuit, ut & rem illustraret differendo, & animos eorum, qui audirent, deuinciret uoluptate: aberat tertia illa laus, qua permoueret atque incitaret animos, quam plurimum pollere diximus: nec erat ulla uis, atque contentio: siue consilio, quod eos, quorum altior oratio, actioq. esset ardentior, furere, & bacchari arbitraretur: siue quod natura non esset ita factus: siue quod non consueisset: siue quod non posset. hoc unum illi, si nihil utilitatis habebat, absuit; si opus erat, defuit. Quin etiam memini, cum in accusatione sua Q. Gallio crimini dedisset, sibi eum uenenum parauisse, idq. a se esse deprehensum; seseq. chirographa, testimonies, indicia, quaestiones, manifestam rem deferre diceret; deq. eo crimine accurate & exquisi-

D d te

te disputauisset; me in respondendo, cum essem argumentatus quantum res ferebat, hoc ipsum etiam posuisse pro argumento, quod ille, cum pestem capitis sui, cum indicia mortis se comperisset manifesto, & manut tenere diceret, tam solute egisset, tam leniter, tam oscitanter. Tu istuc M. Calidi, nisi fingeres, sic ageres? praesertim cum ista eloquentia alienorum hominum pericula defendere acerrime soleas, tuum negligeres? ubi dolor? ubi ardor animi? qui etiam ex infantium ingenijs elicere uoces, & querellas solet. nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percussa, non femur, pedis, quod minimum est, nulla supplotio. itaque tantum absuit, ut inflammare nostros animos: somnum isto loco uix tenebamus. Sic nos summi oratoris uel sanitate, uel uitio pro argumento ad diluendum crimē usi sumus. Tum Brutus, Atqui dubitamus, inquit, utrum ista sanitas fuerit, an uitium? quis enim non fateatur, cum ex omnibus oratoris laudibus longe ista sit maxima, inflammare animos audientium, & quocunque res postulet, flectere; qui hac uirtute caruerit, id ei, quod maximum fuerit, defuisse? Sit sane ita, inquam: sed redeamus ad eum, qui iam unus restat, Hortensium: tum de nobismet ipsis, quoniam id etiam Brute postulas, pauca dicemus: quamquam facienda mentio est, ut quidem mihi uidetur, duorum adolescentium: qui si diutius uixissent, magnam essent

essent eloquentiae laudem consecuti. C. Curionem te, inquit Brutus, & C. Licinium Caluum arbitror dicere. Recte, inquam, arbitraris. Quorum quidem alter, quod uerisimile dixisset, ita facile soluteq. uerbis uoluebat satis interdum acutas, crebras quidem certe sententias, ut nihil posset ornatus esse, nihil expeditius. atque hic a magistris parum institutus naturam habuit admirabilem ad dicendum. industriam non sum expertus: studium certe fuit. qui si me audire uoluisset, ut coeperat; honores, quam opes, consequi maluisset. Quidnam est, inquit, istuc? & quemadmodum distinguis? Hoc modo, inquam. Cū honos sit praemium uirtutis, iudicio studioq. ciuium delatum ad aliquem; qui eum sententijs, qui suffragijs adeptus est, is mihi & honestus, et honoratus uidetur. qui autem occasione aliqua, etiam inuitis suis ciuibus, natus est imperium, ut ille cupiebat; hunc nomen honoris adeptum, non honorem, puto. quae si ille audire uoluisset, maxima cum gratia & gloria ad summam amplitudinem peruenisset, ascendens gradibus magistratum, ut pater eius fecerat, ut reliqui clariores uiri. Quae quidem etiam cum P. Crasso M. F. cum initio aetatis ad amicitiam se meam contulisset, saepe egisse me arbitror, cum eum uehementer hortarer, ut eam laudis uiam rectissimam esse duceret, quam maiores eius ei tritam reliquissent. erat enim cum institutus optime, tum

D d 2 etiam

etiam perfecte planeq. eruditus : ineratq. & ingenium satis acre, & orationis non inelegans copia : praetereaq. sine arrogantia grauis esse uidebatur, & sine segnitia uerecundus. sed hunc quoque absorbuit aestus quidam insolitae adolescentibus gloriae : qui quia nauarat miles operam imperatori, imperatorem se statim esse cupiebat : cui muneri mos maiorum aetatem certam, sortem incertam reliquit. ita grauissimo suo casu, dum Cyri & Alexandri similis esse uoluit, qui suum cursum transcurrerant, & L. Crassi, & multorum Crassorum inuentus est dissimilimus. Sed ad Caluum (is enim nobis erat propositus) reuertamur : qui orator fuisset cum litteris eruditior, quam Curio ; tum etiam accuratius quoddam dicendi & exquisitius afferebat genus : quod quamquam scicnter, eleganterq. tractabat, nimium tamen inquirens in se, atque ipse sese obseruans, metuensq. ne uitiosum colligeret, etiam uerum sanguinem deperdebat. itaque eius oratio, nimia religione attenuata, doctis & attente audientibus erat illustris ; a multitudine autem, & a foro, cui nata eloquentia est, deuorabatur. Tum Brutus, Atticum se, inquit, Caluus noster dici oratorem uolebat : inde erat ista exilitas, quam ille de industria consequebatur. Dicebat, inquam, ita : sed & ipse errabat, & alios etiam errare cogebat. nam si quis eos, qui nec inepte dicunt, nec odiose, nec putide, Attice

putat

putat dicere, is recte, nisi Atticum, probat neminem: insulsiatatem enim & insolentiam, tamquam insaniam quandam orationis, odit, sanitatem autem, & integritatem, quasi religionem, & uerecundiam oratoris, probat. haec omnium, debet oratorum eadem esse sententia. sin autem ieiunitatem, & siccitatem, & inopiam, dum modo sit polita, dum urbana, dum elegans, in Attico genere ponit: hoc recte dumtaxat: sed, quia sunt in Atticis alia meliora, uideat ne ignoret & gradus, & dissimilitudines, & uim, & uarietatem Atticorum. Atticos, inquit, uolo imitari. quos? nec enim est unum genus. nam quid est tam dissimile, quam Demosthenes, & Lysias? quam idem, & Hyperides? quam omnium horum Aeschines? quem igitur imitaris? si aliquem, ceteri ergo Attice non dicebant: si omnes, qui potes, cum sint ipsi dissimillimi inter se? In quo illud etiam quaero, Phalereus ille Demetrius Attice ne dixerit? mihi quidem ex illius orationibus redolere ipsae Athenae uidentur. At est floridior, ut ita dicam, quam Hyperides, quam Lysias. Natura quaedam, aut uoluntas ita dicendi fuit. Et quidem duo fuerunt per idem tempus dissimiles inter se, sed Attici tamen: quorum Carisius multarum orationum, quas scribebat alijs, cum cupere uideretur imitari Lysiam; Demochares autem, qui fuit Demosthenis sororis filius, & orationes scri-

Dd 3 psit

psit aliquot, & earum rerum historiam, quae
 erant Athenis ipsius aetate gestae, non tam hi-
 storico, quam oratorio genere perscripsit. At
 Charisij uult Hegesias esse similis, isq. se ita pu-
 tat Atticum, ut ueros illos prae se paene agre-
 stes putet. At quid est tam fractum, tam minu-
 tum, tam in ipsa, quam tamen consequitur, con-
 cinnitate puerile? Atticorum similes esse uolu-
 mus. Optime. Sunt ne igitur ij Attici orato-
 res? Quis negare potest? Hos imitatur. Quo
 modo? qui sunt & inter se dissimiles, & alio-
 rum. Thucydidem, inquit, imitatur. Opti-
 me, si historiam scribere, non si causas dicere co-
 gitatis. Thucydides enim rerum gestarum pro-
 nunciator sincerus, & grandis etiam fuit, hoc
 forense concertatorium iudiciale non tractauit ge-
 nus. orationes autem quas interposuit, (multae
 enim sunt) eas ego laudare soleo, imitari neq. pos-
 sim, si uelim, nec uelim fortasse, si possim. ut si quis
 Falerno uino delectetur, sed eo nec ita nouo, ut pro-
 ximis consulibus natum uelit, nec rursus ita uete-
 re, ut Opimium, aut Anicium consulem quaerat.
 Atqui eae notae sunt optimae. credo: sed nimia
 uetustas nec habet eam, quam quaerimus, sua-
 uitatem, nec est iam sane tolerabilis. Num igitur,
 qui hoc sentiat, si is potare uelit, de dolio si
 bi hauriendum putet? Minime: sed quandam se
 quatur aetatem. sic ego istis censuerim & noua
 istam quasi de musto ac lacu feruidam orationem
 fugien-

fugiendam, nec illam praeclaram Thucydidi nimis ueterem, tamquam Anicianam notam, persequendam. ipse enim Thucydides si posterius fuisset, multo maturior fuisset, & mitior. Demosthenem igitur imitemur. O dii boni, quid quasi nos aliud agimus, aut quid aliud optamus? At non assequimur. Isti enim uidelicet Attici nostri, quod uolunt, assequuntur. Ne illud quidem intelligunt, non modo ita memoriae proditum esse, sed ita necesse fuisse, cum Demosthenes dicturus esset, ut concursus, audiendi causa, ex tota Graecia fierent. at, cum isti Attici dicunt, non modo a corona, quod est ipsum miserabile, sed etiam ab aduocatis relinquuntur. Quare si, anguste, & exiliter dicere, est Atticorum: sint sane Attici, sed in Comitium ueniant, ad stantem iudicem dicant: subsellia grandiorum, & pleniorum uocem desiderant. Volo hoc oratori contingat, ut, cum auditum sit eum esse dicturum, locus in subsellijs occupetur, compleatur tribunal, gratiosi scribae sint in dando & cedendo loco, corona multiplex, iudex erectus: cum surgit is, qui dicturus sit, significetur a corona silentium, deinde crebrae assensiones, multae admirationes; risus, cum uelit; cum uelit, fletus: ut, qui haec procul uideat, etiam si, quid agatur, nesciat, at placere tamen, & in scena esse Roscium intelligat. Hæc cui contingant, eum scito Attice dicere; ut de Pericle audiuius, ut de Hyperide, ut de Aeschili

D d 4 ne,

B R U T U S .

ne, de ipso quidē Demosthene maxime. Sin autem
 acutum, prudens, & idem sincerum, & soli-
 dum, & exiccatum genus orationis probant; nec
 illo grauiore ornatu oratorio utuntur; & hoc pri-
 mum esse Atticorum uolunt: recte laudant. est e-
 nim in arte tanta, tamq. uaria, etiam huic mi-
 nutae subtilitati locus. ita fiet, ut non omnes,
 qui Attice, ijdem bene, sed ut omnes, qui bene,
 ijdem etiam Attice dicant. Sed redeamus rursus
 ad Hortensium. Sane quidem, inquit Brutus:
 quamquam ista mihi tua fuit periucunda a propo-
 sita oratione digressio. Tum Atticus, Aliquoties
 sum, inquit, conatus, sed interpellare nolui. nunc,
 quoniam ad perorandum spectare uidetur sermo
 tuus, dicam, opinor, quod sentio. Tu uero, in-
 quam, Tite. Tum ille, Ego, inquit, ironiam
 illam, quam in Socrate dicunt fuisse, qua ille in
 Platonis, & Xenophontis, & Aeschinis libris
 utitur, facetam, & elegantem puto. est enim
 & minime inepti hominis, & eiusdem etiam fa-
 ceti, cum de sapientia disceptetur, hanc sibi ip-
 sum detrahare, eis tribuere illudentem, qui eam
 sibi arrogant. ut apud Platonem Socrates in cae-
 lum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Pro-
 dicum, Gorgiam, ceteros; se autem omnium re-
 rum inscium fingit, & rudem. decet hoc nescio
 quo modo illum: nec Epicuro, qui id reprehendit,
 assentior. sed in historia, qua tu es usus in o-
 mni sermone, cum, qualis quisque orator fuisset,
 exponeres,

exponeres, uide quaeso, inquit, ne tam reprehendenda sit ironia, quam in testimonio. Quorsum, inquam, istuc? non enim intelligo. Quia primum, inquit, ita laudauisti quosdam oratores, ut imperitos posses in errorem inducere. equidem in quibusdam risum uix tenebam, cum Attico Lysiae Catonem nostrum comparabas, magnum me hercule hominem, uel potius summum & singularem uirum; nemo dicet secus; sed oratorem, sed etiam Lysiae similem, quo nihil potest esse pietius, bella ironia, si iocaremur; sin assueueramus, uide ne religio nobis tam adhibenda sit, quam si testimonium diceremus. ego enim Catonem tuum, ut ciuem, ut senatorem, ut imperatorem, ut uirum denique cum prudentia, & diligentia, tum omni uirtute excellentem probo: orationes autem eius, ut illis temporibus, ualde laudo: significant enim quandam formam ingenij, sed admodum impolitam, & plane rudem. Origines uero cum omnibus oratorijs laudibus refertas dices, & Catonem cum Philisto, & Thucydide compares, Bruto ne id censebas, an mihi probaturum? quos enim ne e Graecis quidem quisquam imitari potest, ijs tu comparas hominem Tusculanum, nondum suspicantem quale esset copiose & ornate dicere? Galbam laudas: si, ut illius aetatis principem; assentior: sic enim accepimus: sin, ut oratorem; cedo, quaeso, orationes; (sunt enim) & dic hunc, quem tu plus quam te amas, Brutum, uelle

uelle te, illo modo dicere. Probas Lepidi oratio-
 nes. paulum hic tibi assentior, modo ita laudes,
 ut antiquas: quod item de Africano, de Laelio,
 cuius tu oratione negas fieri quidquam posse dul-
 cius: addis etiam nescio quid augustius: nomine
 nos capis summi uiri, uitaeq. elegantissimae ue-
 rissimis laudibus. remoue haec: nae ista dulcis o-
 ratio ita sit abiecta, ut eam aspicere nemo uelit.
 Carbonem in summis oratoribus habitum scio:
 sed cum in ceteris rebus, tum in dicendo semper,
 cum nihil est melius, id laudari, qualecunque est,
 solet. Dico idem de Gracchis: etsi de eis ea sunt a
 te dicta, quibus ego assentior. Omitto ceteros:
 uenio ad eos, in quibus iam perfectam putas esse
 eloquentiam, quos ego audiui, sine controuersia
 magnos oratores, Crassum, & Antonium. de ho-
 rum laudibus tibi prorsus assentior, sed tamen
 non isto modo, ut Polycleti Doryphorum sibi Ly-
 sippus aiebat, sic tu suasionem legis Seruiliae tibi
 magistram fuisse. haec germana ironia est: cur
 ita sentiam, non dicam; ne me tibi assentari pu-
 tes. Omitto igitur, quae de his ipsis, quae de Cot-
 ta, quae de Sulpicio, quae modo de Coelio dixe-
 ris: hi enim fuerunt certe oratores: quanti autem,
 & quales, tu uideris. Nam illud minus curo,
 quod congeffisti operarios omnes: ut mihi uidean-
 tur mori uoluisse non nulli, ut a te in oratorum nu-
 merum referrentur. Haec cum ille dixisset, Lon-
 gi sermonis initium detulisti, inquam, Attice,
 remq.

remq. commouisti noua disputatione dignam; qu^a
in aliud tempus differamus . uoluendi enim sunt
libri cum aliorum , tum in primis Catonis : intel-
liges nihil illius lineamentis , nisi eorum pigmen-
torum , quae inuenta nondum erant , florem , &
colorem defuisse . Nam de Crassi oratione sic exi-
stimo , ipsum fortasse melius potuisse scribere , a-
lium , ut arbitror , neminem . Nec in hoc iro-
niam duxeris esse , quod eam orationem mihi ma-
gistrum fuisse dixerim . nam etsi tu melius existi-
mare uideris de ea , si quam nunc habemus , fa-
cultate : tamen adolescentes , quid in Latinis po-
tius imitemur , non habebamus . Quod autem
plures a nobis nominati sunt , eo pertinuit , ut paul-
lo ante dixi , quod intelligi nolui , in eo , cuius o-
mnes cupidissimi essent , quam pauci digni nomine
euaderent . quare ~~et~~ ^{pro} me , ne si Africanus qui-
dem fuit , ut ait in historia sua C. Fannius , existi-
mari uelim . Vt uoles , inquit Atticus : ego enim
non alienum a te putabam , quod & in Africano
fuiſſet , & in Socrate . Tum Brutus , De isto po-
ſtea , ſed tu (inquit , me intuens) orationes nobis
ueteres explicabis ? Vero , inquam , Brute , ſed
in Cumano , aut in Tufculano aliquando , ſi modo
licebit : quoniam utroque in loco uicini ſumus . Sed
iam ad id , unde digreſſi ſumus , reuertamur .
Hortenſius igitur cum admodum adoleſcens orſus
eſſet in foro dicere , celeriter ad maiores cauſſas ad-
hiberi coeptus eſt : quamquam inciderat in Cot-
tae ,

tae, et Sulpicij aetatem, qui annis decem maiores,
 eccellente tum Crasso, & Antonio, deinde Phi-
 lippo, post Iulio, cum ijs ipsis dicendi gloria com-
 parabatur. primum memoria tanta, quantam in
 nullo cognovisse me arbitror, ut, quae secum com-
 mentatus esset, ea sine scripto uerbis eisdem red-
 deret, quibus cogitavisset. hoc adiuvento ille tan-
 to sic utebatur, ut sua & commentata, & scri-
 pta, & nullo referente, omnia aduersariorum
 dicta meminisset. ardebat autem cupiditate sic,
 ut in nullo unquam flagrantius studium uiderim.
 nullum enim patiebatur esse diem, quin aut in fo-
 ro diceret, aut meditaretur extra forum: saepis-
 sime autem eodem die utrunque faciebat: attule-
 ratq. minime uulgare genus dicendi, duas qui-
 dem res, quas nemo alius, partitiones, quibus de
 rebus dicturus esset, & collectiones, memor &
 quae essent dicta contra, quaeq. ipse dixisset. erat
 in uerborum splendore elegans, compositione ap-
 tus, facultate copiosus: eaq. erat cum summo in-
 genio, tñ exercitationibus maximis consecutus.
 rem complectebatur memoriter, diuidebat acute,
 nec praetermittebat fere quidquam, quo esset in
 causa, aut ad confirmandum, aut ad refellen-
 dum: uox canora, & suavis: motus & gestus
 etiam plus artis habebat, quam erat oratori
 satis. hoc igitur florescente Crassus est mor-
 tuus, Cotta pulsus, iudicia intermissa bello,
 nos in forum uenimus. erat Hortensius in bello
 primo

primo anno miles, altero tribunus militum: Sul-
 picius legatus aberat, etiam M. Antonius: exer-
 cebatur una lege iudicium *Varia*, ceteris propter
 bellum intermissis: qui frequentes aderant, (quā
 quam pro se ipsi dicebant) oratores non illi qui-
 dem principes, L. Memmius & Q. Pompeius,
 sed oratores tamen teste disertio uterque Philippo,
 cuius in testimonio contentio & vim accusatoris
 habebat, & copiam. reliqui, qui tum principes
 numerabantur, in magistratibus erant, quoti-
 dieq. fere a nobis in concionibus audiebantur. e-
 rat enim tribunus pl. tum C. Curio: quamquam
 is quidem silebat, ut erat semel a concione uni-
 versā relictus: Q. Metellus Celer, non ille qui-
 dem orator, sed tamen non infans: disertio autem
 Q. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius; & hi
 quidem habitabant in Rostris. C. etiam Iulius,
 aedilis curulis, quotidie fere accuratas conciones
 habebat. sed me cupidissimum audiendi primus do-
 lor percussit, Cotta cum est expulsus. reliquos fre-
 quenter audiens, acerrimo studio tenebar; quo-
 tidieq. & scribens, & legens, & commentans,
 oratorijs tamen exercitationibus contentus non
 eram. Iam, consequente anno Q. Varius sua
 lege damnatus excesserat. Ego autem iuris ci-
 vilis studio multum operae dabam Q. Scaeuolae
 P. F. qui quamquam nemini se ad docendum da-
 bat, tamen, consulentibus respondendo, studio-
 sos audiendi docebat. Atque huic anno proxi-
 mus

mus Sylla consule & Pompeio fuit . tum P. Sulpicij , in tribunatu quotidie concionantis , totum genus dicendi penitus cognouimus . Eodemq. tempore cum princeps Academiae Philo cum Atheniensium optimatibus Mithridatico bello domo profugisset , Romamq. uenisset ; totum ei me tradidi , admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus : in quo hoc etiam commorabar attentius ; etsi rerum ipsarum uarietas , & magnitudo summa me delectatione retinebat ; sed tamen sublata iam esse in perpetuum ratio iudiciorum uidebatur . occiderat Sulpicius illo anno ; tresq. proximo trium aetatum oratores erant crudelissime interfecti , Q. Catulus , M. Antonius , C. Iulius . Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romae dedimus operam , & aëtori summo caussarum , et magistro . Haec etsi uidentur esse a proposita ratione diuersa , tamen iccirco a me proferuntur , ut nostrum cursum perspicere , quoniam uoluisti , Brute possis , (nam Attico haec nota sunt) & uidere quemadmodum simus in spatio Q. Hortensium ipsius uestigijs persecuti . Triennium fere fuit urbs sine armis : sed , oratorum aut interitu , aut discessu , aut fuga , (nam aberant etiam adulescentes M. Crassus , & Lentuli duo) primas in caussis agebat Hortensius , magis magisq. quotidie probabatur . Antistius , Piso saepe dicebat , minus saepe Pomponius , raro Carbo , semel aut iterum Philippus . At uero ego hoc tempore omni

ni noctes & dies in omnium doctrinarum meditatione uersabar . eram cum Stoico Diodoto : qui cum habitauisset apud me , mecumq. uixisset , nuper est domi meae mortuus . a quo cum in alijs rebus , tum studiosissime in dialectica exercebar , quae quasi contracta & astricta eloquentia putanda est : sine qua , etiam tu Brute iudicauisti , te illam iustam eloquentiam , quam dialecticam dilatatam esse putant , consequi non posse . huic ego doctori , & eius artibus uarijs atque multis ita eram tamen deditus , ut ab exercitationibus oratorijs nullus dies uacuus esset . commentabar declamitans (sic enim nunc loquuntur) saepe cum M. Pisonē , & cum Q. Pompeio , aut cum aliquo quotidie : idq. faciebam multum etiam Latine , sed Graece saepius : uel quod Graeca oratio , plura ornamenta suppeditans , consuetudinem similiter Latine dicendi afferebat : uel quod a Graecis , summis doctoribus , nisi Graece dicerem , neque corrigi possem , neque doceri . Tumultus interim pro recuperanda republica , & crudelis interitus oratorum trium , Scaeuolae , Carbonis , Antistij : reditus Cottae , Curionis , Crassi , Lentulorum , Pompeij : leges & iudicia constituta , recuperata resp. ex numero autem oratorum Pomponius , Censorinus , Muraena sublati . Tum primum nos ad causas & priuatas & publicas adire coepimus , non ut in foro disceremus , quod plerique fecerunt , sed ut , quantum nos efficere potuissemus ,

mus, docti in forum ueniremus. Eodem tempo-
 re Moloni dedimus operam. dictatore enim Sylla
 legatus ad senatum de Rhodiorum praemijs uene-
 rat. itaque prima caussa publica, pro Sex. Ro-
 scio dicta, tantum commendationis habuit, ut nō
 ulla esset, quae non nostro digna patrocínio uide-
 tur. deinceps inde multae; quas non minus dili-
 genter elaboratas, & tamquam elucubratas asse-
 rebamus. Nunc, quoniam totum me non naeuo
 aliquo, aut crepundijs, sed corpore omni uideris
 uelle cognoscere, complectar nonnulla etiam, quae
 fortasse uideantur minus necessaria. Erat eo tem-
 pore in nobis summa gracilitas, & infirmitas
 corporis, procerum & tenue collum: qui habi-
 tus, & quae figura non procul abesse putatur a
 uitae periculo, si accedit labor, & laterum ma-
 gna contentio. eoq. magis hoc eos, quibus eram
 carus, commouebat, quod omnia sine remissio-
 ne, sine uarietate, ui summa uocis, & totius
 corporis contentione dicebam. Itaque cum me
 & amici, & medici hortarentur, ut causas age-
 re desisterem; quoduis potius periculum mihi ad-
 eundum, quam a sperata dicendi gloria disceden-
 dum, putavi. sed cum censerem, remissione, &
 moderatione uocis, & commutato genere dicen-
 di, me & periculum uitare posse, & tempera-
 tius dicere; ut consuetudinem dicendi mutarem,
 ea caussa mihi in Asiam proficiscendi fuit. ita-
 que cum essem biennium uersatus in causis, &
 iam

iam in foro celebratum meum nomen esset, Roma sum profectus. Cum uenissem Athenas, sex menses cum Antiocho, ueteris Academiae nobilissimo & prudentissimo philosopho, fui; studiumq. philosophiae, numquam intermissum, a primaq. adolescentia cultum, & semper auctum, hoc rursus summo auctore, & doctore renouaui. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetriū Syrum, ueterem, & non ignobilem dicendi magistrum, studiose exerceri solebam. Post a me Asia tota peragrata est, cum summis quidem oratoribus, quibuscum exercebar ipsis lubentibus: quorum erat princeps Menippus Stratonicensis, meo iudicio tota Asia illis temporibus disertissimus: & si, nihil habere molestiarum, nec ineptiarum, Atticorum est, hic orator in illis numerari recte potest. Assiduissime autem mecum fuit Dionysius Magnes: erat etiam Aeschylus Gnidius, Adramitenus Xenocles. hi tum in Asia rectorum principes numerabantur. quibus non contentus, Rhodum ueni, meq. ad eundem, quem Romae audiueram, Molonem applicaui, cum auctorem in ueris causis, scriptoremq. praestantem, tum in notandis animaduertendisq. uitijs, & instituendo docendoq. prudentissimum. is dedit operam, si modo id consequi potuit, ut nimis redundantes nos, & superfluentes iuuenili quadam dicendi impunitate, & licentia, reprimeret, & quasi extra ripas diffuentes coerceret.

Ee ita

ita recipi me biennio post, non modo exercitior,
sed prope mutatus. nam & contentio nimia uo-
cis reciderat, & quasi deseruerat oratio, lateri-
busq. uires, & corpori mediocris habitus accef-
serat. Duo tum excellebant oratores, qui me
imitandi cupiditate incitarent, Cotta, & Hor-
tensius: quorum alter remissus, & lenis, & pro-
prijs uerbis comprehendens solute & facile sen-
tentiam: alter ornatus, acer, & non talis, qua-
lem tu eum Brute iam deflorescentem cognouisti,
sed uerborum & actionis genere commotior. ita-
que cum Hortensio mihi magis arbitrabar rem es-
se; quod & dicendi ardore eram propior, & aeta-
te coniunctior. etenim uideram, in iisdem causis,
ut pro M. Canuleio, pro Cn. Dolabella consula-
ri, cum Cotta princeps adhibitus esset, priores
tamen agere partes Hortensium. acrem enim ora-
torem, incensum, & agentem, & canorum con-
cursus hominum, foriq. strepitus desiderat. unū
igitur annum, cum rediissemus ex Asia, causas
nobiles egimus, cum quaesturam nos, consula-
tum Cotta, aedilitatem peteret Hortensius: inte-
rim me quaestorem Siciliensis excepit annus:
Cotta ex consulatu est profectus in Galliam: prin-
ceps & erat, & habebatur Hortensius. cum autē
anno post e Sicilia me recepissem, iam uidebatur
illud in me, quidquid esset, esse perfectum, & ha-
bere maturitatem quandam suam. Nimis mul-
ta uideor de me, ipse praesertim: sed omni huic ser-
moni

moni propositum est, non ut ingenium, & eloquentiam meam perspicias, unde longe absum, sed ut laborem, & industriam. Cum igitur essem in plurimis causis, & in principibus patronis quinquennium fere uersatus, tum in patrocínio Siciliensi maxime in certamē ueni designatus aedilis cum designato consule Hortensio. Sed quoniam omnis hic sermo noster non solum enumerationem oratoriam, uerum etiam praecepta quaedam desiderat: quid tamquam notandum, & animaduertendum sit in Hortensio, breuiter licet dicere. Nam is post consulatum (credo quod uideret ex consularibus neminem esse secum comparandum, negligeret autem eos, qui consules non fuissent) summum illud suum studium remisit, quo a puero fuerat incensus, atque in omnium rerum abundantia uoluit beatius, ut ipse putabat, remissius certe uiuere. Primus, et secundus annus, & tertius tantum quasi de picturae ueteris colore detraxerat, quantum non quiuis unus ex populo, sed exiliminator doctus, & intelligens posset cognoscere. longius autem procedens, & in ceteris eloquentiae partibus, tum maxime in celeritate & continuatione uerborum adhaerescens, sui dissimilior uidebatur fieri quotidie. Nos autem non desistebamus cum omni genere exercitationis, tum maxime stylo nostrum illud, quod erat, augere, quantumcunque erat. Atque, ut multa omittam in hoc spatio, & in his post aedi-

E e 2 lita-

litatem annis, & praetor primus, & incredibi-
 li populari uoluntate sum factus. nam cum pro-
 pter assiduitatem in causis, & industriam, tum
 propter exquisitius, & minime uulgare oratio-
 nis genus animos hominum ad me dicendi nouita-
 te conuerteram. nihil de me dicam: dicam de ce-
 teris: quorum nemo erat, qui uideretur exquisi-
 tius, quam uulgi hominum, studuisse litteris,
 quibus fons perfectae eloquentiae continetur; ne-
 mo, qui philosophiam complexus esset, matrem
 omnium bene factorum, beneq. dictorum; nemo
 qui ius ciuile didicisset, rem ad priuatas causas,
 & ad oratoris prudentiam maxime necessariam;
 nemo, qui memoriam rerum Romanarum tene-
 ret, ex qua, si quando opus esset, ab inferis locu-
 pletissimos testes excitaret; nemo, qui, breuiter
 arguteq. incluso aduersario, laxaret iudicium ani-
 mos, atque a seueritate paulisper ad hilaritatem,
 risumq. traduceret; nemo, qui dilatare posset, at-
 que a propria ac definita disputatione hominis, ac
 temporis, ad communem quaestionem uniuersi
 generis orationem traducere; nemo, qui, dele-
 ctandi gratia, digredi parumper a causa; nemo,
 qui ad iracundiam magnopere iudicem, nemo, qui
 ad fletum posset adducere; nemo, qui animum e-
 ius, quod unum est oratoris maxime proprium,
 quocunque res postularet, impelleret. itaque, cū
 iam pacne euauisset Hortensius; & ego anno
 meo, sexto autem post illum consulem, consul fa-
 ctus

Etus essem; reuocare se ad industriam coepit; ne,
cum pares honore essemus, aliqua re superiores
uideremur. sic duodecim post meum consulatum
annos in maximis causis, cum ego mihi illum, si-
bi me ille anteferet, coniunctissime uersati su-
mus: consulatusq. meus, qui illum primo leuiter
perstrinxerat, idem nos rerum mearum gestarum,
quas ille admirabatur, laude coniunxerat. maxi-
me uero perspecta est utriusque nostrum exercita-
tio paullo ante, quam perterritum armis hoc stu-
dium Brute nostrum conticuit subito, & obmu-
tuit; cum, lege Pompeia ternis horis ad dicendum
datis, ad causas simillimas inter se, uel potius
easdem noui ueniebamus quotidie. quibus qui-
dem causis tu etiam Brute praesto fuisti, com-
pluresq. & nobiscum, & solus egisti: ut, qui
non satis diu uixerit Hortensius, tamen hunc cur-
sum confecerit, annis ante decem causas agere coe-
pit, quam tu es natus: idem quarto & sexage-
simo anno, per paucis ante mortem diebus, una te-
cum socerum tuum defendit Appium. Dicendi
autem genus quod fuerit in utroque, orationes u-
triusque etiam posteris nostris indicabunt. Sed, si
quaerimus, cur adolescens magis floruerit dicen-
do, quam senior Hortensius: causas reperiemus
uerissimas duas: primum, quod genus erat oratio-
nis Asiaticum, adolescentiae magis concessum,
quam senectuti. Genera autem Asiaticae dictio-
nis duo sunt: unum sententiosum, & argutum,

Ee 3 sen-

sententijs non tam grauibus, & seueris, quam concinnis, & uenustis: qualis in historia Timaeus, in dicendo autem, pueris nobis, Hierocles Alabandeus, magis etiam Menecles, frater eius, fuit: quorum utriusque orationes sunt in primis, ut Asiatico in genere, laudabiles. Aliud autem genus est, non tam sententijs frequentatum, quam uerbis uolucris, atque incitatum; quali est nunc Asiatica; nec flumine solum orationis, sed etiam exornato & faceto genere uerborum; in quo fuit Aeschylus Gnidius, & meus aequalis Milesius Aeschines. in his erat admirabilis orationis cursus, ornata sententiarum concinnitas non erat. Haec autem, ut dixi, genera dicendi aptiora sunt adolescentibus, in senibus grauitatem non habent. itaque Hortensius, utroque genere florens, clamores faciebat adolescens. habebat enim & Meneclium illud studium crebrarum uenustarumque sententiarum: in quibus, ut in illo Graeco, sic in hoc erant quaedam magis uenustae dulcesque sententiae, quam aut necessariae, aut interdum utiles. & erat oratio cum incitata & uibrans, tum etiam accurata, & polita. non probantur haec senibus: saepe uidebam cum irridentem, tum etiam irascentem, & stomachantem Philippum: sed mirabantur adolescentes, multitudo mouebatur. erat excellens iudicio-uulgi, & facile primas tenebat adolescens. etsi enim genus illud dicendi auctoritatis habebat parum, tamen

tamen aptum esse aetati uidebatur: & certe, quod
& ingenij quaedam forma lucebat; & exercita-
tione perfecta erat, uerborumq. astricta compre-
hensio; summam hominum admirationem excita-
bat. sed cum iam honores, & illa senior auctori-
tas grauius quiddam requireret; remanebat idē,
nec decebat idem: quodq. exercitationem studi-
umq. dimiserat, quod in eo fuerat acerrimum,
concinntas illa crebritasq. sententiarum pristi-
na manebat, sed ea uestitu illo orationis, quo con-
sueuerat, ornata non erat. Hoc tibi ille, Brute,
minus fortasse placuit, quam placuisset, si illum
flagrantem studio, & florentem facultate audi-
re potuisses. Tum Brutus, Ego uero, inquit, &
ista, quae dicis, uideo qualia sint; & Horten-
sium magnum oratorem semper putavi, maxi-
meq. probavi pro Messalla dicentem, cum tu ab-
fuisisti. Sic ferunt, inquam: idq. declarat toti-
dem, quot dixit, ut aiunt, scripta uerbis oratio.
Ergo ille a Crasso consule & Scaeuola usque ad
Paullum & Marcellum consules floruit: nos in
eodem cursu fuimus a Sylla dictatore ad eosdem se-
re consules. sic Q. Hortensij uox extincta fato suo
est, nostra publico. Melius, quaeso, ominare, in-
quit Brutus. Sit sane ut uis, inquam; & id non
tam mea caussa, quam tua: sed fortunatus illius
exitus, qui ea non uidit, cur fierent, quae pro-
uidit futura. saepe enim inter nos impendentes
casus defleximus, cum belli civilis caussas in pri-

E e a uato-

B R V T V S.

uatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem a publico consilio esse exclusam uideremus. sed illum uidetur felicitas ipsius, qua semper est usus, ab eis miserijs, quae consecutae sunt, morte uindicasse. Nos autem, Brute, quoniam post Hortensij, clarissimi oratoris, mortem orbae eloquentiae quasi tutores relictī sumus, domi teneamus eam septam liberali custodia; & hos ignotos, atque impudentes procos repudiemus, tueamurq. ut adultam uirginem caste, & ab amatorum impetu, quantum possumus, prohibeamus. Equidem, etsi doleo me in uitam paullo serius, tamquam in uiam, ingressum, prius, quam confectum iter sit, in hanc reip. noctem incidisse; tamen ea consolatione sustentor, quam tu mihi, Brute, adhibuisti tuis suauissimis litteris; quibus me forti animo esse oportere censebas, quod ea gessissem, quae de me, etiam me tacente, ipsa loquerentur, mortuo uiuerent; quae, si recte esset, salute reip. sin secus, interitu ipso testimonium meorum de rep. consiliorum darent. Sed in te intuens, Brute, doleo, cuius in adolescentiam, per medias laudes quasi quadrigis uehementem, transuersa incurrit misera fortuna reip. hic me dolor tangit, haec me cura sollicitat, & hunc mecum, socium eiusdem & amoris, & iudicij: tibi fauimus: tetua frui uirtute cupimus, tibi optamus eam remp. in qua duorum generum amplissimorum renouare memoriam, atque augere possis.

tuum

tuum enim forum, tuum erat illud curriculum: tu illuc ueneras unus, qui non linguam modo acuis- ses exercitatione dicendi, sed & ipsam eloquen- tiam locupletauisses grauiorum artium instrumen- to, & iisdem artibus decus omne uirtutis cum summa eloquentiae laude iunxisses. Ex te duplex nos afficit sollicitudo; quod & ipse rep. careas, & illa te. tu tamen, etsi cursum ingenij tui, Bru- te, premit haec importuna clades ciuitatis, con- tine te in tuis perennibus studijs, & effice id, quod iam propemodum, uel planè potius effece- ras, ut te eripias ex ea, quam ego congeffi in hunc sermonem, turba patronorum. nec enim decet, te, ornatum uberrimis artibus, quas cum domo haurire non posses, accersuisti ex urbe ea, quae domus est semper habita doctrinae, numerari in uulgo patronorum. nam quid te exercuit Pam- menes, uir longe eloquentissimus Graeciae, qui d illa uetus Academia, atque eius heres Aristus, hospes, & familiaris meus, si quidem similes maioris partis oratorum futuri sumus? non ne cernimus, uix singulis aetatibus binos oratores laudabiles constitisse? Galba fuit inter tot aequa- les unus excellens; cui, quemadmodum accepi- mus, & Cato cedebat senior, & qui temporibus illis aetate inferiores fuerunt, Lepidus postea, deinde Carbo. nam Gracchi in concionibus multo faciliore, & liberiore genere dicendi: quorum tamen ipsorum ad aetatem laus eloquentiae per-
fecta

B R V T V S.

fecta nondum fuit. Antonius, Crassus, post Cotta, Sulpicius, Hortensius. nihil dico amplius: tantum dico, si mihi accidisset, ut numerarer in multis, * si operosa est concursatio magis opportunorum.

M. TVLLII CICERONIS AD

MARCVM BRVTVM

O R A T O R.

TRVM difficilius, aut maius esset, negare tibi, saepius idem roganti, an efficere id, quod rogares, diu, multumque, Brute, dubitavi. nam & negare ei, quem unice diligerem, cuiq. me carissimum esse sentirem, praesertim & iusta petenti, & praeclara cupienti, durum admodum mihi uidebatur: & suscipere tantam rem, quantam non modo facultate consequi difficile esset, sed etiam cogitatione completi, uix arbitrabar esse eius, qui uereretur reprehensionem doctorum, atque prudentium. quid enim est maius, quam, cum tanta sit inter oratores bonos dissimilitudo, iudicare, quae sit optima species, & quasi figura dicendi? Quod quoniam me saepius rogas; aggrediar, non tam perficiundi spe, quam experiundi uoluntate. malo enim, cum studio tuo sim obsecutus, desiderari a te prudentiam

tiam meam , quam , si id non fecerim , beneuolentiam . Quaeris igitur , idq. iam saepius , quod eloquentiae genus probem maxime , & quale mihi uideatur illud , cui nihil addi possit , quod ego summum , & perfectissimum iudicem . In quo uereor , ne , si id , quod uis , effecero , eumq. oratorem , quem quaeris , expressero , tardem studia multorum ; qui desperatione debilitati , experiri id nolent , quod se assequi posse diffidant . sed par est omnes omnia experiri , qui res magnas & magnopere expetendas concupiuerunt . quod si quem aut natura sua , aut illa praestantis ingenij uis forte deficiet ; aut minus instructus erit magnarum artium disciplinis ; teneat tamen eum cursum , quem poterit . prima enim sequentem , honestum est , in secundis tertijsq. consistere . an in poetis non Homero soli locus est , (ut de Graecis loquar) aut Archilochi , aut Sophocli , aut Pindaro , sed eorum uel secundis , uel etiam infra secundos ? nec uero Aristotelem in philosophia deterruit a scribendo amplitudo Platonis : nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia & copia ceterorum studia restinxit . nec solum ab optimis studijs excellentes uiri deterriti non sunt , sed ne opifices quidem se artibus suis remouerunt , qui aut Ialysi , quem Rhodi uidimus , non potuerunt , aut Coae Veneris pulchritudinem imitari : nec simulacro Iouis Olympij , aut Doryphori statua deterriti reliqui , minus experti sunt , quid efficere , aut quo
progre

ORATOR.

progredi possent: quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cuiusque genere laus, ut, cum summa miraremur, inferiora tamen probaremus. In oratoribus uero, Graecis quidem, admirabile est, quantum inter omnes unus excellat. attamen, cum esset Demosthenes, multi oratores, magni & clari fuerunt, & antea fuerant, nec postea defecerunt. Quare non est cur eorum, qui se studio eloquentiae dediderunt, spes infringatur, aut languescat industria. nam neque illud ipsum, quod est optimum, desperandum est: & in praestantibus rebus magna sunt ea, quae sunt optimis proxima. Atque ego in summo oratore, fingendo talem informabo, qualis fortasse nemo fuit. non enim quaero, quis fuerit, sed quid sit illud, quo nihil possit esse praestantius, quod in perpetuitate dicendi non saepe, atque haud scio an unquam, in aliqua autem parte eluceat aliquando, idem apud alios densius, apud alios fortasse rarius. Sed ego sic statuo, nihil esse in ullo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id sit, unde illud, ut ex ore aliquo quasi imago, exprimat; quod neque oculis, neque auribus, neque ullo sensu percipi potest, cogitatione tantum & mente completimur. itaque & Phidiae simulacris, quibus nihil in illo genere perfectius uidemus, & ijs picturis, quas nominaui, cogitare tamen possumus pulchriora. Nec uero ille artifex, cum faceret Iouis formam, aut Mineruae, contemplabatur aliquem,

quem, e quo similitudinem duceret: sed ipsius in mente insidebat species pulchritudinis eximia quaedam, quam intuens, in eaq. defixus, ad illius similitudinem artem, & manum dirigebat. Ut igitur in formis, & figuris est aliquid perfectum, & excellens, cuius ad excogitatam speciem imitando referuntur ea, quae sub oculos ipsa non cadunt: sic perfectae eloquentiae speciem animo uidemus, effigiem auribus quaerimus. Has rerum formas appellat ideas ille non intelligendi solum, sed etiam dicendi grauissimus auctor & magister Plato: easq. gigni negat, & ait semper esse, ac ratione & intelligentia contineri; cetera nasci, occidere, fluere, labi, nec diutius esse uno & eodem statu. Quidquid est igitur, de quo ratione, & uia disputetur, id est ad ultimam sui generis formam speciemq. redigendum. Ac uideo, hanc primam ingressionem meam, non ex oratoris disputationibus ductam, sed e media philosophia repetitam, & eam quidem cum antiquam, tum suboscurem, aut reprehensionis aliquid, aut certe admirationis habituram. nam aut mirabuntur, quid haec pertineant ad ea, quae quaerimus; quibus satisfaciet res ipsa cognita, ut non sine causa alte repetita uideatur: aut reprehendent, quod inusitatae uias indagemus, tritas relinquamus. Ego autem & me saepe noua uideri dicere intelligo, cum per uetera dicam, sed inaudita plerisque: & fateor me oratorem, si modo sim, aut etiam
qui-

ORATOR.

quicumque sim, non ex rhetorum officinis, sed ex
Academiae spatijs extitisse. illa enim sunt curri-
cula multiplicium uariorumq. sermonum, in qui-
bus Platonis primum impressa sunt uestigia: sed
& huius, & aliorum philosophorum disputatio-
nibus & exagitatus maxime orator est, & adiu-
tus. omnis enim ubertas, & quasi silua dicendi
ducta ab illis est, nec satis tamen instructa ad fo-
renses causas, quas, ut illi ipsi dicere solebant,
agrestioribus musis reliquerunt. sic eloquentia
haec forensis, sprete a philosophis, & repudia-
ta, multis quidem illa adiuuentis magnisq. ca-
ruit, sed tamen ornata uerbis, atque sententijs
iactationem habuit in populo, nec paucorum iudi-
cium reprehensionemq. pertimuit. Ita & do-
ctis eloquentia popularis, & disertis elegans do-
ctrina defuit. Positum sit igitur in primis, quod
post magis intelligetur; sine philosophia non posse
effici quem quaerimus eloquentem; non ut in ea
tamen omnia sint; sed ut sic adiuuet, ut palaestra
histrionem. parua enim magnis saepe rectissime
conferuntur. nam nec latius, nec copiosius de ma-
gnis uarijsq. rebus sine philosophia potest quis-
quam dicere. siquidem etiam in Phaedro Pla-
tonis hoc Periclem praestitisse ceteris dicit orato-
ribus Socrates, quod is Anaxagorae physici fue-
rit auditor: a quo censet eum, cum alia praecla-
ra quaedam & magnifica didicisset, uberem, &
foecundum fuisse, gnarumque, quod est eloquen-
tiae

tiae maximum, quibus orationis modis quaeque animorum partes pellerentur. quod idem de Demosthene existimari potest: cuius ex epistolis intelligi licet, quam frequens fuerit Platonis auditor. Nec uero sine philosophorum disciplina genus & speciem cuiusque rei cernere, neque eam definiendo explicare, nec tribuere in partes possumus; nec iudicare, quae uera, quae falsa sint; neque cernere consequentia, repugnantia uidere, ambigua distinguere. Quid dicam, de natura rerum, cuius cognitio magnam orationis suppediat copiam, de uita, de officijs, de uirtute, de moribus, sine multa earum ipsarum rerum disciplina aut dici, aut intelligi posse? Ad has tot, tantasque res adhibenda sunt ornamenta innumerabilia; quae sola tum quidem tradebantur ab ijs, qui dicendi numerabantur magistri. Quo fit, ut ueram illam, & absolutam eloquentiam nemo consequatur: quod alia intelligendi, alia dicendi disciplina est; & ab alijs rerum, ab alijs uerborum doctrina quaeritur. itaque M. Antonius, cui uel primas eloquentiae patrum nostrorum tribuebat aetas, uir natura peracutus, & prudens, in eo libro, quem unum reliquit, disertos ait se uidisse multos, eloquentem omnino neminem. Insidebat uidelicet in eius mente species eloquentiae, quam cernebat animo, re ipsa non uidebat. uir autem acerrimo ingenio, (sic enim fuit) multa & in se, & in alijs desiderans, neminem

ORATOR.

nem plane, qui recte appellari eloquens posset, uidebat. Quod si ille nec se, nec L. Crassum eloquentem putauit; habuit profecto comprehensam animo quandam formam eloquentiae: cui quoniam nihil deerat, eos, quibus aliquid, aut plura deerant, in eam formam non poterat includere. Inuestigemus hunc igitur, Brute, si possumus, quem numquam uidit Antonius, aut qui omnino nullus unquam fuit: quem si imitari, atque exprimere non possumus, quod idem ille uix deo concessum esse dicebat; at, qualis esse debeat, poterimus fortasse dicere. Tria sunt omnino genera dicendi, quibus in singulis quidam floruerunt; peraeque autem, id quod uolumus, perpauci in omnibus. Nam & grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt, cum ampla & sententiarum grauitate, & maiestate uerborum, uehementes, uarij, copiosi, graues, ad permouendos & conuertendos animos instructi, & parati; quod ipsum alij aspera, tristi, horrida oratione, neque perfecta, neque conclusa, alij leui, & instructa, & terminata: & contra tenues, acuti, omnia docentes, & dilucidiora, non ampliora facientes, subtili quadam, & pressa oratione limati. In eodemq. genere alij calidi, sed impoliti, & consulto rudium similes, & imperitorum: alij in eadem ieiunitate concinniores, id est faceti, florentes etiam, & leuiter ornati. Est autem quidam interiectus inter hos medius, & quasi temperatus, nec acumine posteriorum,

steriorum, nec fulmine utens superiorum, ut cinnus amborum, in neutro excellens, utriusque particeps, uel utriusque, si uerum quaerimus, potius expers: isq. uno tenore, ut aiunt, in dicendo fluit, nihil afferens praeter facultatem, & aequalitatem; aut addit aliquos ut in coronatos, omnemq. orationem ornamentis modicis uerborum sententiarumq. distinguit. Horum singulorum generum quicumque uim singuli consecuti sunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt: sed quaerendum est, satis ne id, quod uolumus, effecerint. Videmus enim fuisse quosdam, qui idem ornate, ac grauitate, idem uersute, & subtiliter dicerent. atque utinam in Latinis talis oratoris simulacrum reperire possemus: esset egregium non quaerere externa, domesticis esse contentos. Sed ego idem, qui in illo sermone nostro, qui est expositus in Bruto, multum tribuerim Latinis, uel ut hortarer alios, uel quod amarem meos, recordor longe omnibus unum anteferre Demosthenem, qui uim accommodarit ad eam, quam sentiam, eloquentiam, non ad eam, quam in aliquo ipse cognouerim. hoc nec grauior extitit quisquam, nec callidior, nec temperatior. Itaque nobis monendi sunt ij, quorum sermo imperitus increbuit, qui aut dici se desiderant Atticos, aut ipsi Attice uolunt dicere, ut mirentur hunc maxime, quod ne Athenas quidem ipsas magis credo fuisse Atticas. quid enim sit Atticum, discant; eloquentiamq.

Ff

tiamq. ipsius uiribus, non imbecillitate sua, metiantur. nunc enim tantum quisque laudat, quantum se posse sperat imitari. sed tamen eos, studio optimo, iudicio minus firmo praeditos, docere quae sit propria laus Atticorum, non alienum puto. Semper oratorum eloquentiae moderatrix fuit auditorum prudentia. omnes enim, qui probari uolunt, uoluntatem eorum, qui audiunt, intuentur, ad eamque, & ad eorum arbitrium, & nutum totos se fingunt, & accommodant. itaque Caria, & Phrygia, & Mysia, quod minime politae, minimeq. elegantes sunt, ascuerunt aptum suis auribus, opimum quoddam, & tamquam adipatae dictionis genus: quod eorum uicini, non ita lato interiecto mari, Rhodij numquam probauerunt, Graeci autem multo minus, Athenienses uero funditus repudiauere: quorum semper fuit prudens sincerumq. iudicium, nihil ut possent nisi incorruptum audire, & elegans. eorum religioni cum seruiret orator, nullum uerbum insolens, nullum odiosum ponere audebat. itaque hic, quem praestitisse diximus ceteris, in illa pro Ctesiphonte oratione longe optima, summissus a primo; deinde, dum de legibus disputat, pressius; post, sensim incendens, iudices ut uidit ardentes, in reliquis exultauit audacius. Ac tamen in hoc ipso, diligenter examinante uerborum omnium pondera, reprehendit Aeschines quaedam, & exagitat; illudensque, dura, odiosa, intolerabilia

lia esse dicit . Quin etiam quaerit ab ipso , cum quidem eum belluam appellet , utrum illa uerba , an portenta sint : ut Aeschini ne Demosthenes qui dem uideatur Attice dicere . Facile est enim uerbum aliquod ardens , ut ita dicam , notare , idque , restinctis iam animorum incendijs , irridere .

Itaque se purgans iocatur Demosthenes : negat * in eo positas esse fortunas Graeciae , in hoc in eum , huc , an illuc manum porrexerit . Quonam igitur modo audiretur Mysus , aut Phryx Athenis , cum etiam Demosthenes exagitetur ut putidus ? Cum uero inclinata , ululantique uoce , more Asiatico , canere coepisset ; quis eum ferret ? aut quis potius non iuberet auferri ? Ad Atticorum igitur aures , teretes , & religiosas , qui se accommodant , ij sunt existimandi Attice dicere . quorum genera plura sunt : hi , unum modo quale sit , suspicantur . putant enim , qui horride inculteque dicat , modo id eleganter enucleateque faciat , eum solum Attice dicere . Errant , quod solum : quod Attice , non falluntur . istorum enim iudicio , si solum illud est Atticum , ne Pericles quidem dixit Attice ; cui primae sine controuersia deferebantur . Qui si tenui genere uteretur , numquam ab Aristophane poeta fulgurare , tonare , permiscere Graeciam dictus esset . Dicat igitur Attice uenustissimus ille scriptor , ac politissimus Lysias ; (quis enim id possit negare ?) dum intelligamus , hoc esse Atticum in Lysia , non quod tenuis sit ,

F f 2 atque

O R A T O R.

atque inornatus, sed quod nihil habeat insolens, aut ineptum. Ornate uero, & grauitate, & copiose dicere, aut Atticorum sit, aut ne sit Aeschines, ne uel Demosthenes Atticus. Ecce autem aliqui se Thucydidos esse profitentur, nouum quoddam imperitorum, & inauditum genus. Nam qui Lysiam sequuntur, caussidicum quendam sequuntur, non illum quidem amplum, atque grandem, subtilem, & elegantem tamen, & qui in forensibus caussis possit praeclare consistere. Thucydides autem res gestas & bella narrat, & proelia, grauitate sane, & probe; sed nihil ab eo transferri potest ad forensem usum, & publicum. Ipsae illae conciones ita multas habent obscuras abditasque sententias, uix ut intelligantur; quod est in oratione ciuili uitium uel maximum. Quae est autem in hominibus tanta peruersitas, ut, inuentis frugibus, glande uescantur? An uictus hominum, Atheniensium beneficio, excoli potuit, oratio non potuit? Quis porro unquam Graecorum rhetorum a Thucydide quidquam duxit? At laudatus est ab omnibus. fateor: sed ita, ut rerum explicator prudens, seuerus, grauis; non ut in iudicijs uersaret caussas, sed ut in historijs bella narraret. itaque numquam est numeratus orator. Nec uero, si historiam non scripsisset, nomen eius extaret, cum praesertim fuisset honoratus, & nobilis. Huius tamen nemo neque uerborum, neque sententiarum grauitatem imitatur: sed
cum

cum mutila quaedam, & hiantia locuti sunt, quae uel sine magistro facere potuerunt, germanos se putant esse Thucydidas. Naetus sum etiam qui Xenophontis similem esse se cuperet: cuius sermo est ille quidem melle dulcior, sed a forensi strepitu remotissimus. Referamus nos igitur ad eum, quem uolumus, inchoandum, & eadem eloquentia informandum, quam in nullo cognouit Antonius.

MAGNUM opus omnino, & arduum Brute conamur: sed nihil difficile amanti puto. amo autem, & semper amaui ingenium, studia, mores tuos. incendor porro quotidie magis, non desiderio solum, quo quidem conficior, congressus nostros, consuetudinem uictus, doctissimos sermones requirens tuos, sed etiam admirabili fama uirtutum incredibilium; quae specie dispares, prudentia coniunguntur. quid enim tam distans, quam a seueritate comitas? quis tamen unquam te aut sanctior est habitus, aut dulcior? quid tam difficile, quam in plurimorum controuersijs iudicandis ab omnibus diligi? consequeris tamen, ut eos ipsos, quos contra statuas, aequos, placatosq. dimittas. itaque efficis, ut, cum gratiae causa nihil facias, omnia tamen sint grata, quae facis. Ergo omnibus terris una Gallia communi non ardet incendio: in qua frueris ipse te, cum in Italiae luce cognosceris, uersarisq. in optimorum ciuium uel flore, uel robore. Iam, quantum

Ff 3 illud

ORATOR.

illud est, quod in maximis occupationibus numquam intermittis studia doctrinae, semper aut ipse scribis aliquid, aut me uocas ad scribendum? itaque hoc sum aggressus statim, Catone absoluto: quem ipsum numquam attigissem, tempora timens inimica uirtuti, nisi tibi hortanti, & illius memoriam mihi caram excitanti, non parere nefas esse duxissem. sed testificor, me, a te rogatum, & recusantem, haec scribere esse ausum. uolo enim mihi tecum commune esse crimen: ut, si sustinere tantam quaestionem non potuero, iniusti oneris impositi tua culpa sit; mea recepti. in quo tamen iudicij nostri errorem laus tibi dati muneris compensabit. Sed in omni re difficillimum est formam, quod χαρακτήρ Graece dicitur, exponere optimi: quod aliud alijs uidetur optimum. Ennio delector, ait quispiam: quod non discedit a communi more uerborum. Pacuuius, inquit alius: omnes apud hunc ornati elaboratiq. sunt uersus, multa apud alterum negligentius. Fac alium Accio: uaria enim sunt iudicia, ut in Graecis; nec facilis explicatio, quae forma maxime excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita, et opaca, contra alios nitida, laeta, collustrata delectant. Quid est, quo praescriptum aliquod, aut formulam exprimas, cum in suo quodque genere praestet, & genera plura sint? Hac ego religione non sum ab hoc conatu repulsus: existimauiq. in omnibus rebus esse aliquid optimum, etiam

tiam si lateret ; idq. ab eo posse , qui eius rei gnarus esset , indicari . Sed , quoniam plura sunt orationum genera , eaq. diuersa ; neque in unam formam cadunt omnia : laudationum , scriptionum , & historiarum , & talium suasionum , qualem Isocrates fecit Panegyricum , multiq. alij , qui sunt nominati sophistae , reliquarumq. rerum formam , quae absunt ab forense contentione , eiusq. totius generis , quod Graece ἐπιδεικτικὸν nominatur , quod , quasi ad inspiciendum , delectationis causa comparatum est , non complectar hoc tempore : non quo negligenda sit : est enim illa quasi nutrix eius oratoris , quem informare uolumus , & de quo molimur aliquid exquisitius dicere : ab hac & uerborum copia alitur ; & eorum constructio , & numerus liberiore quadam fruitur licentia . Datur etiam uenia concinnitati sententiarum ; & arguti , certique , & circumscripti uerborum ambitus conceduntur : de industriaque , nō ex insidijs , sed aperte ac palam elaboratur , ut uerba uerbis quasi demensa & paria respondeant , ut crebro conferantur pugnantia , comparenturq. contraria ; & ut pariter extrema terminentur , eundemq. referant in cadendo sonum : quae in ueritate caussarum & rariis multo facimus , & certe occultius . in Panathenaico autem Isocrates ea studiose confectatum fatetur : non enim ad iudiciorum certamen , sed ad uoluptatem aurium scripserat . Haec tractasse Thrasymachum Chalcedonium pri-

Ff 4 mum ,

ORATOR.

*mum, & Leontinum ferunt Gorgiam, Theodorum inde Byzantium, multosq. alios, quos λογο-
 दाίλους appellat in Phaedro Socrates: quorum
 satis arguta multa, sed, ut modo primumq. na-
 scentia, minuta, & uersiculorum similia quae-
 dam, nimiumq. depicta. Quo magis sunt Hero-
 dotus, Thucydidesq. mirabiles: quorum aetas
 cum in eorum tempora, quos nominaui, incidisset,
 longissime tamen ipsi a talibus delicijs, uel po-
 tius ineptijs abfuerunt. alter enim sine ullis sa-
 lebris quasi sedatus amnis fuit: alter incitator
 fertur, & de bellicis rebus canit etiam quodam
 modo bellicum: primisq. ab his, ut ait Theophras-
 tus, historia commota est, ut auderet uberius,
 quam superiores, & ornatijs dicere. Horum
 aetati successit Isocrates: qui praeter ceteros eius-
 dem generis laudatur semper a nobis, nonnum-
 quam, Brute, leuiter & erudite repugnante te:
 sed credas mihi fortasse, si, quid in eo laudem, co-
 gnoueris. nam cum concisus ei Trasymachus mi-
 nutis numeris uideretur, & Gorgias; qui tamen
 primi traduntur arte quadam uerba iunxisse; Thu-
 cydides autem prae fractior, nec satis, ut ita di-
 cam, rotundus; primus instituit dilatare uerbis
 & mollioribus numeris explere sententias. in quo
 cum doceret eos, qui partim in dicendo, partim
 in scribendo principes extiterunt; domus eius offi-
 cina habita eloquentiae est. itaque ut ego, cum a
 nostro Catone laudabar, uel reprehendi me a cete-
 ris*

ris facile patiebar : sic Isocrates uidetur testimo-
nio Platonis aliorum iudicia debere contemnere ,
est enim , ut scis , quasi in extrema pagina Phae-
dri his ipsis uerbis loquens Socrates : Adolefcens
etiam nunc , o Phaedre , Isocrates est : sed , quid
de illo augurer , lubet dicere . Quid tandem , in-
quit ille ? Maiore mihi ingenio uidetur esse ,
quam ut cum orationibus Lysiae comparetur :
praeterea ad uirtutem maior indoles : ut mini-
me mirum futurum sit , si , cum aetate proceffe-
rit , aut in hoc orationum genere , cui nunc stu-
det , tantum , quantum pueris , reliquis praestet o-
mnibus , qui unquam orationes attigerunt ; aut , si
contentus his non fuerit , diuino aliquo animi mo-
tu maiora concupiscat . inest enim natura philoso-
phia in huius uiri mente quaedam . Haec de ado-
lescente Socrates auguratur . At ea de seniore
scribit Plato , & scribit aequalis ; & quidem
exagitator omnium rhetorum hunc miratur u-
num . Me autem , qui Isocratem non diligunt ,
una cum Socrate , & cum Platone errare patian-
tur . Dulce igitur orationis genus , & solutum ,
& effluens , sententijs argutum , uerbis sonans ,
est in illo epidictico genere , quod diximus propriu
fophistarum , pompae , quam pugnae , aptius , gy-
mnasijs & palaestrae dicatum , spretum & pul-
sum foro . sed , quod educata huius nutrimentis e-
loquentia , ipsa se postea colorat , & roborat ; non
alienum fuit , de oratoris quasi incunabulis dice-
re .

re . uerum haec ludorum , atque pompae : nos autem iam in aciem , dimicationemq. ueniamus .

Quoniam tria uidenda sunt oratori , quid dicat , & quo quidque loco , & quo modo : dicendum omnino est , quid sit optimum in singulis , sed aliquāto secus , atque in tradenda arte dici solet . nulla praecepta ponemus ; (neque enim id suscepimus) sed excellentis eloquentiae speciem , & formam adumbrabimus : nec , quibus rebus ea paretur , exponemus , sed qualis nobis esse uideatur . Ac duo breuiter prima : sunt enim non tam insignia ad maximam laudem , quam necessaria , & tamen cum multis paene communia . nam & inuenire , & iudicare quid dicas , magna illa quidem sunt , & tāquam animi instar in corpore , sed propria magis prudentiae , quam eloquentiae : quā tamen in causa est uacua prudentia ? Nouerit igitur hic quidem orator , quem summum esse uolumus , argumentorum & rationum locos . Nam quidquid est , quod in controuersia aut in contentione uersetur , in eo aut , sit ne , aut , quid sit , aut , quale sit , quaeritur : sit ne , signis : quid sit , definitionibus : quale sit , recti prauiq. partibus : quibus ut uti possit orator , non ille uulgaris , sed hic excellens , a proprijs personis & temporibus semper , si potest , auocat controuersiam . latius enim de genere , quam de parte , disceptare licet : ut , quod in uniuerso sit probatum , id in parte sit probari necesse . Haec igitur quaestio a proprijs personis

&

& temporibus ad uniuersi generis orationem tra-
ducta appellatur thesis . in hac Aristoteles adole-
scentes , non ad philosophorum morem tenuiter
differendi , sed ad copiam rhetorum in utranque
partem , ut ornatius , & uberius dici possit , exer-
cuit : idemq. locos (sic enim appellat) quasi argu-
mentorum notas tradidit , unde omnis in utran-
que partem traheretur oratio . Facile igitur hic
noster , (non enim declamatorem aliquem de lu-
do , aut rabulam de foro , sed doctissimum & per-
fectissimum quaerimus) quoniam loci certi tra-
duntur , percurreret omnes , utetur aptis genera-
tim , discet ex quo emanant etiam qui communes
appellantur loci . Nec uero utetur imprudenter
hac copia , sed omnia expendet , & seliget . non
enim semper , nec in omnibus causis , ex iisdem
eadem argumentorum momenta sunt . Iudicium
igitur adhibebit : nec inueniet solum quid dicat ,
sed etiam expendet . nihil enim est feracius inge-
nijs , ijs praesertim , quae disciplinis exculta sunt .
Sed ut segetes foecundae , & uberes , non solum
fruges , uerum herbas etiam effundunt inimicissi-
mas frugibus : sic interdum ex illis locis aut le-
uia quaedam , aut causis aliena , aut non utilia
gignuntur : quorum ab oratoris iudicio delectus
magnus adhibebitur . alioqui quonam modo ille in
bonis haerebit & habitabit suis ? ut molliet du-
ra ? aut occultabit , quae dilui non poterunt , at-
que omnino opprimet , si licebit ? aut abducat ani-
mos ?

mos? aut aliud afferet, quod oppositum probabilius sit, quam illud, quod obstabit? Iam uero ea, quae inuenerit, qua diligentia collocabit? quoniam id secundum erat de tribus. Vestibula nimium honesta, aditusq. ad causam faciet illustres: cumq. animos prima aggressione occupauerit, infirmabit excludetq. contraria; de firmissimis alia prima ponet, alia postrema; inculcabitq. leuiores. Atque, in primis duabus dicendi partibus qualis esset, summam breuiterq. descripsimus. Sed, ut ante dictum est, in his partibus, etsi graues atque magnae sunt, minus & artis est, & laboris. Cum autem, quid & quo loco dicat, inuenerit; illud est longe maximum, uidere quonam modo. Scitum est enim, quod Carneades noster dicere solebat, Clitomachum eadem dicere, Carneadem autem eodem etiam modo dicere. Quod si in philosophia tantum interest, quem admodum dicas; ubi res spectatur, non uerba penduntur: quid tandem in causis existimandum est, quibus totis moderatur oratio? Quod quidem ego, Brute, ex tuis litteris sentiebam, non te id scitari, qualem ego in inueniendo, & in collocando summum esse oratorem uellem: sed id mihi quaerere uidebare, quod genus ipsius orationis optimum iudicarem: rem difficilem, dii immortales, atque omnium difficillimam. Nam cum est oratio mollis, & tenera, & ita flexibilis, ut sequatur quocunque torqueas: tum & naturae uariae,

riae, & uoluntates multum inter se distantia effecerunt genera dicendi. Flumen alijs uerborum, uolubilitasq. cordi est; qui ponunt in orationis celeritate eloquentiam. distincta alios, & interpuncta, interualla, morae, respirationesq. delectat. quid potest esse tam diuersum? tamen est in utroque aliquid excellens. Elaborant alijs lenitate, et aequabilitate, & puro quasi quodam & candido genere dicendi. ecce aliqui durezza, & seueritatem quandam uerbis, & orationis quasi maestritiam sequuntur: quodq. paullo ante diuisimus, ut alijs graues, alijs tenues, alijs temperati uellent uideri, quot orationum genera esse diximus, toti dem oratorum reperiuntur. Et quoniam coepi iam cumulatius hoc munus augere, quam a te postulatum est, (tibi enim, tantum de orationis genere quaerenti, respondi etiam breuiter de inueniendo, & collocando) ne nunc quidem solum de orationis modo dicam, sed etiam de actionis: ita praetermissa pars nulla erit: quandoquidem de memoria nihil est hoc loco dicendum; quae communis est multarum artium. Quo modo autem dicatur, id est in duobus, in agendo, & in eloquendo. est enim actio quasi corporis quaedam eloquentia, cum constet e uoce, atque motu. Vocis mutationes totidem sunt, quot animorum, qui maxime uoce commouentur. itaque ille perfectus, quem iamdudum nostra indicat oratio, ut-
cunque se affectum uideri, & animum audientis
moue-

ORATOR.

moueri uolet, ita certum uocis admouebit sonum: de quo plura dicerem, si hoc praecipendi tempus esset, aut si tu hoc quaereres. dicerem etiam de gestu, cum quo iunctus est uultus. quibus omnibus, dici uix potest, quantum intersit, quemadmodum utatur orator. nam & infantes, actionis dignitate, eloquentiae saepe fructum tulerunt: & disertis, deformitate agendi, multi infantes putati sunt: ut iam non sine causa Demosthenes tribuerit & primas, & secundas, & tertias actioni. si enim eloquentia nulla sine hac, haec autem sine eloquentia tanta est: certe plurimum in dicendo potest. Volet igitur ille, qui eloquentiae principatum petet, & contenta uoce atrociter dicere, & summissa leniter, & inclinata uideri grauis, & inflexa miserabilis. mira est enim quaedam natura uocis, cuius quidem e tribus omnino sonis, inflexo, acuto, graui, tanta sit, & tam suauis uarietas perfecta in cantibus. Est autem in dicendo etiam quidam cantus obscurior, non hic e Phrygia, & Caria, rhetorum epilosis paene canticum, sed ille, quem significat Demosthenes, & Aeschines, cum alter alteri obijcit uocis flexiones. dicit plura etiam Demosthenes, illumque saepe dicit uoce dulci, & clara fuisse. In quo illud etiam notandum mihi uidetur ad studium persequendae suauitatis in uocibus. ipsa enim natura, quasi modularetur hominum orationem, in omni uerbo posuit acutam uocem, nec una plus,
nec

nec a postrema syllaba citra tertiam ; quo magis naturam ducem ad aurium uoluptatem sequatur in dūstria. Ac uocis quidem bonitas optanda est : non est enim in nobis , sed tractatio , atque usus in nobis . Ergo ille princeps uariabit , & mutabit ; omnes sonorum tum intendens , tum remittens persequetur gradus : idemq. motu sic utetur , nihil ut supersit in gestu . Status erectus , & celsus , rarus incessus , nec ita longus , excursio moderata , eaq. rara , nulla mollitia ceruicū , nulla argutiae digitorū , non ad numerum articulus cadens , trunco magis toto se ipse moderans , & uirili laterum flexione , brachij proiectione in contentionibus , contractione in remissis . Vultus uero , qui secundum uocem plurimum potest , quā tam affert tum dignitatem , tum uenustatem ? in quo , cum effeceris , ne quid ineptum , aut uultuosum sit ; tum oculorum est quaedam magna moderatio . nam ut imago est animi uultus , sic indices oculi : quorum & hilaritatis , & uicissim tristitiae modum res ipsae , de quibus agetur , temperabunt . Sed iam illius perfecti oratoris , & summae eloquentiae species exprimenda est ; quem hoc uno excellere , id est oratione , caetera in eo latere , indicat nomen ipsum . non enim inuentor , aut compositor , aut actor haec complexus est omnia . sed & Graece ab eloquendo πῦτωρ , & Latine eloquens dictus est . caeterarum enim rerum , quae sunt in oratore , partem aliquam sibi quisque uindicat :

ORATOR.

cat: dicendi autem, id est eloquendi, maxima uis soli huic conceditur. Quamquam enim & philosophi quidam ornate locuti sunt: (si quidem & Theophrastus diuinitate loquendi nomen inuenit: & Aristoteles Isocratem ipsum lacesit: & Xenophontis uoce Musas quasi locutas ferunt: & longe omnium, quicunque scripserunt, aut locuti sunt, extitit dicendi copia, et gravitate princeps Plato) tamen horum oratio neque nervos, neque aculeos oratorios ac forenses habet. loquuntur cum doctis; quorum sedare animos malunt, quam incitare. sic de rebus placatis, ac minime turbulentis docendi causa, non capiendi, loquuntur: ut in eo ipso, quod delectationem aliquam dicendo aucupentur, plus nonnullis, quam necesse sit, facere uideantur. Ergo ab hoc genere non difficile est hanc eloquentiam, de qua nunc agitur, discernere. mollis est enim oratio philosophorum, & umbratilis, nec sententijs, nec uerbis instructa popularibus, nec uincta numeris, sed soluta liberius: nihil iratum habet, nihil inuidum, nihil atrox, nihil miserabile, nihil astutum: casta, uerecunda, uirgo incorrupta quodam modo: itaque sermo potius, quam oratio dicitur. quāquam enim omnis locutio oratio est: tamen unius oratoris locutio hoc proprio signata nomine est. Sophistarum, de quibus supra dixi, magis distinguenda similitudo uidetur: qui omnes eosdem uolunt flores, quos adhibet orator in causis, persequi:

qui : sed hoc differunt , quod , cum sit his propo-
situm non perturbare animos , sed placare potius ,
nec tam persuadere , quam delectare ; & apertius
id faciunt , quam nos , & crebrius : concinnas ma-
gis sententias exquirunt , quam probabiles : a re
saepe discedunt , intexunt fabulas , uerba aperti-
us transferunt , eaq. ita disponunt , ut pictores ua-
rietatem colorum : paria paribus referunt , aduer-
sa contrarijs , saepissimeq. similiter extrema de-
finiunt . Huic generi historia finitima est : in qua
& narratur ornatè ; & regio saepe , aut pugna
describitur : interponuntur etiam conciones , &
hortationes : sed in his tracta quaedam , & fluens
expetitur , non haec contorta , & acris oratio .

Ab his non multo secus , quam a poetis , haec elo-
quentia , quam quaerimus , seuocanda est . nam
etiam poetae quaestionem attulerunt , quidnam
esset illud , quo ipsi differrent ab oratoribus . nu-
mero maxime uidebantur antea , & uersu : nunc
apud oratores iam ipse numerus increbuit . Quid-
quid est enim , quod sub aurium mensuram aliquā
cadit , etiam si abest a uersu , (nam id quidē ora-
tionis est uitium) numerus uocatur , qui Graece
ῥυθμός dicitur . itaque uideo uisum esse nonnullis ,
Platonis , & Democriti locutionem , etsi absit a
uersu , tamen , quod incitatus feratur , & claris-
simis uerborum luminibus utatur , potius poema
putandum , quam comicorum poetarum : apud
quos , nisi quod uersiculi sunt , nihil est aliud quo-

G g tidiani

ORATOR.

tidiani dissimile sermonis. Nec tamen id est poetae maximum: etsi est eo laudabilior, quod uirtutes oratoris persequitur, cum uersu sit astrictior. Ego autem, etiam si quorundam grandis, & ornata uox est poetarum, tamen in ea cum licentiâ statuo maiorem esse, quam in nobis, faciendorum iungendorumq. uerborum: tum etiam non nullorum uoluptati uocibus magis, quam rebus, inserviunt. Nec uero, si quid est unum inter eos simile, (id autem est iudicium, electioq. uerborum) propterea ceterarum rerum dissimilitudo intelligi non potest. sed id nec dubium est, & si quid habet quaestionis, hoc tamen ipsum ad id, quod propositum est, non est necessarium. Seiunctus igitur orator a philosophorum eloquentia, a sophistarum, ab historicorum, a poetarum, explicandus est nobis qualis futurus sit. Erit igitur eloquens (hunc enim auctore Antonio quaerimus) is, qui in foro causisq. civilibus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat. probare, necessitatis est; delectare, suauitatis; flectere, uictoriae. nam id unum ex omnibus ad obtinendas causas potest plurimum. Sed quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi subtile in probando, modicum in delectando, uehemens in flectendo; in quo uno uis omnis oratoris est. Magni igitur iudicii, summae etiam facultatis esse debet moderator ille, & quasi temperator huius tripertitae uarietatis. nam & iudicabit, quid cuique opus sit; & poterit, quo-

quocumque modo postulabit causa, dicere. Sed est eloquentiae, sicut reliquarum rerum, fundamentum sapientia. ut enim in uita, sic in oratione nihil est difficilius, quam, quid deceat, uidere. $\omega\rho\acute{\epsilon}\tau\omicron\nu$ appellant hoc Graeci, nos dicamus sane decorum, de quo praeclare & multa praecipuntur, & res est cognitione dignissima. Huius ignoratione non modo in uita, sed saepissime & in poematis, & in oratione peccatur. Est autem, quid deceat, oratori uidendum, non in sententijs solum, sed etiam in uerbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis aetas, nec uero locus, aut tempus, aut auditor omnis eodem aut uerborum genere tractandus est, aut sententiarum: semperque in omni parte orationis, ut uitae, quid deceat, est considerandum: quod & in re, de qua agitur, positum est, & in personis, et eorum, qui dicunt, & eorum, qui audiunt. itaque hunc locum, longe & late patentem, philosophi solent in officijs tractare, non cum de recto ipso disputant; nam id quid quidem unum est; grammatici in poetis, eloquentes in omni & genere et parte causarum. quam enim indecorum est, de stulticijs, cum apud unum iudicem dicas, amplissimis uerbis, & locis uti communibus, de maiestate populi R. summis, & subtiliter? Hic genere toto, at persona alij peccant, aut sua, aut iudicum, aut etiam aduersariorum, nec re solum, sed saepe uerbo. etsi sine re nulla uis uerbi est: ta-

ORATOR.

men eadem res saepe aut probatur, aut reijcitur, alio atque alio elata uerbo. In omnibusq. rebus uidendum est, quatenus. etsi enim suus cuique modus est: tamen magis offendit nimium, quam parum. in quo Apelles pictores quoque eos peccare dicebat, qui non sentirent, quid esset satis. Magnus est locus hic, Brute, quod te non fugit, & magnum uolumen aliud desiderat: sed ad id, quod agitur, illud satis: cum hoc decere, quod semper usurpamus in omnibus dictis, & factis, minimis, & maximis, cum hoc, inquam, decere dicimus, illud non decere, & usquequaque, quantum sit, appareat, in alioq. ponatur, aliudq. totum sit, utrum decere, an oportere dicas. Oportere enim, perfectionem declarat officij; quo & semper utendum est, & omnibus: decere, quasi aptum esse, consentaneumq. tempori, & personae: quod cum in factis saepissime, tum in dictis ualet, in uultu denique, & gestu, & incessu; contraq. ite dedecere. quod si poeta fugit ut maximum uitium, qui peccat etiam, cum probam orationem affingit improbo, stulto ue sapientis; si denique pictor ille uidit, cum immolanda Iphigenia tristis Calchas esset, maestior Vlysses, maereret Menelaus, obuoluendum caput Agamemnonis esse, quoniam summum illum luctum penicillo non posset imitari; si denique histrio, quid deceat, quaerit: quid faciendum oratori putemus? Sed cum hoc tantum sit: quid in causis, earumq. quasi membris

bris faciat, orator uiderit: illud quidem perspicuum est, nō modo partes orationis, sed etiam causas totas, alias alia forma dicendi esse tractandas. Sequitur, ut cuiusque generis nota quaeratur, & formula: magnum opus, & arduum, ut saepe iam diximus: sed ingredientibus considerandum fuit, quid ageremus: nunc quidem iam, quocunque feremur, danda nimirum uela sunt. Ac primum informandus est ille nobis, quem solum quidam uocant Atticum. Summissus est, & humilis, consuetudinem imitans, ab indifertis replus, quam opinione, differens. itaque, eum qui audiunt, quamuis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidunt se posse dicere. nam orationis subtilitas imitabilis illa quidem uidetur esse existimāti, sed nihil est experiēti minus. etsi enim nō pluri sanguinis est, habeat tamen succum aliquē oportet; ut, etiam si illis maximis uiribus careat, sit, ut ita dicam, integra ualetudine. Primum igitur eum tamquam e uinculis numerorum eximamus. sunt enim quidam, ut scis, oratorij numeri, de quibus mox agemus, obseruandi ratione quadam, sed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquendi. solutum quiddam sit, nec uagum tamen; ut ingredi libere, non ut licenter uideatur errare. uerba etiam uerbis quasi coagmentare negligat. habet enim ille tamquam hiatus concursu uocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negligētiam de re hominis ma-

Gg 3 gis,

ORATOR.

gis, quam de uerbis, laborantis. Sed erit uidentum de reliquis, cum haec duo ei liberiora fuerint, circuitus, conglutinatioq. uerborum. Illa enim ipsa contracta, & minuta non negligenter tractanda sunt; sed quaedam etiam negligentia est diligens. nam ut mulieres esse dicuntur non nullae inornatae, quas id ipsum deceat. sic haec subtilis oratio etiam incompta delectat. fit enim quiddam in utroque, quo sit uenustius, sed non ut appareat. Tum remouebitur omnis insignis ornatus, quasi margaritarum. ne calamiſtri quidē adhibebuntur. Fucati uero medicamenta candoris, & ruboris omnia repellentur. elegantia modo, & munditia remanebit. Sermo purus erit, & latinus: dilucide, planeq. dicetur: quid deceat, circumſpicietur. Vnum aderit, quod quartum numerat Theophrastus in orationis laudibus, ornatum illud suaue, & affluens: acutae crebraeq. sententiae ponentur, & nescio unde ex abdito erutae: atque in hoc oratore dominabitur. Verecundus erit usus oratoriae quasi supelleſtilis. supellex est enim quodam modo nostra, quae est in ornamentis, alia rerum, alia uerborum. Ornatus autem uerborum duplex, unus simplicium, alter collocatorum. Simplex probatur in proprijs usitatisq. uerbis, quod aut optime sonat, aut rem maxime explanat: in alienis, aut translatis, aut factum aliunde, ut mutuo; aut factum ab ipso, ut nouum; aut priscum, & inusitatum. Sed etiam

etiam inusitata, ac prisca sunt in proprijs, nisi quod raro utimur. Collocata autem uerba habent ornatum, si aliquid concinnitatis efficiunt, quod, uerbis mutatis, non maneat manente sententia. Nam sententiarum ornamenta, quae permanent etiam si uerba mutaueris, sunt illa quidem permulta, sed, quae emineant, pauciora. Ergo ille tenuis orator, modo sit elegans, nec in faciendis uerbis erit audax, & in transferendis uerecundus, & parcus in priscis, reliquisq. ornamentis et uerborum & sententiarum demissior; translatione fortasse crebrior, qua frequentissime sermo omnis utitur non modo urbanorum, sed etiam rusticorum: si quidem est eorum, gemmare uites, sitire agros, laetas esse segetes, luxuriosa frumenta. nihil horum parum audacter: sed aut simile est illi, unde transferas; aut, si res suum nulum habet nomen, docendi causa sumptum, non ludendi uidetur. Hoc ornamento liberius paullo, quam ceteris, utetur hic summissus; nec tam licenter tamen, quam si genere dicendi uteretur amplissimo. itaque illud indecorum, quod quale sit, ex decoro debet intelligi, hic quoque apparet, cum uerbum aliquod altius transfertur, idq. in oratione humili ponitur, quod idem in alta deceret. Illam autem concinnitatem, quae uerborum collocationem illuminat ijs luminibus, quae Graeci, quasi aliquos gestus orationis, *χρηματα* appellant, quod idem uerbum ab his etiam in sen-

ORATOR.

tentiarum ornamenta transfertur, adhibet quidem hic subtilis, quem, nisi quod solum, ceteroquin recte quidam uocant Atticum, sed paullo parcus. Nam si, ut in epularum apparatu, a magnificentia recedens, non se parcum solum, sed etiam elegantem uideri uolet; eliget quibus utatur. sunt enim pleraeque aptae huius ipsius oratoris, de quo loquor, parsimoniae. Nam illa, de quibus ante dixi, huic acuto fugienda sunt, paria paribus relata, & similiter conclusa, eodemq. pacto cadentia, & immutatione litterae quasi quaesitae uenustates; ne elaborata coccininitas, et quoddam aucupium delectationis, manifesto deprehensum, appareat. Itemque, si quae uerborum iterationes contentionem aliquam, & clamorem requireret, erunt ab hac summissione orationis alienae; ceteris promiscue poterit uti, continuatione uerborum, modo relaxet, & diuidat, utaturq. uerbis quamusitatissimis: translationibus quammolliissimis: etiam illa sententiarum lumina assumat, quae non erunt uehementer illustrata. Non faciet remp. loquentem: nec ab inferis mortuos excitabit: nec, acruatim multa frequentans, una complexione deuinciet. Valentiorum haec laterum sunt, nec ab hoc, quem informamus, aut expectanda, aut postulanda: erit enim, ut uoce, sic etiam oratione suppressior. sed pleraque ex illis conuenient etiam huic tenuitati. quamquam iisdem ornamentis utetur horridius: talem enim induci-

inducimus . Accedit actio non tragica , nec scenae , sed modica iactatione corporis , uultu tamen multa conficiens , non hoc , quo dicuntur os ducere , sed illo , quo significant ingenue , quo sensu quidque pronuncient . Huic generi orationis aspergentur etiam sales : qui in dicendo , mirum , quantum ualent : quorum duo genera sunt , unum facietiarum , alterum dicacitatis . utetur utroque , sed altero in narrando aliquid uenuste , altero in iaciendo mittendoq. ridiculo : cuius genera plura sunt ; sed nunc aliud agimus . illud admoneamus tamen , ridiculo sic usurum oratorem , ut nec nimis frequenti , ne scurrile sit ; nec subobsceno , ne mimicum ; nec petulanti , ne improbum ; nec in calamitatem , ne inhumanum ; nec in facinus , ne odij locum risus occupet ; neque aut sua persona , aut iudicium , aut tempore alienum . haec enim ad illud indecorum referuntur . Vitabit etiam quaesita , nec ex tempore ficta , sed domo allata , quae plerunque sunt frigida . Parcet & amicitijs , & dignitatibus : uitabit insanabiles contumelias : tantummodo aduersarios figet , nec eos tamen semper , nec omnes , nec omni modo : quibus exceptis , sic utetur sale , & facetijs , ut ego ex istis nouis Atticis talem cognouerim neminem , cum id certe sit uel maxime Atticum . Hanc ego iudico formam summissi oratoris , sed magni tamen , & germani Attici : quoniam , quidquid est salsum , aut salubre in oratione , id proprium Atticorum

ORATOR.

Atticorum est. e quibus tamen non omnes facti, Lysias satis, & Hyperides, Demades praeter ceteros fertur, Demosthenes minus habetur: quo quidem mihi nihil uidetur urbanius. sed non tam dicax fuit, quam facetus. est autem illud acrioris ingenij, hoc maioris artis. Vberius est aliud, aliquantoque robustius, quam hoc humile, de quo dictum est; summissius autem, quam illud, de quo iam dicetur, amplissimum. Hoc in genere nervorum uel minimum, suauitatis autem est uel plurimum. est enim plenius, quam hoc enucleatum; quam autem illud ornatum, copiosumque, summissius. Huic omnia dicendi ornamenta conueniunt; plurimumque est in hac orationis forma suauitatis: in qua multi floruerunt apud Graecos, sed Phalereus Demetrius, meo iudicio, praestitit ceteris: cuius oratio cum sedate placideque loquitur; tum illustrant eam, quasi stellae quaedam, translata uerba, atque immutata. translata ea dico, ut saepe iam, quae per similitudinem ab alia re, aut suauitatis, aut inopiae causa, transferuntur: mutata, in quibus pro uerbo proprio subijcitur aliud, quod idem significet, sumptum ex re aliqua consequenti. quod quamquam transferendo fit, tamen alio modo transtulit, cum dixit Ennius, Arcem & urbem orbis; alio modo, si pro patria arcem dixisset: & horridam Africam terribili tremere tumultu cum dicit, pro Afris immutat Africam. Hanc Hypalagen

lagen rhetores, quia quasi summutatur uerba pro uerbis, Metonymian grammatici uocant, quod nomina transferuntur. Aristoteles autem translationi haec ipsa subiungit, & abusionem, quam κατάχρησιν uocant: ut cum minutum dicimus animum pro paruo, & abutimur uerbis propinquis, si opus est, uel quod delectat, uel quod licet. Iam cum fluxerunt plures continuae translationes, alia plane fit oratio. itaque genus hoc Graeci appellant ἀλλήγορίαν, nomine recte, genere melius ille, qui ista omnia translationes uocat. Haec frequentat Phalereus maxime, suntq. dulcissima: & quamquam translatio est apud eum multa, tamen immutationes nusquam crebriores. In idem genus orationis (loquor enim de illa modica, ac temperata) uerborum cadunt lumina omnia, multa etiam sententiarum: latae eruditaeq. disputationes ab eodem explicantur, & loci communes sine contentione dicuntur. Quid multa? e philosophorum scholis tales fere euadunt: &, nisi coram erit comparatus ille fortior, per se hic, quem dico, probabitur. est enim quoddam & insigne, & florens orationis, pictum, & expolitum genus, in quo omnes uerborum, omnes sententiarum illigantur lepores. Hoc totum e sophistarum fontibus defluxit in forum; sed spretum a subtilibus, repulsum a granioribus, in ea, qua de loquor, mediocritate confedit. Tertius est ille amplus, copiosus, grauis,

ORATOR.

uis, ornatus, in quo profecto uis maxima est. Hoc est enim, cuius ornatum dicendi & copiam admiratae gentes, eloquent iam in ciuitatibus plurimum ualere passae sunt, sed hanc eloquentiam, quae cursu magno sonituq. ferretur, quam suspicerent omnes, quam admirarentur, quam se assequi posse diffiderent. Huius eloquentiae est, tractare animos; huius, omni modo permouere. haec modo perfringit, modo irrepit in sensus: inserit nouas opiniones, euellit insitas. Sed multum interest inter hoc dicendi genus, & superiora. Qui in illo subtili & acuto elaborauit, ut callide arguteq. diceret, nec quidquam altius cogitaret; hoc uno profecto magnus orator est, si non maximus; minimeq. in lubrico uersabitur, & si semel constiterit, numquam cadet. Medius ille autem, quem modicum & temperatum uoco, si modo suum illud satis instruxerit, non extimescit ancipites dicendi incertosq. casus: etiam si quando minus succedet, ut saepe fit, magnum tamen periculum non adibit: alte enim cadere non potest. At uero hic noster, quem principem ponimus, grauis, acer, ardens, si ad hoc unum est natus, aut in hoc solo se exercuit, aut huic generi studet uni, nec suam copiam cum illis duobus generibus temperauit, maxime est contemnendus. ille enim summissus, quod acute & ueteratorie dicit, sapiens iam; medius, suauis; hic autem copiosissimus, si nihil est aliud,

uix

nix satis sanus uideri solet . qui enim nihil potest tranquille , nihil leniter , nihil partite , definite , distinde , facete dicere , praesertim cum causae partim totae sint eo modo , partim aliqua ex parte tractandae : si is , non praeparatis auribus , inflammare rem coepit , furere apud sanos , & quasi inter sobrios bacchari uinolentus uidetur . Tenemus igitur , Brute , quem quaerimus , sed animo : nam manu si prehendiissem ; ne ipse quidem sua tanta eloquentia mihi persuasisset , ut se dimitterem . sed inuentus profecto est ille eloquens , quem numquam uidit Antonius . Quis est igitur is ? complectar breui , disseram pluribus . Is enim est eloquens , qui & humilia subtiliter , & magna grauius , & mediocria temperate potest dicere . Nemo is , inquires , unquam fuit . Ne fuerit : ego enim , quid desiderem , non quid uiderim , disputo : redeoq. ad illam Platonis , de qua dixeram , rei formam , & speciem : quam etsi non cernimus , tamen animo tenere possumus . non enim eloquentem quaero , neque quidquam mortale , & caducum , sed illud ipsum , cuius qui sit compos , sit eloquens : quod nihil est aliud , nisi eloquentia ipsa , quam nullis nisi mentis oculis uidere possumus . Is erit igitur eloquens , (ut idem illud iteremus) qui poterit parua summis , modica temperate , magna grauius dicere . Tota mihi causa pro Caecina de uerbis interdicti fui : res inuolutas definiendo explicau-

O R A T O R.

cauimus : ius ciuile laudauimus : uerba ambigua
 distinximus . Fuit ornandus in Manilia lege Pom-
 peius : temperata oratione ornandi copiam per-
 secuti sumus . Ius omne retinendae maiestatis
 Rabirij caussa continebatur : ergo in omni genere
 amplificationis exarsimus . At haec interdum
 temperanda , & uarianda sunt . Quod igitur in
 accusationis septem libris non reperitur genus ?
 quod in Habiti ? quod in Cornelij ? quod in pluri-
 mis nostris defensionibus ? quae exempla selegis-
 sem , nisi uel nota esse arbitrarer , uel posse elige-
 re qui quaerent . nulla est enim ullo in genere
 laus oratoris , cuius in nostris orationibus non sit
 aliqua , si non perfectio , at conatus tamen , atque
 adumbratio . non assequimur : at , quid deceat , ui-
 demus . nec enim nunc de nobis , sed de re dici-
 mus . in quo tantum abest ut nostra miremur , ut
 usque eo difficiles , ac morosi simus , ut nobis non
 satisfaciatur ipse Demosthenes : qui quamquam unus
 eminet inter omnes in omni genere dicendi , ta-
 men non semper implet aures meas : ita sunt aui-
 dae , & capaces , & semper aliquid immensum
 infinitumq. desiderant . Sed tamen , quoniam &
 hunc tu oratorem cum eius studiosissimo Panime-
 ne , cum esses Athenis , totum diligentissime co-
 gnouisti ; neque cum dimittis e manibus ; & ta-
 men nostra etiam lectitas : uides profecto illum
 multa perficere , nos multa conari ; illum pos-
 se , nos uelle , quocunque modo caussa postulet ,
 dicere .

dicere. sed ille magnus: nam & successit ipse magnis, & maximos oratores habuit aequales. nos nimis magnum fecissemus, siquidem potuissemus, quo contendimus, pervenire, in ea urbe, in qua, ut ait Antonius, auditus eloquens nemo erat. Atqui, si Antonio Crassus eloquens visus non est, aut sibi ipse: numquam Cotta visus esset, numquam Sulpicius, numquam Hortensius. nihil enim ample Cotta, nihil leniter Sulpicius, non multa graviter Hortensius. superiores magis ad omne genus apti: Crassum dico, & Antonium. Ieiunas igitur huius multiplicis, & aequabiliter in omnia genera fusae orationis aures civitatis accepimus: easque nos primi, quicumque eramus, & quantulumcunque dicebamus, ad huius generis audiendi incredibilia studia convertimus. Quamvis illa clamoribus adolescentuli diximus de supplicio paricidarum; quae nequaquam satis deferuisse, post aliquanto sentire coepimus: Quid enim tam commune, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ciecitis? Ita vivunt, dum possunt, ut ducere animam de caelo non queant: ita moriuntur, ut eorum ossa terra non tangat: ita iactantur fluctibus, ut numquam alluantur: ita postremo eijciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant. & quae sequuntur. sunt enim omnia sicut adolescentis non tam re, & maturitate, quam spe, & expectatione laudati. Ab hac indole iam illa matu-
tura:

O R A T O R .

tura: Vxor generi, nouerca filij, filiae pellex.
Nec uero hic unus erat ardor in nobis, ut hoc mo-
do omnia diceremus. ipsa enim illa pro Roscio iu-
uenilis redundantia multa habet, attenuata quae
dam, etiam paullo hilariora. at pro Habito, pro
Cornelio, compluresq. aliae: nemo enim orator
tam multa, ne in Graeco quidem otio, scripsit, quā
multa sunt nostra: eaq. hanc ipsam habent, quam
probo, uarietatem. An ego Homero, Ennio, re-
liquis poetis, & maxime tragicis, concederem,
ut ne omnibus locis eadem contentione uteretur,
crebroq. mutarent, nonnumquam etiam ad quo-
tidianum genus sermonis accederent: ipse num-
quam ab illa acerrima contentione discederem?
Sed quid poetas diuino ingenio profero? histrio-
nes eos uidimus, quibus nihil posset in suo genere
esse praestantius: qui non solum in dissimillimis
personis satisfaciebant, cum tamen in suis uersa-
rentur: sed & comoedum in tragoedijs, & tra-
goedum in comoedijs admodum placere uidimus.
ego non elaborem? cum dico me, te Brute dico:
nam in me quidem iam pridem effectum est, quod
futurum fuit. tu aut eodem modo omnes causas
ages; aut aliquod causarum genus repudiabis;
aut in iisdem causis perpetuum, & eundem spi-
ritum sine ulla commutatione obtinebis? Demo-
sthenes quidem, cuius nuper inter imagines tuas,
ac tuorum, (quod eum, credo, amares) cum ad
te in Tusculanum uenissem, imaginem ex aere ui-
di,

di, nihil Lysiae subtilitate cedit, nihil argutijs,
& acumine Hyperidi, nihil lenitate Aeschini,
& splendore uerborum. multae sunt eius totae o-
rationes subtiles, ut contra Leptinem: multae
totae graues, ut quaedam Philippicae: multae
uariae, ut contra Aeschinem falsae legationis, ut
contra eundem pro caussa Ctesiphontis. iam il-
lud medium, quoties uult, arripit, & a grauif-
simo discedens, eo potissimum delabitur: clamo-
res tamen tum mouet, & tum in dicendo plurimū
efficit, cum grauitatis locis utitur. Sed ab hoc
parumper abeamus; (quandoquidem de genere,
non de homine quaerimus) rei potius, id est elo-
quentiae uim, & naturam explicemus. Illud ta-
men, quod iam ante diximus, meminimus, ni-
hil nos praecipiendi caussa esse dicturos, atque ita
potius acturos, ut existimatores uideamur loqui,
nō magistri. in quo tamē lōgius progredimur; quod
uidemus non te haec solum esse lecturum, qui ea
multo, quam nos, qui quasi docere uideamur, ha-
beas notiora; sed hunc librum, etiam si minus no-
stra commendatione, tuo tamen nomine diuulgari
necesse est. Esse igitur perfecte eloquentis puto,
non eam solum facultatem habere, quae sit eius
propria, fusē lateq. dicendi, sed etiam uicinam
eius, atque finitimam dialecticorum scientiam as-
sumere. quamquam aliud uidetur oratio esse, aliud
disputatio; nec idem loqui esse, quod dicere: attā-
men utrunque in differendo est. disputandi ratio,

H b

&

ORATOR.

& loquendi, dialecticorum sit; oratorum autem, dicendi, & ornandi. Zeno quidem ille, a quo disciplina Stoicorum est, manu demonstrare solebat, quid inter has artes interesset. nam cum compresserat digitos, pugnumq. fecerat, dialecticam aiebat eiusmodi esse: cum autem diduxerat, & manum dilatauerat, palmae illius similem eloquentiam esse dicebat. Atque etiam ante hunc Aristoteles principio artis rhetoricae dicit, illam artem quasi ex altera parte respondere dialecticae: ut hoc uidelicet differant inter se, quod haec ratio dicendi latior sit, illa loquendi contractior. Volo igitur huic summo omnem, quae ad dicendum trahi posset, loquendi rationem esse notam: quae quidem res, quod te his artibus eruditum minime fallit, duplicem habuit docendi uiam. nam & ipse Aristoteles tradidit praecepta plurima differendi: & postea, qui dialectici dicuntur, spinosiora multa perperunt. Ergo eum censeo, qui eloquentiae laude ducatur, non esse earum rerum omnino rudem: sed uel illa antiqua, uel hac Chrysippi disciplina institutus, nouerit primum uim, naturam, genera uerborum, & simplicium, & copulatum; deinde, quot modis quidque dicatur; qua ratione, uerum falsum ne sit, iudicetur; quid efficiatur e quoque; quid cui consequens sit, quidq. contrarium; cumq. ambigue multa dicantur, quo modo quidque eorum diuidi explanariq. oporteat. Haec tenenda sunt oratori:

ratori : saepe enim occurrunt : sed quia sua sponte squalidiora sunt, adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor. Et quoniam in omnibus, quae ratione docentur, & uia, primum constituendum est, quid quidque sit; (nisi enim inter eos, qui disceptant, conuenit, quid sit illud, de quo ambigitur; nec recte differi, nec unquam ad exitum perueniri potest) explicanda est saepe uerbis mens nostra de quaere, atque inuolutae rei notitia definiendo aperienda est: siquidem definitio est oratio, quae, quid sit id, de quo agitur, ostendit quam breuissime. Tum, ut scis, explicato genere cuiusque rei, uidendum est quae sint eius generis siue formae, siue partes; ut in eas tribuatur omnis oratio. Erit igitur haec facultas in eo, quem uolumus esse eloquentem, ut definire rem possit, neque id faciat tam presse, et anguste, quam in illis eruditissimis disputationibus fieri solet, sed cum explanatius, tum etiam uberior, & ad commune iudicium, popularemque intelligentiam accommodatius. Idemque etiam, cum res postulabit, genus uniuersum in species certas, ut nulla neque praetermittatur, neque redundet, partietur, ac diuidet. quando autem, aut quo modo id faciat, nihil ad hoc tempus; quoniam, ut supra dixi, iudicem me esse, non doctorem uolo. Nec uero dialecticis modo sit instructus, sed habeat omnes philosophiae notos et tractatos locos, nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de

H h 2 pietate,

ORATOR.

pietate, nihil de caritate patriae, nihil de bonis rebus, aut malis, nihil de uirtutibus, aut uitijs, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de uoluptate, nihil de perturbationibus animi & erroribus, quae saepe cadunt in causas, sed ieiunius aguntur, nihil, inquam, sine ea scientia, quam dixi, grauiter, ample, copiose dici, & explicari potest. De materia loquor orationis etiam nunc, non ipso de genere dicendi. uolo enim prius habeat orator rem, de qua dicat, dignam auribus eruditis, quam cogitet, quibus uerbis quidque dicat, aut quo modo. Quem etiam, quo grandior sit, & quodam modo excelsior, ut de Pericle dixi supra, ne physicorum quidem esse ignarum uolo. omnia profecto, cum se a caelestibus rebus referet ad humanas, excelsius, magnificentiusq. et dicet, & sentiet. Cumq. illa diuina cognouerit, nolo ignoret ne haec quidem humana. Ius ciuile teneat; quo egent causas forenses quotidie. quid est enim turpius, quam legitimarum et ciuiliū controuersiarum patrocinia suscipere, cum sis legum & ciuilis iuris ignarus? Cognoscat etiam rerum gestarum, & memoriae ueteris ordinem, maxime scilicet nostrae ciuitatis, sed & imperiosorum populorum, & regum illustrium: quem laborem nobis Attici nostri leuauit labor; qui, conseruatis, notatisq. temporibus, nihil cum illustre praetermitteret, annorum septingentorum memoriam uno libro colligauit. nescire autem, quid

quid antea , quam natus sis , acciderit , id est semper esse puerum . quid enim est aetas hominis , nisi , memoria rerum ueterum , cum superiorum aetate contextitur ? Commemoratio autem antiquitatis , exemplorumq . prolatio summa cum deletionem & auctoritatem orationi affert , & fidem . Sic igitur instructus ueniet ad causas : quarum habebit genera primum ipsa cognita . Erit enim ei perspectum , nihil ambigi posse , in quo non aut res controuersiam faciat , aut uerba : res aut de uero , aut de recto , aut de nomine : uerba aut de ambiguo , aut de contrario . Nam si quando aliud in sententia uidetur esse , aliud in uerbis ; genus est quoddam ambigui , quod ex praeterito uerbo fieri solet ; in quo , quod est ambiguum proprium , res duas significari uidemus . Cum tam pauca sint genera causarum , etiam argumentorum praecepta pauca sunt . Traditi sunt , e quibus ea ducantur , duplices loci : uni e rebus ipsis , alteri assumpti . Tractatio igitur rerum efficit admirabiliorem orationem . nam ipsae quidem res in perfacili cognitione uersantur . quid enim iam sequitur , quod quidem artis sit , nisi ordiri orationem , in quo aut concilietur auditor , aut erigatur , aut paret se ad discendum ? rem breuiter exponere , & probabiliter , & aperte ; ut , quid agatur , intelligi possit : sua confirmare , aduersaria euertere ; eaq . efficere non perturbate , sed singulis argumentationibus ita concludendis , ut

H b 3 efficiatur

ORATOR.

efficiatur quod sit consequens ijs, quae sumentur ad quamque rem confirmandam? post omnia, perorationem inflammantem, restinguentem ue concludere? Has partes quemadmodum tractet singulas, difficile dictu est hoc loco: nec enim semper tractantur uno modo. Quoniam autem non, quæ doceam, quaero, sed quem probem: probabo primum eum, qui, quid deceat, uidebit. haec enim sapientia maxime adhibenda eloquenti est, ut sit temporum personarumq. moderator. nam nec semper, nec apud omnes, nec contra omnes, nec pro omnibus, nec omnibus eodem modo dicendum arbitror. Is erit ergo eloquens, qui ad id, quodcunque decebit, poterit accommodare orationem. Quod cum statuerit, tum, ut quidque erit dicendum, ita dicet, nec satura ieiune, nec grandia minute, nec item contra; sed erit rebus ipsis par, & aequalis oratio. Principia uerecunda, non elatis intensa uerbis, sed acuta sententijs, uel ad offensionem aduersarij, uel ad commendationem sui. Narrationes credibiles, nec historico, sed prope quotidiano sermone explicatae dilucide. Dein, si tenues causae, tum etiam argumentandi tenue; filum & in docendo, & in refellendo; idq. ita tenebitur, ut, quanta ad rem, tanta ad orationem fiat accessio. Cum uero causa ea inciderit, in qua uis eloquentiae possit expromi; tum se latius fundet orator; tum reget, & flectet animos, & sic afficiet ut uolet, id est

est ut causae natura, & ratio temporis postulabit. Sed erit duplex omnis eius ornatus ille admirabilis, propter quem ascendit in tantum honorem eloquentia. Nam cum omnis pars orationis esse debet laudabilis, sic ut uerbum nullum, nisi aut graue, aut elegans, excidat: tum sunt maxime luminosae, & quasi actuosae partes duae: quarum alteram in uniuersi generis quaestione pono, quam, ut supra dixi, Graeci appellant *ῥῆσις*; alteram in augendis amplificandisque rebus, quae ab eisdem *ἀνέκδοτος* est nominata: quae etsi aequabiliter toto corpore orationis fusa esse debet, tamen in communibus locis maxime excellat: qui communes appellati, quod uidentur multarum idem esse causarum, sed proprii singulorum esse debebunt. At uero illa pars orationis, quae est de genere uniuerso, totas causas saepe continet. Quidquid est enim illud, in quo quasi certamen est controuersiae, quod Graece *κρίσις* uocatur, id ita dici placet, ut traducatur ad perpetuam quaestionem, atque de uniuerso genere dicatur, nisi cum de uero ambigetur, quod quaeri coniectura solet. Dicitur autem non Peripateticorum more, (est enim illorum exercitatio elegans, iam inde ab Aristotele constituta) sed aliquanto neruosius: & ita de re communia dicuntur, ut & pro rebus multa leniter dicantur, & in aduersarios asperere. Augendis uero rebus, & contra abiiciendis, nihil est quod non perficere

H b 4 possit

ORATOR.

possit oratio: quod & inter media argumenta faciendum est, quotiescunque dabitur uel amplificandi, uel minuendi locus, & paene infinite in perorando. Duo sunt, quae, bene tractata ab oratore, admirabilem eloquentiam faciant. Quorum alterum est, quod Graeci ἰδὺν uocant, ad naturas, & ad mores, & ad omnem uitae consuetudinem accommodatum: alterum, quod ἰδὲ παδὺν nominant, quo perturbantur animi, & concitantur; in quo uno regnat oratio. illud superius, come, iucundum, ad beneuolentiam conciliandam paratum: hoc, uehemens, incensum, incitatum, quo caussae eripiuntur: quod cum rapide fertur, sustineri nullo pacto potest. Quo genere nos mediocres, aut multo etiam minus; sed magno semper usi impetu, saepe aduersarios de statu omni deiecimus. Nobis pro familiari reo summus orator non respondit Hortensius. A nobis homo audacissimus Catilina in senatu accusatus obmutuit. Nobis priuata in causa, magna, & graui, cum coepisset Curio pater respondere, subito assedit, cum sibi uenenis ereptam memoriam diceret. Quid ego de miserationibus loquar? quibus eo sum usus pluribus, quod, etiam si plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquebant. in quo ut uiderer excellere, non ingenio, sed dolore assequebar. quae qualiacunque in me sunt; me enim ipsum non paenitet, quanta sint; sed apparent in orationibus: et si

et si carent libri spiritu illo, propter quem maiora eadem illa, cum aguntur, quam cum leguntur, uideri solent. Nec uero miseratione solum mens iudicum permouenda est; (qua nos ita dolenter ut solemus, ut puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus, ut alia in causa, excitato reo nobili, sublato etiam filio paruo, plangore & lamentatione compleremus forum) sed etiam est faciendum, ut irascatur iudex, mitigetur; inuideat, faueat; contemnat, admiretur; oderit, diligat; cupiat, satietate afficiatur; speret, metuat; laetetur, doleat. qua in uarietate, duriorum accusatio suppeditabit exempla, mitiorum defensiones meae. nullo enim modo animus audientis aut incitari, aut leniri potest, qui modus a me non tentatus sit: dicerem perfectum, si ita iudicaret, nec in ueritate crimen arrogantiae extimescerem. Sed, ut supra dixi, nulla me ingenij, sed magna uis animi inflamat, ut me ipse non teneam: nec unquam is, qui audiret, incenderetur, nisi ardens ad eum perueniret oratio. Uterer exemplis domesticis, nisi ea legisses: uterer alienis, uel Latinis, si ulla reperirem, uel Graecis, si deceret. sed Crassi per pauca sunt, nec ea iudiciorum: nihil Antonij, nihil Cottae, nihil Sulpicij: dicebat melius, quam scripsit, Hortensius. Verum, haec uis, quam quaerimus, quanta sit, suspicemur, quoniam exemplum non habemus: aut, si exempla sequimur, a Demosthene sumamus,

¶

O R A T O R .

Et quidem perpetuae dictionis ex eo loco, unde in Ctesiphontis iudicio de suis factis, consilijs, meritis in remp. aggressus est dicere. ea profecto oratio in eam formam, quae est insita in mentibus nostris, includi sic potest, ut maior eloquentia non requiratur. Sed iam forma ipsa restat, & χαρακτήρ ille qui dicitur: qui qualis esse debeat, ex ipsis, quae supra dicta sunt, intelligi potest. Nam et singulorum uerborum, & collocatorum lumina attigimus: quibus sic abundabit, ut uerbum ex ore nullum, nisi aut elegans, aut graue, exeat: ex omniq. genere frequentissimae translationes erunt; quod eae propter similitudinem transferunt animos, & referunt, ac mouent huc & illuc: qui motus cogitationis, celeriter agitur, per se ipse delectat. Et reliqua ex collocatione uerborum, quae sumuntur quasi lumina, magni afferunt ornatu orationi. sunt enim similia illis, quae in amplo ornatu scenae, aut fori appellantur insignia: non quod sola ornent, sed quod excellent. Eadem ratio est horum, quae sunt orationis lumina, & quodam modo insignia: cum aut duplicatur, iteranturq. uerba, aut breuiter commutata ponuntur, aut ab eodem uerbo ducitur saepius oratio, aut in idem conijcitur, aut in utrunque, aut adiungitur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur, aut continenter unum uerbum non in eadem sententia ponitur: aut cum similiter uel cadunt uerba, uel desinunt: aut multis modis contrarijs

trarijs relata contraria: aut cum gradatim sursum
uersus reditur: aut cum, demptis coniunctio-
bus, dissolute plura dicuntur: aut cum aliquid
praetereunt, cur id faciamus, ostendimus: aut
cum corrigimus nosmet ipsos quasi reprehenden-
tes: aut si est aliqua exclamatio uel admirationis,
uel quaestionis: aut cum eiusdem nominis casus
saepius commutantur. Sed sententiarum orna-
menta maiora sunt: quibus quia frequentissime
Demosthenes utitur, sunt qui putent iccirco eius
eloquentiam maxime esse laudabilem. Et uero
nullus fere ab eo locus sine quadam conformatio-
ne sententiae dicitur: nec aliud quidquam est dice-
re, nisi omnes, aut certe plerasque aliqua specie
illuminare sententias: quas cum tu optime, Brute,
teneas, quid attinet nominibus uti, aut exem-
plis? tantum notetur locus. Sic igitur dicet ille,
quem expetimus, ut uerset saepe multis modis
eandem & unam rem, & haereat in eadem com-
moreturq. sententia; saepe etiam, ut extenuet
aliquid; saepe, ut irrideat; ut declinet a proposi-
to, defleatq. sententiam; ut proponat quid di-
cturus sit; ut, cum transegerit iam aliquid, defi-
niam; ut se ipse reuocet; ut, quod dixit iteret; ut
argumentum ratione concludat; ut interrogando
urgeat; ut rursus quasi ad interrogata sibi ipse re-
spondeat; ut contra, ac dicat, accipi, & senti-
ri uelit; ut addubitet, quid potius, aut quo mo-
do dicat; ut diuidat in partes; ut aliquid relin-
quat,

quat, ac negligat; ut ante praemuniat; ut in eo ipso, in quo reprehendatur, culpam in aduersarium conferat; ut saepe cum ijs, qui audiunt, nonnumquam etiam cum aduersario quasi delibet; ut hominum sermones, moresq. describat; ut muta quaedam loquentia inducat; ut ab eo, quod agitur, auertat animos; ut saepe in hilaritatem risum ue conuertat; ut ante occupet, quod uideat opponi; ut comparet similitudines; ut utatur exemplis; ut aliud alij tribuens dispertiat; ut interpellatorem coerceat; ut aliquid reticere se dicat; ut denunciaret, quid caueat; ut liberius quid audeat; ut irascatur etiam; ut obiurget aliquando, ut deprecetur, ut supplicet, ut medeatur; ut a proposito declinet aliquantulum; ut excretur; ut fiat ijs, apud quos dicet, familiaris; atque alias etiam dicendi quasi uirtutes sequatur, breuitatem, si res petet. Saepe etiam rem dicendo subiiciet oculis: saepe supra feret, quam fieri possit: significatio saepe erit maior, quam oratio, saepe hilaritas, saepe uitae, naturarumq. imitatio. Hoc in genere (nam quasi siluam uides) omnis eluceat oportet eloquentiae magnitudo: sed haec, nisi collocata, & quasi structa & nexa uerbis, ad eam laudem, quam uolumus, aspirare non possunt. de quo cum mihi deinceps uiderem esse dicendum, etsi mouebant etiam me illa, quae supra dixeram; tamen ijs, quae sequuntur, perturbabar magis. occurrebat enim, posse reperiri non inuidos

inuidos solum, quibus referta sunt omnia, sed fautores etiam mearum laudum, qui non censerent eius uiri esse, de cuius meritis tanta senatus iudicia fecisset, comprobante populo R. quanta de nullo, de artificio dicendi litteris tam multa mandare. quibus si nihil aliud responderem, nisi, me M. Bruto negare roganti noluisse; iusta esset excusatio; cum & amicissimo, & praestantissimo uiro, & recta & honesta petenti, satisfacere uoluisssem. sed si profitear, quod utinam possem, me studiosis dicendi praecepta, & quasi uias, quae ad eloquentiam ferrent, traditurum: quis tandem id iustus rerum aestimator reprehenderet? Nam quis unquam dubitauit, quin in rep. nostra primas eloquentia tenuerit semper urbanis placatisq. rebus, secundas iuris scientia? cum in altera gratiae, gloriae, praesidij plurimum esset; in altera persecutionum cautionumq. praecipio; quae quidem ipsa auxilium ab eloquentia saepe peteret, ea uero repugnante uix suas regiones finesq. defenderet. Cur igitur, ius ciuile docere, semper pulchrum fuit; hominumq. clarissimorum discipulis floruerunt domus: ad dicendum si quis acuat, aut adiunget in eo inuentutem, uituperetur? Nam si uitiosum est, dicere ornate: pellatur omnino e ciuitate eloquentia. sin ea non modo eos ornat, penes quos est, sed etiam uniuersam rep. cur aut, discere, turpe est, quod scire honestum est; aut, quod nosse pulcherrimum est,

ORATOR.

est, id non gloriosum docere? At alterum fasti-
tatum est, alterum nouum. Fateor: sed utrius-
que rei causa est. Alteros enim respondentes
audire sat erat; ut ii, qui docerent, nullum si-
bi ad eam rem tempus ipsi seponerent, sed eodem
tempore & discentibus satisfacerent, & consu-
lentibus. Alteri, cum domesticum tempus in
cognoscendis componendisq. causis, forense in a-
gendis, reliquum in se ipsis reficiendis omne con-
sumerent, quem habebant instituendi, aut docen-
di locum? Atque haud scio, an plerique nostro-
rum oratorum ingenio plus ualuerint, quam do-
ctrina: itaque illi dicere melius, quam praecipe-
re, nos contra fortasse possumus. At dignita-
tem, docere, non habet. Certe, si quasi in ludo:
sed si monendo, si cohortando, si percunctando,
si communicando, si interdum etiam una legendo,
audiendo, nescio, cum docendo etiam aliquid ali-
quando possis meliores facere, cur nolis. An,
quibus uerbis sacrorum alienatio fiat, docere ho-
nestum est, ut est: quibus ipsa sacra retineri de-
fendiq. possint, non honestum est? At ius profiten-
tur etiam qui nesciunt: eloquentia autem illi ipsi,
qui consecuti sunt, tamen se ualere dissimulant;
propterea quod prudentia hominibus grata est,
lingua suspecta. Num igitur aut latere eloquen-
tia potest; aut id, quod dissimulat, effugit; aut
est periculum, ne quis putet in magna arte &
gloriosa, turpe esse docere alios id, quod ipsi fue-
rit

rit honestissimum discere? Ac fortasse ceteri te-
tiores: ego semper me didicisse prae me tuli. quid
enim possem? cum & absuissem adolescens; &
horum studiorum causa mare transissem; & do-
ctissimis hominibus referta domus esset; & ali-
quae fortasse inessent in sermone nostro doctrina-
rum notae; cumq. uulgo scripta nostra legeren-
tur; dissimularem me didicisse? qui probarem? ni-
si quod parum fortasse profeceram. Quod cum ita
sit; tamen ea, quae supra dicta sunt, plus in di-
sputando, quam ea, de quibus dicendum est, di-
gnitatis habuerunt. De uerbis enim componen-
dis, & de syllabis propemodum dinumerandis
& dimetiendis loquemur: quae etiam si sunt, si-
cuti mihi uidentur, necessaria, tamen fiunt ma-
gnificentius, quam docentur. est id omnino ue-
rum: sed proprie in hoc dicitur. nam omnium ma-
gnarum artium, sicut arborum, altitudo nos de-
lectat; radices, stirpesq. non item: sed esse illa si-
ne his non potest. Me autem siue pernegatissi-
mus ille uersus, qui uetat

Artem pudere proloqui, quam factites,
dissimulare non sinit, quin delectet; siue tuum stu-
dium hoc a me uolumen expressit: tamen eis, quos
aliquid reprehensuros suspicabar, respondendum
fuit. Quod si ea, quae dixi, non ita essent; quis
tamen se tam durum agrestemq. praeberet, qui
hanc mihi non daret ueniam, ut, cum meae foren-
ses artes, & actiones publicae concidissent, non
me

me aut desidiaē, quod facere non possum, aut maestitiaē, cui resisto, potius, quam litteris, dederem? quae quidem me antea in iudicia, atque in curiam deducebant, nunc oblectant domi: nec uero talibus modo rebus, quales hic liber continet, sed multo etiam grauioribus, & maioribus, quae si erunt perfectae, profecto forensibus nostris rebus etiam domesticae litterae respondebunt. Sed ad institutam disputationem reuertamur. Collocabuntur igitur uerba, aut, ut inter se quam aptissime cohaereant extrema cum primis, eaque sint quam suauissimis uocibus; aut, ut forma ipsa concinnitasque uerborum conficiat orbem suum; aut, ut comprehensio numeroſe, & apte cadat. Atque illud primum uideamus quale sit, quod uel maxime desiderat diligentiam: (est enim quasi structura quaedam) nec id tamen fiet operose: nam esset cum infinitus, tum puerilis labor: quod apud Lucilium scite exagitat in Albutio Scaeuola:

Quam lepide lexis cōpostae, ut tesserulae, omnes, Arte, pauimento, atque emblemate uermiculato. nolo tam minuta haec constructio appareat: sed tamen stylus exercitatus efficiet facile hanc uiam componendi. nam ut in legendo oculus, sic animus in dicendo prospiciet quid sequatur; ne extremorum uerborum cum insequentibus primis concursus aut hiulcas uoces efficiat, aut asperas. quamuis enim suauēs, graues uel sententiae,

tentiae, tamen, si inconditis uerbis efferuntur, offendent aures, quarum est iudicium superbissimum. quod quidem latina lingua sic obseruat, ne mo ut tam rusticus sit, quin uocales nolit coniungere. in quo quidam etiam Theopompum reprehendunt, quod eas litteras tantopere fugerit: etsi id magister eius Isocrates, at non Thucydides, ne ille quidem, haud paullo maior scriptor, Plato, nec solum in ijs sermonibus, qui dialogi dicuntur, ubi etiam de industria id faciendum fuit, sed in populari oratione, qua mos est Athenis laudari in concione eos, qui sint in proelijs interfecti: quae sic probata est, ut eam quotannis, ut scis, illo die recitari necesse sit. in ea est crebra ista uocalium concursio, quam magna ex parte, ut uitiiosam, fugit Demosthenes. sed Graeci uiderint: nobis ne si cupiamus quidem distrahere uocales conceditur. indicant orationes illae ipsae horridulae Catonis, indicant omnes poetae, praeter eos, qui, ut uersum facerent, saepe hiabant, ut Naenius,

Vos, qui accolitis Histrum fluuium, atque Algidam:

Et ibidem,

Quam numquam nobis Graij, atque Barbari.

At Ennius semel,

Scipio inuicte. -

Et quidem nos,

Hoc motu radiantis Etesiae in uada ponti.

I i   hoc

ORATOR.

hoc idem nostri saepius non tulissent, quod Graeci laudare etiam solent. Sed quid ego uocales? sine uocalibus saepe breuitatis causa contraherent, ut ita dicerent, multi' modis, uas' argenteis, palm' & crinibus, tecti, fractis. Quid uero licentius, quam quod hominum etiam nomina contraherent, quo essent aptiora? nam ut duellum bellum, & diuis bis, sic Duellum, eum, qui Poenos classe deuicit, Bellum nominauerunt, cum superiores appellati essent semper Duellij. Quin etiam uerba saepe contrahuntur, non usus causa, sed aurium. quo modo enim uester Axilla Abala factus est, nisi fuga litterae uastioris? quam litteram etiam e maxillis, e taxillis, & uexillo, & paxillo consuetudo elegans Latini sermonis euellit. Libenter etiam copulando uerba iungebant, ut sodes, pro si audes; sis, pro si uis. Iam in uno, capsis, tria uerba sunt: ain', pro ais ne: nequire, pro non quire: malle, pro magis uelle: nolle, pro non uelle. Dein etiam saepe, & exin, pro deinde, & pro exinde dicimus. Quid illud, non olet unde sit, quod dicitur, cum illis, cum autem nobis non dicitur, sed nobiscum? quia, si ita diceretur, obscenius concurrerent litterae, ut etiam modo, nisi, autem, interposuissim, concurrissent. Ex eo est mecum, & tecum, non, cum me, & cum te: ut esset simile illis, uobiscu, atque nobiscum. Atque etiam a quibusdam sero iam emendatur antiquitas, qui haec reprehendunt:

dunt : nam , pro deum , atque hominum fidem ,
deorum aiunt . Ita credo , hoc illi nesciebant ; an
dabat hanc licentiam consuetudo ? itaque idem poe
ta , qui inusitatus contraxerat ,

» Patris mei meum factum pudet , pro , meorum
factorum : & ,

» Textitur , exitium examen rapit ; pro , exitio
rum ; non dicit liberum , ut plerique loquimur ,
cum , Cupidos liberum , aut , In liberum loco , di
cimus ; sed , ut isti uolunt ,

» Neque tuum unquam in gremium extollas li
berum ex te genus . & idem :

» Namque Aesculapij liberorum . -

At ille alter in Chryse non solum ,

» Cives antiqui amici maiorum meum ,
quod erat usitatum ; sed durius etiam ,

» Consilium socij , augurium , atque extum in
terpretes .

Idemq. pergit ,

Postquam prodigium horriferum , portentum pa
uos : quae non sane sunt in omnibus neutris usi
tata . nec enim dixerim tam libenter , armum iudi
cium , etsi est apud eundem ,

» Nihil ne ad te de iudicio armum accidit ?
quam centuriam , ut censoriae tabulae loquuntur ,
fabrum , & procum , audeo dicere , non fabro
rum , & procorum : planeque , duorum uirorum
iuridicundo , aut trium uirorum capitalium , aut
decem uirorum litibus indicandis , dico numquam .

I i 2 Atqui

Atqui dixit Attius ,

» Video sepulcra dua duorum corporum: Idēq.,

» Mulier una duum uirum .

Quid uerum sit , intelligo : sed alias ita loquor , ut concessum est , ut hoc uel , pro deum , dico , uel , pro deorum : alias ut necesse est , cum , trium uirum , non uirorum , cum , sestertium nummum , non nummorum : quod in his consuetudo uaria non est . Quid , quod sic loqui , nosse , iudicasse , uetant ; nouisse , iubent , & iudicauisse ? Quasi uero nesciamus , in hoc genere & plenum uerbum recte dici , & imminutum usitate . itaque utrumque Terentius :

» Eho , tu cognatum tuum non noras ? -

Post idem :

» Stilphonem , inquam , noueras .

Siet , plenum est : sit , imminutum : licet ut are utroque : ergo ibidem :

» Quam cara sintque , post carendo intelligunt ,

» Quamq. attinendi magni dominatus sient .

Nec uero reprehenderim , Scripsere alij rem .
& , scripserunt , esse uerius sentio : sed consuetudini , auribus indulgenti , libenter obsequor .

» Idem campus habet , - inquit Ennius : & ,

» In templis isdem , - probauit : at , iisdem , erat uerius : nec tamen , eisdem , opimius : male sonabat , iisdem . impetratum est a consuetudine , ut peccare suauitatis causa liceret . Et , pomeridianas quadrigas , quam postmeridianas , libentius

tius dixerim, & mehercule, quam mehercules.
non scire, quidem barbarum iam uidetur; ne-
scire, dulcius. ipsum meridiem, cur non medi-
diem? credo, quod erat insuauius. Vna praepo-
sitio est, eaq. nunc tantum in accepti tabulis ma-
net, ne his quidem omnium; in reliquo sermone
mutata est. nam amouit dicimus, & abegit, &
abstulit: ut iam nescias, a ne uerum sit, an abs.
Quid si etiam, absugit, turpe uisum est, & ab-
fer noluerunt, aufer maluerunt? quae praeposi-
tio, praeter haec duo uerba, nullo alio in uerbo
reperietur. Noti erant, & naui, & nari: qui-
bus cum in praeponi oporteret; dulcius uisum est,
ignoti, ignaui, ignari, dicere, quam ut ueritas
postulabat. Ex usu, dicunt, & e rep. quod in al-
tero uocalis excipiebat, in altero esset asperitas,
nisi litteram sustulisses, ut exegit, edixit, effe-
cit, extulit, edidit, adiuncti uerbi primam lit-
teram praepositio commutauit, ut subegit, sum-
mutauit, sustulit. Quid in uerbis iunctis? quam
scite insipientem, non insipientem? iniquum, non
inaequum? tricipitem, non tricapitem? conci-
sum, non concaesum? ex quo quidam pertisum e-
tiam uolunt: quod eadem consuetudo non proba-
uit. Quid uero hoc elegantius, quod non sit na-
tura, sed quodam instituto? inclytus, dicimus
breui prima littera; insanus producta; inhum-
nus breui; infelix longa. & ne multis, quibus
in uerbis eae primae litterae sunt, quae insapientem

li 3 te,

O R A T O R .

te, atque felice, producte dicitur, in ceteris omnibus breuiter. Itemq. composuit, consuevit, concrepuit, confecit: consule ueritatem, reprehendet: refer ad aures, probabunt. quaere, cur? ita se dicent iuuari. uoluptati autem aurium morigerari debet oratio. Quin ego ipse, cum scirem ita maiores locutos esse, ut nusquam, nisi in uocali, aspiratione uterentur, loquebar sic, ut pulcros, & Cetegos, triumphos, Cartaginem dicerem: aliquando, idq. sero, conuicio aurium cum extorta mihi ueritas esset, usum loquendi populo concessi, scientiam mihi reseruauit. Orciuos tamen, & Matones, Otones, Caepiones, sepulcra, coronas, lacrymas dicimus, quia per aurium iudicium semper licet. Purrum semper Ennius, numquam Pyrrhum. Vi patefecerunt Fruges, non Phryges, ipsius antiqui declarant libri. nec enim Graecam litteram adhibebant, nunc autem etiam duas: & cum Phrygum, & cum Phrygibus dicendum esset, absurdum erat aut tantum barbaris casibus Graecam litteram adhibere, aut recto casu solum Graece loqui. tamen & Phryges, & Pyrrhum aurium causa dicimus. Quin etiam, quod iam subrusticum uidetur, olim autem politius, eorum uerborum, quorum eadem erant postremae duae litterae, quae sunt in optumus, postremam litteram detrahebant, nisi uocalis insequeretur. ita non erat ea offensio in uersibus, quam nunc fugiunt poetae noui. ita enim loquebamur,

Qui

Qui est omnibu' princeps: non, omnibus princeps. &

Vita illa dignu' locoque: non, dignus.

quod si indocta consuetudo tam est artifex suauitatis: quid ab ipsa tandem arte, & doctrina postulari putamus? Haec dixi breuius, quam si hac de re una disputarem; (est enim hic locus late patens, de natura, usque uerborum) longius autem, quam instituta ratio postulabat. Sed quia rerum, uerborumque iudicium prudentiae est, uocum autem, & numerorum aures sunt indices; & quod illa ad intelligentiam referuntur, haec ad uoluptatem: in illis ratio inuenit, in his sensus artem. aut enim negligenda nobis fuit uoluptas eorum, quibus probari uolebamus: aut ars eius conciliandae reperienda. Duae sunt igitur res, quae permulceant aures, sonus, & numerus. De numero mox, nunc de sono quaerimus. Verba, ut supra diximus, legenda sunt potissimum bene sonantia, sed ea non, ut poetae, exquisita ad sonum, sed sumpta de medio.

Qua pontus Helles, - superat modum. at,

Auratus aries Colchorum, -

splendidis nominibus illuminatus est uersus: sed proximus inquinatus, insuauissima littera finitus,

Frugifera, & ferta arua Asiae tenet.

quare bonitate potius nostrorum uerborum utamur, quam splendore Graecorum. nisi forte sic loqui paenitet,

I i 4 Qua

ORATOR.

Qua tempestate Paris Helenam. -
 & quae sequuntur. immo uero ista sequamur, a-
 speritatemq. fugiamus,
 Habeo istam ego perterritam. - Idemque,
 Versutiloquas malitias.
 Nec solum componentur uerba ratione, sed etiam
 finiuntur: quoniam id indicium esse alterum au-
 rium diximus. Sed finiuntur aut compositione ip-
 sa, & quasi sua sponte, aut quodam genere uer-
 borum, in quibus ipsis concinnitas inest: quae si-
 ue casus habent in exitu similes, siue paribus
 paria redduntur, siue opponuntur contraria, sua-
 pte natura numerosa sunt, etiam si nihil est fa-
 ctum de industria. in huius concinnitatis conse-
 cratione Gorgiam fuisse principem accepimus:
 quo de genere illa nostra sunt in Miloniana:
 Est enim, indices, haec non scripta, sed na-
 ta lex; quam non didicimus, accepimus, legi-
 mus, uerum ex natura ipsa arripuimus, hausi-
 mus, expressimus; ad quam non docti, sed facti,
 non instituti, sed imbuti sumus. Haec enim talia
 sunt, ut, quia referuntur ad ea, ad quae debent
 referri, intelligamus non quaesitum esse nume-
 rum, sed secutum. Quod fit item in contrarijs
 referendis: ut illa sunt, quibus non modo numerosa
 oratio, sed etiam uersus efficitur:
 Eam, quam nihil accusas, damnas.
 condemnas, diceret, qui uersum effugere uellet.
 » Bene quā meritā esse autumas, dicis male mereri.
 Id,

Id, quod scis, prodest nihil; id, quod nescis, obest.

uersum efficit ipsa relatio contrariorum: id esset in oratione numerosum,

Quod scis, nihil prodest; quod nescis, multū obest.

Semper haec, quae Graeci ἀντιθετα nominant, cum contrarijs opponuntur contraria, numerum oratorium necessitate ipsa efficiunt, & eum sine industria. hoc genere antiqui iam ante Isocratem delectabantur, & maxime Gorgias; cuius in oratione plerumque efficit numerum ipsa concinnitas.

nos etiam in hoc genere frequentes, ut illa sunt in quarto accusationis: Conferte hanc pacem cum illo bello, huius praetoris aduentum cum illius imperatoris uictoria, huius cohortem impuram cum illius exercitu inuictō, huius libidines cum illius continentia: ab illo, qui cepit, conditas, ab hoc, qui constituas accepit, captas dictis Syracusas. Ergo & hi numeri sint cogniti.

Genus illud tertium, explicetur, quale sit numerosae & aptae orationis. quod qui non sentiunt; quas aures habeant, aut quid in his hominis simile sit, nescio. meae quidem & perfecto completoque uerborum ambitu gaudent, & curta sentiunt, nec amant redundantia. quid dico meas? conciones saepe exclamare uidi, cum apte uerba cecidissent: id enim expectant aures, ut uerbis colligantur sententiae. Non erat hoc apud antiquos. & quidem nihil aliud fere non erat. nam

&

ORATOR.

& uerba eligeant: & sententias graues, & suaues reperiabant, sed eas haud uinciebant, aut explebant parum. Hoc me ipsum delectat, inquit. Quid? si antiquissima illa pictura paucorum colorum magis, quam haec iam perfecta, delectet; illa nobis sit, credo, repetenda, haec scilicet repudianda. Nominibus ueterum gloriantur. habet autem ut in aetatibus auctoritatem se necatus, sic in exemplis antiquitas: quae quidem apud me ipsum ualet plurimum: nec ego id, quod deest antiquitati, flagito potius, quam laudo quod est; praesertim cum ea maiora iudicem, quae, sunt, quam illa, quae desunt: plus enim in uerbis, & in sententijs boni, quibus illi excellunt, quam in conclusione sententiarum, quam non habent. Post inuenta conclusio est: qua credo usuros ueteres illos fuisse, si iam nota, atque usurpatares esset: qua inuenta, omnes usos magnos oratores uidemus. sed habet nomen inuidiam, cum in oratione iudiciali, & forensi numerus Latine, Graece $\rho\alpha\mu\delta\varsigma$ inesse dicitur. nimis enim insidiarum ad capiendas aures adhiberi uidetur, si etiam in dicendo numeri ab oratore quaeruntur. hoc frenti isti & ipsi infracta & amputata loquuntur; & eos uituperant, qui apta et finita pronunciant. si inanibus uerbis, leuibusq. sententijs, iure: sin probae res, lecta uerba, quid est, cur claudicare, aut insistere orationem malint, quam cum sententia pariter excurrere? hic enim inuidiosus nume-

rus

rus nihil affert aliud, nisi ut sit apte uerbis comprehensa sententia: quod fit etiam ab antiquis, sed plerunque casu, saepe natura: & quae ualde laudantur apud illos, ea fere, quia sunt conclusa, laudantur. & apud Graecos quidem, iam anni prope cccc sunt, cum hoc probatur: nos nuper agnouimus. ergo Ennio licuit, uetera contemnerenti, dicere,

Versibu', quos olim Fauni, uatesq. canebant:
mibi de antiquis eodem modo non licebit? praesertim cum dicturus non sim,

Ante hunc, - ut ille: nec quae sequuntur,
Nos ausi referare. - legi enim, audiuiq. non nullos, quorum propemodum absolute concluderetur oratio. quod qui non possunt, non est eis satis non contemni, laudari etiam uolunt. ego autem illos ipsos laudo, idq. merito, quorum se isti imitatores esse dicunt; (etsi in eis aliquid desidero) hos uero minime, qui nihil illorum, nisi uitium, sequuntur, cum a bonis absint longissime. Quod si aures tam inhumanas, tamq. agrestes habent: ne doctissimorum quidem uirorum eos mouebit auctoritas? omitto Isocratem, discipulosq. eius, Ephorum, & Naucratem: quamquam orationis faciendae, & ornandae auctores locupletissimi, summi ipsi oratores esse debeant: sed quis omnium doctior, quis acutior, quis in rebus uel inueniendis, uel iudicandis acrior Aristotele fuit? quis porro Isocrati est aduersatus infensius?

sensus? is igitur uersum in oratione uetat esse, numerum iubet. Eius auditor Theodectes, in primis, ut Aristoteles saepe significat, politus scriptor, atque artifex, hoc idem & sentit, & praecipit. Theophrastus uero iisdem de rebus etiam accuratius. quis ergo istos ferat, qui hos auctores non probent? nisi omnino haec esse ab his praecepta nesciunt. quod si ita est: (nec uero aliter existimo) quid? ipsi suis sensibus non mouentur? nihil ne eis inane uidetur, nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? in uersu quidem theatra tota exclamant, si fuit una syllaba aut breuior, aut longior. nec uero multitudo pedes nouit, nec ullos numeros tenet; nec, illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendat, intelligit. & tamen omnium longitudinum, & breuitatum in sonis, sicut acutarum grauiumque uocum, iudicium ipsa natura in auribus nostris collocauit. Vis ne igitur, Brute, totum hunc locum accuratius etiam explicemus, quam illi ipsi, qui & haec, & alia nobis tradiderunt; an ijs contenti esse, quae ab illis dicta sunt, possimus? sed quid quaero, uelis ne; cum litteris tuis, eruditissime scriptis, te id uel maxime uelle, perspexerim? Primum erge origo, deinde causa, post natura, tum ad extremum usus ipse explicetur orationis aptae, atque numerosae. Nam qui Isocratem maxime mirantur, hoc in eius summis laudibus ferunt, quod uerbis solutis numeros pri-

mus

mus adiunxerit . cum enim uideret oratores cum
seueritate audiri , poetas autem cum uoluptate ;
tum dicitur numeros secutus , quibus etiam in o-
ratione uteremur , cum iucunditatis causa , tum
ut uarietas occurreret satietati . Quod ab his
uere quadam ex parte , non totum , dicitur . nam
neminem in eo genere scientius uersatum Isocra-
te confitendum est : sed princeps inueniendi fuit
Thrasymachus : cuius omnia nimis etiam extant
scripta numeroſe . nam , ut paullo ante dixi , pa-
ria paribus adiuncta , & ſimiliter definita , iteq.
contrarijs relata contraria , quae ſua ſponte , etiam
ſi id non agas , cadunt plerunque numeroſe , Gor-
gias primus inuenit : ſed his eſt uſus intemperan-
tius . id autem eſt genus , ut ante dictum eſt , ex
tribus partibus collocationis alterum . horum
uterque Isocratem aetate praecurrit : ut eos ille
moderatione , non inuentione , uicerit . eſt enim ,
ut in transferendis , faciendisq. uerbis tranquil-
lior , ſic in ipsis numeris ſedatior . Gorgias autem
audior eſt generis eius , & his feſtiuitatibus (ſic
enim ipſe cenſet) inſolentius abutitur : quas Iſo-
crates , cum tamen audiuiſſet in Theſſalia adole-
ſcens ſenem iam Gorgiam , moderatius tempera-
uit . quin etiam ſe ipſe tantum , quantum aetate
procedebat , (prope enim centum confeſcit annos)
relaxarat a nimia neceſſitate numerorum : quod
declarat in eo libro , quem ad Philippum Ma-
cedonem ſcripſit , cum iam admodum eſſet ſenex :
in

ORATOR.

in quo dicit sese iam minus seruire numeris, quam solitus esset. ita non modo superiores, sed etiam se ipse correxerat. Quoniam igitur habemus aptae orationis eos principes, auctoresque, quos dicimus, & origo inuenta est; caussa quaeratur. quae sic aperta est, ut mirer ueteres non esse commotos, praesertim cum, ut fit, fortuito saepe aliquid concludere apteq. dicerent: quod cum animos hominum, auresq. pepulisset, ut intelligi posset, id, quod casus effudisset, cecidisse iucunde; notandum certe genus, atque ipsi sibi imitandi fuerunt. aures enim, uel animus aurium nuncio naturalem quandam in se continet uocum omnium mentionem. itaque & longiora, & breuiora iudicat; & perfecta, ac moderata semper expectat: mutila sentit quaedam, & quasi decurtata: quibus, tamquam debito fraudetur, offenditur: productiora alia, & quasi immoderatus excurrentia: quae magis etiam aspernantur aures: quod cum in plebisque, tum in hoc genere, nimium quod est, offendit uehementius, quam id, quod uidetur parum. Ut igitur poetica, & uersus inuentus est terminatione aurium, obseruatione prudentium: sic in oratione animaduersum est, multo illud quidem serius, sed eadem natura admonente, esse quosdam certos cursus, conclusionesq. uerborum. Quoniam igitur causam quoque ostendimus, naturam nunc, (id enim erat tertium) si placet, explicemus: quae disputatio non huius instituti sermonis

nis est, sed artis intimae. Quaeri enim potest, qui sit orationis numerus, & ubi sit positus, & natus ex quo, & is unus ne sit, an duo, an plures, quaq. ratione componatur, & ad quam rem, & quando, & quo loco, & quemadmodum adhibitus aliquid uoluptatis afferat. Sed ut in plerisque rebus, sic in hac duplex est considerandi uia; quarum altera est longior, breuior altera, eadem etiam planior. Est autem longioris prima illa quaestio, sit ne omnino ulla numerosa oratio: (quibusdam enim non uidetur; quia nihil insit in ea certi, ut in uersibus; & quod ipsi, qui affirmant eos esse numeros, rationem, cur sint, non queant reddere) deinde, si sit numerus in oratione, qualis sit, aut quales, & e poeticis ne numeris, an ex alio genere quodam: & si e poeticis, quis eorum sit, aut qui: namque alijs unus modo, alijs plures, alijs omnes ijdem uidentur: deinde, quicunque sunt, siue unus, siue plures, communes ne sint omni generi orationis; quoniam aliud genus est narrandi, aliud persuadendi, aliud docendi; an dispares numeri cuique orationis generi accommodentur: si communes, qui sint: si dispares, quid intersit, & cur non aequae in oratione, atque in uersu numerus appareat: deinde, quod dicitur in oratione numerosum, id utrum numero solum efficiatur, an etiam uel compositione quadam, uel genere uerborum: an est suum cuiusque; ut numerus interuallis, compositio uocibus, genus ipsum uerbo-

uerborum, quasi quaedam forma & lumen ora-
 tionis, appareat; sitq. omnium fons compositio,
 ex eaq. & numerus efficiatur, & ea quae dicun-
 tur orationis quasi formae, & lumina, quae, ut
 dixi, Graeci uocant *χρῆματα*. At non est unum,
 nec idem, quod uoce iucundum est, & quod mo-
 deratione absolutum, & quod illuminatum gene-
 re uerborum: quamquam id quidem finitimum
 est numero, quia per se plerumque perfectum est:
 compositio autem ab utroque differt, quae tota
 seruit grauitati uocum, aut suauitati. Haec igitur
 fere sunt, in quibus rei natura quaerenda sit.
 Esse ergo in oratione numerum quendam, non est
 difficile cognoscere: indicat enim sensus, in quo
 iniquum est, quod accidit, non agnoscere, si, cur
 id accadat, reperire nequeamus. neque enim ip-
 se uersus ratione est cognitus, sed natura, atque
 sensu: quem dimensa ratio docuit quid acciderit.
 ita notatio naturae, & animaduersio peperit ar-
 tem. sed in uersibus res est apertior. quamquam
 etiam, a modis quibusdam cantu remoto, soluta
 esse uideatur oratio, maximeq. id in optimo quo-
 que eorum poetarum, qui *λοπιοὶ* a Graecis no-
 minantur: quos cum cantu spoliaueris, nuda pae-
 ne remanet oratio. quorum similia sunt quaedam
 etiam apud nostros: uelut ille in Thyeste,
 Quemnam te esse dicam? qui tarda in senectute.
 & quae sequuntur: quae, nisi cum tibicen acces-
 sit, orationi sunt solutae simillima. At comi-
 corum

cōrum senarij propter similitudinem sermonis sic
saepe sunt abiecti, ut non numquam uix in his
numerus, & uersus intelligi possit: quo est ad in-
ueniendum difficilior in oratione numerus, quam
in uersibus. Omnino duo sunt, quae condiant o-
rationem, uerborum, numerorumq. iucunditas.
In uerbis inest quasi materia quaedam, in nume-
ro autem expolitio. sed ut ceteris in rebus neces-
sitatis inuenta antiquiora sunt, quam uoluptatis:
ita et in hac re accidit, ut multis saeculis ante ora-
tionem nuda, ac rudis ad solos animorum sensus expri-
mendos fuerit reperta, quam ratio numerorum,
caussa delectationis aurium, excogitata. itaque
& Herodotus, & eadem superiorq. aetas nume-
ro caruit, nisi quando temere, ac fortuito: & scri-
ptores peruecteres de numero nihil omnino, de o-
ratione praecepta multa nobis reliquerunt. nam,
quod & facilius est, & magis necessarium, id sem-
per ante cognoscitur. itaque translata, aut facta,
aut iuncta uerba facile sunt cognita, quia su-
mebantur e consuetudine quotidianoq. sermone:
numerus autem non domo depromebatur, neque
habebat aliquam necessitudinem, aut cognatio-
nem cum oratione: itaque serius aliquanto no-
tatus, & cognitus, quasi quandam palaestram,
& extrema lineamenta orationi attulit. Quod
si & angusta quaedam, atque concisa, & alia est
collatata, & diffusa oratio: necesse est, id non
litterarum accidere natura, sed interuallorum

K k   longo-

ORATOR.

longorum & breuium uarietate: quibus implicata, atque permista oratio, quoniam tum stabilis est, tum uolubilis, necesse est eiusmodi naturam numeris contineri. nam circuitus ille, quem saepe iam diximus, incitator numero fertur, & labitur, quoad perueniat ad finem, & insistat. Perspicuum est igitur, numeris astrictam orationem esse debere, carere uersibus: sed, hi numeri poetici ne sint, an ex alio genere quodam, deinceps uidendum. Nullus est igitur numerus extra poeticos: propterea quod definita sunt genera numerorum: nam omnis talis est, ut unus sit et tribus. Pes enim, qui adhibetur ad numeros, partitur in tria, ut necesse sit partem pedis aut aequalem esse alteri parti, aut altero tanto, aut sesqui esse maiorem. ita sit aequalis dactylus, duplex iambus, sesquipleus paeon: qui pedes in orationem non cadere qui possunt? quibus ordine locatis, quod efficitur, numerosum sit necesse est. sed quaeritur, quo numero, aut quibus potissimum sit utendum. incidere uero omnes in orationem, etiam ex hoc intelligi potest, quod uersus saepe in oratione per imprudentiam dicimus: quod uehementer est uitiosum: sed non attedimus, neque exaudimus nosmet ipsos. senarios uero, & Hypponacteos effugere uix possumus. magnam enim partem ex iambis nostra constat oratio. sed tamen eos uersus facile agnoscit auditor: sunt enim usitatissimi. Inculcamus autem per imprudentiam saepe

saepe etiam minus usitatos, sed tamen uersus, uiti-
tiosum genus, & longa animi prouisione fugien-
dum. Elegit ex multis Isocratis libris triginta
fortasse uersus Hieronymus, Peripateticus in pri-
mis nobilis, plerosque senarios, sed etiam ana-
paesticos: quo quid potest esse turpius? etsi in eli-
gendo fecit malitiose: prima enim syllaba dempta
in primo uerbo sententiae, postremum ad uerbum
primam rursus syllabam adiunxit insequentis. ita
factus est anapaesticus is, qui Aristophaneus no-
minatur. quod ne accadat, obseruari nec potest, nec
necesse est. sed tamen hic corrector in eo ipso loco,
quo reprehendit, ut a me animaduersum est stu-
diose inquirente in eum, immittit imprudens ipse
senarium. Sit igitur hoc cognitum, in solutis etiā
uerbis inesse numeros, eosdemq. esse oratoris, qui
sint poetici. Sequitur ergo, ut, qui maxime cadant
in orationem aptam numeri, uidendum sit. sunt
enim, qui iambicum putent, quod sit orationi si-
millimus: qua de caussa fieri, ut is potissimum
propter similitudinem adhibeatur in fabulis;
quod ille daetylicus numerus hexametrorum ma-
gniloquentiae sit accommodatior. Ephorus au-
tem, leuis ipse orator, sed profectus ex optima
disciplina, paeona sequitur, aut daetylum; fugit
autem spondeum, & trochaicum. quod enim
paeon habeat tres breues, daetylus autem duas;
breuitate, & celeritate syllabarum labi putat
uerba procliuius: contraq. accidere in spondeo, et

K k 2 trochaeo;

ORATOR.

trochaeo; quod alter e longis constaret, alter e breuibus fieret; alteram nimis incitatam, alteram nimis tardam orationem, neutram temperatam. Sed & illi priores errant; & Ephorus in culpa est. nam qui paeona praetereunt, non uident mollissimum a sese numerum, eundemq. amplissimum praeteriri. quod longe Aristoteli uidetur secus; qui iudicat heroum numerum grandio-rem, quam desideret soluta oratio; iambum autem nimis e uulgari esse sermone. ita neque humilem, nec abiectam orationem, nec nimis altam & exaggeratam probat: plenam tamen eam uult esse grauitatis, ut eos, qui audient, ad maiorem admirationem possit traducere. Trochaeum autem, qui est eodem spatio, quo choreus, cordacem appellat; quia contractio & breuitas dignitatem non habeat. ita paeona probat; eoq. ait uti omnes, sed ipsos non sentire cum utantur; esse autem tertium, ac medium inter illos; sed ita factos eos pedes esse, ut in eis singulis modus insit aut sesquipleus, aut duplex, aut par. itaque illi, de quibus ante dixi, tantummodo com- moditatis habuerunt rationem, nullam dignita- tis. iambus enim, & daetylus in uersum cadunt maxime. itaque, ut uersum fugimus in oratio- ne, sic hi sunt euitandi continuati pedes. aliud enim quiddam est oratio: nec quidquam inimicius, quam illa uersibus. Paeon autem minime est aptus ad uersum: quo libentius eum recepit ora- tio.

tio. Ephorus uero ne spondeum quidem, quem fugit, intelligit esse aequalem dactylo, quem probat: syllabis enim metiendos pedes, non interuallis, existimat. quod idem facit in trochaeo; qui temporibus, & interuallis est par iambo; sed eo uitiosus in oratione, si ponatur extremus, quod uerba melius in syllabas longiores cadunt. Atque haec, quae sunt apud Aristotelem, eadem a Theophrasto, Theodeſteq. de paeone dicuntur. Ego autem sentio omnes in oratione esse quasi permistos, & confusos pedes. nec enim ef- fugere possemus animaduersionem, si semper iſ- dem uteremur: quia nec numerosa esse, ut poema, neque extra numerum, ut sermo uulgi est, de- bet oratio. alterum nimis est uictum, ut de indu- ſtria factum appareat; alterum nimis dissolu- tum, ut peruagatum, ac uulgare: ut ab altero non delectere, alterum oderis. Sit igitur, ut su- pra dixi, permista & temperata numeris, nec dissoluta, nec tota numerosa, paeone maxime, (quoniam optimus auctor ita censet) sed reli- quis etiam numeris, quos ille praeterit, tempe- rata. Quos autem numeros cum quibus, tam- quam purpuram, misceri oporteat, nunc dicen- dum est, atque etiā quibus orationis generibus sint quique accommodatissimi. Iambus enim frequen- tissimus est in ijs, quae demisso atque humili sermo- ne dicuntur; paeon autem in amplioribus; in utro- que dactylus. ita in uaria, & perpetua oratione

K k 3 hi

hi sunt inter se miscendi, & temperandi. sic minime animaduertetur delectationis aucupium, & quadrandae orationis industria: quae latebit eo magis, si & uerborum, & sententiarum ponderibus utemur. nam qui audiunt, haec duo animaduertunt, & iucunda sibi censent, uerba dico, & sententias: eaq. dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos & praeteruolat numerus: qui tamen si abesset, illa ipsa delectarent. Nec uero nimius is cursus est numerorum, orationis dico; (nam est longe aliter in uersibus) nihil ut fiat extra modum: nam id quidem esset poema. sed omnis nec claudicans, nec quasi fluctuans, & aequaliter constanterq. ingrediens, numerosa habetur oratio. Atque id in dicendo numerosum putatur, non quod totum constet e numeris, sed quod ad numeros proxime accedit. quo etiam difficilius est oratione uti, quam uersibus: quod in illis certa quaedam & definita lex est, quam sequi sit necesse; in dicendo autem nihil est propositum, nisi aut ne immoderata, aut angusta, aut dissoluta, aut fluens sit oratio. itaque non sunt in ea, tamquam tibicini, percussionum modi; sed uniuersa comprehensio, & species orationis clausa, & terminata est; quod uoluptate aurium iudicatur. Solet autem quaeri, toto ne in ambitu uerborum numeri tenendi sint, an in primis partibus, atque in extremis. pleriq. enim censent, cadere tantum numero se oportere, terminariq. sententiam.

tentiam . Est autem , ut id maxime deceat , non id solum : ponendus est enim ille ambitus , non abijciendus . quare , cum aures extremum semper expectent , in eoq. acquiescant ; id uacare numero non oportet : sed ad hunc exitum tamen a principio ferri debet uerborum illa comprehensio , & tota a capite ita fluere , ut ad extremum ueniens ipsa consistat . id autem bona disciplina exercitatis , qui et multa scripserint , et , quaecunque etiam sine scripto dicerent , similia scriptorum effecerint , non erit difficillimum . Ante enim circumscribitur mente sententia , confestimq. uerba concurrunt : quae mens eadem , qua nihil est celerius , statim dimittit , ut suo quodque loco respondeat : quorum descriptus ordo alias alia terminatione concluditur : atque omnia illa & prima , & media uerba spectare debent ad ultimum . interdum enim cursus est in oratione incitator , interdum moderata ingressio : ut iam a principio uidendum sit , quemadmodum uelis uenire ad extremum , nec in numeris magis , quam in reliquis ornamentis orationis , eadem cum faciamus quae poetae , effugimus tamen in oratione poematis similitudinem . est enim in utroque et materia , et tractatio ; materia in uerbis , tractatio in collocatione uerborum . Terinae autem sunt utriusque partes uerborum , transfatum , nouum , priscum : nam de proprijs nihil hoc loco dicimus . Collocationes autem eae , quas diximus , compositio , concinnitas , numerus :

K k 4 sed

ORATOR.

sed in utroque frequentiores sunt, & liberiores
poetae. nam & transferunt uerba cum crebrius,
tum etiam audacius; & priscis libentius utun-
tur, et liberius nouis. quod idem fit in numeris;
in quibus quasi necessitati parere coguntur. sed ta-
men, haec nec nimis esse diuersa, neque ullo mo-
do coniuncta, intelligi licet. ita fit, ut non item
in oratione, ut in uersu, numerus extet; idque,
quod numerosum in oratione dicitur, non semper
numero fiat, sed non numquam aut concinnitate,
aut constructione uerborum. Ita si numerus ora-
tionis quaeritur qui sit: omnis est, sed alius alio
melior, atque aptior. si locus: in omni parte uer-
borum. si, unde ortus sit: ex aurium uoluptate.
si componendorum ratio: dicetur alio loco; quia
pertinet ad usum, quae pars quarta, & extre-
ma nobis in diuidendo fuit. si, ad quam rem ad-
hibeatur: ad delectationem. si, quando: semper.
si, quo loco: in tota continuatione uerborum.
si, quae res efficiat uoluptatem: eadem, quae in
uersibus; quorum modum notat ars, sed aures ip-
sae tacito eum sensu sine arte definiunt. Satis mul-
ta de natura: sequitur usus, de quo est accuratius
disputandum. In quo quaesitum est, in toto ne
circuitu illo orationis, quem Graeci περίοδος,
nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehen-
sionem, aut continuationem, aut circumscriptionem
dicimus, an in principiis solum, an in extre-
mis, an in utraque parte numerus tenendus sit:

Deinde,

Deinde, cum aliud uideatur esse numerus, aliud numerosum; quid intersit: Tum autem, in omnibus ne numeris aequabiliter particulas deceat incidere, an facere alias breuiores, alias longiores: idq. quando, aut cur, quibusq. partibus, pluribus ne, an singulis, imparibus, an aequalibus, et quando aut istis, aut illis sit utendum; quaeq. inter se aptissime collocetur, et quo modo, an omnino nulla sit in eo genere distinctio; quodq. ad rem maxime pertinet, qua ratione numerosa fiat oratio. Explicandum etiam est, unde orta sit forma uerborum: dicendumque, quantos circuitus facere deceat; deq. eorum particulis, et tamquam incisionibus differendum est: quaerendumque, utrum una species et longitudo sit earum, an ne plures; et si plures, quo loco, aut quando, quoq. genere uti oporteat. Postremo, totius generis utilitas explicanda est: quae quidem patet latius: non ad unam enim rem aliquam, sed ad plures accommodatur. Ac licet non ad singulas res respondentem de uniuerso genere sic dicere, ut etiam singulis satis responsum esse uideatur. Remotis igitur reliquis generibus, unum selegimus hoc, quod in causis foroq. uersatur, de quo diceremus. Ergo in alijs, id est in historia, et in eo quod appellamus ἐπιστημὴν, placet omnia dici Isocrateo, Theopompeoq. more, illa circumscriptione, ambituque, ut tamquam in orbe inclusa currat oratio, quoad insistat in singulis perfectis, absolutisq. sententijs. itaque posteaquam est

O R A T O R .

est nata haec uel circumscriptio, uel comprehensio, uel continuatio, uel ambitus, si ita licet dicere; nemo, qui aliquo esset in numero, scripsit orationem generis eius, quod esset ad delectationem comparatum, remotumq. a iudicijs, forensiq. certamine, quin redigeret omnes fere in quadrū numerumq. sententias. nam cum is est auditor, qui non uereatur, ne compositae orationis insidijs sua fides attentetur; gratiam quoque habet oratori, uoluptati aurium seruiēti. Genus autem hoc orationis neque totum assumendum est ad causas forenses, neque omnino repudiandum. si enim semper utare; cum satietatem affert, tum, quale sit, etiam ab imperitis agnoscitur. detrahit praeterea actionis dolorem, aufert humanum sensum actoris, tollit funditus ueritatem, & fidem. sed quoniam adhibenda nonnumquam est; primum uidendum est, quo loco; deinde, quam diu retinenda sit; tum, quot modis commutanda. Adhibenda est igitur numerosa oratio, si aut laudandum est aliquid ornati-
tius, ut nos in accusationis secundo de Siciliae laude diximus, aut in senatu de consulatu meo: aut exponenda narratio; quae plus dignitatis desiderat, quam doloris, ut in quarto accusationis de Ennensi Cerere, de Segestana Diana, de Syracusarum situ diximus. Saepe etiam in amplificanda re concessu omnium funditur numerosa, & uolubiliter oratio. id nos fortasse non perfecimus, conati quidem saepissime sumus: quod plu-

rimis

rimis locis perorationes nostrae uoluisse nos , atque animo contendisse , declarant . id autem tum ualet , cum is , qui audit , ab oratore iam obsessus est , ac tenetur . non enim id agit , ut insidietur , & obseruet ; sed iam fauet , processumque uult ; dicendi . uim admirans , non inquit quod reprehendat . Haec autem forma retinenda non diu est , nec dico in peroratione , quam ipse includit , sed in orationis reliquis partibus . nam cum sis ijs locis usus , quibus ostendi licere ; transferenda tota dictio est ad illa , quae nescio cur , cum Graeci κόμματα , & κῶλα nominent , nos non recte incisa , & membra dicamus . neque enim esse possunt , rebus ignotis , nota nomina : sed cum uerba aut suauitatis , aut inopiae causa transferre soleamus , in omnibus hoc fit artibus , ut cum id appellandum sit , quod propter rerum ignorantiam ipsarum nullum habuerit ante nomen , necessitas cogat aut nouum facere uerbum , aut a simili mutuari . Quo autem pacto deceat incise , membratim ue dici , iam uidebimus . nunc , quot modis mutantur comprehensiones , conclusionesque , dicendum est . Fluit omnino numerus a primotum incitatus breuitate pedum , tum proceritate tardius : cursum contentiones magis requirunt ; expositiones rerum tarditatem . Insistit autem ambitus modis pluribus : e quibus unum est secuta Asia maxime , qui dichoreus uocatur , cum duo extremi chorei sunt , id est e singulis longis , et breuibus .

breuibus . explanandum est enim : quod ab alijs
 ijdem pedes alijs nominantur uocabulis . Dichoreus non est ille quidem sua sponte uitiosus in clausulis ; sed in orationis numero nihil est tam uitiosum , quam si semper est idem . cadit autem per se ille præclare : quo etiam satietas formidanda est magis . me stante , C. Carbo . C. F. tribunus pl. in concione dixit his uerbis : O Marce Druse . patrem appello . haec quidem duo binis pedibus incisim : dein membratim : Tu dicere solebas , sacram esse rem . haec item membra ternis : post ambitus : Quicumque eam uiolauissent , ab omnibus esse ei poenas persolutas . dichoreus : nihil enim ad rem , extrema illa longa sit , an breuis . deinde : Patris dictum sapiens temeritas filij comprobauit . hoc dichoreo tantus clamor concionis excitatus est , ut admirabile esset . Quaero , non ne id numerus effecerit ? uerborum ordinem immuta , fac sic , Comprobauit filij temeritas : iam nihil erit : etsi , temeritas , ex tribus breuibus & longa est : quem Aristoteles , ut optimum , probat ; a quo dissentio . At eadem uerba , eadem sententia . animo istuc satis est , auribus non satis . Sed id crebrius fieri non oportet . primum enim numerus agnoscitur , deinde satiat , postea , cognita facilitate , contemnitur . Sed sunt clausulae plures , quae numerosae & iuncunde cadant . nam & creticus , qui est e longa , & breui , & longa , & eius aequalis paeon , qui spatium par est , syllaba longior , quam commodissime

me putatur in solutam orationem illigari, cum sit duplex. nam aut e longa, & tribus breuibus, qui numerus in primo uiget, iacet in extremo; aut totidem breuibus, & longa, in quem optime cadere censent ueteres, ego non plane reijcio, sed alios antepono. Ne spondens quidem funditus est repudiandus: etsi, quod est e longis duabus, hebetior uidetur, & tardior: habet tamen stabilem quendam, & non expertem dignitatis gradum: in incisionibus uero multo magis, & in membris: paucitatem enim pedum grauitatis suae tarditate compensat. Sed hos cum in clausulis pedes nomino, non loquor de uno pede extremo: adiungo, quod minimum sit, proximum superiorem, saepe etiam tertium. Ne iambus quidem, qui est e breui, & longa; aut par choreus, qui habet tres breues, sed spatium par, non syllabis; aut etiam dactylus, qui est e longa, & duabus breuibus, si est proximus a postremo, parum uolubiliter peruenit ad extremum, si est extremus choreus, aut spondens. numquam enim interest, uter sit eorum in pede extremo. Sed ijdem hi tres pedes male concludunt, si quis eorum in extremo locatus est, nisi cum pro cretico postremus est dactylus. nihil enim interest, dactylus sit extremus, an creticus: quia, postrema syllaba breuis, an longa sit, ne in uersu quidem refert. Quare etiam paeona qui dixit aptiorem, in quo esset longa postrema, uidit parum: quoniam nihil
ad

ORATOR.

ad rem est, postrema quam longa sit. Iam paeon, quod plures habeat syllabas, quam tres, numerus a quibusdam, non pes habetur. est quidem, ut inter omnes constat antiquos, Aristotelem, Theophrastum, Theodectem, Ephorum, unus aptissimus orationi uel orienti, uel mediae: putant illi, etiam cadenti: quo loco mihi uidetur aptior creticus. Dochimus autem e quinque syllabis, breui, duabus longis, breui, longa, ut est hoc, Amicos tenes, quouis loco aptus est, dum semel ponatur; iteratus, aut continuatus numerum apertum, & nimis insignem facit. Hic igitur tot commutationibus, tamq. uarijs si utemur; nec deprehendetur manifesto quid a nobis de industria fiat, & occurreret satietati. Et quia non numero solum numerosa oratio, sed & compositione fit, et genere, quod ante dictum est, concinnitatis: compositione, potest intelligi, cum ita structa uerba sunt, ut numerus non quaesitus, sed ipse secutus esse uideatur: ut apud Crassum: Nam ubi libido dominatur, innocentiae leue praesidium est. Ordo enim uerborum efficit numerum sine ulla aperta oratoris industria. itaque, si quae ueteres illi (Herodotum dico, & Thucydidem, totamq. eam aetatem) apte numeroseq. dixerunt, ea non numero quaesito, sed uerborum collocatione ceciderunt. Formae uero quaedam sunt orationis, in quibus ea concinnitas inest, ut sequatur numerus necessario. nam cum aut par pari refertur, aut contrarium contrario

contrario opponitur, aut quae similiter cadunt uerba uerbis comparantur; quidquid ita concluditur, plerunque fit ut numerosè cadat: quo de genere cum exemplis supra diximus: ut haec quoque copia facultatem afferat, non semper eodem modo desinendi: nec tamen haec ita sunt arcta, & astricta, ut ea, cum uelimus, laxare nequeamus. Multum interest, utrum numerosa sit, id est similis numerorum, an plane e numeris constet oratio. alterum si fit, intolerabile uitium est: alterum nisi fit, dissipata, & inculta, & fluens est oratio. Sed quoniam non modo non frequenter, uerum etiam raro in ueris causis, aut forensibus circumscripte numerosèq. dicendum est: sequi uidetur, ut uideamus quae sint illa, quae supra dixi, incisa, quae membra. haec enim in ueris causis maximam partem orationis obtinent. Constat enim ille ambitus, & plena comprehensio e quattuor fere partibus, quae membra dicimus, ut et aures impleat, & ne breuior sit, quam satis sit, neque longior. quamquam utrunque nonnumquã, uel potius saepe accidit, ut aut citius insistendum sit, aut longius procedendum; ne breuitas defraudasse aures uideatur, ne uel longitudo obtudisse. sed habeo mediocritatis rationem: nec enim loquor de uersu; et est liberior aliquãto oratio. E quattuor igitur, quasi hexametrorum instar uersuum quod sit, constat fere plena comprehensio. His igitur singulis uersibus quasi nodi apparent continuationis, quos in ambitu coniungimus.

ORATOR.

gimus. Sin mēbratim uolumus dicere, infistimus :
idq. cū opus est, ab isto cursu inuidioso facile nos &
saepe diiungimus. Sed nihil tam debet esse nume-
rosū, quam hoc, quod minime apparet, & ualet
plurimum. Ex hoc genere illud est Crassi : Missos
faciant patronos, ipsi prodeant. Nisi interuallo
dixisset, Ipsi prodeant; sensisset profecto effugisse
senarium. omnino melius caderet, prodeant ipsi :
sed de genere nunc disputo. Cur clandestinis consi-
lijs nos oppugnant? cur de perfugis nostris copias
comparant contra nos? Prima sunt illa duo, quae
κόμματα Graeci uocant, nos incisa dicimus: dein
de tertium, κῶλον illi, nos membrum. Sequitur
non longa: ex duobus enim uersibus, id est mem-
bris, perfecta comprehensio est, & in spondeos
cadit. & Crassus quidem sic plerunque dicebat;
idq. ipse genus dicendi maxime probo. Sed quae
incisim, aut membratim efferuntur, ea uel aptissi-
me cadere debent, ut est apud me: Domus tibi dee-
rat? at habebas. pecunia superabat? at egebas.
Haec incise dicta sunt quattuor: at mēbratim quae
sequuntur duo: Incurristi amens in columnas: in
alienos insanus insanisti. Deinde omnia, tamquam
crepidine quadam, comprehensione longiore susti-
nentur. Depressam, caecam, iacentem domum
pluris, quam te, & quam fortunas tuas, aestima-
sti. dichoreo finitur. at dispondeo proximum il-
lud. nam in ijs, quibus ut pugiunculis uti oportet,
breuitas facit ipsa liberiores pedes. saepe e-
nim

nim singulis utendum est, plerunque binis: & utrisque addi pedis pars potest: non fere ternis amplius. Incisim autem, & membratim tractata oratio in ueris caussis plurimum ualet, maximeq. his locis, cum aut arguas, aut refellas: ut nostra in Cornelianam secunda: O callidos homines, o rem excogitatam, o ingenia metuenda. Membratim adhuc, deinde caesim diximus, rursus membratim: Testes dare uolumus. Extrema sequitur comprehensio, sed ex duobus membris, qua non potest esse breuior: Quem, quaeso, nostrum fefellit, ita uos esse facturos? Nec ullum genus est dicendi aut melius, aut fortius, binis aut ternis ferire uerbis, non numquam singulis, paullo alias pluribus: inter quas uarijs clausulis interponit se raro numerosa comprehensio: quam peruersa fugiens Hegesias, dum ille quoque imitari Lysiam uult, alterum paene Demosthenem saltat, incidens particulas. & is quidem non minus sententijs peccat, quam uerbis. ut non quaerat, quem appellet ineptum, qui illū cognouerit. Sed ego illa Crassi, et nostra posui, ut, qui uellet, auribus ipsis, quid numerosum etiam in minimis particulis orationis esset, indicaret. Et quoniam plura de numerosa oratione diximus, quam quisquam ante nos; nunc de eius generis utilitate dicemus. Nihil enim est aliud, Brute, quod quidem tu minime omnium ignoras, pulchre, & oratorie dicere, nisi optimis sententijs, uerbisq. lectissimis dicere. et nec sententia

L l   ulla

ORATOR.

ulla est, quae fructum oratori ferat, nisi apte ex-
posita, atque absolute: nec uerborum lumen appa-
ret, nisi diligenter collocatorum: & horum utrun-
que numerus illustrat; numerus autem (saepe e-
nim hoc testandum est) non modo non poetice iun-
ctus, uerum etiam fugiens illum, eiq. omnium dis-
simillimus: non quin iidem sint numeri non modo
oratorum, et poetarum, uerum omnino loquentium,
denique etiam sonantium omnium, quae metiri au-
ribus possumus: sed ordo pedum facit, ut id, quod
pronunciatur, aut orationis, aut poematis simile
uideatur. Hanc igitur siue compositionem, siue
perfectionem, siue numerum uocari placet, & ad
hibere necesse est, si ornate uelis dicere; non solum
quod ait Aristoteles, & Theophrastus, ne infini-
te feratur ut flumen oratio, quae non aut spiritu
pronunciantis, aut interductu librarij, sed numero
coacta debet insistere; uerum etiam, quod multo
maiores habent apta uim, quam soluta. ut enim
athletas, nec multo secus gladiatores, uidemus
nihil nec uitando facere caute, nec petendo uehe-
menter, in quo non motus hic habeat palaestram
quandam; ut, quidquid in his rebus fiat utiliter
ad pugnam, idem ad aspectum etiam sit uenustum:
sic oratio nec plagam grauem facit, nisi petitio
fuerit apta; nec satis recte declinat impetum,
nisi etiam in cedendo, quid deceat, intelligit.
itaque qualis eorum motus, quos ἀπαλίσσους Grae-
ci uocant, talis horum mihi uidetur oratio, qui
non

non claudunt numeris sententias : tantumq. ab-
est , ut , quod ij , qui hoc aut magistrorum inopia ,
aut ingenij tarditate , aut laboris fuga non sunt af-
secuti , solent dicere , eneruetur oratio compositio
ne uerborum , ut aliter in ea nec impetus ullus ,
nec uis esse possit . sed magnam exercitationē res
flagitat , ne quid eorum , qui genus hoc secuti non
tenuerunt , simile faciamus , ut uerba traijcia-
mus aperte , quo melius aut cadat , aut uoluatur
oratio : quod se L. Coelius Antipater in prooemio
belli Punici , nisi necessario , facturum negat . O
uirum simplicem , qui nos nihil celat ; sapientem ,
qui seruiendum necessitati putet . sed hic omnino
rudis : nobis autem in scribendo , atque in dicen-
do necessitatis excusatio non probatur : nihil est
enim necesse ; & , si quid esset , id necesse tamen
non erat confiteri . Et hic quidem , qui hanc a
Laelio , ad quem scripsit , cui se purgat , ueniam
petit , & utitur ea traijectione uerborum , & ni-
hilo tamen aptius explet , concluditq. sententias .
apud alios autem , & Asiaticos maxime nume-
ro seruientes , inculcata reperias inania quae-
dam uerba , quasi complementa numerorum . Sunt
etiam , qui illo uitio , quod ab Hegesia maxime flu-
xit , infringendis concidendisq. numeris in quod-
dam genus abiectum incidant Siculorum similli-
mum . Tertium est , in quo fuerunt fratres il-
li , Asiaticorum rhetorum principes , Hierocles ,
& Menecles , minime mea sententia conte-

Ll 2 mnendi.

O R A T O R .

mnendi. et si enim a forma ueritatis, et ab Atticorum regula absint: tamen hoc uitium compensant uel facultate, uel copia. sed apud eos uarietas non erat; quod omnia fere concludebantur uno modo. quae uitia qui fugerit, ut neque uerbum ita traiciat, ut id de industria factum intelligatur; neque, inferciens uerba, quasi rimas expleat; nec, minutos numeros sequens, concidat, delumbetq. sententias; nec sine ulla commutatione in eodem semper uersetur genere numerorum; is omnia fere uitia uitauerit. nam de laudibus multa diximus: quibus sunt alia perspicue uitia contraria. Quantum autem sit, apte dicere, experiri licet, si aut compositi oratoris bene structam collocationem dissoluas permutatione uerborum: corrumpatur enim tota res: ut haec nostra in Cornelianam, & deinceps omnia: Neque me diuitiae mouent, quibus omnes Africanos, & Laelios multi uenalicij, mercatoresq. superarunt. Immuta paullulum, ut sit, Multi superarunt mercatores, uenalicijque: perierit tota res. Et quae sequuntur: Neque uestis, aut caelatum aurum, & argentum, quo nostros ueteres Marcellos, Maximosq. multi eunuchi e Syria, Aegyptoq. uicerunt. Verba permuta sic, ut sit, Vicerunt eunuchi e Syria, Aegyptoque. Adde tertium: Neque uero ornamenta ista uillarum, quibus L. Paullum, & L. Mumium, qui rebus his urbem Italiamq. omnem referferunt, ab

ab aliquo uideo perfacile Deliaco, aut Syro potuisse superari. Fac ita, Potuisse superari ab aliquo Syro, aut Deliaco: uides ne, ut, ordine uerborum paulum commutato, iisdem uerbis, stante sententia, ad nihilum omnia recidant, cū sint ex aptis dissoluta? aut, si alicuius inconditi arripias dissipatam aliquam sententiam, eamq., ordine uerborum paulum commutato, in quadriū redigas, efficiatur aptum illud, quod fuerat antea diffuens, ac solutum. Age, sume de Gracchi apud censores illud, Abesse non potest, quin eiusdem hominis sit, probos improbare, qui improbos probet. Quanto aptius, si ita dixisset, quin eiusdem hominis sit, qui improbos probet, probos improbare. Hoc modo dicere nemo unquam uoluit, nemoq. potuit, quin dixerit. qui autem aliter dixerunt, hoc assequi non potuerunt: ita facti sunt repente Attici. quasi uero Trallianus fuerit Demosthenes. cuius non tam uibrarent fulmina illa, nisi numeris contorta ferrentur. sed si quos magis delectant soluta, sequantur ea sane, modo sic, ut si quis Phidiae clypeū dissoluerit, collocationis uniuersam speciem sustulerit, non singulorum operum uenustatem: ut in Thucydide orbem modo orationis desidero, ornamenta comparent. isti autem cum dissoluit orationem, in qua nec res, nec uerbum ullum est, nisi abiectum, non clypeum, sed, ut in pro- uerbio est, (etsi humiliter dictum est, tamen si-

Ll 3 mile

ORATOR.

mile est) scopas, ut ita dicam, mihi uidentur dissoluere. atque, ut plane genus hoc, quod ego laudo, contempsisse uideantur, aut scribant aliquid uel Isocrateo more, uel quo Aeschines aut Demosthenes utitur: tum illos existimabo non desperatione formidauisse genus hoc, sed iudicio refugisse: aut reperiā ipse, eadem condicione qui uti uelit, ut aut dicat, aut scribat, utra uoles lingua, eo genere, quo illi uolunt. facilius est enim apta dissoluere, quam dissipata connectere. Res autem sic habet: (ut breuissime dicam, quod sentio) compositae, & apte, sine sententijs, dicere, insania est: sententiose autem, sine uerborum & ordine, & modo, infantia, sed eiusmodi tamen infantia, ut, ea qui utantur, non stulti homines haberi possint, etiam plerunque prudentes: quo qui est contentus, utatur. Eloquens uero, qui non approbationes solum, sed admirationes, clamores, plausus, si liceat, mouere debet, omnibus, oportet, itarebus excellat, ut ei turpesit quidquam aut spectari, aut audiri libentius. Habes meum de oratore, Brute, iudicium: quod aut sequere, si probaueris; aut tuo stabis, si aliud quoddam est tuum. in quo neque pugnabo tecum; neque hoc meum, de quo tantopere hoc libro asseueravi, unquam affirmabo esse uerius, quam tuum. potest enim non solum aliud mihi, ac tibi, sed mihi ipsi aliud alias uideri. nec in hac modo re, quae ad uulgi assensum spectat, & ad aurium uoluptatem, quae duo sunt ad iudicandum

candum leuissima, sed ne in maximis quidem rebus quidquam adhuc inueni, firmitus quod teneré, aut quo iudicium meum dirigerem, quam id, quod cunque mihi quamsimillimum ueri uideretur, cum ipsum illud uerum in occulto lateret. Tu autem, uelim, si tibi ea, quae disputata sunt, minus probabuntur, ut aut maius opus institutum putes, quam effici potuerit; aut, dum tibi roganti uoluerim obsequi, uerecundia negandi scribendi me impudentiam suscepisse.

M. TVLLII CICERONIS

DE OPTIMO GENERE

O R A T O R V M .

O R A T O R V M genera esse dicuntur tamquam poetarum. id secus est. nam alterum est multiplex. poematis enim tragicum, comicum, epicum, melicum etiam, ac dithyrambicum, quod magis est tractatum a Latinis, suum cuiusque est diuersum a reliquis. itaque & in tragoedia comicum uitiosum est, & in comoedia turpe tragicum: & in ceteris suus est cuiusque certus sonus, & quaedam intelligentibus nota uox. Orationum autem si quis ita numerat plura genera, ut alios grandes, aut graues, aut copiosos, alios tenues, aut subtiles, aut breues, alios eis interie-

Ll 4 Etos,

DE OPT. GEN. ORAT.

Etos, & tamquam medios putet; de hominibus
dicet aliquid, de re parum. in re enim, quod opti-
mum sit, quaeritur: in homine dicitur, quod
est. itaque licet dicere & Ennium summum epi-
cum poetam, si cui ita uidetur, & Pacuuium tra-
gicum, & Caecilium fortasse comicum. Orato-
rem genere non diuido: perfectum enim quaero.
Vnum est autem genus perfecti: a quo qui absint,
non genere differunt, ut ab Attio Terentius, sed
in eodem non sunt pares. optimus est enim orator
qui dicendo animos audientium & docet, & de-
lectat, & permouet. Docere, debitum est; de-
lectare, honorarium; permouere, necessarium.
haec ut alius melius, quam alius, concedendum
est: uerum id fit non genere, sed gradu. optimum
quidem unum est, & proximum quod ei similli-
mum: ex quo perspicuum est, quod optimo dissi-
millimum sit, id esse deterrimum. nam quoniam
eloquentia constat ex uerbis, & sententijs; per-
ficiendum est, ut pure, & emendate loquentes,
quod est Latine, uerborum praeterea & proprio-
rum, & translatorum elegantiam persequa-
mur; in proprijs, ut aptissima eligamus; in trans-
latis, ut similitudinem secuti, uerecunde uta-
mur alienis. Sententiarum autem totidem ge-
nera sunt, quot diximus esse laudum. sunt enim
docendi, acutae; delectandi, quasi argutae; com-
mouendi, graues. Sed & uerborum est structu-
ra quaedam, duas res efficiens, numerum, &
leni-

lenitatem, & sententiae suae compositionem habent ad probandam rem accommodatum ordinem: sed earum omnium rerum, ut aedificiorum, memoria est quasi fundamentum, lumen actio. Ea igitur omnia in quo summa, erit orator peritissimus; in quo media, mediocris; in quo minima, deterrimus. & appellabuntur omnes oratores, ut pictores appellantur etiam mali: nec generibus inter sese, sed facultatibus different. itaque nemo est orator, qui se Demosthenis similem esse nolit. at Maenander Homeri noluit: genus enim erat aliud. id non est in oratoribus: aut, etiam si est, ut alius, gravitatem sequens, subtilitatem fugiat; contra, alius acutorem se, quam ornatiorem, uelit; etiam si est in genere tolerabili, certe non est in optimo: siquidem, quod omnes laudes habet, id est optimum. Haec dixi, breuius equidem, quam res petebat: sed ad id, quod agimus, non fuit dicendum pluribus. Vnum enim cum sit genus; id quale sit, quaerimus. est autem tale, quale floruit Athenis; ex quo Atticorum oratorum ipsa uis ignota est, nota gloria. nam alterum multi uiderunt, uitiosi nihil apud eos; alterum pauci, laudabilia esse multa. Est enim uitiosum in sententia, si quid absurdum, aut alienum, aut non acutum, aut subinsulsum est: in uerbis, si inquinatum, si abiectum, si non aptum, si durum, si longe petitum. Haec uitauerunt fere omnes, qui aut Attici numeran-

DE OPT. GEN. ORAT.

merantur, aut dicunt Attice: sed, quatenus ualuerunt, sani & sicci dumtaxat habeantur, sed ita, ut palaestrice spatari in xysto ut liceat, non ab Olympijs coronam petant. qui cum careant omni uitio, non sunt contenti quasi bona ualitudine, sed uires, lacertos, sanguinem quaerunt, quandam etiam suauitatem coloris eos imitemur, si possumus: sin minus, illos potius, qui incorrupta sanitate sunt, quod est proprium Atticorum, quam eos, quorum uitiosa abundantia est, quales Asia multos tulit. quod cum faciemus; (si modo id ipsum assequemur: est enim permagnum) imitemur, si poterimus, Lysiam, & eius quidem tenuitatem potissimum. est enim multis in locis gravior: sed, quia & priuatas ille plerasque, & eas ipsas alijs, & paruorum rerum caussulas scripsit; uidetur esse ieiunior; quoniam se ipse consulto ad minutarum genera caussarum limauerat. quod qui ita faciet, ut, si cupiat uberior esse, non possit: habeatur sane orator, sed de minoribus. magno autem oratori etiam illo modo saepe dicendum est in tali genere caussarum. Ita fit, ut Demosthenes certe possit summissè dicere, elate Lysias fortasse non possit. Sed, si eodem putat, exercitu in foro, & in omnibus templis, quae circum forum sunt, collocato, dici pro Milone decuisse, ut si de re priuata ad unum iudicem diceremus; uim eloquentiae sua facultate, non rei natura, metiuntur. Quare, quoniam non nullorum sermo iam increbuit,

buit, partim se ipsos Attice dicere, partim neminem nostrum dicere: alteros negligamus: satis enim his res ipsa respondet; cum aut non adhibeantur ad causas, aut adhibiti derideantur: nam, si arrideantur, esset id ipsum Atticorum. sed, qui dici a nobis Attico more nolunt, ipsi autem se non oratores esse profitentur: si teretes aures habent, intelligensq. iudicium, tamquam ad picturam probandam adhibentur etiam insci facienda, cum aliqua solertia iudicandi. si autem intelligentiam ponunt in audiendi fastidio, neque eos quidquam excelsum, magnificentumq. delectat: dicant se subtile quiddam, & politum uelle, graue, ornatumq. contemnere: id uero desinant dicere, qui subtiliter dicunt, eos solos Attice dicere. id est quasi sicce, & integre, & ample, & orate, & copiose, cum eadem integritate, Atticorum est: quid dubium est, utrum orationem nostram tolerabilem tantum, an etiam admirabilem esse cupiamus? non enim iam quaerimus, quid sit Attice, sed quid optime dicere. ex quo intelligitur, quoniam Graecorum oratorum praestantissimi sunt ij, qui fuerunt Athenis, eorum autem princeps facile Demosthenes; hunc si quis imitetur, eum & Attice dicturum, & optime: ut, quoniam Attici nobis propositi sunt ad imitandum, bene dicere id sit Attice dicere. Sed cum in eo magnus error esset, quale esset id dicendi genus; putauit

putavi mihi suscipiendū laborem utilem studiosis,
 mihi quidem ipsi non necessarium. conuerti enim
 ex Atticis duorum eloquentissimorum nobilissi-
 mas orationes inter se contrarias, Aeschinis, De-
 mosthenisque: nec conuerti ut interpretes, sed ut
 orator, sententijs iisdem, & earum formis tam-
 quam figuris, uerbis ad nostram consuetudinem
 aptis: in quibus non uerbum pro uerbo necesse ha-
 bui reddere, sed genus omnium uerborum, uimq.
 seruaui. non enim eame annumerare lectori pu-
 tauī oportere, sed tamquam appendere. hic labor
 meus hoc assequetur, ut nostri homines, quid ab
 illis exigant, qui se Atticos uolunt, & ad quam
 eos quasi formulam dicendi reuocent, intelligant.
 Sed exoritur Thucydides: eius enim quidam elo-
 quentiam admirantur: id quidem recte, sed nihil
 ad eum oratorem, quem quaerimus. aliud est e-
 nim, explicare res gestas narrando; aliud, argu-
 mentando criminari, crimen ue dissoluere: aliud,
 narratione tenere auditorem; aliud, concitare.
 At loquitur pulchre: num melius, quam Plato?
 necesse tamen est oratori, quem quaerimus, con-
 trouersias explicare forenses, dicendi genere apto
 ad docendum, ad delectandum, ad permouendum.
 quare si quis erit, qui se Thucydidio genere caus-
 sas in foro dicturum esse profiteatur; is abhorreat
 etiam a suspicione eius, quae uersatur in re ciuili
 & forensi: qui Thucydidem laudabit, ascribat
 suae nostrae sententiam. Quin ipsum Isocratē,
 quem

quem diuinus auctor Plato suum, fere aequalem,
 admirabiliter in Phaedro laudari fecit a Socrate,
 quemq. omnes docti summum oratorem esse dixe-
 runt, tamen hoc in numero non repono. non enim
 in acie uersatur, & ferro, sed quasi rudibus eius
 eludit oratio. A me autem (ut cum maximis
 minima conferam) gladiatorum par nobilissimum
 inducitur, Aeschines, tamquam Aeserninus,
 ut ait Lucilius,

Non spurcus homo, sed doctus, & acer.

Cum Pacidiano hic componitur, optimus longe
 Post homines natos.

nihil enim illo oratore arbitror cogitari posse di-
 uinius. Huic labori nostro duo genera reprehen-
 sorum opponuntur: unum hoc: Verum melius
 Graeci. a quo quaeratur, ecquid possit ipse me-
 lius Latine? alterum, Quid istas potius legam,
 quam Graecas? Iidem Andriam, et Synephebos,
 nec minus Terentium, & Caecilium, quam
 Maenandrum, legunt: nec Andromacham, aut
 Antiopam, aut Epigonos Latinos recipiant: sed
 tamen Ennium, & Pacuuium, et Attium potius,
 quam Euripidem, & Sophoclem, legunt. Quod
 igitur est eorum in orationibus e Graeco conuersis
 fastidium, nullum cum sit in uersibus? Sed aggre-
 diamur iam quod suscepimus; si prius exposue-
 rimus, quae causa in iudicium deducta sit.

Cum esset lex Athenis, ne quis populi scitum fa-
 ceret, ut quisquam corona donaretur in magistra-

tu

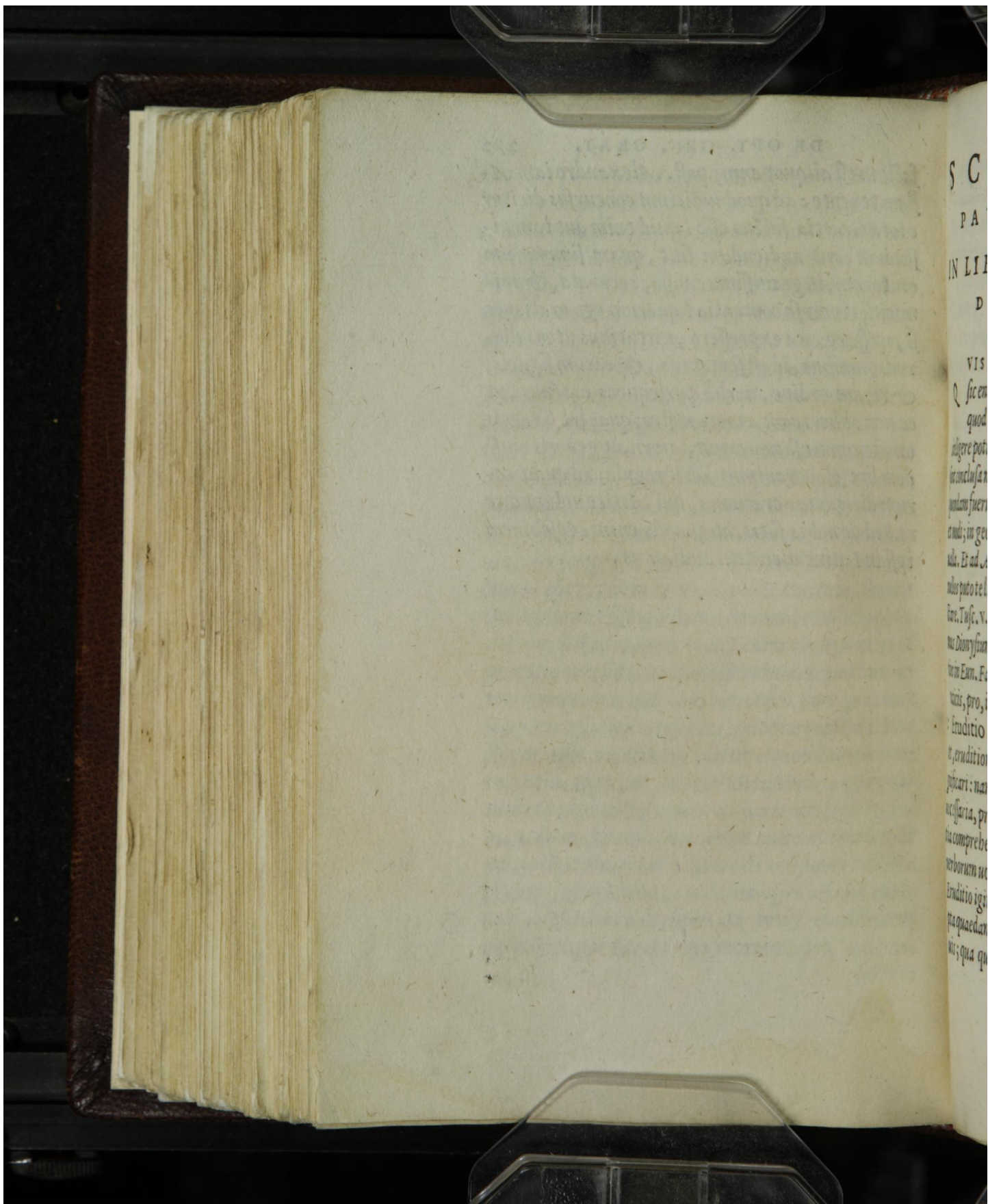
DE OPT. GEN. ORAT.

tu prius, quam rationes retulisset; et altera lex, eos, qui a populo donarentur, in concione donari debere; quia in senatu Demosthenes curator muris reficiendis fuit, eosque refedit pecunia sua: de hoc igitur Ctesiphon scitum fecit, nullis ab ipso rationibus relatis, ut corona aurea donaretur, eaque donatio fieret in theatro, populo conuocato, qui locus non est concionis legitimae; atque ita praedicaretur, eum donari uirtutis ergo, beneuolentiaeque, quam erga populum Atheniensem haberet. hunc igitur Ctesiphontem in iudicium adduxit Aeschines, quod contra leges scripsisset, ut et, rationibus non relatis, corona donaretur, & ut in theatro; & quod de uirtute eius, & beneuolentia falsa scripsisset; quoniam Demosthenes nec uir bonus esset, nec bene meritus de ciuitate. Causa ipsa abhorret illa quidem a formula consuetudinis nostrae, sed est magna: habet enim & legum interpretationem satis acutam in utranque partem, et meritorum in remp. contentionem sane grauem. itaque causa fuit Aeschini, quoniam ipse a Demosthene esset capitis accusatus, quod legationem euentius esset, ut, ulciscendi inimici causa, nomine Ctesiphontis iudicium fieret de factis, famaeque Demosthenis. non enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quam de eo, quod ciuis improbus, ut optimus, laudatus esset. Hanc multam Aeschines a Ctesiphonte petijt quadriennio ante Philippi Macedonis mortem: sed iudicium factum

factum est aliquot annis post, Alexandro iam Asi-
 am tenente : ad quod iudicium concursus dicitur
 e tota Graecia factus esse . quid enim aut tam ui-
 sendum , aut audiendum fuit , quam summorum
 oratorum , in grauiissima causa , accurata , & ini-
 micitijs incensa contentio ? quorum ego orationes
 si , ut spero , ita expressero , uirtutibus utens illo-
 rum omnibus , id est sententijs , & earum figuris ,
 & rerum ordine , uerba persequens eatenus , ut
 ea non abhorreant a more nostro ; quae si e Graecis
 omnia conuersa non erunt , tamen , ut generis eius-
 dem sint , elaborauimus) erit regula , ad quam eo-
 rum dirigantur orationes , qui Attice uolunt dice-
 re . Sed de nobis satis . aliquando enim Aeschinem
 ipsum Latine dicentem audiamus .

S C H O L I A
PAVLI MANVTII
IN LIBROS CICERONIS
DE ORATORE.

6: VIS musicis &c.] pro, arti musicae.
Q sic enim ueteres libentius loquebantur,
quod multorum obseruatione locorum
intelligere potuerim. infra, 34: Omnia fere, quae
sunt conclusa nunc artibus, dispersa, & dissipata
quondam fuerunt: ut in musicis, numeri, et uoces,
et modi; in geometria lineamenta, formae, inter-
ualla. Et ad Atticum epist. 17. lib. 4. Ex quibus
nullos putote litteris, aut musicis eruditos exspe-
ctare. Tusc. v. Musicorum perstudiosum accepi-
mus Dionysium, tragicum etiam poetam. Teren-
tius in Eun. Fac periculum in musicis. sic, in grā-
maticis, pro, in arte grammatica, 34:

7: Eruditio libero digna] ne quis hic pu-
tet, eruditionis nomine, ut alibi, doctrinam si-
gnificari: nam eam inter illa, quae sunt oratori
necessaria, primo loco posuit, sic inquit: Scien-
tia comprehendenda rerum plurimarum, sine qua
uerborum uolubilitas inanis, atque irridenda est.
Eruditio igitur ualet, hoc quidem in loco, prom-
pta quaedam & expedita minime hebetis ingenij
uis; qua qui carent, rudes appellantur, nec ita
M m uiden-

uidentur instituti, ut liberos decet: propterea dixit Cicero, Eruditio libero digna. nam qui liberaliter instituti non sunt, uel facetias ignorant prorsus, uel ijs ita abutuntur, ut in scurrilitatem prolabantur. potest igitur esse eruditio sine doctrina, sine eruditione uero doctrina non potest. Et ut dissimilitudo intelligatur, coniunguntur interdum, ut Tusc. 2. de off. lib. 1. Et in hoc libro infra, Doctus, atque eruditus.

8. Percepta, et cognita,] haec Cicero solet coniungere, ordine mutato: quasi posset aliquid percipi, non cognosci; aut cognosci, non percipi. infra, 35: Quo facilius, inquit, percipi, cognosciq. ius civile possit. contra uero, 37: Ad studium cognoscendae, percipiendaeq. uirtutis. Et lib. 2. § 2. Nihil mihi uidetur in Crassi, Et Antonij sermone esse praeteritum, quod quisquam a summis ingenijs, acerrimis studijs, optima doctrina, maximo usu cognosci, ac percipi potuisse arbitraretur. Et lib. 1. Acad. Cognitioni, Et perceptioni praecurrere assertionem, approbationemq. turpe est.
9. Ludorum Romanorum diebus] quos dabat aedilis curulis M. Marcellus: de quo sic infra. Haec ego cum ipsis philosophis tum Athenis differebam. cogebat enim me M. Marcellus hic noster, qui nunc aedilis cur. est: Et profecto, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset. Dabantur autem Et Romani ludi, Et Megalenses

galenses ab aedilibus cur. scenici utrique, Roma-
ni in foro, mense Septembri per dies nouem, a
pridie non. ad pridie idus: quod ex uetere mar-
moreo lapide, in quo dierum ordo descriptus est,
cognoscitur. & Crassus extremo ludorum Roma-
norum die Romam reuersus, mane idibus Sept. in
senatum uenit: quod infra, in prooemio lib. 3. scri-
ptum est. ex quo liquet, ultimum ludorum Ro-
manorum diem fuisse pridie idus Sept. Megalen-
ses autem in Palatio dabantur Aprili mense, per
unum diem, pridie idus: de quo sic Linius lib. 29.
In aedem Victoriae, quae est in Palatio, pertu-
lere deam pridie idus Apr. isque dies festus fuit.
populus frequens dona deae in Palatio tulit: lecti-
sterniumq. & ludi fuere, Megalesia appellata.
et Cicero in oratione de harusp. resp. cum ait, hos
ludos ante templum in Palatio datos, de templo
loquitur non ipsius Matris magnae, sed Victo-
riae, cuius est in aede locatum simulacrum Ma-
tris magnae, e Phrygia aduectum. unum etiam
Megalsium diem significat Cicero epist. 11. ad
Coelium, lib. 2. cum ait: Ipsa dies me admone-
bat: scripsi enim haec ipsis Megalsibus. Quam-
quam fortasse licere non pridie idus, quo die lu-
dos illos dari coeptos ex Lino demonstrari, sed
primum ludorum diem, id est pridie nonas, Cice-
ro significauit: ut Megalenses per octo dies, iti-
dem ut Romani, postremo dati sint, a pridie no-
nas ad pridie idus Aprili mense, ut dabantur Ro-

M m 2 mani

mani a pridie nonas ad prid. idus Septembri men
se. quod utrunque ex lapide uetere iam nominato
c. gnoscutur.

9. Quasi colligendi sui caussa,] quasi, dixit :
ne tales uiri in Tusculanum uenisse animi caussa
putarentur. uenerant enim, ut de rep. colloque-
rentur : itaque subiunxit paullo post : Hi primo
die de temporibus illis, deq. uniuersa rep. quam
ob caussam uenerant, multum inter se usque ad
extremum tempus diei collocuti sunt. Videban-
tur igitur uenisse in Tusculanum tres illi consula-
res, Scaeuola, Antonius, Crassus, colligendi sui
caussa : sed re uera uenerant, ut de reip. statu col-
loquerentur.

9. Venisse eodem, socer eius qui fuerat, Q.
Mucius dicebatur,] si locus mendo uacat, pla-
cet haec distinctio : ut, Mucij filiam, Crassi, u-
xorem, iam periisse ostendatur. alij sic interpun-
gunt : Venisse eodem socer eius, qui fuerat Q. Mu-
cius, dicebatur. quibus non assentior : nam illud,
Qui fuerat Q. Mucius, ineptum, insulsumq. ui-
deri non dubito. omnino mallem ita legi : Venis-
se eodem socer eius Q. Mucius dicebatur. non
enim, cum in Tusculanum conuenere, uidetur iam
e uita excessisse Mucij filia : ut oportuerit a Cice-
rone scribi, Socer eius qui fuerat : & ipse Mucius
infra, generum suum nominat Crassum, tamquam
uiua filia. Assentior, inquit, Crasso, ne aut de
C. Laelij, soceri mei, aut deterius generi aut ar-
te,

te, aut gloria detraham. Augent suspicionem
antiqui libri: plerique enim habent, Socer eius
qui fuisse: in nullo autem, Socer eius qui fuerat.
Hic est autem Q. Mucius Q. F. Scaeuola, augur,
gener C. Laelii, socer L. Crassi oratoris, iuris pe-
ritissimus, collega in consulatu L. Metelli Dalma-
tici: de quo in Bruto sic: Mucius augur, quod
pro se opus erat, ipse dicebat, ut de pecunijs re-
petundis contra T. Albutium. is oratorum in nu-
mero non fuit: iuris ciuilis intelligentia, atque
omni prudentiae genere praestitit. Et infra ibi-
dem: Q. Scaeuola augur peritissimus iuris, idēq.
patronus est habitus. De eodem in Laelio. Al-
tero Q. Mucius Scaeuola, P. F. pontifex max.
iuris peritorum eloquentius, collega L. Crassi o-
ratoris in consulatu, is est, de quo infra in hoc
libro, his uerbis: Potes igitur, inquit Crassus, ora-
tores putare eos, quos multas horas expectauit,
cum in campum properaret, et ridens, et stoma-
chans Scaeuola? Et paullo post: P. Crassum, illum
diuitem, & multis alijs in rebus elegantem
hominem, & ornatum, & praecipue in hoc effe-
rendum, & laudandum puto, quod cum P. Scae-
uolae frater esset, solitus est ei persaepe dicere: ne-
que illum in iure ciuili satis illi arti facere posse,
nisi dicendi copiam assumpsisset: quod quidem hic,
qui mecum consul fuit, filius eius est consecutus: ne-
que se ante causas amicorum tractare, atque age-
re coepisse, quam ius ciuile didicisset. Et infra sic

M m 3 idem

idem Crassus : Q. Scaeuola , aequalis , & collega
meus , homo omnium & disciplina iuris civilis
eruditissimus , et ingenio , prudentiaq. acutissimus ,
& oratione maxime limatus , atque subtilis , at-
que , ut ego soleo dicere , iuris peritorum eloquen-
tissimus , eloquentium iuris peritissimus . Et in
prooemio lib. 3. Collegae sui , pontificis max. san-
guine simulacrum Vestae respersum esse non uidit.
Et lib. 3. de nat. de. Temperantiae , prudentiaeque
specimen , ante simulacrum Vestae pontifex max.
est Q. Scaeuola trucidatus . Idem in epitome Li-
uiana lib. 86.

12. Audiui summos homines , cum quaestor
ex Macedonia uenissem Athenas florente
Academia ; quod eam Carneades , & Clito-
machus , & Aeschines obtinebant.] uidetur
his uerbis uidisse Carneadem Crassus : idq. paul-
lo post apertius ostenditur , in eo : Athenis dili-
gentius legi cum Carneade Platonis Gorgiam .
uerum ego , cum tempora ad rationem reuoco , an-
tiquiorem inuenio Carneadem , quam ut eum uel
L. Crassus , uel M. Antonius , qui & ipse , audi-
tum a se Carneadem , infra dicit , cognoscere po-
tuerint . distat enim longissime Carneadis aetas
ab eo anno , quo uel quaestor Crassus , uel procon-
sul Antonius Athenas uenit . periit enim Carnea-
des , ut ait Laertius , olympiadis CLXII anno
quarto , idest circiter annu urbis conditae DCXXIV.
Crassus autem , cum consul fuerit DCLVIII ,
quaestor

quaestor esse potuit, legitimo magistratum interuallo, anno urbis DCL, idest annis XXVI post obitum Carneadis. de Antonio idem dico: nam is proconsul in Ciliciam iuit, ut scripsit Obseques, C. Mario IIII, et Q. Catulo cos. anno urbis DCLI. nam etsi praetor in eam prouinciam profectus est Antonius: proconsul tamen a Cicerone infra nominatur: quod nouum non est. Quod si Carneades non annis LXXXIII, ut Laertius dixit, sed XC uixit, ut scripsit Cicero Academicorum priorum lib. 2: tamen ne sic quidem prope ad Crassi quaesturam accesserit, quippe qui Romam uenerit legatus Atheniensium uiuo Catone censorio, ut Plutarchus docet. praeterea, cum ipse Crassus lib. 3. dicat, affectum aetate Carneadem a Q. Metello Numidico adolescente auditum esse; Metellus autem aliquot annis ante Crassi quaesturam consul fuerit: hoc etiam argumento conijcitur, aetatem Carneadis ad Crassi quaesturam non esse perductam. sed placet ipsa Crassi uerba recitare: quibus indicat, non a se auditum esse Carneadem, cum eius auditorum testimonio utatur. Multos, inquit, Carneadis auditores cognoui Athenis, auctores tamen certissimos laudare possum, & socerum meum Scaeuolam, qui eum Romae audiuit adolescens, & Q. Metellum L. F. clarissimum uirum, qui illum a se adolescente Athenis, iam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat. Fortasse igitur memoriae uitio la-

M m 4 psus

psus est Cicero noster: aut nos temporum rationem recte non tenemus.

13: Vimq. omnem humanitatis] humanitatis nomen pro ipso usurpauit humano genere. infra enim idem iterauit hoc modo: Num admoueri possit oratio ad sensus animorum, atque motus uel inflammandos, uel etiam extinguendos, quod unum in oratore dominatur, sine diligentissima peruestigatione earum omnium rationum, quae de naturis humani generis, ac moribus a philosophis explicantur?

14: Vel nostros decemuiros,] cum dixerit, Vel Graeci Lycurgum, aut Solonem: apte responderet, Vel nostri decemuiros. sed ueteres aduersantur libri: itaque nihil muto: uerbum quidem, Anteponant, quod sequitur, non respicit ad illud superius, Graeci: sed omnino subaudiendum est, nostri, uel simile aliquid.

16: Cum ego praetor Rhodum uenissem,] opinor Q. Mucium augurē ex praetura in Achaia inuisse. nam alter Q. Mucius Pontifex max. non Achaia, sed Asiam rexit, ut legitur ep. 17. lib. 5. ad Att. hoc ut putem, adducor Ciceronis testimonio, qui lib. 1. de Fin. Albutium a Scaeuola praetore graece salutatum Athenis dicit. Athenas autem ad Achaicam administrationem pertinuisse, cognoscitur ex epistolis duabus, quarta, & duodecima lib. 4. fam. & duabus itē libri 6. prima, & quarta. Occurrit illud. extra Acha-

Achaia Rhodus est: quid igitur Mucius praetor Rhodum; cum neque occurrat illa insula nauigantibus Athenas; neque, ut eo ex prouincia profiscatur, ei leges permitterent. excedere enim prouinciae finibus nemini per leges licebat. Opinor Mucium, absoluto Achaiae annuo imperio, Rhodum inisse ante quam Roma rediret: quod leges non uetabant. iam enim definitum legibus annum Prouinciae praefuerat. sic Cicero, cum Ciliciae annum praefuisset, Rhodum, inquit, uolo puerorum causa, ep. 7. lib. 6. ad Att.

17: Cum Proconsul in Ciliciam profisciscens Athenas uenisset,] Proconsul, idest proprae-
tor, dixit. nam in Ciliciam inuit ex praetura, quo
anno & piratas deleuit, ut in epitome lib. 68. &
apud Obsequentem scriptum est. nec mirum appel-
lari proconsulem, qui consulatum non gesserit. sic
Q. Metellus Celer in epist. 1. lib. 5. fam. sic &
Gellius lib. 1. de legibus, & C. Cosconius in inter-
rogatione in Vatinius, & C. Confidius in oratio-
ne pro Ligario, & L. Aemilius Paullus in Liuio
lib. 37. praeterea C. Caninius Rebilus, C. Sallu-
stius Crispus, Allienus apud Hirtium in libro de
bello Africano, & Caesar, & Augustus a Sue-
tonio Proconsules dicuntur, consulatu tamen non
gesto.

19: Quibus dicere Carneades solebat,] Hoc
adea, quae proxime dicta sunt, non potest refer-
ri: ad illud, opinor, spectat, satis longe remo-
tum

tum: Disputabant contra disertī homines. ijs enim hoc dicere Carneades solebat.

21. Vt in critionibus scribi solet,] duo veteres Cardinalis Borromei libri habent, Vt in cautionibus: duo Fuluij Vrsini, Vt in critionibus. quos sum secutus, ut minus mendosos. opinor enim legendum, Vt in cretionibus. notissimum iurisconsultis uerbum est.

31. Stomachans Scaeuola?] Scaeuola pontifex max. collega L. Crassi, non augur, qui paullo post respondet, significatur.

32: Antea uenisset.] sic antiquus Borromei liber, & recte: quod sententia demonstrat. nam petitor eius pecuniae, cuius nondum persolvendae dies aduenisset, cauebat sibi ea exceptione, Cuius pecuniae dies fuisset. quod si exceptione illa usus non esset; excludebatur, idēst ius iterum petendi non habebat; exceptione, ob exceptionem omissam priore petitione. excludebatur autem ob eam causam, quod ea res in iudicium antea uenisset, nec ipse sibi, nondum debitam pecuniam petens, exceptione legitima cauisset.

31: P. Crassum, illum diuitem,] Fasti Capitolini huic Crasso, qui Mucianus fuit, cognomen Diuitis non addunt, sed alteri P. Crasso, qui & ipse pontifex max. fuit. in quo Ciceronem sequi malo: cui assentiri uidetur Gellius lib. 1. cap. 13. loquitur enim de Crasso iurisconsulto, qui fuit P. Scaeuolae frater. praeterea cū de superiore Crasso

so mentio fit, additur, ille uetus: cum de inferiore,
ille diues. libro 3. 140. Haec fuit P. Crassi, illius
ueteris, haec Ti. Coruncanij sapientia.

1: P. Scaeuolae frater.] non patruelis, aut
consobrinus, uerum germanus: nam ex Mucia
Scaeuolarum gente in Liciniam Crassorum ado-
ptione transierat: itaque P. Licinius Crassus
Mucianus uocabatur. Velleius lib. 2. Gellius lib. 1.
cap. 13. Cicero Acad. lib. 2. Est autem hic P. Scae-
uola pater Q. Scaeuolae pontificis max. colle-
gae L. Crassi. 40. 45: qui & ipse pontifex max.
fuit.

2: Cum Marcelli ab liberti filio stirpe, Clau-
dii patricii eiusdem hominis hereditatem
gente ad se redisse dicerent.] mortuus erat
Claudius quidam liberti filius; cuius heredita-
tem petebant omnes Claudij, sed diuerso iure,
Claudij plebeij iure stirpis, Claudij patricij iure
gentis. propius autem stirpe attingimur, quam
gente: nec necesse est, qui sunt eiusdem gentis, e-
iusdem quoque stirpis esse: at uero diuersarum stir-
pium homines eiusdem gentes esse possunt. itaque
non omnes Claudij sunt eiusdem stirpis: sunt enim
Claudij Pulchri, & Claudij Neronis, utrique
patricij, & Claudij Marcelli, plebeij. qui cum
sint omnes Claudij, eiusdem sunt gentis, diuersa-
rum tamen stirpium. iustior igitur Marcellorum
petitio uidebatur. nam si seruus a Marcello ali-
quo liberatur, accipit nomen gentis, & Claudi-
us uoca-

us uocatur, gentilisq. fit omnium Claudiorum:
sed quoniam non ab omnibus Claudijs, uerum ab
uno Claudio Marcello liberatur, ideo gente qui-
dem omnes Claudios, stirpe autem solos Marcel-
los attingit. ut igitur libertus patroni, qui filios,
aut propinquos non habuit, si is intestato obiit, he-
res est: sic hereditas liberti, eius ue posterorum,
eadem ratione patrono debetur. quod si patronus
uita iam excessit; in eius iura gentiles succedunt,
& omnes quidem, si una tantum familia est; sin-
plures familiae in eadem gente, ut Pulchri, Ne-
rones, Marcelli in Claudia, tum non omnes gen-
tiles, sed ea tantum familia hereditatem con-
sequitur, ex qua patronus fuerat: ad eam enim li-
bertus ille, eiusq. posteris stirpis, iure pertinent.
Hic aliquis dixerit, liberos non proprie dici eo-
rum gentiles, quorum in gente cum seruiissent,
ab iisdem postea liberati sunt. Quis hoc negat?
uerumtamen, quod in eam gentem manumissione
transiissent, patronorumq. non modo nomina, sed
etiam, tamquam parentum filij, praenomina ip-
sa simul accepissent, eiusdem gentis & ipsi, & co-
rum posteris dicebantur. cuius generis multas fa-
milias Romae fuisse non dubito. nam priscis tem-
poribus, ante Appij Caeci censoris aetatem, &
aliquandiu post, tribus quasi gradibus ad ingenui-
tatem liberos peruenisse animaduerto. primum
enim liberti erant, qui aliquando seruierant: de-
inde ex his nati, libertini: tum ex libertinis in-
genui.

genui . ingenuorum autem duo genera , prius , &
 posterius . prius appello , qui ex libertinis nasce-
 bantur : posterius , qui ex ingenuis , libertinorum
 filijs . non enim a libertinis modo ingenui differe-
 bant : sed ipsorum quoque ingenuorum diuersa
 condicio erat : & quo longius a prima origine di-
 scedebant , eo meliora iura consequabantur . nam
 prioris generis ingenui non modo suffragium , ut
 eorum patres libertini , & aui etiam liberti , in
 tribu ferebant ; sed & in tribu rustica ; cum illi in
 quattuor tantum urbanis ferre soliti essent , quae
 ignobiliores erant ; & in ordinem quoque publico-
 rum scribarum adscribi poterant : ad honores au-
 tem , & magistratus aditum non habebant . nam
 etsi Cn. Flavius scriba , qui dies fastos publica-
 uit , patre libertino natus , aedilitatem curulem
 adeptus est : id tamen quam nouum , inusitatumq.
 fuerit , ex eo patet , quod plerique nobilium , indi-
 gnatione commoti , anulos aureos , & Phaleras
 deposuere : ut apud Liuium lib. 9. & L. Pisonem
 annali tertio scriptum est . Addo illud : huic in-
 genuorum generi , qui libertinorum filij uocaban-
 tur , curia non patebat . ait enim Liuius lib. 9. de
 Appio censore : Senatum primus libertinorum fi-
 lijs lectis inquinauerat : & postea quam eam le-
 ctionem nemo ratam habuit ; humilibus per om-
 nes tribus diuisis , forum , & campum corrumpit .
 non enim , si quis esset ingenuus , & patre liberti-
 no natus , id satis erat ad obtinendam ordinis am-
 plissimi

plissimi dignitatem: sed qui ita erat ingenuus, ut
patre equite Romano natus esset, is in senatum le-
gebatur. argumento sunt Suetonij uerba. Latum
clauum, ait in Claudio, libertini filio tribuit, sed
sub condicione si prius ab equite R. adoptatus es-
set. Horum autem ingenuorum filijs, quod po-
sterius genus appellauit, si modo equestrè, senato-
riumq. censum haberent, ascensus dabatur lectio-
ne censoria. equitibus uero, nondum a censore in
senatum lectis, iure tamen magistratum, quos
nondum senatores interdum tamen consequebantur,
aditus in curiam patebat. qui uero equi-
tes non essent; neque magistratum petendi ius
habebant, & in senatum perquam raro lege-
bantur. Haec propterea dixi, plane ut intelliga-
tur illud, Ab liberti filio. potest enim aliquis mi-
rari, cur Cicero non dixerit, Ab libertino: cum
libertini libertorum filij fuerint. Hic distin-
guendum. aetate L. Crassi, qui haec loquitur a-
pud Ciceronem, libertorum filij, non dicebantur
libertini, sed libertinorum filij: erant enim inge-
nui: libertinorum autem nomen ad ipsos liberos
attinebat. apud ueteres alia ratio fuerat: nam li-
bertorum filij libertini uocabantur: qui ingenui
non erant. hoc intelliget, qui Suetonij uerba, quae
sunt in Claudio, perpendet. Latum clauum, in-
quit, quamuis initio affirmasset, non lecturum se
senatorem, nisi ciuis Romani abnepotem, etiam
libertini filio tribuit, sed sub condicione, si prius
ab

ab equite Romano adoptatus esset . ac sic quoque
 reprehensionem uerens , etiam Appium Caecum
 censorem , generis sui proauctorem , libertinorum
 filios in senatum allegisse docuit ; ignarus , tem-
 poribus Appij , & deinceps aliquandiu , liberti-
 nos dictos non ipsos , qui manumitterentur , sed
 ingenuos ex his procreatos . Cum dixit , Liberti-
 ni filio tribuit : non dubito quin , liberti filio , si-
 gnificauerit . id ostendit subiungens : temporibus
 Appij libertinos dictos non ipsos , qui manumitte-
 rentur , sed ingenuos ex his procreatos . quibus
 uerbis indicat , mutatam consuetudinem , quae
 Appij temporibus fuerat , & libertinos aetate
 Claudij imperatoris dictos eos ipsos , qui manu-
 mitterentur : aetate uero Appij , eos , qui ex ma-
 numissis procreabantur : qui , scribente Suetonio ,
 ingenui erant : propterea enim dixit , habitara-
 tione sui temporis : Ingenuos ex his procreatos .
 Idem Suetonius , Menam , qui Pompeio Magno
 seruierat , inter libertinos nominat in Augusto .
 Et in uita Seruij Nicanoris liberti : Satyram fe-
 cit , in qua libertinum se ostendit . Cicero etiam
 manifeste de libertis loquitur ep . 1 . lib . 2 . ad Att .
 cum ait , An libertinis , atque etiam seruis ser-
 uiamus ? nam liberti , & serui condicione proxi-
 mi sunt , nihil interest medium . & alibi libertum ,
 & libertinum eundem uocat . Ad hanc & poste-
 riores iurisconsulti consuetudinem respexere , in-
 genuum sic definientes : Ingenuus est , qui statim ,
 ut

ut natus est, liber est. Instit. de ingenu. & ali-
bi. Dixit igitur Cicero: Ab liberti filio: idest,
ab ingenuo, liberti, aut libertini filium. nam si,
Ab libertino, dixisset, libertum, non liberti fi-
lium, significare uisus esset.

34: In grammaticis] artem significat, non ho-
mines. sic proxime dixit, In Musicis, pro, in ar-
te musica. quinque enim artium colligit exempla,
cum ait: In musicis in geometria, in astrologia, in
grammaticis, in ratione dicendi.

36: Qui cum ingenio sibi auctore dignitate
reperissent; perfecerunt, ut in responden-
do iure auctoritate plus etiam, quam ipso
ingenio, ualerent.] non placet, neque puto
satis latine dici, Ingenio auctore. neque hic inge-
nium cum dignitate, sed cum auctoritate compa-
ratur. itaque, nisi ueteres libri dissentirent, a
quibus discedendum non arbitror, ita legerem:
Qui cum ingenio sibi auctoritatem reperissent,
perfecerunt, ut in respondendo iure auctoritate
plus etiam, quam ipso ingenio, ualerent.

40. P. Mucius] pater Q. Mucij Scaeuolae, pon-
tificis max. collegae L. Crassi in consulatu. hic est
P. Scaeuola frater P. Crassi, de quo 31:

41: Eripite nos ex miseriis] uerba L. Crassi, ex
oratione, qua legem Seruiliam suaserat. uide 90. &
178: & in paradoxo v.

41: Eorum,] iudicum & accusatorum. ui-
de 178:

Q. Mu-

42: Q. Mucius] de pontifice max. loquitur, non
de augure, qui huic sermoni intererat. dixisset e-
nim, Hic Q. Mucius. 178:

46. Deinde, quod sit plena delectationis.]
coniunge cum illa parte: Quod inertiam accusas
adolescentium, qui istam artem primum facilli-
mam non ediscant: deinde, quod sit plena delecta-
tionis. quorum alterum, quam sit facilis, ipse ui-
deris: in altero, tibi remittunt omnes istam uo-
luptatem.

47: Paeonem, aut Munionem] nisi fallor, hic
potius de hymnis, quam de pedibus, ut putarunt
non nulli, mentio fit. nam paeon hymnus est,
non pes: paeon autem pes, non hymnus. at hic
non paeon, sed paeon nominatur. quem esse hy-
mnium, uel hic unus Homeri uersus indicat il. a.

οἱ δὲ πανήμεροι μολπῇ θεὸν ἱλάσκοντο
καλὸν αἰδόντες παιήονα κοῦροι ἀχαιῶν.

practerea uerbum, Citarimus, mihi quidem con-
uenire magis in hymnum, quam in pedem, ui-
detur. & Catullus:

» Dicite o Hymenaeae hymen

» Hymen o Hymenaeae:

» Vt lubentius audiens

» Se citarier ad suum

» Munus, huc aditum ferat. & Horat. Sat. 3.

» - Si collibuisse; ab ouo

» Vsque ad mala citaret, Io Bacche. - Assentior
igitur uiro in primis erudito, & ingenioso, Ha-

N n   drianio

adriano Turnebo; qui, pro *Munionem*, quod *men-*
dosum uidetur, arbitratur esse reponendum, *No-*
mionem. *Arcades* enim *νομιῶνα* uocabant *Apol-*
linem, quod eis dedisse leges putaretur, ut ait *Ci-*
cero lib. 3. de nat. de. hinc *hymni* nomen, ut
Paeon, *Apollini* cantatus. *Proclus* etiam legen-
dus *περὶ νομιῶνας*.

50. *Laelio*:] *miror* hunc *Laelium*, de quo antea
nulla facta mentio est, sine praenomine nomina-
ri. non enim, significari *C. Laelium*, *Q. Mucij*
auguris *socerum*, temporis ratio patitur: de quo
iam, ut de mortuo, quater aut quinquies in hoc
libro sermo habitus est.

IN LIBRVM II. DE ORAT.
S C H O L I A.

51. Multos & inegniis, & magna laude di-
cendi sine summa rerum omnium scientia
fuisse fateor.] sic puto *Ciceronem* scripsisse: uer-
bum enim, *Fuisse*, ad illud propinquius retulit,
Magna laude dicendi. sed, *Ingenijs* fuisse, non
dicitur usitate. diceret, excellentibus *ingenijs*
fuisse: ualde probarem.

- 51: Alter non multum, alter nihil admo-
dum scripti reliquisset;] non multum scripti
Crassus, nihil admodum reliquit *Antonius*.
Crassi extabant haec, partes quaedam oratio-
nis, quam pro *Licinia uirgine*, annos *xxvii* na-
tus,

28

tus, habuit: oratio de colonia Narbonensi deducenda: oratio, qua suavitatem legem Serviliam Caepionis, de iudicijs ab equestri ordine ad senatum transferendis, quam habuit anno aetatis XXXIV. praeterea non oratio, sed orationis commentarium paullo plenius, pro Q. Caepione, contra Cn. Domitium collegam suum in censura. haec tantum extabant a Crasso scripta; quae nominantur in Bruto, 186. Ab Antonio autem nihil ferredicit relictum, quia reliquerat libellum unum de ratione dicendi, eumque satis exilem: de quo 19: & 187. 224:

52: Adolescens] adolescentiam igitur Cicero perducit ad annum 34. nam eo anno Crassus orationem habuit, quae extabat, pro lege Servilia.

58. Qui laudabit quempiam, intelliget exponenda sibi esse fortunae bona.] putabam deesse, naturae: quia subiunguntur exempla non earum modo rerum, quae a fortuna, sed earum etiam, quae a natura proficiuntur, generis, pecuniae, propinquorum, amicorum, opum, valetudinis, formae, uirium, ingenij, ceterarumque rerum, quae sunt aut corporis, aut extraneae. Pleraque pertinent ad naturam: & haec tamen fortunae bona uocauit. praeterea, cum dicat: Aut corporis, aut extraneae: quis non intelligit, ea, quae sunt corporis, naturae esse, non fortunae? extranea uero ne ipsa quidem fortunae sunt omnia. nam nobilitas generis, amici-

N n   2   tiae,

tiae, propinquitates, extranea sunt, quia nec ad
 animum, nec ad corpus pertinent: fortunae ta-
 men bona non esse, nemo uere dixerit. His de caus-
 sis mutilum esse locum opinabar: sed infra quoque,
 III. confundi fortunae & naturae bona animad-
 uerti, proposito tantum fortunae nomine. Per-
 spicuum est, inquit, alia esse in homine optanda,
 alia laudanda. Genus, forma, uires, opes, diui-
 tia, ceteraq. quae fortuna det, aut extrinsecus,
 aut corpori, non habent in se ueram laudem, quae
 deberi uirtuti uni putatur. sed tamen, quod ipsa
 uirtus in earum rerum usu, ac moderatione ma-
 xime cernitur, tractanda etiam in laudationibus
 haec sunt naturae, & fortunae bona. Primum
 dixit, Quae fortunae det, uni fortunae tribuens
 ea, quae proxime nominauerat, genus, formam,
 uires, opes, diuitias: quorum pars a natura est:
 deinde subiunxit, Haec naturae, & fortunae bo-
 na: quasi iam de utraque locutus esset. itaque ni-
 hil statuo: & aliorum industriae libenter locum
 relinquo.

59: P. Mucium pontificem max.] miror hunc
 putari eum Scaeuolam, quo magistro usus est Ci-
 cero in iure civili: ut in libro de amicitia scriptum
 est. nam is est Q. Mucius; qui & ipse pontifex
 max. fuit: hic autem P. Mucius, Q. Mucij pa-
 ter proxime nominati, consul anno urbis DCXX.
 de quo in oratione pro domo, lib. 2. de leg. lib. 1.
 de nat. de. & epist. 5. lib. 12. ad Att.

In

60: In philosophos uestros si quando inci-
di,] *malim, In philosophos uero. quo uidetur
accedere unus Borromaei Cardinalis antiquus li-
ber, in quo est, In philosophos uero nostros.*

67. Innumeri principes] *meri principes, legit
Nonius.*

69: Nonnulli praecipunt, ut uerbum illud,
quod causam facit, lucide, breuiter uter-
que definiat.] *uerbum, Vterque, mihi non pla-
cet: ac malim ita legere: Dilucide, breuiterq. de-
fniatur. in quo non nihil suffragantur ueteres li-
bri. nam unus Borromaei sic habet: Dilucide, bre-
uiterq. definiat. alter Fuluij Vrsini: Breuiter, di-
lucide utrunque definiat.*

76: Haec magna sunt.] *quis non uidet, hoc aut
mendosum esse, aut perperam distinctum? mihi
autem eo maior de mendo oritur suspicio, quia in
altero Borromaei libro haec tria uerba, Haec ma-
gnas sunt, non leguntur. quod si diuinare liceat;
quod ego equidem mihi non assumo: hoc ordine lo-
cum restituerem. Vt sit cura, & cogitatione in-
tentus; ut his rebus adhibeat, tamquam lumen
aliquod, memoriam, ut uocem, ut uires; diligen-
tia est. inter ingenium quidem & c.*

82. Vt boni uiri esse uideantur.] *sic libri scri-
pti. uideamur, magis placeret.*

95: Aliter enim minime est liberale.] *omnes
antiqui libri, Alterum minime est liberale. re-
posui olim, pro alterum, aliter enim. neque nunc*

N n 3 senten-

sententiam muto. tria enim exponuntur ridicu-
li genera: quorum duo, primum, & tertium o-
ratorum non sunt, medium ita licet, si furtim,
& cursim usurpetur: aliter illiberale est.

96: Socius Scauro stomachanti;] antiqui li-
bri omnes, Satius, non Socius. ex eo tamen, quod
sequitur, legendum, Socius, putavi. ex eo enim
L. Crassus consul in socios legem tulit, ut ab ur-
be Roma discederent, & in suas ciuitates redi-
rent, quia moleste tulerat, principem senatus M.
Aemilium Crassum a socio contumeliose tracta-
tum. hac de lege Pedianus, & alij.

97. Asellus] opinor hunc esse Claudium Asellum,
Aemiliani Scipionis inimicum, de quo sic Gel-
lius lib. 3. cap. 4. In libris, quos de uita P. Sci-
pionis Africani compositos legimus, scriptum es-
se animaduerti, P. Scipioni, Paulli filio, post-
quam de Poenis triumphauerat, censorq. fuerat,
diem dictum esse ad populum a Claudio Asello
trib. pl. cui equum in censura ademerat: eumq.
cum esset reus, neque barbam desisse radi, neque
non candida ueste uti, neque fuisse cultu solito reo-
rum. Fortasse igitur, cum Scipio censor equum
adimeret Asello; & ille quereretur, iniuriam si-
bi fieri, quoniam pro rep. diu militasset; respon-
dit Scipio, Agas asellum. quod prouerbi-
um in uiles homines, quorum opera esset inutilis, usur-
pari solebat. hoc scilicet Scipio significabat: diu
eques militasti: nunc, adempto tibi equo, asel-
lum

lum agas . de hoc Asello ignominia leuato ab altero censore, L. Mummio, infra.

98: Sub Nouis] erant in foro tabernae nouae, & ueteres . Caesar orator agebat sub Veteribus . ex aduerso erat sub Nouis Marianum scutum Cimbricum . Varro lib. 5. Sub Nouis, dicta pars in foro aedificiorum . & Plinius lib. 35. cap. 4. hac ipsa de re sic . Hinc ille L. Crassi oratoris lepos, agentis sub Veteribus, cum testis compellatus instaret : Dic ergo Crasse, qualem me reris ? Talem, inquit, ostendens in tabula pictum inficetissime Gallum exerentem linguam . Quo loco memoria lapsus Plinius Crassum nominauit pro Caesare . is enim ea recitat in hoc lib. 2. de orat.

101. Cum obiurgaret Albutium Granius,] omnes antiqui libri, quos ego uiderim, Albius Granius . placet tamen, Albutium . is enim Q. Scaeuolam augurem de repetundis accusauit . in Bruto, 176. & lib. 1. de Fin.

101. Cum eius tabulis] unus Fuluij Vrsini liber, Cum, non habet . utroque modo recte.

101: Lege Thoria,] quae agrum publicum uectigali leuauerat, ut in Bruto .

108: Decem uersiculis] aut, uersiculis, dixit, pro uerbis ; quod mihi nouum est : aut, uerbis, legendum, non uersiculis .

108: Si sic constituitur aliquando,] libri scripti omnes, Constituitur, pro Constititur . magistra-

N n 4 men

men placet, Consistitur: quia sequitur, Percurritur: ut a alterum alteri opponatur.

111: Ferunt enim aures hominum,] antea, Feriunt, non recte. ferunt, ex ingenio reposuerat Victorius, homo eruditus, beneque de litteris meritis. sed quia significauit, locum a se, coniectura tantum, nulla ueterum librorum ope, restitutum: nos, ut eius opinio magis probetur, nec uocari iam in dubium possit, indicandum putauimus, in antiquis libris, uno Borromaei, altero Fuluij Vrsini libro diserte legi, Ferunt.

113. Hanc partem ingenii] partem ingenij uocat memoriam. quod paullo ante significauit, in eo: Non sum tanto ingenio, quanto Themistocles fuit, ut obliuionis artem, quam memoriae, malim. Et in Bruto, 197: Qui hac, inquit, parte animi, quae custos est ceterarum ingenij partium, tam debilis esset, ut ne in scripto quidem meminisset, quia paullo ante posuisset, huic minime mirum est ex tempore dicenti solitam effluere mentem.

IN LIBRVM III. DE ORAT.
SCHOLIA.

116: Sic esse tum iudicatum,] antiquus liber Fuluij Vrsini: Sic esse tum iudicatum audiui. quod probo. aut legendum: Sic est tum iudicatum.

117. Crasū institit coercere.] sic placet: quamquam libri ueteres omnes, instituit, non institit.

Pro

117. Pro Pignore] sic puto legendum, uel, pro pignere, ut scribebant ueteres. antiqui tamē libri, Propugnare: quod plane mendosum est. in uno Borromaei libro abrasas uideo duas litteras, et repositas totidem, ut ex pignere factum sit pugnare. praeterea in eodem libro separatum est illud, pro, a sequentibus litteris. quo maior fit suspicio mutationis.

117. Caedenda,] pignora mihi ablata: quae caedi, & secari dicebantur, cum in auctione uenderentur: unde sectio, & sectores.

117. Auctoritatibus praescriptis] antea, Per-scriptis: ego, Praescriptis, reposui, ex antiquo Borromaei libro. quod sententia comprobatur. nam in senatusconsultis praescribebantur nomina senatorum, qui affuerant: quae auctoritates praescriptae dicebantur. uide epist. 2. lib. 5. fam. & interpretationem nostram.

117. Exsilium generi] hic est P. Scipio Nasica, a Dione lib. 40. nominatus, pater eius Scipionis, qui Pompeij Magni socer fuit. consulatum non gessit. huius pater, auus, & proauus paternus, in Bruto 196. nominatur. iisdem autem alter Scipio temporibus exsulauit: sed is Lucius fuit, & consul cum Norbano, socer P. Sextij, pro quo extat Ciceronis oratio, ut ipsa oratio indicat. de eodem uide 118.

117. Horum ipsorum,] non omnium: nam Scaeuola augur, Crassi socer, interfectus non est: is autem

tem Scaeuola, qui paullo post nominatur, non fuit socer Crassi, sed collega in consulatu, nec augur, sed pontifex max.

118: P. Crassum] a quibusdam uideo dubitari, quis hic fuerit P. Crassus. dubitatione tollit Asconius: ait enim eum fuisse patrem eius Crassi, qui aemulus potentiae Cn. Pompeij fuit.

118. C. Carbonis, inimicissimi hominis] non est hic Carbo, ut non nulli putarunt, is, quem L. Crassus adolescentulus accusauit: nam ille, reus cum esset, ueneno sumpto, decessit, ut est in Bruto, 176. & in epist. 21. lib. 9. fam. sed est eius filius, quem eodem die cum Scaeuola pontifice max. & alijs nobilibus uiris praetor Damasippus occidit, ut ex epitome Liuiana, & Appiano cognoscitur. Fuit autem L. Crassi inimicissimus, quia patrem suum accusauerat. de hoc in Oratore sic: Me stante, C. Carbo, C. F. tribunus pl. in concione dixit his uerbis: O M. Druse: patrem appello. &c. Et in Bruto, 197: In eodem numero eiusdem aetatis C. Carbo fuit, illius eloquentissimi uiri filius, non satis acutus orator, sed tamen orator numeratus est. Nec dubito, quin legendum sit Caius, non Cnaeus, in Valerio Max. lib. 3. cap. 7. ubi agit de L. Crasso. quo loco foedus error Valerij deprehenditur: qui eius Carbonis patrem in exsilium a L. Crasso missum putat: cum eum, ueneno sumpto, reum obijisse, Cicero dicat in Bruto, 176: & epist. 21. lib. 9. fam. in eodem, lib. 6. cap. 2. C. Carbo tribunus

bunus pl. legendū opinor, non Cn. Carbo. Qui uero hunc C. Carbonem a Crasso accusatum arbitrantur, in quo, ut ostendi, falluntur; idem in eo rursus peccant, quod eum putant a Cn. Pompeio necatum: nam is non fuit C. Carbo, quem accusauit Crassus, sed Cn. Carbo, qui ter consul fuit: ut docet Valerius Max. lib. 6. cap. 2. Appianus, Plutarchus, Velleius, epitome, alij.

125: Nemo extulit eum uerbis, qui ita dixisset, ut, qui aessent, intelligerent quid dicerent; sed contempsit eum, qui minus, id facere potuisset.] uidetur deesse, quo reseratur uerbum, Contempsit. nam etsi, Nemo, antecessit: tamen repugnat sententiæ, Nemo contempsit. affirmat enim Cicero in hoc posteriore membro, & ait eum esse contemptum, qui minus id facere potuisset. quo modo igitur hic modus expeditur? educta scilicet affirmatione ex uerbo, Nemo: in quo duplex inest uis, negandi, & affirmandi. negatio patet in eo, Nemo extulit eum uerbis. affirmatio autem, quia sequitur, Contempsit eum: nam subauditur, aliquis, quod elici necesse est ex Nemo. Sic Horatius Sat. 1. lib. 1. Qui sit, Maecenas, ut nemo, quam sibi sortem seu ratio dederit, seu fors obiecerit, illa Contentus uiuat, laudet diuersa sequentes? nam, laudet, affirmat, non negat: affirmatio autem non nisi ex antecedente uerbo, Nemo, exprimitur. Simile illud in Oratore, 256. Prima illa quae-

quaestio, sit ne ulla numerosa oratio: quibusdam enim non uidetur; quia nihil insit in ea certi, ut in uersibus. Quo loco ex, Nihil, elicitur, aliquid: ut hoc dicatur: quia nihil insit certi in oratione, ut in uersibus aliquid in est certi.

125: Qui idem ita moderantur,] malim, Qui iidem.

126. Verum enim oratori,] uerum enim, pro uerum, aut uerum enim uero, dictum est. sic Terentius actu 2. Scena 1. Verum enim, quando bene promeruit, fiat.

135. Nihil enim curat aliud. atque uelocius puer addidicerat.] mendosum. aliter, & fortasse recte, in antiquo libro Fuluij Ursini. nihil enim curat aliud, atque ea, quae uelocius puer addidicerat.

133: Ut grauis, ut suauis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita.] cum dicat, Admirabilis; cur sequatur, Polita? nam, quod admirabile est, continet omnes laudes. malim igitur, loco mutato; ita legi: Ut polita, ut admirabilis.

136. Atque haecenus loquuntur] Ciuilem omnem orationem in duo genera, unum temporibus, locis, reis definitum, alterum infinitum, Peripatetici, & Academici diuidebant. eam diuisionem non modo cum loquerentur, uerum etiam cum instituerent, ostendebant. Hic dissentire cogor a uiro docto, beneque de litteris merito: qui putat uerbum,

uerbum, Rhetores, desiderari, ita legens id, quod sequitur: Rhetores etiam hac instituendo diuisione utuntur. nō enim hanc diuisionem Cicero, haecenus tributam Peripateticis, & Academicis philosophis, rursus eandem rhetoribus assignat: sed ait, eosdem philosophos, qua diuisione uterentur in sermone, eadem instituendo uti sole- re. id ex ijs quoque uerbis intelligitur. Atque haecenus loquuntur. transit enim ab eorum commu- ni sermone ad institutionem; ut exercitationem differendi in utranque partem, quae apud anti- quos oratorum fuerat, Peripateticorum, & Aca- demicorum propriam esse demonstrat. nam quo- modo, a rhetoribus obtineri genus illud, quod est temporibus, locis, reis definitum, Crassus potest dicere; cum supra rhetores non modo improba- uerit, quos negauit docere quidquam posse, nisi ut adolescentes auderent; uerum etiam urbe eie- ctos a se censore ostenderit? itaque uerbum, Insti- tuendo, non uideo qui referri ad rhetores possit, qui nulli tunc in urbe erant. Praeterea, qui potest haec instituentium rhetorum esse diuisio; cum su- pra dictum sit, hanc exercitationem, oratoribus ereptam, duarum philosophiarum esse propriam? ut nullae iam rhetorum partes in hac facultate ui- deantur esse. quo spectat illud quoque. item su- pra: Quoniam de nostra possessione depulsi, in par- uo & litigioso praediolo relictī sumus; & alio- rum patroni nostra tenere, tueriq. non potuimus;

ab

ab ijs, quod indignissimum est, qui in nostrum pa-
trimonium irruerunt, quod opus est nobis, mu-
tuemur. Et infra: Sumenda sunt nobis ab ijs ip-
sis, a quibus expilati sumus. Quare nihil omni-
no haec institutio, & exercitatio ad rhetores per-
tinet. nam si de possessione pulsati sunt, & suum
patrimonium amiserunt; quo modo instituunt?
Sed uidere mihi uideor, quid erroris causam at-
tulerit homini certe ingenioso, & diligenti. no-
tauerat illud, Recuperare amissam possessionem:
quod ad philosophos non attinere, qui possessionem
nullam amiserant, intelligebat: in rhetores, quo-
rum ius, & patrimonium philosophi occupaue-
rant, optime cadere uidebatur. Verum ego con-
tra sic arguo. Si rhetor, & orator, non idem est;
quod uideri potest; cum alter instituat priuata di-
ligentia, alter in foro causas agat: non potest il-
lud, de recuperanda possessione amissa, ad rheto-
res pertinere: non enim ipsi, sed oratores damnum
illud fecerant. sin confunduntur interdum, quia
finitimi sunt, & actione potius, quam scientia,
dissimiles: cur subiungitur, Alterum uero tan-
tummodo in prima arte tradenda nominant, &
oratoris esse dicunt? quibus uerbis manifeste di-
stinguitur a rhetore orator. nam si de rhetoribus
Cicero loqueretur, non dixisset, Et oratoris esse di-
cunt: sed, Et suum esse dicunt. Iam illa, quae se-
quuntur: Neque uim, neque naturam eius, nec
partes, nec genera proponunt: aptius conserun-
tur

tur in philosophos, quam in rhetores: ut accusen-
 tur ij, qui in alienum patrimonium irruperant.
 itaque subiungitur: Vt praeteriri omnino fuerit,
 satius, quam attentatum deserui. nam, Attenta-
 tum, eos indicat, qui alienam possessionem inua-
 serant, non eos, qui uersarentur in sua. Hoc igitur
 dicit Cicero, uel Crassus a Cicerone inductus:
 Etiam hac diuisione instituendo utuntur Peripa-
 tetici, & Academici, sed ita, ut alienam usur-
 pare possessionem uideantur: quod qui faciunt, sur-
 culum defringunt: sic isti, non utranque diuio-
 nis partem copiose tractant, sed unam quasi laci-
 nia obtinent, alteram uix attingunt. non imitan-
 tur igitur eos, qui recuperare amissam possessio-
 nem iure, aut iudicio, ui denique conantur; sed
 eos potius, qui alienam inuadunt. nam qui recu-
 perare amissam uolunt, non surculum defringunt,
 sed totam occupant uel iure, uel iudicio, uel ui de-
 nique: qui uero alienam usurpare, surculum tan-
 tum defringunt, ut aliquid sibi esse iuris in ea si-
 mulent. quo de genere formulae tunc exstabant in
 iure ciuili. Perspicuum iam existimo, quae sit Ci-
 ceronis sententia. locum etiam emendauimus, et pro,
 Vt denique, Vi denique, reposuimus, contra omnes
 & scriptos, & impressos libros. in quo non ue-
 reor ne mihi non assentiantur non modo iuris pe-
 riti, sed quicunque etiam paullo solertius litteras
 colunt. iure enim, iudicio, ui possessio recuperatur.

36. Atque id ipsum lacinia] his uerbis signifi-
 cat,

cat, Academicos ne illud quidem genus, quod est temporibus, locis, reis definitum, plane complexos esse, sed, quasi apprehensum lacinia, quae, Festo teste, uestimenti pars est, obtinere. sequitur enim: Nunc apud Philonem, quem in Academia maxime uigere audio, etiam harum iam caussarum cognitio, exercitatioq. celebratur. Et illud, Etiam harum iam caussarum cognitio, ad laciniam spectat. uersari enim Philonem in aliena facultate, demonstratur. & lacinia aliquem tenere, est, inuitum, & fugientem tenere. Plautus in *Asinaria*, actu 3. Lacrymantem lacinia tenet lacrymans.

140. P. Craffi, illius ueteris] non est hic P. Craffus, qui nominatur in prooemio libri 3. ut quidam scripsere. nam ille, mortuo L. Crasso, est interfectus: ut ipse locus indicat: hic autem L. Crassum aetate plurimum antecessit: itaque addit Cicero, Illius ueteris: ut eum distinguat a posteriore P. Crasso, qui & ipse pontifex max. fuit. duos enim inuenio P. Crassos, utrumque pontificem max. prior consul fuit cum Scipione Africano maiore anno urbis 548. ut est in fastis Capitolinis. pontifex max. a Liuius nominatur lib. 25. et 27. & 28. Cognomen Diuitis ei tribuunt lapides Capitolini: quod neque Liuij, neque cuiusquam testimonio comprobatur. & fortasse alterius P. Craffi, qui & ipse pontifex max. post aliquot annos fuit, cognomine deceptus est is, qui fastos compo-

289

composuit . nam Cicero cum de priore Crasso loquitur, addit, Illius ueteris : cum de posteriore, Illum Diuitem . uide lib. 1. 31 : posterior autem Mucianus dictus est, de quo in libro de senectute mentio fit, quod ex gente Mucia transisset in Liciniā, adoptatus fortasse a superiore P. Crasso, uel eius filio .

140. Proauigeneri mei Scipionis.] Qui errant in P. Crassi notitia, ut proxime ostendi; idē in hoc Scipione turpiter lapsi sunt, arbitrati hunc esse Scipionem Africanum . quasi uero Africanum pontificem max. fuisse quisquam scripserit : (nam hic de tribus pontificibus est sermo) aut hic Scipio, Crassi gener, ab Africano originem ducere potuerit : est enim hic pater eius Scipionis, qui socer fuit Pompeij Magni : ut in Bruto 196. & in Dione lib. 40. plane cognoscitur . eius pater fuit Scipio ille, de quo in Bruto 180 : auus autem is, qui Ti. Gracchum pontifex max. occidit, de quo 177. proauus Scipio Nasica Corculum, & ipse pontifex max. quem Crassus hic significat. Eundem pontificem max. Cato Maior nominat in libro de Senectute, his uerbis : De P. Licinij Crassi, & pontificij, & ciuilis uiris studio loquar? aut de huius P. Scipionis, qui his paucis diebus pont. max. factus est .

141. Pythagoreus ille Lysis] alij legunt, Lysias, rati hunc esse Lysiam oratorem, cui Cicero upra, 121. subtilitatem tribuit, decepti fortasse
O o consensu

consensu ueterum librorum . nam in omnibus ,
quos uidi , legitur *Lysias* . ego tamen , adductus
historiae testimonio , non dubitavi , *Lysias* dele-
re , & , *Lysis* , reponere in nostris libris . nam *Ly-*
sias orator *Athenis* uixit , & oratoria laude , non
philosophia , praestitit . Thebanum autem *Epa-*
minondam *Cicero* in *Bruto* 166 . doctum quidem
hominem indicat fuisse , eloquentiam tamen ei nō
tribuit . quo uidetur non ab oratore *Lysia* , sed a
philosopho *Lyside* , *Pythagorae* discipulo , erudi-
tus . idq . plane docet *Dio Chrysostomus* in ora-
tione , quae inscribitur , παραίτησις ἀρχῆς ἐν βου-
λῇ . sic enim de *Epa minonda* . ὅς οὐκ ἀπὸ ταυτο-
μάτου τοσοῦτων ἴχυσεν ἐν τοῖς ἔλλησι , καὶ τοσαύτην
μεταβολὴν ἐποίησεν , ὥστε καταλῦσαι λακεδαιμονί-
ους , τοσοῦτον χρόνον ἀρχοντας , ἀλλὰ λυσίδι ὁμιλή-
σας , τῷ πυθαγόρου μαθητῇ . Patet igitur & *Epa-*
minondae magistrum , & *Pythagorae* discipulum
Lysidem fuisse . accedit locus *Ciceronis* , lib . 1 . off .
Thebanum , inquit , *Epa minondam* , *Lysis* *Pytha-*
goreus , *Syracusium* *Dionem* *Plato* erudit . Eius-
dem *Lysidis* extat ad *Hipparchum* epistola , edi-
ta cum ijs , quas ante me genitum e tenebris in
lucem protulit *Aldus pater meus* .

144. Tum pauor sapientiam mihi omnem ex
animo expectorat :] *Ennij* uersus . in duobus
Fuluij Vrsini libris , *Exanimato* expectorat . unus
Borromaei , *Examinato* : alter , *Exinanito* . apud
Nonium quoque , qui hunc uersum recitat , *Exa-*
nimato .

nimato. quod si probamus, eodem modo legendum erit infra, 156. & in Tusc. 4. praesertim cum, expectorare ex animo, non congruat. sed Attij locus in Phoenissis, cuius testimonio utitur Nonius, aduersari uidetur. Opibus, inquit, Omnibus desertum, abiectum, afflictum ex animo expectorat. quo in loco cum legi nullo modo possit, exanimato: suspicari interdum cogor, ita ueteres locutos, & Ex animo, retinendum.

141. Vt ille, sensus disertus indigenitalis.] non caret mendo locus. unus Borromaei liber, Vt ille senius ut dii genitales. alter nihil differt ab impressis. unus Fuluij Ursini, Vt ille Ennius ut dii genitales. alter, Vt ille sensus disertus uidi genitales. librorum uarietatem ostendo: meam sententiam non dico, quia nondum reperi quod probare.

145. - Viue Vlysses, dum licet:
Oculis postremum lumen radiatum rape.
non dixit, cape, non pete: haberet enim moram sperantis diutius esse sese uicturum.] sic in peruulgatis omnibus libris. ego sustuli, Sese; ut legatur, Diutius esse uicturum. non enim, Victurum, de ipso Aiace, cuius insanientis haec sunt uerba, poeta loquitur, sed de Vlysse. fortasse priorem uersum Cicero, ut nonnumquam solet, immutauit: nam lib. 2. Acad. integer uersus recitatur. Quid ille, qui,
» Video, uideo te uiuum Vlysses: dum licet.
nonne etiam bis exclamauit se uidere, cum omni-

G n 2 no

no non uideret? Nostram sententiam confirmant
libri tres antiqui, unus Borromaei, duo Fuluij.
est etiam in Fuluianis, Aptum, pro aptatum: quod
statim sequitur.

156: Quae, nemo est tam firmo ingenio, &
tanta confidentia, Quin refugiat timido san-
guen.] et sententia uidetur postulare, Timido san-
guine: & ita est in quattuor ueteribus libris, qui-
bus nunc ad hanc emendationem utor. Sanguē ta-
men lib. 5. de Fin. legitur: & id agnoscunt No-
nius, & Priscianus lib. 6. quod si, Sanguē, le-
gatur; patebit, aut mendosum esse illud, Quae,
aut abundare. in antiquo quidē? Borromaei libro
coniungitur cum superiore uersu. hoc modo, Cru-
ciatum, necemq. sed metri ratio repugnat.

SCHOLIA IN BRUTVM.

SCRIPTVS hic liber post uictum Pharsali-
co proelio Pompeium, ante confectum Africa-
num bellum. nominatur enim infra, tamquam
uiuus, P. Scipio, Pompeij socer, qui superatus
a Caesare in Africa sibi ipse necem consciuit. prae-
terea, cum de mortuis oratoribus hic mentio fiat,
non omisisset Cicero M. Catonem, si iam obijisset.
is autem se ipse interfecit Vticae, profligatis a
Caesare Pompeianorum & regis Iubae copijs.
omisit autem eum Cicero, ne Caesarē offenderet,
contra quem eo tempore Cato bellum acerrime ge-
rebat,

rebat, tum reip. caussa, tum etiam ob ueteres inimicitias.

161. Impendiis,] usuris. quod enim accedit ad sortem, impendium esse, Varro ait lib. I v. ut igitur sors augetur impendijs, ita munus Attici fructuosum ipsi Attico fore Cicero pollicetur: quandoquidem libros ad illum mittet, tãquam usurae nomine, pro eo, quod debeat. Huc pertinet illud ep. I. lib. VI. ad Att. Impendium, & fenus recusabimus.

165. Maiorq. uis agnoscitur in Pisistrato. denique hunc proximo saeculo Themistocles insecutus est.] mutavi distinctionem, & puto, recte. non enim placet, Denique hunc: aptius uisum hoc modo: Maiorq. uis agnoscitur in Pisistrato denique. hunc proximo saeculo etc.

167. Quis enim putet aut celeritatem ingenii L. Bruto,] alterum, aut, desideratur: nec tamen corruptum locum suspicor. familiare enim Ciceroni, ut ipse sibi non respondeat in uerbis. itaque interdum, cum dixerit, primum, non subiungit, deinde: ut epist. 9. ad Coelium, lib. 2. & ep. 23. ad Gallum, lib. 7. eodem modo, cum hic subiuncturus esset, Aut M. Valerio; institutum orationis filum interruptit, & dixit, Videmus item M. Valerium etc.

168. Additur orator Cornelius suauiloquenti Ore Cethegus Marcus, Tuditano collega, Marci filius.

00 3 Ita

Ita placet hoc in loco uiri optimi, ac doctissimi,
 Octauij Pantagathi coniectura, ut eam in libro
 nostro, dissentientibus antiquis libris, scribere
 non dubitauerim. ac libri quidem antiqui, quos
 ego uiderim, sic: Cethegus Marcus studio collegæ
 filius. Pantagathus autem meus, historiam se-
 quens, nec a uestigijs longe discedens ueterum e-
 xemplarium, ita olim, me adolescentulo, resti-
 tuit: Cethegus Marcus, Tuditano collega, Mar-
 ci filius. fortasse enim ex, Tudit.º quod celeri-
 tatis causa scriptum erat, factum est a descri-
 bente librario, studio. nam ex, Collega M. filius,
 facilis lapsus in Collegam filius. porro M. Cethe-
 gum & Marci filium fuisse, & consulem cum P.
 Sempronio Tuditano, ex lapidibus Capitolinis,
 & historia, atque etiam ex ipso Cicerone con-
 stat: sequitur enim: At hic Cethegus consul cum
 P. Tuditano fuit bello Punico secundo. Miror au-
 tem, unde in libros quosdam, qui uulgo ueneunt,
 tanta labes irrepserit, ut pro, Cethegus Marcus
 Tuditano collega Marci filius, legatur, Cethegus
 Veturio collega Philoni. quod non modo a uete-
 ribus libris, uerum etiam ab historia discrepat.
 non enim Veturium Cethegus hic, sed Tudita-
 num collegam habuit. Integri autem Ennii uer-
 sus, quos Cicero disiunctos recitat, hi sunt.
 Additur orator Cornelius suauiloquenti
 Ore Cethegus Marcus, Tuditano collega
 Marci filius, dictus ollis popularibus olim,

Qui

Qui tum uiuebant olim, atque aeuum agebant,
 Flos delibatus populi, suadaeq. medulla.
 secundus uersus, a Pantagatho emendatus, ha-
 bet spondeum in quinta sede: quod poetis usitatū:
 & Virgilius ipse lib. 2. *Aen.* Phrygia agmina
 circumspexit. in tertio uel est dactylus, Dictus
 o. ut Terentius quoque primam in, Ille, sylla-
 bam, corripuit: uel spondeus, abiectis duabus
 litteris, us, hoc modo, Dict' ol - quam sibi ue-
 teres poetae licentiam assumpsere. in quarto ego
 reposui, Aeuum agebant, ex antiquo hominis
 bene docti, ingenioq. praestantis, Latini Lati-
 nij, Viterbiensis libro: cum quo Borromaei liber
 congruit. in peruulgatis, Aeuum agitabant.
 error manauit ex ignoratione ueteris licentiae,
 cum omitteretur collisio. est enim dactylus, Ae-
 uum a: & dixit annalium x, ut ait Priscianus,
 idem Ennius, eadem licentia, & in eadem sede,
 » Insignita fere tum millia militum octo.

168. Flos delibatus populi] ne quis hunc locum
 in dubium reuocet, & legendum putet, Illibatus,
 aut, Delibatus; in quo, propter breuitatem se-
 cundae syllabae, metri ratio repugnat; sciendum
 est, in duobus antiquis libris, Borromaei, & La-
 tinij, legi, Delibatus: quod probat sententia:
 nam ut ex multis floribus delibatur is, qui specie,
 odoreq. excellit: sic, ut excellere in ciuitate Ce-
 thegum Ennius ostenderet, non modo florem po-
 puli, sed florem delibatum appellauit, eodem mo-

O o 4 do,

do, florem hominum libare, pro, eos, qui praecipua laude excelluerant, nominare, dixit Plinius lib. 7. cap. 37.

168. Ut enim hominis ingenium, sic ingenii ipsius lumen eloquentia:] sic in Borromaei libro, & apte, atque eleganter: quod aliter uisum est imperitis: itaque uerbum addiderunt, quasi deesset, legendumque putarunt, Ut enim hominis decus ingenium: quod uitium e scriptis aliquot libris etiam in eos irrepsit, qui typis aeneis impressi diuulgantur.

168: Modo plane,] in mendo, satis aperto, consentiunt ueteres libri: nec ingenio quidquam licuit inuenire, quod probarem.

168: Hercules] in Oratore: Pomeridianas quadrigas, quam postmeridianas, libentius dixerim, & mehercule, quam mehercules. Bis tamen in Verrem, Mehercules, dixit, et in Catilinā, & pro Plancio. pro Amerino autem, Hercules.

A plebe transitiones] moneo lectorem, in antiquis omnibus, quos ego uiderim, libris legi, Ad plebem transitiones. postulare tamen sententia uidetur, A plebe: quod ea, quae sequuntur, declarant.

169. Man. Tullio] miror, hominem in Romanarum antiquitatum studio uersatum, qui hunc librum explanandum suscepit, existimasse, hunc esse M. Manlium Tullium Longum. nam ita coniungerentur duarum gentium nomina. quis enim

Man-

Manlios & Tullios ignorat? quod uero idem ait,
a Dionysio quoque lib. 5. sic eum appellari: hoc
quam sit falsum, intelliget qui graecam Dionysij
historiam legerit. nam ea, quae conuertuntur, ita
saepe a ueritate aberrant, ut lectorem in turpissi-
mos errores inducant. Dionysius quidem, Ma-
nium Tullium cum Ser. Sulpicio consulem factum,
plane ostendit. & Manium praenomen esse, quod,
M, scribebatur, ita notum iam est, ut docere pae-
ne pudeat.

169. Anno decimo post exactos reges] sic li-
bri ueteres Borromaei & Latini, & recte: sic
enim postulat usus Latinae linguae. alijs, annos
decem, magis placet: quibus non assentior.

169. Non nulla in iis etiam inter ipsos simili-
tudo.] hic non Lysias, & Cato, ut alij putarunt,
sed Lysias, & Timaeus comparantur: ut ideo Sy-
racusanus uideri fortasse possit Lysias, quod inter
eius, Timaeiq. scripta est quaedam similitudo. Ti-
maeus autem Siculus. nam, quod subiungit, Ille
Graecus ab omni laude felicior; non distinguitur
Graecus Lysias a Romano Catone, sed a Siculo Ti-
maeo. nam etsi graeca lingua Siculi uterentur;
non tamen Graeci, sed Siculi dicebantur. & ep.
12. lib. 2. ad Q. fr. ubi Callisthenem & Phi-
listum comparat, perspicue Siculum a Graeco di-
stinguit.

169: Hanc in Catone non nouerunt. quid e-
nim? Hyperidae uolunt esse, & Lysiae.]
antiqui

antiqui libri: Hanc in Catone non nouerunt quidem. Hyperidae etc. utrunque recte: sed malo, Quid enim? aut, Quod enim: ut haec legantur coniuncte: Quod enim Hyperidae uolunt esse, & Lysiae, laudo: sed cur nolunt Catonis?

170. Similis in pictura ratio est: in qua Zeuxim, & Polygnotum, & Timantem, & eorum, qui non sunt usi plus quam quattuor coloribus, formas, & lineamenta laudamus. at in Aetione, Nicomacho, Protogene, Apelle iam perfecta sunt omnia.] dissentit a Cicerone Plinius. nam libro 35. cap. 10. commemoratis operibus Apellis, haec subiungit: Legentes meminerint, omnia ea constare quattuor coloribus. idemq. confirmat eodem libro, cap. 7. Cicero igitur plus quam quattuor colores Apelli, Plinius quattuor tantum tribuit. nec de mendo suspicio est: sed uel memoriae uitium in alterutro, uel opinionum dissimilitudo ex ueterum annalium uarietate: ut multa saepe ab alijs aliter scripta animaduertimus. certiora tamen a Plinio narrari, cum de pictura proprie scriberet, quam a Cicerone, aliud agente, fortasse aliquis non iniuria crediderit.

170: Cum neque musarum scopulos:] deest finis uersus. antiquus Borromaei liber hoc subiungit: Neque dicti studiosus quisquam ante hunc. Latini: Nec dicti studiosus quisquam erat ante hunc. utrocunque modo, remanet mendum, nec uidetur

uidetur sine ueterum librorum ope tolli posse.

173. In dicendo fortior, acriorq.] ueteres libri pro, Fortior, habent Adortor. quod etiam ante nos uiri docti animaduenterunt. omnino, Fortior, ad sententiam uidetur pertinere: quia sequitur, Acrior: nec tamen in hac plane coniectura conquiesco. Alij legunt, Ardentior: quod placeret, si dixisset Cicero, Acrior, ardentiorq. sic enim adderetur sententiae uis: uerum, Ardentior, acriorq. ideo mihi non probatur, quia posteriore uerbo minuitur quae potius est augenda sententia.
173. Quorum aliud dictare eodem a tempore solitus esset:] sic & Borromaei liber, & alij. legendum fortasse, Quorum alij aliud.
173. Male multatos] cum ita scriptum uideam in duobus, quibus utor, antiquis libris; caussae nihil uideo, cur locus mutetur, praesertim aperta sententia. Alij legunt, Mulcatos.
183. Hoc uitium huic uni in bonum conuertebat:] sic antiqui libri: sic etiam usus requirit Latinae linguae. Caesar lib. 3. de bello ci. Detrimendum in bonum uerteret. Liuius lib. 10. Auspicia in bonum uerterunt. & lib. 39. Haec in perniciem adolescenti uerterunt. Virgilius lib. 3. Ge. Et totae solidam in glaciem uertere lacunae. similia quaedam notauit Gellius lib. 18. cap. 12. Antea mendose, Conuertebatur.
191. Antimachum, clarum poetam, ferunt.] Dubitare uidentur eruditi homines, quorum indu-
- Striam

Striam ualde probo, utrum sit rectius, Clarium, an clarum: sed omnem dubitationem tollit Plutarchus in Lysandro: hunc enim Antimachum non Clarium, sed Colophonium nominat. præterea duo ueteres libri, quos sæpe appello, clarum, non Clarium, habent.

205: Quantum obrussa] sic antiqui libri nonnulli: alij, obrusa: quidam, obrussat. Puto legendum, Tamquam obrussa. ut obrussa sit aurum sincerum, & omni uacans uitio. quo uerbo usus est Seneca ep. 1. lib. 2. & Nat. Quæst. lib. 4. cap. 5. & apud Plinium lib. 33. cap. 3. in quibusdam antiquis libris legitur, Obrussam, nõ Obryzum, in eo loco: Auri experimento ignis est, ut simili colore rubeat, ignescatq. & ipsum obrussam uocant.

212. Quid quasi nos aliud agimus?] malim, Quid, quæso, nos aliud agimus? eodemq. modo in Oratore legendum opinor: Quem, quæso, nostrum fefellit, ita uos esse facturos? & epist. 1. lib. 5. ad Att. Quid, quæso, istuc erat? & in epistola ad Hirtium, apud Nonium: Dicis, quid, quæso, istuc intererat? in oratione autem pro Roscio Am. ita plane legitur: Quid, quæso, istuc intererat? Verba sunt eadem, quæ in epistola ad Hirtium: ut locus ex loco facile possit emendare.

IN ORATOREM SCHOLIA.

225: Horum singulorum generum quicunque

que uim singulis consecuti sunt.] sic anti-
quus Borromaei liber, & recte, antea, Vim singu-
lis. alij ueteres libri, Vim in singulis, non recte:
quorsum enim addat, In singulis, cum dixerit iam,
singulorum generum?

226. Negat in eo positas esse fortunas Grae-
ciae, in hoc in eum, huc an illuc manū por-
rexerit.] mendum patet. Graece sic apud Demo-
sthenem: πάνυ γὰρ παρὰ τῶν, ἔχ' ὁρᾶς. γέγονε τὰ τῶν
ἐλλήνων πράγματα, εἰ τὸ τὸ ῥῆμα, ἀλλὰ μὴ τὸ δι-
λέγχθην ἐγὼ, ἢ δὲ τὴν χῆρα, ἀλλὰ μὴ δὲ τὴν παρ' ἡμε-
τεράων. itaque et ex graecis uerbis, et auctoritate bea-
ti Ambrosij, qui libro emendato usus uidetur, ita
legi potest: Negat in eo positas esse fortunas Grae-
ciae, hoc, an illo uerbo usus sit, huc, an illuc manū
porrexerit. Recitat hunc locum Ambrosius in
Lucam lib. 2. cap. 2. tit. de natiuitate Saluatoris.

233: Inter eos] malim, Inter nos: id est, inter poe-
tas, & oratores.

235: Atque in hoc oratore dominabitur.] Pu-
to rectius: Atque in hoc orator dominabitur: uel,
Atque hoc in oratore dominabitur. sic enim locu-
tus est lib. 1. de orat. 14. Quod unum, inquit, in o-
ratore dominatur.

235: Aut translatum, aut factum aliunde, ut
mutuo;] quis ignorat, uerba translata a factis
differre? itaque mihi magis placeret, sic: Aut tras-
latum aliunde, ut mutuo. nam de factis uerbis
mentio statim sequitur.

Quid

243. Quid enim est aetas hominis, nisi cum memoria rerum ueterum, cum superiorum ætate contextitur?] sic legitur in peruulgatis libris: uerum aliter in antiquis, & rectius, ut opinor: Quid enim est aetas hominis, nisi, memoria rerum ueterum, cum superiorum ætate contextitur? quorum uerborum hæc sententia est: quod est aetas hominis, nisi cum superiorum ætate contextitur? quo modo autem contextitur? memoria rerum ueterum.

247. Nescio, cum docendo etiam] antiquus Borromaei liber: Nescio, cur cum docendo. sustuli, Cur: quia sequitur, Cur nolis. alterutrum enim, Cur, uidetur abundare: & posterius numeri caussa retineri malui.

249. Quin uocales nolit coniungere.] sic Borromaei libri tres antiqui, sic & unus Latinij. alijs placuit, Qui, pro Quin. mihi non modo scripti libri, sed etiam sententia persuadet, Quin, legendum esse, non Qui. dicit enim hoc: cum suauitas quaedam sit in concursu uocalium, quam rustici homines ignorant; neminem tamen esse tam rusticum, quin uocales nolit coniungere. hoc autem inferiora illa confirmant: Nobis ne si cupiamus quidem distrabere uocales conceditur id est: uocales disiungere, uitato earum concursu, non modo nemo uult, sed nec permittitur, si quis uelit.

250. In templis isdem, probauit: at, iisdem, erat uerius: nec tamen, eisdem, optimus:

male

male sonabat, iisdem.] mundi suspicionem parit antiquorum librorum dissensio. nam tres Borromaei, & unus Latini habent, In templis idem. ubi uero est in uulgatis, Eisdem, in illis est, Isdem: ubi Male sonabat, iisdem, in illis, Isdem. ut hoc fortasse Cicero significet: cum dicendum sit, Templis iisdem, uel eisdem, uel saltem isdem, Ennium tamen dixisse, Templis idem, omnino contra consuetudinem, uerum suauitatis causa.

251. Adiuncti uerbi primam litteram praepositio commutauit,] corruptum locum putamus. idem sensit homo eruditus M. Antonius Maioragius: qui etiam corrigere hoc modo conatus est: Ad iuncti uerbi prima littera praepositionem commutauit. nos autem sic fortasse rectius: Ad iuncti uerbi primam litteram praepositio commutauit. ut hoc dicatur: ad primam iuncti uerbi litteram praepositio uit, pro, commutata est. Sic enim ueteres interdum loquebantur: & Gellius lib. 18. cap. 12. notat quaedam uerba, quae cum agere uideantur, patiuntur tamen: in quibus, mutant, promutantur, dictum a Varrone demonstrat. Cicero etiam in libro de claris orat. ita dixit: Hoc uitium huic uni in bonum conuertebat.

252. Indocta consuetudo tam est artifex suauitatis:] sic omnes antiqui libri, quos ipse uiderim: nec obscura sententia: quid tamen, si legatur pro, tam, tamen? ut consuetudo, quamuis indocta, artifex tamen suauitatis esse dicatur.

Numerus

257. Numerus autem non domo depromebatur,] sic placet, ut homini bene docto uisum est Petro Victorio. tres tamen Borromaei libri, & unus Latini, Modo, habent non Domo. quod ideo dixi, ut studiosorum omnium coniecturae locus esse possit.

265. Incisim autem, & membratim tractata oratio] sic antea: reposui, Tracta: quod uerbum & ad sententiā, & ad usum latinae linguae aptius existimaui: idq. postea comprobarunt duo ueteres Borromaei libri. διηρημένον ἑρμηνείαν uocat Demetrius rhetor, εἰς κῶλα λελημένον: Aristoteles lib. 3. rhetor. εἰρομένον λέξιν: alterum genus κατεσραμμένον appellat, quae periodis constat. nec dissentit alter ab altero. nam εἰρομένη λέξις est, non connexa, & uincta, ut alij interpretantur, sed potius, ut opinor, pendens, & producta, cathenarum instar. sic & Cicero eam nominauit lib. 3. de orat. Rudis, ait, & indocta illa sine interuallis loquacitas perennis, & profluens. Et ibidem, paullo post: Continuata, ac producta uerborum continuatio. εἰρομένη igitur, quae pendet, nondum terminata: διηρημένη, quae disiungitur, & in membra dissoluitur. haec enim dissolutio productior, quia caret orbe illo, & ambitu orationis, εἰρομένην facit esse λέξιν, sine non inuento.

265. Quem, quæso, nostrum fefellit,] sciat lector, in omnibus antiquis libris esse, Quasi; a nobis autem, Quæso, repositum ex ingenio. uide locum

cum, in Bruto, 212.

297

265. Et nec sententia ulla est,] *suspicio*, Et, abundare: non enim, Et nec, placet coniungi.

265: Hanc igitur siue compositionem, siue perfectionem, siue numerū uocari placet, et adhibere necesse est] *Cū opinarer particulam, Et, induci oportere; suffragatus est opinioni meae unus Borromaei liber: itaque tum demum eā delere sum ausus. est autem haec sententia. necesse est hanc adhibere siue compositionem, siue perfectionem, siue numerum uocari placet.*

SCHOLIA IN LIBRVM DE OPTIMO
GENERE ORATORVM.

Hic liber, Charisij testimonio, cui sane multum tribuo, (nam Pedianus in argumento orationis pro Milone, ita loquitur, ut non affirmet) Ciceronis est: mutilus tamen mihi uidetur. nam & suspectā habeo breuitatem nimiam: & illa pars de conuersis duabus graecis orationibus, Demosthenis, & Aeschinis, nullam cum hoc libro societatem uidetur habere posse. aut enim prooemium hoc est, praepositum duabus illis orationibus; aut liber est de optimo genere oratorum. si prooemium: quorsum illa de graecis oratoribus? quae, si Charisio credimus, ad librum pertinent. si liber est: unde illa de conuersione orationum? Praeterea, in parte, quae ad oratores pertinet, oratio significatur pro Milone

P p habita,

habita, Cicerone iam senescente : at illas duas orationes non senior, sed adolescens potius conuertisse Cicero uidetur . ideoq. diuus Hieronymus non admodum in ea conuersione Ciceronis probauit industriam .

269. Sed ita, ut palaestrice spatium in xysto ut liceat,] uel inferius, Ut, abundat, uel superius est pro tamquam .

270. Si arrideantur,] nouum, opinor, loquendi genus : & malim, Arrideatur .

270. Tamquam ad picturam probandam adhibentur] rectius puto, Adhibeantur .

Id est quasi sicce, & integre] destitutus ueterum librorum ope, quod affirmem, nihil habeo . placeret sic : Quia si sicce, & integre, etc. nam illud, Id est, natum uidetur ex Quasi, non necessarium e corrupto .

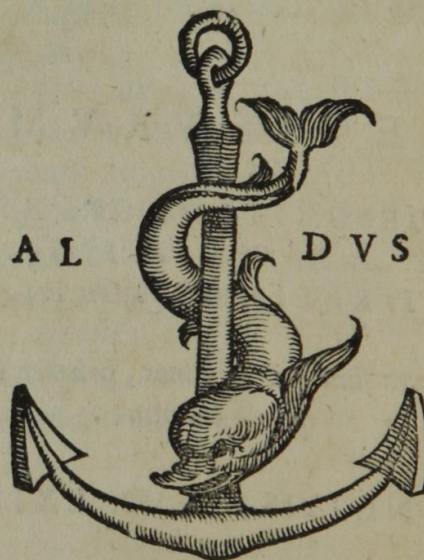
R E G I S T R V M.

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X
Y Z A a B b C c D d E e F f G g H h
I i K k L l M m N n O o P p.

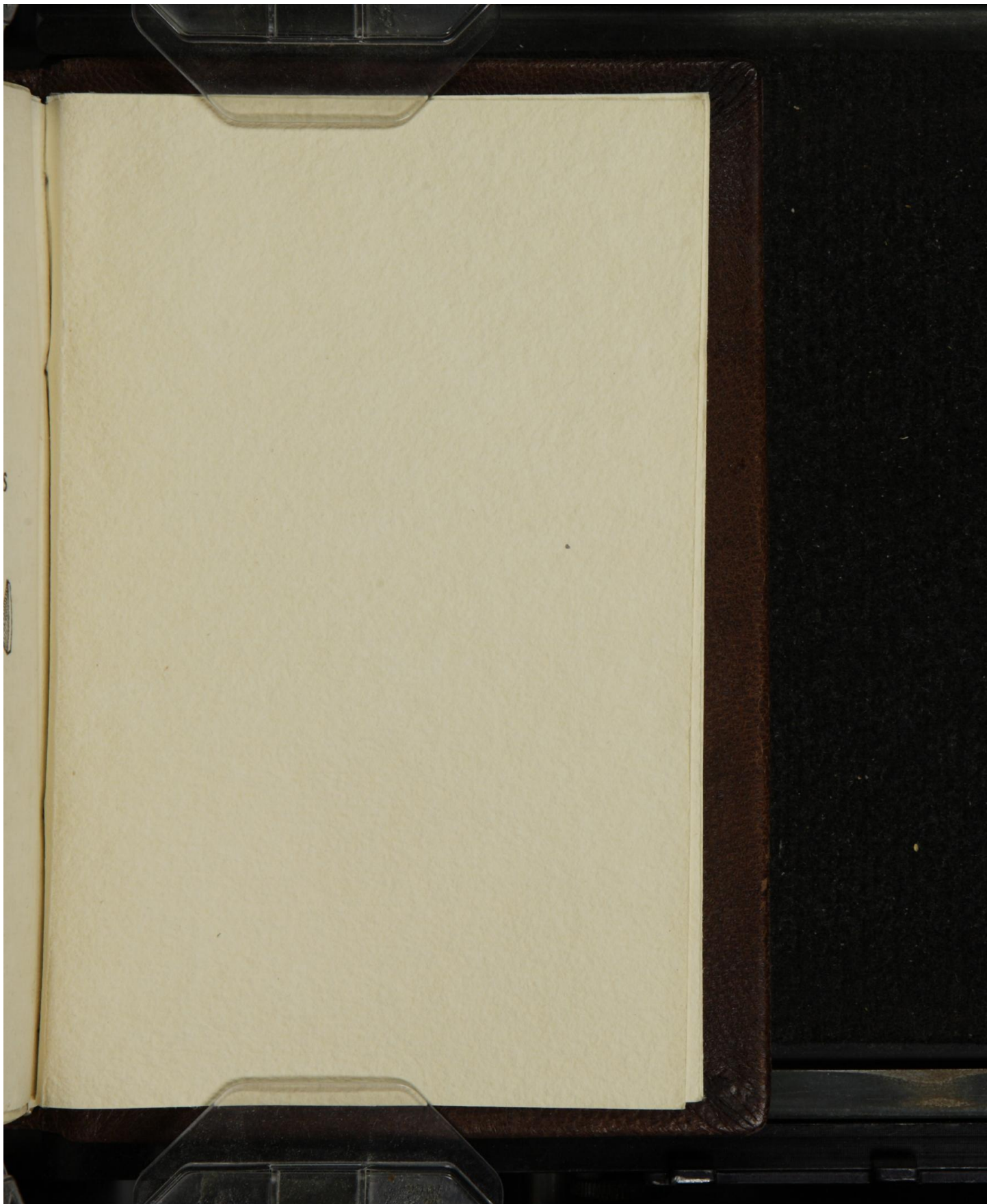
Omnes sunt quaterniones , praeter Pp ,
qui est duernio .

VENETIIS, M. D. LXIIII.

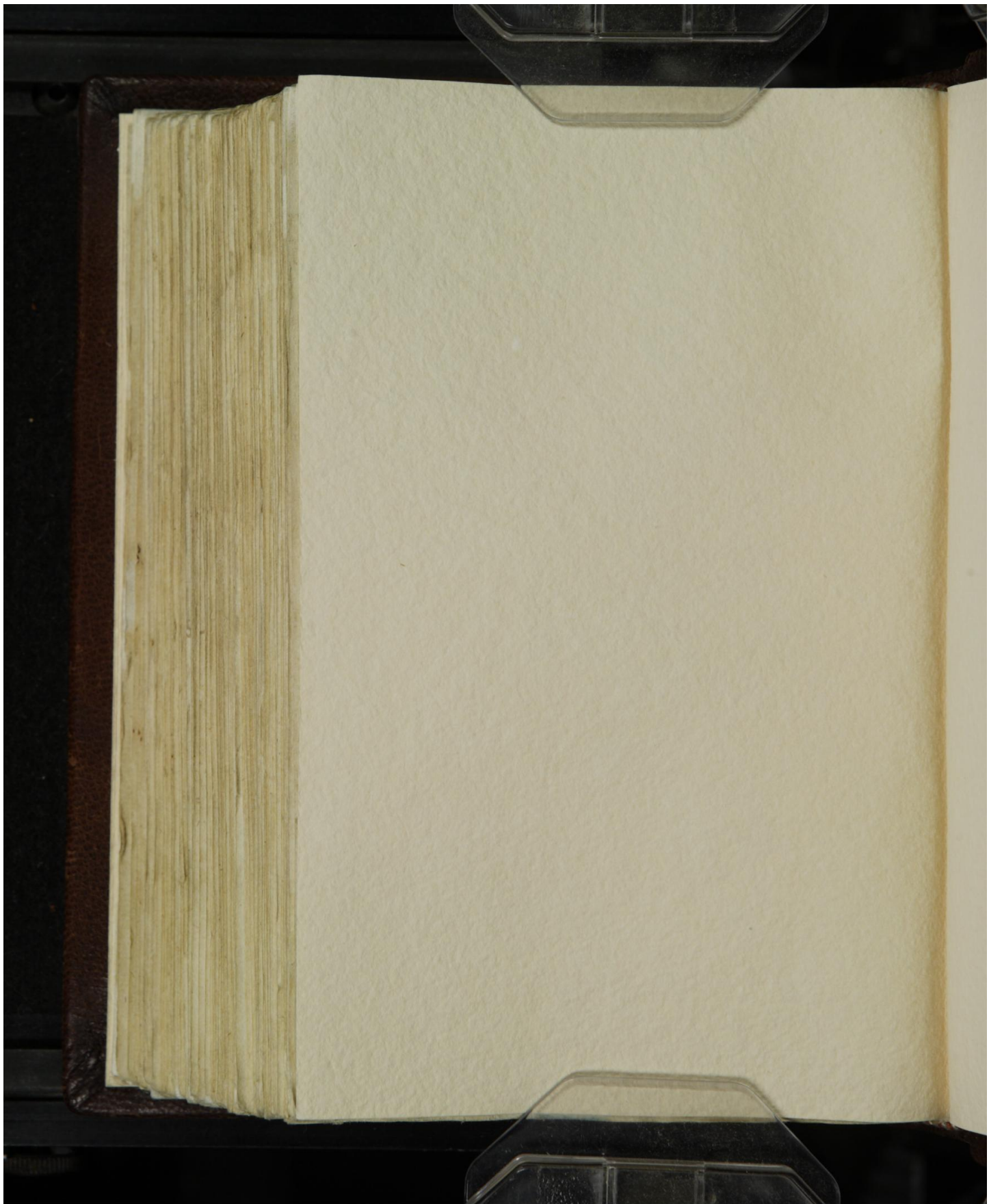

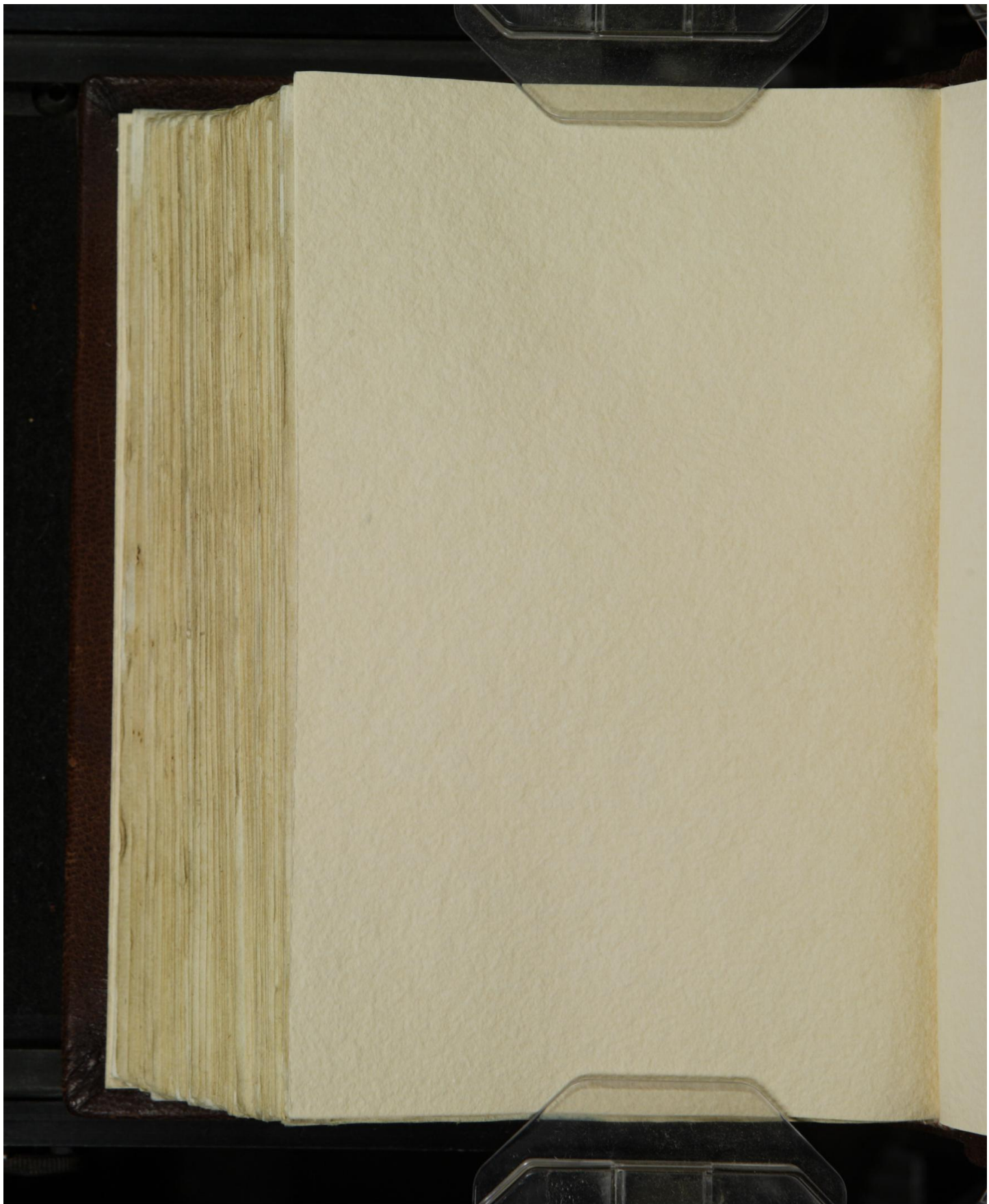

005660204

